43/2021. (V. 6.) elnöki határozat 1. melléklete

Hajdú-Bihar megye területfejlesztési koncepcióját megalapozó feltáró-értékelő vizsgálat

Debrecen, 2021. február 23.

A helyzetfeltárás készítésében részt vettek a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat munkatársai:

Czapp Zsuzsa
Csonka Gábor
Fazekas Csaba
Gonda-Magyar Andrea
Ozsváth Laura
Szabó Marianna
Szabó Tünde
Vas Nándor
Vas-Varga Borbála

Továbbá a Hajdú-Bihar Megyei Fejlesztési Ügynökség Nonprofit Kft. munkatársai:

Balázs Dóra
Szűcs Sándor

Tartalom

Bevezetés ... 9

A helyzetelemzés módszertana ... 9

1. Hajdú-Bihar megye külső környezetének vizsgálata ... 10

1.1. Hajdú-Bihar megye fejlődésének, társadalmi, gazdasági, környezeti helyzetének azonosítása nemzetközi és hazai szinten ... 10

1.2. Nagytérségi összefüggések vizsgálata ... 14

2. Természeti adottságok, természeti erőforrások és a környezet állapotának elemzése ... 15

2.1. Természeti és táji adottságok vizsgálata ... 15

2.2. Szennyezett területek számbavétele ... 22

2.3. Felszíni és felszín alatti vízkészletek ... 26

2.4. Energiaforrások ... 29

2.5. Vízkárt okozó elemek és vízkárelhárítási viszonyok ... 32

3. Épített környezet és a kulturális örökség védelme ... 35

4. Hajdú-Bihar megye belső gazdasági környezete ... 40

4.1. Gazdaság versenyképességét befolyásoló telepítő tényezők, termelési infrastruktúra ... 40

4.2. Regisztrált vállalkozások jellemzői ... 45

4.3. Gazdasági teljesítmény és innovációs potenciál ... 47

4.4. Innováció és digitalizáció ... 50

4.5. A mezőgazdaság jellemzői ... 57

4.6. Az ipar és építőipar jellemzői ... 60

4.7. A szolgáltatások és kereskedelem jellemzői ... 64

4.8. A turizmus helyzete a megyében ... 68

4.9. Debrecen szerepe a régióközpontokkal való összehasonlításban ... 76

5. Hajdú-Bihar megye társadalmi környezete ... 78

5.1. Kulturális adottságok, értékek ... 78

5.2. Területi identitás, civil aktivitás ... 84

5.3. Humán erőforrások helyzete ... 86

5.3.1. Demográfiai szerkezet és prognózis ... 86

5.3.2. Foglalkoztatási viszonyok ... 90

5.3.3. Humánkapacitások és versenyképes munkaerő ... 93

5.3.4. Jövedelmi viszonyok ... 93

5.3.5. Vallási felekezetek és nemzetiségek helyzete ... 93

5.4. Debrecen népességföldrajzi helyzete ... 95

6. Az infrastruktúra állapota Hajdú-Bihar megyében ... 98

6.1. Vonalas rendszerek, létesítmények ... 98

6.1.1. Közúti közlekedés ... 98

6.1.2 Gyorsforgalmi utak ... 100

6.1.3 Főutak ... 101
6.1.4 Térségi szerepű összekötő utak, mellékutak ... 102
6.1.5 Közúti elérhetőség ... 103
6.1.6 Közúti forgalom ... 104
6.1.7 Kerékpáros közlekedés ... 104
6.1.8 Országos törzshálózati vasúti pályák ... 105
6.1.9 Országos vasúti mellékvonalak ... 108
6.1.10 Határátkelők ... 109
6.1.11 Nemzetközi kereskedelmi repülőterek ... 110
6.1.12 Vízi közlekedés ... 110
6.1.13 Logisztikai központok ... 110
6.1.14 Távközlés és informatikai ellátottság, postaszolgálat ... 112
6.2. Egyéni és közösségi közlekedési megközelíthetőségi viszonyok, közlekedési kapcsolati hiányok ... 113
6.2.1 Közúti gépjárműállomány ... 113
6.2.2 Közúti közösségi közlekedés ... 114
6.3. Vízellátás, szennyvízelvezetés, szennyvíztisztítás, szennyvíz és szennyvíziszap elhelyezés helyzete a megyében ... 115
6.4. Energiaellátás ... 117
6.4.1 A megújuló energiaforrások alkalmazása ... 120
6.5. Hulladéklerakók, hulladékgazdálkodás ... 120
6.6. A települések jellemző lakásviszonyai ... 123
7. Hajdú-Bihar megye településeinek intézmény-felszereltsége ... 125
8. Hajdú-Bihar megye településhálózati adottságai ... 137
8.1 Településhierarchia ... 137
8.2 A településhálózat területen belüli és kívüli kapcsolatai ... 140
8.3 Települések közötti feladatmegosztások, együttműködések ... 142
8.4 A településhálózatban várható változások, a települések közötti feladatmegosztások kihívásai ... 144
9. Hajdú-Bihar megye térszerkezeti elemeinek azonosítása ... 146
9.1. A térszerkezet időbeli alakulása ... 146
10. A táj terhelése és terhelhetősége ... 150
11. A Hajdú-Bihar megyét értintő ágazati koncepciók, területfejlesztési elképzelések, hatályos területi tervek áttekintése ... 154
12. A területfejlesztés eszköz- és intézményrendszerének elemzése Hajdú-Bihar megyében ... 171
12.1. A területfejlesztés forrásainak elemzése ... 171
12.2. A területfejlesztés intézményrendszere (szervezet, működés, együttműködés) ... 175
12.3. A területfejlesztés hatékonysága ... 177
13. Partnerségi terv és megvalósítása ... 186
13.1. Jogszabályi háttér ... 186

13.2. A tervezésbe bevonásra kerülő célcsoport meghatározása 187
13.3. A bevonás célja 190
13.4. A bevonás tervezett eszközei és részvételi formái 190
14. Helyzetértékelés összefoglalás 192
14.1. SWOT-analízis 192
14.2. Összefoglaló helyzetértékelés 194

Ábrák jegyzéke

1.1. ábra Egy főre jutó GDP az Európai Unió NUTS II régióiban 2016-ban (Forrás: Eurostat 2016)..... 11
1.2. ábra Egy főre jutó GDP az Európai Unió NUTS II régióiban 2018-ban (Forrás: Eurostat 2018)..... 11
1.3. ábra A GDP az Európai Unió tagállamaiban 2019. évben Euro-ban (forrás: Eurostat) 12
1.4. ábra Európai népesség előrejelzés (2000-2030) Forrás: ESPON, 2008 13
1.5. ábra Stratégiai kapcsolatok, Forrás: OFTK, 2014 14
1.6. ábra Magyarország területi integrálódásának főbb dimenziói Forrás: OFTK, 2014 14
2.1. ábra Hajdú-Bihar Megye tájföldrajzi képe Forrás: Hajdú-Bihar megye területfejlesztési koncepcióját megalapozó feltáró-értékelő vizsgálat, 2012. 15
2.2. ábra Védett területek és tájvédelmi körzetek Hajdú-Bihar megyében forrás: Hajdú-Bihar megye területfejlesztési koncepcióját megalapozó feltáró-értékelő vizsgálat, 2012..... 21
2.3. ábra Az országos ökológiai hálózat övezetei Hajdú-Bihar megye tekinttében (MTrT 2020) 22
2.4. ábra Éves szén-dioxid kibocsátás mennyisége Hajdú-Bihar megye egyes településein; forrás: OKIR, saját szerkesztés 23
2.5. ábra Fényszennyezés szempontjából fokozottan érzékeny védett területek Hajdú-Bihar megyében (Forrás: Fényszennyezés, csillagos égbolt, asztroturizmus - Háttéranyag a Night Light projekt Hajdú-Bihar megyei akciótervéhez, Gyarmathy István)..... 24
2.6. ábra Ivóvízminőség-javító projektek 2007-2013 és a 2014-2020 közti fejlesztési időszakban Hajdú-Bihar megyében Forrás: palyazat.gov.hu, saját szerkesztés 25
2.7. ábra Hajdú-Bihar megye fontosabb felszíni vizei (forrás: MTrT 2020)..... 26
2.8. ábra Érzékenység - Vízbázisok klíma-érzékenységi kategóriái Forrás: NATéR 28
2.9. ábra Globálsugárzás mértéke 1994 és 2018 között 29
2.10. ábra Bányászati területek és bányászati kutatási területek Hajdú-Bihar megyében, 2018 (forrás: Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat) 31
2.11. ábra Bányászati területek hazánkban (Forrás: Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat)..... 31
2.12. ábra Különböző problémákkal veszélyeztett területek (forrás: Nemzeti vízstratégia - Kvassay Jenő terv 2017) 32
2.13. ábra Rendszeresen belvízjárta területek övezete (forrás: MTrT 2020)..... 33
2.14. ábra Klímaváltozással érintett területek övezete Hajdú-Bihar megyében (MTrT 2020)..... 34
3.1. ábra Műemléki védelem alá eső területek és objektumok Hajdú-Bihar megyében, 2018 (forrás: Miniszterelnökség 2018.) 36
4.1. ábra M4 autópálya Berettyóújfalu - Nagykereki. Országhatár közötti szakasz megvalósítása Forrás: magyarepitok.hu, 2020. 42
4.2. ábra Ipari park és ipari terület címmel rendelkező területek Hajdú-Bihar megyében; (2019) forrás: Kormány.hu, saját szerkesztés 43
4.3. ábra Regisztrált társas vállalkozások száma (db) Hajdú-Bihar megye járásaiban (2019); forrás: KSH (TEIR) 46
4.4. ábra Kutatás-fejlesztési ráfordítások a GDP százalékában, 2017 (forrás: Tér-Kép 2018) 51
4.5. ábra A K+F-ráfordítások egy lakosra jutó értéke és a K+F-költségek megoszlása 51
4.6. ábra A kutatás-fejlesztési ráfordítások megoszlása források szerint, 2018 (forrás: Tér-Kép 2018)52
4.7. ábra Hajdú-Bihar megye szakosodási irányai 53

4.8. ábra Hajdú-Bihar megye innovációs szereplői 54
4.9. ábra Internet előfizetések száma, 2019 (KSH Statinfo) 55
4.10. ábra Hajdú-Bihar megyei internet előfizetések száma járási bontásban, 2013-2019 56
4.11. ábra Honlappal rendelkező vállalkozások aránya, 2018 (forrás: Tér-Kép 2018) 56
4.12. ábra Legalább 10 főt foglalkoztató ipari építőipari vállalkozások 62
4.13. ábra Kereskedelmi szálláshelyek kapacitása, 2019 (forrás: KSH Statinfo) 69
4.14. ábra Üzleti célú egyéb szálláshelyek kapacitása, 2019 (forrás: KSH Statinfo) 70
4.15. ábra Szálláshelyek kapacitásának alakulása Hajdú-Bihar megyében, 2010- 2019 (forrás: KSH Statinfo) 70
4.16. ábra A vendégszám alakulása 2019-ben a megyék kereskedelmi szálláshelyein (Budapest nélkül) (forrás: KSH Statinfo) 71
4.17. ábra A vendégéjszakák számának alakulása Hajdú-Bihar megye kereskedelmi szálláshelyein, 2009-2019 71
4.18. ábra Vendégek átlagos tartózkodási idejének (éjszaka) alakulása Hajdú-Bihar megyében, 2009-2019 72
4.19. ábra Kereskedelmi szálláshelyek bevételeinek alakulása Hajdú-Bihar megyében, 2009-2019 (forrás: KSH Statinfo) 72
5.1. ábra 100 ezer lakosra jutó közművelődési intézmények száma 2017, Forrás: KSH 79
5.2. ábra Közművelődési intézményekben szervezett kulturális rendezvények száma 2017, Forrás: KSH 80
5.3. ábra Színházak látogatottságának változása 2000 és 2019 közötti időszakban, Forrás: KSH 81
5.4. ábra Mozitermek számának változása Hajdú-Bihar Megyében, Forrás: KSH 81
5.5. ábra Mozitermek látogatottságának változása 2000 és 2019 közötti időszakban, Forrás: KSH 82
5.6. ábra Muzeális intézmények száma 2000-2019 között, Forrás: KSH 82
5.7. ábra Muzeális intézmények látogatóinak számának változása a rendezett kiállítások számához viszonyítva (2000-2019 közötti időszak), Forrás: KSH 83
5.8. ábra Hajdú-Bihar megye lakónépessége korcsoport szerint Forrás: KSH 86
5.9. ábra Hajdú-Bihar megye járásainak lakosságszáma Forrás: KSH 87
5.10. ábra Magyarország lakosságszám változásának előrevetítése, forrás: EUROSTAT 89
5.11. ábra 25 év alatti és 55 év feletti álláskeresők számának alakulása járásonként, forrás: KSH, ... 92
5.12. ábra Hajdú-Bihar megye főbb munkaerőpiaci információi, forrás: Hajdú-Bihar Megyei Kormányhivatal 92
5.13. ábra A cigány népesség száma Hajdú-Bihar megye járásaiban (fő), 2011. 94
6.1. ábra Hajdú-Bihar megye közúti hálózata. (Saját szerkesztés MTRT 2020 adatok alapján) 101
6.2. ábra Hajdú-Bihar Megye járásai (saját szerkesztés MTRT 2020 adatok alapján) 103
6.3. ábra Hajdú-Bihar megye vasúthálózata. (Saját szerkesztés MTRT 2020 adatok alapján) 106
6.4. ábra Logisztikai központok Hajdú-Bihar megyében (forrás: saját szerkesztés) 111
6.5. ábra Internet előfizetés ezer lakosra, db (saját szerkesztés KSH adatok alapján, 2018) 112
6.6. ábra A közúti gépjárműállomány a megyében. (Saját szerkesztés KSH adatok alapján) 113
6.7. ábra A közüzemi szennyvízgyűjtő-hálózatba bekapcsolt lakások aránya 2018-ban. (Saját szerkesztés KSH adatok alapján) 115
6.8. ábra Az elvezetett szennyvíz mennyisége és tisztítás módja szerinti megoszlás a megyében. (Saját szerkesztés MTRT 2020 adatok alapján) 116
6.9. ábra Fontosabb villamos-átviteli és elosztó hálózati elemek, földgáz- és kőolaj szállító vezetékek. (Saját szerkesztés MTRT 2020 adatok alapján) 118
6.10. ábra Az egy háztartási fogyasztóra jutó éves gázfogyasztás. (Saját szerkesztés KSH adatok alapján, 2016) 119
6.11. ábra Összes elszállított települési szilárd hulladék mennyiségének alakulása Hajdú-Bihar megyében, 2008-2018 (tonna) 120
6.12. ábra A hulladékszállítás adatai tömegegységben Hajdú-Bihar megyében, 2008-2018 (forrás: KSH Statinfo) 121
6.13. ábra Összes elszállított települési szilárd hulladék és lakosságtól elkülönítetten gyűjtött hulladék mennyisége megyei bontásban, 2018 (tonna) (forrás: KSH Statinfo) 121
6.14. ábra Az elkülönítetten gyűjtött hulladék összetételének alakulása Hajdú-Bihar megyében, 2009-2018 (forrás: KSH Statinfo) 122

6.15. ábra A lakásállomány Hajdú-Bihar megyében. (Saját szerkesztés KSH adatok alapján) 124
6.16. ábra A megszűnt lakások száma az országban. (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)..... 124
7.1. ábra Hajdú-Bihar megye egészségügyi ellátása 2019.09. hó 125
7.2. ábra Betöltetlen háziorvosi körzetek számának területi eloszlása 2020. augusztusban (ÁSZ) 126
7.3. ábra Bölcsődébe beíratott gyerekek száma 2017 129
7.4. ábra Hajdú-Bihar megye munkaerő-piaci pontjai, Forrás: saját szerkesztés 135
7.5. ábra Munkaerő-piaci pontok Hajdú-Bihar megyében 136
8.1. ábra Hajdú-Bihar megye települései jogállás szerint (Saját szerkesztés) 137
8.2. ábra: a Hajdú-Bihar Megyei járások a 86/2019 (IV. 23.) Korm.rendelet alapján 138
8.3. ábra Városok megoszlása lélekszám alapján (Debrecenen kívül) 139
8.4. ábra Községi települések megoszlása lélekszám alapján 139
8.5. ábra A Debrecen környéki település-együttes települései..... 142
9.1. ábra Hajdú-Bihar megye térszerkezete 147
9.2. ábra Hajdú-Bihar megye településeinek állandó lakónépességi (2019. évi adat) Forrás: KSH 148
9.3. ábra Hajdú-Bihar megye települései és járásai kedvezményezettség szempontjából Forrás: saját szerkesztés a 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet alapján 149
10.1. ábra Hajdú-Bihar megye tájterhelhetőségi térképe (forrás: MUTK, 2019) 151
12.1. ábra A Terület- és Településfejlesztési Operatív Programból, valamint a Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Programból együttesen 2018. végéig megítélt támogatások területi képe (forrás: ITM, 2019)..... 178
12.2. ábra Az Észak-alföldi régióban benyújtott pályázatok megoszlása OP szerint, 2014-2020 (forrás: palyazat.gov.hu – összesítés ideje: 2020. szeptember 21.) 179
12.3. ábra Az Észak-alföldi régió megyéiben benyújtott pályázatok számának megoszlása OP szerint, 2014-2020 (forrás: palyazat.gov.hu – összesítés ideje: 2020. szeptember 21.) 179
12.4. ábra Hajdú-Bihar megyében benyújtott és támogatott pályázatok számának összehasonlítása 2007-2013 és 2014-2020 vonatkozásában (forrás: palyazat.gov.hu – összesítés ideje: 2020. szeptember 21.) 180
12.5. ábra Hajdú-Bihar megyében igényelt és megítélt összegek összehasonlítása 2007-2013 és 2014-2020 vonatkozásában (forrás: palyazat.gov.hu – összesítés ideje: 2020. szeptember 21.)..... 180
12.6. ábra Beérkezett pályázatok megoszlása operatív programonként Hajdú-Bihar megyében, 2007-2013 (projekt helyszín) (forrás: palyazat.gov.hu – összesítés ideje: 2020. szeptember 21.)..... 181
12.7. ábra Beérkezett pályázatok megoszlása operatív programonként Hajdú-Bihar megyében, 2014-2020 (projekt helyszín) (forrás: palyazat.gov.hu – összesítés ideje: 2020. szeptember 21.)..... 181
12.8. ábra Igényelt támogatások megoszlása operatív programonként Hajdú-Bihar megyében, 2014-2020 (projekt helyszín) (forrás: palyazat.gov.hu – összesítés ideje: 2020. szeptember 21.)..... 182
12.9. ábra Megítélt támogatások megoszlása operatív programonként Hajdú-Bihar megyében, 2014-2020 (projekt helyszín) (forrás: palyazat.gov.hu – összesítés ideje: 2020. szeptember 21.)..... 182
12.10. ábra Támogatott projektek száma és a megítélt támogatások megoszlása a TOP prioritási tengelyei között Hajdú-Bihar megyében, 2014-2020 (projekt helyszín) (forrás: palyazat.gov.hu – összesítés ideje: 2020. szeptember 21.)..... 184

Táblázatok jegyzéke

2.1. táblázat Országos jelentőségű, egyedi védettségi szintű természetvédelmi területek Hajdú-Bihar megyében 20
4.1. táblázat Beruházások teljesítményértéke anyagi műszaki összetétel szerint egy lakosra jutó értéke az országos átlag százalékában; forrás: KSH adatai (TEIR) 44
4.2. táblázat A gazdasági szervezetek beruházásainak teljesítményértéke Hajdú-Bihar megye esetében az év azonos időszakában Forrás: KSH 46
4.3. táblázat GDP egy lakosra és egy foglalkoztatottra, az országos átlagérték %-ában, Hajdú-Bihar, Kelet-Magyarország és a vidéki megyék esetében; forrás: KSH (TEIR) 48

4.4. táblázat Kutatás-fejlesztés jelentőségének indikátorai, az országos átlagérték %-ában, Hajdú-Bihar, Kelet-Magyarország és a vidéki megyék esetében; forrás: KSH (TEIR); 49
4.5. táblázat Legalább 10 főt foglalkoztató ipari építőipari vállalkozások 62
4.6. táblázat Működő vállalkozások száma nemzetgazdasági ágak szerint Forrás: KSH 66
4.7. táblázat Legnagyobb kereskedelmi profilú vállalkozások Hajdú-Bihar megyében, 2019. Forrás: OPTEN 67
4.8. táblázat Hajdú-Bihar megye minősített gyógyfürdői (forrás: Budapest Főváros Kormányhivatal nyilvántartása) 73
4.9. táblázat Regisztrált társas vállalkozások 1000 lakosra jutó száma a régióközpontokban (db); forrás: KSH (TEIR) 77
4.10. táblázat Legalább 10 főt foglalkoztató vállalkozások megoszlása; forrás: KSH 77
5.1. táblázat Mindkét szempontból kedvezményezett, szegregátummal 89
5.2. Táblázat Debrecen népesedési adatai (Forrás: TEIR): 96
5.3. Táblázat Debrecen vándorlási mutatói (Forrás: TEIR): 96
5.4. Táblázat Regisztrált munkanélküli/nyilvántartott álláskeresők száma nemek szerint, forrás: KSH97
7.1. táblázat Forrás: a 2018. évi Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program 126
7.2. Táblázat: A Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelővel szerződött gyógyszertárak településenként Forrás: Országos Egészségbiztosítási Alapkezelő, 2019 127
7.3. táblázat Egészségfejlesztési Irodák Hajdú-Bihar megyében 128
7.4. Táblázat Szociális alap- és nappali ellátás, szociális elhelyezés ellátottjai (2014–19) Forrás: KSH 130
7.5. táblázat Gyermekekre vonatkozó adatok (Forrás: KSH) 130
7.6. táblázat Fogyatékkal élők nappali ellátása, Hajdú-Bihar megye, forrás: TEIR/KSH/T-STAR 131
7.7. Táblázat Hajdú-Bihar megye lemorzsolódási mutatói Forrás: Oktatási Hivatal, KIR 132
7.8. Táblázat Forrás: Oktatási Hivatal, KIR 132
7.9. táblázat Egyéb fenntartású általános iskolai intézmények a megyében, Forrás: Oktatási Hivatal, KIR 133
7.10. táblázat Néhány, a szabadidő eltöltésére alkalmas intézmény jelenléte a megyében és a régióban, KSH, 2018 134
7.11. táblázat Kormányablakok Hajdú-Bihar megyében, Forrás: kormányablak.hu 134
8.1. táblázat Településrendszer lélekszám szerinti megoszlása Debrecenen kívül 138
8.2. táblázat LEADER szervezetek akcióterületei Forrás: LEADER szervezetek alapító okiratai alapján – saját szerkesztés 140
12.1. táblázat A 2014-2020 időszak operatív programjaira előirányzott támogatási keretösszeg 172

Bevezetés

Jelen dokumentum Hajdú-Bihar megye területfejlesztési koncepciójának helyzetfeltárása, amely készítésének általános célja a Hajdú-Bihar megye hosszú távú fejlődéséhez szükséges stratégiai irányvonalak és célrendszer kialakítása, a térség felzárkózásának és fejlődésének elősegítése az elkövetkezendő években. Konkrét célja pedig komplex fejlesztési program kidolgozása a megye részére. Az által elvárt konkrét eredmény egy olyan területfejlesztési dokumentum, mely a megye jelenlegi helyzetére építve meghatározza a fejlesztés reális prioritásait a megyében. A készülő koncepció és program a megye teljes területére, mind a 82 településre kiterjed.

Jelen dokumentum egy egyfázisú tervezés eredménye, a területfejlesztési alapú helyzetfeltárás. A kidolgozás jelenlegi állapotában a rendelkezésre álló primer és szekunder információk elemzésével történik Hajdú-Bihar megye helyzetének vizsgálata. A dokumentum elkészítése során tekintettel voltunk a jogszabályi környezet, mindenekelőtt a területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény és a területfejlesztési koncepció, a területfejlesztési program és a területrendezési terv tartalmi követelményeiről, valamint illeszkedésük, kidolgozásuk, egyeztetésük, elfogadásuk és közzétételük részletes szabályairól szóló 218/2009. (X. 6.) Korm. rendelet előírásaira.

A koncepció és a program megalapozása érdekében szükséges egy részletes helyzetelemzés készítése. A helyzetelemzésben a legfontosabb erőforrások, gazdasági és társadalmi jellemzők bemutatása mellett elemzésre kerülnek a megyére ható külső környezeti tényezők is. Az összegyűjtött primer és szekunder információk alapján kerülnek feltárásra a szükségletek, problémák, és a kitörési lehetőségek. A helyzetelemzés elkészítése során kiemelt szempont annak meghatározása, hogy mely ágazatok és földrajzi területek jelentenek kitörési lehetőséget a megye települései számára.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a lentebb található elemzések a helyzetfeltárás célját szolgálják a koncepcióban megfogalmazandó célok alátámasztása érdekében.

A helyzetelemzés módszertana

Az alkalmazott módszertan középpontjában egyrészt a megyénél és a potenciális projektgazdáknál felmerülő igények és szükségletek komplex kezelése, másrészt a közép- és hosszú távú fejlesztési célkitűzések, valamint a rövidtávon megvalósítandó konkrét fejlesztési projektek közötti összhang megteremtése áll. Megyei szinten a programozás, a fejlesztési tervezés jelentősége elsősorban abban áll, hogy az elkészülő fejlesztési dokumentumok megfelelő keretet biztosítanak a konkrét projektek számára, csatornázzák, megfelelő irányba terelik azokat, továbbá elősegítik a szűkös források koncentrálását.

Ennek megfelelően a fejlesztési koncepció készítése során a fejlesztési tervek készítésének széles körben ismert és elfogadott módszertanát követtük, mely a hatékonyság és a szinergiahatások érdekében kiegészítésre került projektfejlesztési módszerekkel.
Hajdú-Bihar megye fejlesztési koncepcióját megalapozó helyzetfeltárás készítése során az alábbi konkrét módszertani alapelveket alkalmaztuk:

- Reális időtáv meghatározása
- Gazdasági megközelítés
- Primer és szekunder információk összhangja
- Építés hatályos tervdokumentumokra
- Meglévő megyei koncepciók, programok figyelembe vétele
- Építés projektekre, fejlesztési elképzelésekre
- Gyakorlatorientált megközelítés
- Az érintettek bevonása

Az elemzések során felhasználtuk a rendelkezésre álló legfrissebb adatforrásokat és a megye korábban elkészített anyagait, koncepcióit, terveit, és támaszkodtunk a korábbi fejlesztési dokumentumok helyzetfeltárásaira is.
Ezek alapján térképi ábrázolással, szöveges elemzéssel és számításokkal támasztottuk alá a megye helyzetének bemutatását.

Jelen anyag ezen elemző munka első eredménye, amelyhez kapcsolódóan a megyei szereplők véleményét kikértük, s ezek beépítése után válik reményeink szerint a koncepciót megalapozó hiteles munkaréssé.

1. Hajdú-Bihar megye külső környezetének vizsgálata

Hajdú-Bihar megye 6 211 km^2 területével az ország nagy területű megyéi közé tartozik. Hazánk területéből a nagyságra nézve negyedik megye (csak Bács-Kiskun, Borsod-Abaúj-Zemplén és Pest megyék előzik meg) csaknem 6,7%-kal részesedik, a lakónépességből azonban mindössze 5,4%-kal. Budapestet nem számítva, a megyék rangsorában a lakosságszám alapján is a negyedik helyet foglalja el Pest, Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék után. A nyolcvanas években Hajdú-Bihar megye - a lakosságszám alapján - előbbre lépett, mivel megelőzte Bács-Kiskun megyét. Ez a megye - s különösen Debrecen megyei jogú város - kedvezőbb demográfiai helyzetét bizonyítja.
Hajdú-Bihar megye népsűrűsége - 85 fő/km^2 - lényegesen kisebb az országos átlagnál, különösen akkor szembeötlő ez, ha a megyei lakónépesség egészéből levonjuk Debrecen lakosságát. 1990-ben a megyeszékhelyen - az ország második legnépesebb településén - élt a lakosság 39%-a, a városokban együttesen pedig már a népesség döntő része: 69,2%-a. Hajdú-Bihar megye tehát az ország urbanizáltabb térségei közé tartozik. A magas városi arány (Nyíradony, Polgár, Tiszacsege, Vámospércs várossá nyilvánításával ez jóval 70% fölé emelkedett) Debrecen mellett a nagyhatárú hajdúvárosok jelentős népességével magyarázható (Süli-Zakar 1994.)
Hajdúhadház és Téglás szétválása, valamint Bocskaikert és Folyás önállósodása után 82 település található a megyében (Süli-Zakar I.-Béres Cs. 1993.) A hajdú-bihari települések jelentős hányada nagyhatárú és nagy népességszámú, s ezért igen alacsony itt a településsűrűség. A 100 km^2-re jutó települések száma mindössze 1,29. (Az országban csak Bács-Kiskun megyében alacsonyabb ez az érték.) Az átlagos településterület csaknem 76 km^2, ami két és félszerese az országos átlagnak. A települések átlagos népességszáma is magas: 6 507 fő, ami az országos (vidéki) átlagnak ugyancsak két és félszerese, s a megyék sorrendjében csak Csongrád- Csanád megye értéke nagyobb. Hajdú-Bihar megye viszonylag fiatal közigazgatási egységnek számít hazánkban, hiszen létezését 1950. március 16-ától számíthatjuk. (A megye területe 1950. június 1. óta - a jelentéktelen határmódosításokat leszámítva - gyakorlatilag változatlan.)

Egy terület fejlődésének kereteit elsősorban a külső környezete határozza meg. Az ezredforduló óta egyértelmű mindenki számára, hogy ez a külső környezet az egyes területegységek számára egyértelműen globális és kontinentális kereteket jelent. Ez a külső környezet adja meg az előrelépés formáit, a versenytársak pályáit, azokat a lehetőségeket, amelyeken keresztül a területi egységünk a saját fejlődési útját is meghatározhatja. Ezek a keretek jórészt a hazai régiók és megyék számára azonosak, s elsősorban az Európai Unió vetületében értelmezhetőek. Ennek megfelelően röviden áttekintjük Hajdú-Bihar megye elmúlt néhány évben jellemző helyzetét az Európai Unió keretében és hazai léptékben.

1.1. Hajdú-Bihar megye fejlődésének, társadalmi, gazdasági, környezeti helyzetének azonosítása nemzetközi és hazai szinten

Hajdú-Bihar megye az Észak-alföldi Régió része, s mint ilyen az EU elmaradottabb térségei közé tartozik. Az elmúlt több, mint 20 év alatt a leginkább elmaradott 20 NUTS II régió között szerepelt az Észak-Alföld. A legutóbbi adatok szerint is bőven az EU átlag alatti az egy főre jutó bruttó hazai

jövedelem nagysága (47,31 %). Ahogy az 1.1 ábrán is látszik ezzel az értékkel az EU keleti perifériájának átlag alatti szereplője. Ezek a régiók (a térképen vörössel jelölve) elsősorban a mezőgazdaság és a feldolgozóipar által uralt térségek, amelyek elmaradottsága történelmi-földrajzi okokra egyaránt visszavezethető. A XVII. század óta ez a térség a nyugat-európai fejlődési úttól jelentős mértékben különböző utat járt be, amelynek részben oka a tengertől való nagyobb távolság és a sajátosan kevert társadalomszerkezet. A XX. század végére ez az elmaradás jelentőssé vált, amelyet azonban tetézett a globálissá váló verseny, melynek következtében ezen térségeknek már nemcsak az európai térségek szereplőivel, hanem a világ bármely részén elhelyezkedő, hasonló tevékenységet folytató szereplők tevékenységével is fel kell vennie a versenyt.

1.1. ábra Egy főre jutó GDP az Európai Unió NUTS II régióiban 2016-ban (Forrás: Eurostat 2016)

1.2. ábra Egy főre jutó GDP az Európai Unió NUTS II régióiban 2018-ban (Forrás: Eurostat 2018)

Ha az újonnan csatlakozó EU tagállamok között próbáljuk elhelyezni Magyarországot és az Észak-Alföldet, akkor egyértelműnek látszik (1.1., 1.2 és1.3. ábra), hogy a növekedés elmaradása elsősorban még ezen térségekhez képest is jelentős. Az ábrán hazánknál jelzett két átlag alatti növekedésű régió egyike az Észak-Alföld (a másik Észak-Magyarország régiója). Ez arra mutat rá, hogy az EU csatlakozásra való felkészülés és a csatlakozást követő első évek anyagi és információs transzferei sem változtatták meg jelentős mértékben a régió, s benne Hajdú-Bihar megye szerepét.

Source of Data Eurostat
Last update: 18.08.2020
Date of extraction: 24 Aug 2020 09:09:54 CEST
Hyperlink to the graph: https://ec.europa.eu/eurostat/eurostat/tgm./drawGraph.do&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00001&toolbox=legend
Disclaimer: This graph has been created automatically by Eurostat software according to external user specifications for which Eurostat is not responsible. Graphic included
General Disclaimer of the EC website: https://ec.europa.eu/info/legal-notice_en
Short Description: GDP (gross domestic product) is an indicator for a nation´s economic situation. It reflects the total value of all goods and services produced less the value of goods and services used for intermediate consumption in their production. Expressing GDP in PPS (purchasing power standards) eliminates differences in price levels between countries, and calculations on a per head basis allows for the comparison of economies significantly different in absolute size.
Code: tec00001

1.3. ábra A GDP az Európai Unió tagállamaiban 2019. évben Euro-ban (forrás: Eurostat)

Ezen negatív jelenségek jó bizonyítéka, hogy Hajdú-Bihar megye népesedési viszonyai a kilencvenes években az országos trendnél némileg kedvezőtlenebbül alakultak. Nemzetközi kitekintésben a születéskor várható átlagos élettartam tekintetében a kelet-közép európai országok a kilencvenes évek elején 5–6 évvel voltak elmaradva a korábbi uniós tagországoktól. Ugyanakkor 1990-től kezdődően mindkét térségben elég jelentősen és lényegében azonos mértékben emelkedett a várható élettartam, a különbség globálisan alig változott. Szembetűnő, hogy térségünkben ez a mutató országonként sokkal jobban szóródik, mint a nyugati országokban. Ráadásul másfél évtized alatt az országok közti eltérés Kelet-Közép-Európában nagyobb lett (az 1990. évi 4,6 évről 7,4 évre nőtt), miközben a régi tagországokban a kiegyenlítődés felé haladt, 3,5 évről 2,7 évre csökkent a legmagasabb és a legalacsonyabb mutatójú országok közti különbség. A kelet-közép-európai tíz ország közül egyikben sem érte el a várható élettartam a 15 régi uniós ország átlagát, de még az azok közötti legalacsonyabb mutatójú országét sem. 2006-ban az új tagok közül Szlovéniában volt a legmagasabb a születéskor várható átlagos élettartam, 78,3 év, ezzel erősen megközelítette a régi tagországok között legalacsonyabb dán mutatót (78,4 év). A tíz ország közül a legalacsonyabb értéket Lettország 70,9 éves adata képviselte. A magyar mutató 73,2 év volt (Jász-Nagykun-Szolnok megye: 72,9 év!), amely a szlovén, cseh, lengyel és szlovák várható élettartam után az ötödik helyet jelentette a térségen belül.

1.4. ábra Európai népesség előrejelzés (2000-2030) Forrás: ESPON, 2008

Az Európai Unió 27 tagországában 2020. január 1-jén majdnem 450 millió ember élt, 4,2 millió km^2-nyi területen. Ebből a 10 kelet-közép-európai új tagállam területe 1 millió km^2, ahol valamivel több, mint 95 millió ember, az unió állampolgárainak ötöde lakott. Ebben a tíz országban egy km^2-nyi területen 93 fő élt, ami jelentősen elmarad a többi 17 uniós ország 110 fős átlagától. A tíz országon belül számottevő különbségek vannak, mivel a legkisebb és legnagyobb népsűrűségű két államban – Észtországban és Csehországban – egy km^2-nyi területre átlagosan 30, illetve 135 fő jutott. Magyarország a sűrűbben lakott államok közé tartozik, hazánkban 2020. január 1-jén 105 ember élt egy km^2-nyi területen. Az elmúlt húsz évben a népességszám ezekben az államokban összesen több, mint 1,7 millió fővel lett kevesebb. Arányaiban Horvátországban, Lettországban és Litvániában csökkent leginkább a népesség. Magyarországon 10 millió 31 ezren éltek 2009. január 1-jén 2020-ban 9 millió 769 ezer fő, ami 2,44%-os csökkenést jelent. Ezzel szemben három államban: Csehországban, Szlovákiában és Szlovéniában emelkedett a lakosságszám 2000 óta, összességében 348 ezerrel. A többi uniós tagországban – Görögország és Portugália kivételével – növekedés következett be, 17 országban összesen közel 8,8 millióval, 2,49%-kal emelkedett a lakosság száma ebben az időszakban.
A térség társadalmi-gazdasági elmaradottságát részben növelik a természeti erőforrások kockázatai, amelyek az EU átlagos szintjét meghaladóan érvényesülnek, – elsősorban az ár- és belvíz-veszélyeztetettség kérdését, valamint a klímaváltozást illetően.

1.2. Nagytérségi összefüggések vizsgálata

1.5. ábra Stratégiai kapcsolatok, Forrás: OFTK, 2014

Az ezredforduló, s különösképpen 2007 óta Hajdú-Bihar megye országos és nemzetközi kapcsolatrendszere alapvetően megváltozott. Hazánk EU csatlakozásával az EU külső határává vált a megye keleti határa, majd Románia EU tagságával ugyan megszűnt az áruforgalom korlátozása, ugyanakkor keleti szomszédunk nem vált a schengeni övezet tagjává, ami a személyek mozgását tekintve újszerű ellenőrzési rendszer kiépítését jelentette. 2007 óta ugyan a magyar-román határ EU belső határnak számít, mégis tényleges átalakulása – eltűnése – Románia Schengen tagsága után várható. A belső térszerkezeti kapcsolatok szempontjából az M3-as és M35-ös autópálya kiépülése Vásárosnaményig, illetve Berettyóújfaluig, valamint az M4-es autópálya Berettyóújfalu és Ártánd között megépült szakasza jelentős mértékben javította – elsősorban a megye északi területeinek a központokhoz való kötődését. A megye déli és dél-nyugati területeinek nemzetközi és hazai kötödését biztosító hálózatok (M4, M47, M42) fejlesztésében az utóbbi években történtek előrelépések, 2019. évben a megyei közgyűlés megszavazta az M47-es autóút nyomvonalát. Az észak-déli (Kassa-Miskolc-Debrecen-Nagyvárad) vonal erősítése az EU keleti peremének stratégiai kérdéseként fogható fel.

1.6. ábra Magyarország területi integrálódásának főbb dimenziói Forrás: OFTK, 2014

A közlekedési kapcsolatokon belül örvendetes tény, hogy a korábbiaknál nagyobb beruházások fordítódtak a vasút személy- és áruszállítás feltételeinek javítására – akár a Szajol-Püspökladány- Ebes- Debrecen vasúti fővonal korszerűsítésén keresztül is.

A nagytérségi kapcsolatrendszer meghatározó tényezője, a korábban említett határmenti fekvés mellett, hogy Hajdú-Bihar megye az Észak-alföldi régió tengelyében helyezkedik el. Ezen belül kohéziós szerepet kellene játszani, mintegy hídként Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék közt. Ugyanakkor nem feledhetjük, hogy a megye délen határos Békés megyével, amelyhez ráadásul a bihari történelmi gyökerek miatt erős kapcsolatokkal fűződik, míg elsősorban az M35-ös autópálya miatt a Borsod-Abaúj-Zemplén megye irányába erősödő kapcsolatok is jelentősen érvényesültek az elmúlt fél évtizedben.

2. Természeti adottságok, természeti erőforrások és a környezet állapotának elemzése

2.1. Természeti és táji adottságok vizsgálata

Hajdú-Bihar megye természetföldrajzi képe, domborzati egyhangúsága ellenére igen mozaikos. A megye 6.211 km^2-es területét több kistáj érinti részben vagy egészben, amelyeket az 2.1 ábrán tüntettünk fel. Az alábbiakban a megyére jellemző természetföldrajzi tényezők általános bemutatását végezzük el.

2.1. ábra Hajdú-Bihar Megye tájföldrajzi képe Forrás: Hajdú-Bihar megye területfejlesztési koncepcióját megalapozó feltáró-értékelő vizsgálat, 2012.

<u>Domborzat</u>

Hajdú-Bihar megye az ország keleti felén fekszik, a síksági terület teljes egészében az Alföld nagytájhoz tartozik. Természetföldrajzi szempontból igen változatos, északkeleti részét a homokbuckás Nyírség déli kistája, közepét a kiváló talajadottságokkal rendelkező löszös Hajdúság kistájai, nyugati-északnyugati részét a Közép-Tisza vidékhez tartozó Hortobágy és a Borsodi-ártér, míg déli részét a Berettyó-Körösök vidék kistájai, a Nagy- és Kis- Sárrét, a Berettyó-Kálló köze, az Érmellék és a Bihari-sík alkotják.

A megye felszínét fiatal, laza, gyűretlen és nagy vastagságban felhalmozódott szárazföldi eredetű üledék borítja. A változatos tájkép kialakulása a földtörténeti újkorban bekövetkezett fejlődésnek köszönhető. Az agyagos, homokos üledéket a környező magasabb térségről érkező vizek szállították

és rakták le a fokozatosan tóvá alakuló egykori beltengerbe. A feltöltött és szárazzá vált területen a pleisztocénben újabb jelentős változások történtek a szerkezeti mozgások és az éghajlat-változás miatt. A terület további süllyedésével, valamint a szomszédos területek emelkedésével megnőtt a folyók energiája, ennek köszönhetően a folyók 100-200 m vastag, főleg homokos üledéket halmoztak fel a pannon alapon.

Északkeleti részén a Nyírség kistája, a Dél-Nyírség terül el, amely a homokos hordalékkúpsíkságok tájtípusába tartozik, így területét különböző félig kötött futóhomokos formák, szélbarázdák, deflációs mélyedések, parabola- és szegélybuckák tarkítják. A megye középső részén terül el a lösszel, lösz-iszappal fedett hordalékkúpsíkság, a Hajdúság, amely domborzati formája változatos. Északabbra található a Hajdúhát, amely északi részén futóhomok lerakódás jellemző, délebbi részén 10-15 m vastag lösztakaró is előfordul, érvölgyekkel változó mértékben felszabdalt terület. A másik kistáj a Dél-Hajdúság, amely domborzatát helyenként buckacsoportok, kunhalmok, elhagyott folyómedrek, folyóhátak, morotvák tarkítják. Gazdasági szempontból jelentős a Hajdúszoboszló-Ebes-Nagyhegyes környéki földgázvagyon, valamint a hajdúszoboszlói és derecskei agyag-előfordulás.

Nyugaton található az Alföld egyik legegyhangúbb területe, a Közép-Tisza-vidékhez tartozó Hortobágy, amelynek a leggyakoribb felszínformái az elhagyott Tisza medrek, morotvák, folyóhátak, övzátonyok, erősen letarolt futóhomokformák, kunhalmok és szik lepusztulási formák. Rendkívül kis relatív reliefű a felszíne, néhány Tisza menti buckavonulat és kunhalom emelkedik csak ki. Ezt a területet a pleisztocén végén három alföldi hordalékkúp sorozat fogta közre, északról, nyugatról és keletről. Ennek köszönhetően főként finomszemű üledékek, agyag és iszap rakódtak le, durva homok vagy kavics csak északnyugaton fordul elő. A futóhomok képződése nem jelentős a területen, köszönhetően a mély fekvésnek és a magas talajvíznek. A keleti területet kivéve a lösziszapos felszín jórészt elszikesedett, változatos szikes formákat hozva létre. A holocénban, egészen a folyószabályozásokig a Tisza a Hortobágy legnagyobb részét bejárta és a pleisztocén időszakban kialakult domborzatot erodálta és finom ártéri üledékkel feltöltve homogenizálta.

Délen húzódik a Berettyó-Körös vidék, amely legnagyobb része a Hortobágyhoz hasonlóan az ártéri síkság tájtípusba tartozik, felszínét a pleisztocénben a folyók (Ős-Tisza, Ős-Szamos, Körösök, Berettyó) formálták. A Nagy-Sárrét típusos felszíni formái folyóvízi (folyóhátak, elhagyott medrek, morotvák) és fluvioeolikus (parti dűne) eredetűek. A felszínt nagyrészt iszap és agyag borítja, utóbbi anyagnak köszönhetően vízzáró réteg alakult ki, ezzel kapcsolatos az elmocsarasodás. Hajdú-Bihar megye keleti területeit morotvákkal, mederroncsokkal sűrűn borított, löszös homokkal fedett hordalékkúp síkság foglalja el. A táj domborzati jellegének kialakításában a Berettyó mellett az Ős- Szamos, Ős-Tisza, Ős-Ér is részt vett. A vízszabályozás előtt mocsaras, vizenyős területek voltak a Berettyó-Kálló közén. A megye legkeletibb táján, az Érmelléki löszös háton a felszíni formák főként eolikus, fluviális, fluvioeolikus eredetűek. Hajdú-Bihar megye délkeleti területe a Sebes-Körös hordalékkúpja. Az országhatár felé eső rész az alacsony ármentes síkság, a NY-i részek az ártéri szintű síkságok orográfiai domborzattípusba sorolhatók. A jellemző felszíni formák a fattyúágak, morotvaroncsok és a hozzájuk kapcsolódó parti dűnesorok. Kavics csak Ártándnál és Biharkeresztesnél található. A felszín döntő részét folyóvízi homok, homokliszt fedi, a Sebes-Körös hordalékkúpjának anyaga.

Éghajlat

Hajdú-Bihar megye klímája hasonló, mint a többi Alföld területé, vagyis nyáron szárazabb, télen kissé hidegebb, legnagyobb része mérsékelten meleg-száraz éghajlatú, csak a Dél-Nyírség éghajlata mérsékelten hűvös, mérsékelten meleg. A területén nincsenek nagy domborzati különbségek, ennek ellenére nyugatról kelet felé, illetve délről észak felé mérhető változások mutathatók ki. A megye középső részén elterülő Hajdúság átmenetet képez a hűvösebb, csapadékosabb Nyírség és a melegebb, szárazabb Közép-Tiszavidék, illetve Hortobágy között. Területén a szomszédos tájak éghajlati jellegzetességei találkoznak. Ezen a kis területen érintkezik egymással a Dél-Nyírség meleg, mérsékelten száraz, hideg telű éghajlati körzete, a Hortobágy száraz, mérsékelten forró nyarú, illetve a Körösvidék meleg, mérsékelten száraz, forró nyarú éghajlati körzete. Az évi napsütéses órák száma

2020-2150 óra közt van. Az évi középhőmérséklet átlaga pedig 10,5-11,0 °C között mozog, északról dél felé haladva növekszik. A júliusi hónap átlaghőmérséklete a legmagasabb, általában 20,5 - 22 °C között változik, a Hortobágyon gyakran emelkedik 22 °C fölé. A tél legtöbbször jelentős fagyokkal jár, a leghidegebb hónap a január, amely középhőmérséklete -2, -2,5 °C, északkelet felé haladva meghaladja a -3 °C-ot, a téli minimum 17-17, 5 °C közé esik. A Dél-Nyírségben és az Érmelléki löszös háton 40-42 a hótakarós napok száma, a vastagsága 18 cm, viszont a Nagy-Sáréten és Hortobágyon átlagosan 35 hótakarós nap van és a hótakaró is 17 cm vastag. A területen nem elég vastag hótakaró és a gyakori erős szelek miatt a lehullott hó sem borítja egyenletesen a felszínt, ami növeli az őszi vetések esetén a fagyveszélyt.

A csapadék szempontjából Hajdú-Bihar megye az Alföld egyik legszárazabb vidéke, a Hortobágy déli része pedig az ország egyik legszárazabb területe, hiszen itt a csapadék évi mennyisége az 500 mm-t sem éri el. A Hajdúságban és a Berettyó-Körös vidéken ez 500-550 mm-ig, a Dél-Nyírségben 600 mm-ig emelkedik. Legcsapadékosabb hónap a június (55-75 mm), legszárazabb a január (25-35 mm). A csapadék az év folyamán egyenlőtlenül oszlik el, a kontinentális jellegnek köszönhetően a legcsapadékosabb hónapban 2,5-szer annyi eső esik, mint a legszárazabban. Az évi csapadék a kevés mennyisége és eloszlása miatt nem teremt biztonságos feltételeket a mezőgazdasági termeléshez. Az évi vízhiány legnagyobb a Hortobágyon (150-175 mm), de a legjobb mezőgazdasági területen, a Hajdúságban is 100-150 mm. Hosszútávon jelentős mennyiségű terméscsökkenéssel kell számolnunk a tavaszi vetésű növények tekintetében. Az uralkodó szélirány ÉK-i, illetve É-i és D-i, az átlagos szélsebesség 2,5-3 m/s. Az Érmelléki löszös háton, Bihari-síkon és a Hortobágyon az uralkodó irányú szelek mellett gyakran DNY-i légmozgás is megfigyelhető.

Különböző becslések és modellek Magyarország 21. századi éghajlatával kapcsolatban hőmérséklet emelkedést mutatnak. Az 1961 és 1990 közti referencia időszakhoz viszonyítva 2050-ig 1-2, 2100-ig 3-4 °C-os emelkedés várható a hőmérsékletben. A legnagyobb a bizonytalanság a nyári értékek esetében van, ebben az időszakban a legnagyobb mértékű a melegedés, ami az évszázad végére akár 3,5-6 °C közöttiváltozást is jelenthet. Leginkább nyáron fognak növekedni a napi minimum és maximum értékek, a napi hőingás magasabb lesz a maximumok mértékének növekedése miatt. Erősen csökkenni fog a fagyos napok száma (2100-ig akár több mint 40 nappal), a nyári, forró és hőségnapok száma pedig jelentősen emelkedik (2100-ig akár 37 nappal). A növények vegetációs időszakában is változás következik be, akár 50 nappal is hosszabbá válhat. A többi országrészhez képest az Alföldön némileg magasabb melegedés várható.

A modellek a csapadék esetében jóval eltérőbb változásokat jeleznek a hőmérséklethez képest. Az éves csapadékmennyiségben kis mértékű csökkenés valószínű a 21. század első felében, amely a 20%-ot is elérheti az évszázad végére, miközben csapadékosabbá válhat az ország nagy része. Az évszakok esetében ősszel és télen növekedés, tavasszal és nyáron csökkenés várható. A csapadékesemények gyakoriságáról elmondható, hogy az 1 mm és 5 mm csapadékú napok száma kisebb mértékben csökkenni, a 10 mm és 20 mm-t meghaladó csapadékú napok száma növekedni fog, utóbbi 2100-ig akár 25%-kal is több lehet. Ez alapján a csapadékhiányos időszakok hosszabbodására és a csapadék intenzitásának növekedésére kell számítani.

Növénytakaró

Hajdú-Bihar megye északkeleti területéhez tartozó Dél-Nyírség a Nyírségi flórajárás része, jellegzetes társulásai a tölgy-köris-szil ligeterdők, a pusztai tölgyesek és a gyöngyvirágos tölgyesek. Nagy területet borítanak a homokpusztagyepek és homokpusztarétek, jellegzetes fajok a magyar kökörcsin, a debreceni csomolya és a réti angelica. Az erdők elsősorban lágylombú erdők. Legfontosabb mezőgazdasági kultúrák: rozs, őszi árpa, burgonya, dohány. A megye többi területe az Alföldi flóravidék Tiszántúli flórajárásának része. A legjellegzetesebb erdőtársulások közé a tölgy-köris-szil ligeterdők, a sziki tölgyesek, pusztai tölgyesek és a Hajdúság területére jellemző tatárjuharos lösztölgyesek tartoznak. A Dél-Hajdúság tipikus mezőségi táj, így területén minimális kiterjedésű

erdőtársulásokra bukkanhatunk, a kevés erdő főleg keménylombú, néhol fenyő jellemző. A Hajdúság északi részén, a Hajdúháton jelentős területeken vannak homokpuszta-gyepek. Fontos fajok a piros kígyószisz, a szakállas csormolya és az alföldi aszat, míg délebbre gyakoribb fajok a bajuszpázsit, a magyar palka vagy az ágas sóballa. Hajdú-Bihar megye középső része mezőgazdaságilag hasznosított területeinek haszonnövényei a búza, a kukorica, a cukorrépa és északabbra az őszi árpa. A Nagy-Sárrét és a Berettyó-Kálló közének fő erdőtársulásai a fent említetteken túl a fűz-nyár-égerligetek. Ezeken a déli és délkeleti területeken nyílt társulások között ecsetpázsitos sziki rétek és szikes mocsarak is megfigyelhetők, a legjellemzőbb fajok a mocsári aszat, nyári tőzike, a bánáti borgyökér és az orvosi nadálytő. A művelés alatt álló erdők főként keménylombúak. Hajdú-Bihar megye délkeleti területein helyenként sziki rétekkel és sziki erdei rétekkel találkozhatunk. A Bihari-sík nevezetesebb fajai a ragadós müge és az óriás csenkesz. A megye déli részén a mezőgazdaságilag hasznosított területek fő kultúrái a búza, a lucerna és a napraforgó, vöröshere. A Hortobágyon a mezőgazdaságilag hasznosított területek fő kultúrái a búza és a burgonya. A nyílt társulások között ecsetpázsitos és ecsetkákás sziki rétek is megfigyelhetők. A táj legjellemzőbb fajai a mézpázsit, az egérfarkfű és a sziki kocsord. A megye nyugati területén erdészetileg kezelt erdőterület gyakorlatilag nincs.

Talaj

A Nyírséget legnagyobb részt homoktalajok uralják, amelyek a futóhomok, humuszos homoktalaj és kovárványos barna erdőtalaj. Löszös felszíneken réti csernozjomok és szolonyecek, így a megye idetartozó területeinek mezőgazdasági potenciálja kicsi.

A megye középső területén, a Hajdúságban a talajtakaró döntő része löszön képződött, túlnyomó része jó mezőgazdasági hasznosítást tesz lehetővé, leginkább az alföldi mészlepedékes csernozjom, ÉNY-on mészlepedékes csernozjomokat találunk. Emellett réti csernozjomok, szolonyeces réti csernozjomok, mélyfekvésű részeken réti szolonyecek találhatók. A Hajdúság északi részén csernozjom barna erdőtalajok és kovárványos barna erdőtalajok is előfordulnak. A keleti területeken a talajok zömmel löszös üledéken képződtek, főként öntés rétitalajok és szikesek keletkeztek. Mezőgazdasági szempontból a réti csernozjomok és a mészlepedékes alföldi csernozjomok meghatározóak. Gyengébbek a szikes szolonyecek, réti szolonyecek, illetve a Nyírségből áthúzódó homoktalajok.

Hajdú-Bihar megye déli területén elhelyezkedő Nagy-Sárréten és a Bihari-síkon szinte valamennyi talajtípus talajvízhatás alatt képződött, a réti csernozjom kivételével. Vályogos, agyagos vályogos talajok, kémhatásuk enyhén savanyú. A szikes talajok kiterjedtek, a mezőgazdaságra alkalmatlan réti szolonyecek, szikes sztyeppesedő réti szolonyecek jellemzőek. Emellett réti öntéstalajok és lápos rétitalajok vannak. Mezőgazdasági jelentőségük gyenge.

A megye nyugati oldalán, a Hortobágyon a terület döntő részét mélyben sós és szikes talajok fedik. A löszös üledékeken a szikes talajvíz hatására réti szolonyecek, szolonyeces réti talajok képződtek. Ezek legelőként, kaszálóként vagy gyenge szántóként hasznosíthatók. A magasabb térszínek talajai kedvező termékenységű csernozjomok, értékes sztyeppnövényzetnek adnak helyet. A legmélyebb fekvésű részeken nem szikes réti talaj jellemző.

Ex lege védett, valamint egyedi jogszabállyal kihirdetett, hazai és közösségű jelentőségű területek

A megyében kiterjedt Natura 2000 területek („Különleges madárvédelmi terület” és „Különleges természetmegőrzési terület”) találhatók, amelyeknek nagyarányú az átfedése a védett természeti területekkel, de ugyanakkor jelentősen bővítik a védett területek nagyságát.

Ezen védett területek az ex lege védett, valamint egyedi jogszabállyal kihirdetett, hazai és közösségű jelentőségű területek, mint szikes tavak és lápok, valamint a természetvédelmi területek (TT). Ez utóbbiak a következők: Tiszadorogmai Göbe-erdő TT, Debreceni Nagyerdő TT, Hajdúbagosi földikutya-rezervátum TT, Hencidai Csere-erdő TT, Bihari legelő TT.

A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény szerint a védett természeti területeket és értékeket - a védelem kiterjedtségének, céljának, hazai és nemzetközi jelentőségének megfelelően - a következőképpen lehet csoportosítani:

A.) Országos jelentőségű védett természeti területek és értékek

1. *Egyedi jogszabállyal védett természeti területek:*
   - Nemzeti park
   - tájvédelmi körzet
   - természetvédelmi terület
   - természeti emlék

2. *Egyedi jogszabállyal védett természeti értékek:*
   - élő szervezetek
   - ásványok, ásványtársulások
   - ősmaradványok
   - mesterséges üregek

3. *A törvény erejénél fogva ("ex lege") védett természeti területek:*
   a) természetvédelmi területnek minősül valamennyi
      - láp
      - szikes tó

   b) természeti emléknek minősül valamennyi
      - kunhalom
      - földvár
      - forrás
      - víznyelő

4. *A törvény erejénél fogva ("ex lege") védett természeti értékek:*
   - barlangok

B.) Helyi jelentőségű védett természeti területek

- természetvédelmi terület
- természeti emlék

2.1. táblázat Országos jelentőségű, egyedi védettségi szintű természetvédelmi területek Hajdú-Bihar megyében

Név	Település	Védettségi szint	Védelmi kategória
Bihari-legelő TT	Berettyóújfalu, Váncsod	országos jelentőségű, egyedi	Természetvédelmi terület (TT)
Debreceni Nagyerdő TT	Debrecen	országos jelentőségű, egyedi	Természetvédelmi terület (TT)
Hajdúbagosi földikutya-rezervátum TT	Hajdúbagos	országos jelentőségű, egyedi	Természetvédelmi terület (TT)
Hencidai Csere-erdő TT	Hencida	országos jelentőségű, egyedi	Természetvédelmi terület (TT)
Tiszadorogmai Göbe-erdő TT	Egyek, Tiszadorogma	országos jelentőségű, egyedi	Természetvédelmi terület (TT)

A Hortobágyi Nemzeti Park hazánk első és legnagyobb kiterjedésű nemzeti parkja. 1973-ban alakulhatott nemzeti parkká, amely ma már több mint 82 ezer hektár védett területet foglal magába. Az UNESCO Világörökség Bizottsága 1999. december 1-én vette fel a Világörökség listára. A terület rendeltetése az, hogy megóvja és fejlessze a jellegzetes pusztai természeti értékeket, védje a Hortobágy egyedi növény- és állatvilágát, pusztai tájképét. Fontos feladat, hogy biztosítsa a madárvilág zavartalan fészkelését és vonulását. Meg kell őriznie és be kell mutatnia a hitelesen és természetes körülmények között a hagyományos pusztai életformát, az eltűnőben lévő ősi magyar állatfajtákat, a terület kulturális és történelmi értékeit. A nemzeti parki védett területek által érintett települések Hajdú-Bihar megyében az alábbiak: Balmazújváros, Egyek, Görbeháza, Hajdúböszörmény, Hajdúszoboszló, Hortobágy, Nagyhegyes, Nádudvar, Püspökladány, Tiszacsege, Újszentmargita.

A Hortobágyi Nemzeti Park övezeti besorolása a Hortobágyi Nemzeti Park védettségének fenntartásáról szóló 131/2007. (XII. 27.) KvVM rendelet módosításáról szóló 17/2020. (VI. 2.) AM rendelettel kihirdetésre került. Az ingatlan-nyilvántartási helyrajzi számok, illetve az Egységes Országos Vetületi Rendszer (EOV) koordináták szerinti övezeti besorolást a fenti rendelettel módosított, a Hortobágyi Nemzeti Park védettségének fenntartásáról szóló 131/2007. (XII. 27.) KvVM rendelet tartalmazza.

A megyében két tájvédelmi körzet helyezkedik el, melyek közül az egyik a Hajdúsági Tájvédelmi Körzet, mely területegységei a megyében a Dél-Nyírségben találhatóak, a másik a Bihari-sík Tájvédelmi Körzet.

Ez a terület az Alföldünk természeti értékeiben az egyik leggazdagabb. A természeti értékek gazdagsága, az erdők, gyepek és lápok mozaikjának szépsége keltette életre a megőrzés szükségességét, így 1988-ban hozták létre a Hajdúsági Tájvédelmi Körzetet. A 7 000 ha kiterjedésű területet több külön álló területegység alkotja, amelyek 12 Hajdú-Bihar megyei település közigazgatási határában található meg. A területegységek az alábbiak: Nyíracsádi Gúti-erdő, Debreceni Dombostanyai legelő, Hajdúsámsoni Martinkai-legelő, Nagycserei Kőrises arborétum, Halápi Hármas-hegy alja és Rachbauer-erdő, Jónásrész, Nyírábrányi Káposztás-lapos és Keszler-tag, Nyírábrányi Teleki-legelő és Mogyorós-erdő, Halápi-, és Bodzás-víztározó, Haláp és Bánk közötti erdők, Bagaméri Kék-Kálló-völgy és álmosdi Daru-láp, Bánki láprétek és erdők, Monostorpályi-legelő, Újlétai Kis-erdő és környéke, Hajdúbagosi és Hosszúpályi erdők, Hosszúpályi szikesek.

1998 februárjában hozták létre a Bihari-sík Tájvédelmi Körzetet, amely már régóta szükséges volt. A terület 17 095 hektár kiterjedésű és a Berettyó–Körös vidéken található. Összesen 33 település közigazgatási területén fekszik. A Bihari-sík Tájvédelmi Körzet az itt lévő kistájak szépségeiből szed

össze egy csokorra valót, igyekezve megőrizni azokat. A Bihari-sík Tájvédelmi Körzetbe tartozik a Berettyó-Kálló köze, az Érmelléki löszös hát területe, a Bihari-sík és a Sárrét.

Az érzékeny természeti területeket és az azokra vonatkozó szabályokat az érzékeny természeti területekre vonatkozó szabályokról szóló 2/2002 (I. 23.) KöM-FVM együttes rendelet határozta meg. Kiemelten fontos érzékeny természeti területek a megyében: a Szatmár-Bereg régió, valamint a Hortobágyi Nemzeti Park pufferzónája. Fontos érzékeny természeti területek közé tartozik a Bihari-sík-Nagykunság régiója, valamint a Dél- és Kelet-Nyírség.

2.2. ábra Védett területek és tájvédelmi körzetek Hajdú-Bihar megyében forrás: Hajdú-Bihar megye területfejlesztési koncepcióját megalapozó feltáró-értékelő vizsgálat, 2012.

2.3. ábra Az országos ökológiai hálózat övezetei Hajdú-Bihar megye tekinttében (MTrT 2020)

2.2. Szennyezett területek számbavétele

A levegőszennyezést elsősorban az antropogén légszennyező anyagok kibocsátásán keresztül lehet mérni. Debrecen kiemelkedik Hajdú-Bihar megyén belül a légszennyező pontforrások tekintetében. 2018-as adatok alapján a megyében közel 250 telephely bocsát ki légszennyező anyagot az Országos Környezetvédelmi Információs Rendszer adatai alapján. Ennek a fele Debrecenben található meg. A földgáz kitermelése és továbbítása, az ipari üzemek, gyárak és telephelyek okozzák a legnagyobb mennyiségű pontszerű kibocsátást. A megyeszékhelyen és a nagyforgalmú utak mentén elhelyezkedő településeken magas a közlekedéshez kapcsolódó nitrogén-oxid- és porszennyezés, de az évi több alkalommal megnövekedett ózonkoncentráció is problémát jelent.

A megyében továbbá problémát okoz a mezőgazdasági eredetű légszennyezés, amelyet kevésbé lehet szabályozni. Ebbe az állattartás/komposztálás bűzkibocsátása, növényvédőszer/műtrágya kiszórás,

betakarítás, terménynszárítás és –tárolás, valamint szabadtéri avar- és hulladékégetés tartozik bele. (Környezeti Állapot, 2010)

A 2017-es szén-dioxid kibocsátása alapján Debrecenben több mint 128 731,53 t/év emissziót regisztráltak, a második helyet Nagyhegyes érte el 16 945,07 t/év kibocsátással, majd Hajdúböszörmény, Nádudvar, Hajdúszoboszló és Hajdúsámson következett (2.4. ábra).

Kibocsájtás mennyisége (tonna/év)

Település neve	2015	2016	2017
Balmazújváros	1640,92	1524,28	1627,78
Berettyóújfalu	2073,59	1973,66	2278,61
Debrecen	196715,08	155365,81	128731,53
Hajdúböszörmény	5375,01	5410,6	6281,08
Hajdúsámson	2424,8	3287,66	4343,49
Hajdúszoboszló	2439,93	7446,15	4754,88
Hajdúszovát	1522,5	2408,32	3607,78
Nádudvar	4447,55	3624,74	4846,09

2.4. ábra Éves szén-dioxid kibocsátás mennyisége Hajdú-Bihar megye egyes településein; forrás: OKIR, saját szerkesztés

Az illegális szemétlerakók és megszüntetésük is jelentős kihívás, mivel még mindig jelentős mennyiségű hulladék és szennyezőanyag kerül ki így a környezetbe. A használt olajok (főleg motor-, váltó- és fékolaj) - kivéve a sütőolaj - leadása háztartási mennyiségben meglehetősen problémás, ezért sokan inkább kidobják. Ennek mennyisége jelentős lehet, mivel a megyei gépjármű-állomány száma egyre nő, de a járművek életkora magas, a szervizek pedig leterheltek - azaz egyre többen javítanak otthon vagy „feketén”, mely esetben a szennyezőanyagok elhelyezése problémás.

A közelmúltban megindult épület-felújítások kapcsán - különösen lakossági téren - az azbeszt tartalmú pala tetőfedő anyagok biztonságos és legális semlegesítése véleményünk szerint, nem képes felvenni a tempót a felújítások során elbontásra kerülő veszélyes hulladék mértékével. Ez a folyamat könnyen súlyosbodhat, hiszen egyre többen élnek lakossági energetikai felújítási támogatásokkal.

Az állattartás/komposztálás bűzkibocsátása mellett adott esetben jelentős lehet a metánkibocsátás is. A légkörbe kerülő metán legalább egy nagyságrenddel erősebb üvegházhatással bír a szén-dioxidhoz képest, ezért jelentős a szerepe a klíma átalakulásában.

Mindemellett a települések, ipari, mezőgazdasági, közlekedési és kereskedelmi létesítmények növekvő fényszennyezése is gondot jelent. A fényszennyezés (fényterhelés, zavaró fény) a mesterséges fényforrásokból származó bármely fény, amely kívül jut azon a területen, amelyre

szánták, különösen az a fény, amely a horizont síkja fölé irányul. Fényszennyezésnek tekinthető az a megvilágítás is, amely az adott feladathoz szükséges világítási szinteket, szabványos értékeket meghaladja. Főbb hatásai:

- A csillagos ég, mint kulturális örökség, illetve a tudományos kutatómunka és a rekreáció objektumának zavarása, károsítása
- Fölösleges áramfogyasztás
- Egészségügyi kockázatok
- Természetvédelmi hatások
- Lakosság zavarása

Megyénkben több értékes védett természeti területet találunk, melyek a fényszennyezésre a fentiek alapján fokozottan érzékenyek:

2.5. ábra Fényszennyezés szempontjából fokozottan érzékeny védett területek Hajdú-Bihar megyében (Forrás: Fényszennyezés, csillagos égbolt, asztroturizmus - Háttéranyag a Night Light projekt Hajdú-Bihar megyei akciótervéhez, Gyarmathy István)

A fényszennyezés megelőzése, a meglévő csökkentése a természetes éjszakai környezet és csillagos égbolt védelme érdekében fontos feladat. A fények által még kevéssé zavart tájak, védett természeti területek megóvása nem csak az élővilág és tájkép védelme érdekében szükséges, de lehetőséget ad ezen területek ökoturisztikai hasznosítására is.

Fontos környezetvédelmi feladat a felszíni és felszín alatti vizek védelme is. A lakosság a legnagyobb felhasználója és fogyasztója a felszín alatti vízbázisoknak, hiszen a legnagyobb mennyiséget a települési vízművek emelték ki. Az állattartás és a gazdasági célú vízkitermelés részesedése ennél sokkal kevesebb volt. Ezen kívül a fürdők hidegvízkitermelése és a mezőgazdasági öntözés is fontos.

Ez utóbbi vízkivételi típus rendkívüli mértékben erősödik a megyében, melynek táj- és ökoszisztéma szinten negatív hatása lehet a közeli jövőben. Ezért a felszíni vizek természetvédelmi szempontból is átgondolt visszatartása kiemelet szereppel bír.

Az Alföld nagy területén a közüzemi ivóvízellátás egy része nem felel meg az előírásoknak, mivel sok esetben magas a bór, arzén, nitrit, ammónium tartalom, emellett több helyen határérték feletti a víz vas-, mangán- és nitrát-tartalma is. Ennek fejlesztése érdekében több településen is megvalósultak ivóvízminőség-javító programok, amelyek folyamatos karbantartása és fejlesztése szükséges, valamint cél az összes település ivóvízminőség javulásának elérése. A 2007-2013 és a 2014-2020 közti fejlesztési időszakban eddig megvalósult ivóvízminőség-javító projekteket a 2.6 ábra mutatja be. A magasabb sótartalmú víz felszínre hozása miatt környezeti kockázatot rejtenek magukban a felszíni és a felszín alatti vizekre egyaránt a strand- és termálfürdők. Kiemelten fontos környezeti kockázatot jelentenek a sertés- és szarvasmarhatartó telepek, ahol nagy mennyiségű hígtrágya keletkezik, amely nem megfelelő kezelés esetén könnyen a talajba szivároghat. Az utóbbi években ezen ülepítők jelentős részét megszüntették, vagy lefóliázták a szennyezések megelőzése érdekében. A hígtrágya ülepítőket az utóbbi évek során vagy megszüntették, vagy lefóliázták az említett szennyezések megelőzése érdekében. Itt komoly problémát jelent, hogy a legtöbb esetben nem gondoskodnak az esetlegesen a tározóba jutó állatok biztos kijutását lehetővé tevő megoldásokról (pl. georács a rézsűn, vagy létraszerű rámpa a rézsűn). Ezek nélkül az ilyen víztestek csapdaként funkcionálhatnak. Különösen fontos figyelni Hajdúnánásra, Hajdúböszörményre és Balmazújvárosra, mivel a közigazgatási területükön nagy arányban találhatók állattartó telepek.

2.6. ábra Ivóvízminőség-javító projektek 2007-2013 és a 2014-2020 közti fejlesztési időszakban Hajdú-Bihar megyében
Forrás: palyazat.gov.hu, saját szerkesztés

A megye területén előforduló talajszennyezések elsősorban az alifás és aromás szénhidrogénekhez kapcsolódóan jelentkeznek, amelyek tartályok, illetve a kapcsolódó szerelvények nem megfelelő működése során fordulnak elő. Ezek a szennyeződések többnyire kisebb kiterjedésű területre

koncentrálódnak és többnyire vertikálisan nem jelentősek. Néhány esetben előfordult nehézfém, ammónia, nitrát vagy növényvédő szerek okozta szennyezés is. A kis számban előforduló klórozott szénhidrogén szennyezések felszámolása komoly kihívást jelent. Az egykori (szovjet) katonai laktanyák területén, illetve vasúti és ipari barnamezős objektumok környezetében fordulnak elő szennyezések. Ezek előfordulása főleg Debrecen és Berettyóújfalu közigazgatási területén mutat sűrűsödést. A barnamezős területek kármentesítése, rekultivációja és újbóli hasznosítása sok helyen még nem valósult meg, de a folyamatot már a legtöbb érintett településen elindították van, ahol pedig már sikerült részben a megvalósítás - ennek a sikeres kivitelezéséhez megyei és regionális szervezetek részvételére van szükség. A mezőgazdaság okozta talaj- és vízterhelés csökkent a nagyüzemi mezőgazdaság leépülésével, mert csökkent a műtrágyák, valamint a növényvédő-szerek használata. Ugyanakkor az intenzíven művelt területeken nem elhanyagolható a mezőgazdaság okozta környezetterhelés.

2.3. Felszíni és felszín alatti vízkészletek

Hajdú-Bihar felszíni vizekben szegénynek mondható, legjelentősebb vízfolyása a megye nyugati részét 53 km hosszan érintő Tisza, mely közvetlenül, vagy a térségen keresztül folyó Berettyó, illetve a Sebes-Körös közvetítésével levezeti a terület vízfolyásait. (2.7 ábra) Meghatározó, bár szerény vízhozamú vízfolyásnak tekinthető a Hortobágy, a Kösely, illetve a Kállók a megye dél-nyírségi részén. A megye vízgazdálkodásában, lakossági-, mezőgazdasági- és ökológiai vízellátásában, illetve rekreációs funkcióiban is nagy jelentőségű a Keleti-, valamint Nyugati-főcsatorna. A megye természetes állóvizei különböző eredetűek, elhagyott folyómedrek, levágott kanyarulatok és laposok egyaránt megtalálhatóak a növekvő számú mesterségesen kialakított tó mellett (Hortobágyi halastavak, Erdőspusztai tavak).

2.7. ábra Hajdú-Bihar megye fontosabb felszíni vizei (forrás: MTrT 2020)

A megye gazdag felszín alatti vizekben. A talajvíz mélysége a Hajdúháton a legnagyobb, mely a Nyírség, a Hortobágy és a Berettyó-Körös vidék irányába is csökken. A Berettyó-Körös vidékén igen magas a talajvíz (átlagosan 1 m mélységben), mely csapadékosabb időszakokban felszínre is emelkedik belvíz formájában. A hortobágyi talajvíz magas sótartalma idézi elő a szikesedést, mely sajátos élőhelyet hozott létre.

A Nyírség meglehetősen gazdag felszín-közeli vizekben, bár a kitermelhető vízhozam nem jelentős. A Hortobágy jó vízadó rétegei 100-150 méteres mélységben találhatóak, a magasabb nyomás miatt egyes kutakban igen magas vízhozam mutatkozik. A Hajdúságban elsősorban a domborzat határozza meg a kinyerhető vízmennyiséget, főként a mélyebben fekvő területei jó rétegvíz tárolók.

A térség mélyfúrású kútjaiból sok helyen termálvíz tör a felszínre, melyek egy része gyógyhatású. Ezek éltetik a megye helyi jelentőségű strand- és termálfürdőit, valamint a nemzetközi jelentőségű gyógyfürdőit egyaránt. A legfőbb hévízadó réteg az 550-1 200 m mélységben lévő felső-pannon homokkő, melyben 40-70 ºC-os a víz hőfoka. A megye északi és dél-hortobágyi területén átlagosnál magasabb a termálvíz hőfoka. (Hajdú-Bihar Megye Területrendezési Terv – Előkészítő szakasz – Megalapozó vizsgálatok, 2019) A termálvizek szinte mindegyike alkalikus (nátrium-hidrogénkarbonátos), emellett klóros-konyhasós (Cl, NaCl), illetve jódos-brómos ásványi anyag-összetételű.

A lakossági és részben ipari célú vízkitermelés Debrecenben okozza a rétegvíz nívójának csökkenését. Fennáll a veszélye annak, hogy a jelenleg jó hévízadó rétegek hozama a fokozott kitermelés hatására csökkenni fog. Bizonyos szigorúan ellenőrzött körülmények között a kitermelt víztisztítás utáni visszasajtolása megoldást jelenthet. Emellett, egyes esetekben a termálvíz turisztikai kiaknázásán kívül a hőenergiát is lehetne – elsősorban – mezőgazdasági céllal hasznosítani (kertészetek, üvegházak, állattartó telepek fűtésére). A termálvizek magas gáztartalma – megfelelő technológiai fejlesztésekkel – akár energetikailag is hasznosítható lenne.

Ivóvízbázis

A Hortobágy-Berettyó alegység: összesen 1 felszíni, 50 üzemelő -, 1 tartalék, – és 3 távlati felszín alatti ivóvízbázis szerepel. Az üzemelő vízbázisok összes védendő vízkészlete 125 832 m3/nap. A távlati vízbázisok parti szűrésűek, a Polgár Ny. távlati vízbázis parti szűrésű és rétegvíz vízbázis is egyben. A távlati vízbázisok összes védendő vízkészlete 140 000 m3/nap.

A távlati vízbázisok tekintetében Hajdú-Bihar megye esetében megjegyzendő, hogy Tiszacsege közigazgatási területének a Tisza jobb partjára eső, az Észak-magyarországi Vízügyi Igazgatóság működési területéhez tartozó része teljes egészében rajta van az Ároktő-Tiszadorogma távlati ivóvízbázis hidrogeológiai ,,A" és ,,B" védőzónáján.

Az ivóvízbázisokkal kapcsolatosan hasznos információk nyerhetők a 'Nemzeti Alkalmazkodási Térinformatikai Rendszer (NATéR)' multifunkciós térinformatikai rendszeréből, mely elősegíti a klímaváltozás hatásaihoz való alkalmazkodást szolgáló jogalkotást, stratégiaépítést, döntéshozást és a szükséges intézkedések megalapozását Magyarországon.

A NATéR ivóvízbázis klíma-sérülékenységi rétegcsoportja Magyarországra, illetve a Duna Menti Regionális Vízmű (DMRV) működési területére, mint mintaterületre mutatja be az ivóvízbázisok sérülékenységére, illetve ezt meghatározó érzékenységre és a mintaterület településeinek alkalmazkodó-képességére vonatkozó térképi információkat.

A térképi adatbázis az OVF nyilvántartásában szereplő vízbázisok a projekt során kidolgozott klíma-érzékenységi kategóriákba sorolását, ez alapján a klíma érzékenység mértékét mutatja be.

A sérülékenységi térképek az éghajlati kitettséget, az ivóvízbázisok érzékenységét, illetve a települések alkalmazkodó-képességét figyelembe véve, az ALADIN-Climate és a RegCM modellek egy-egy projekciójából származó adatok alapján álltak elő. A klímamodellek adatai a 2021–2050 és a 2071–2100 időszakokat fedik le.

Az ivóvízbázisok sérülékenységi vizsgálatának célja az ivóvízbázisok érzékenységének és sérülékenységének meghatározása az éghajlat várható jövőbeli alakulásával szemben, valamint a települések alkalmazkodásának elősegítése a megszerkesztett térképek és adatbázis létrehozásával. A kijelölt mintaterületen kifejlesztettük a településekhez tartozó ivóvízbázisok klíma-sérülékenységének jellemzési módszerét.

A térkép az ivóvízbázisok klíma-sérülékenységi vizsgálata keretében meghatározott vízbázisok klíma-érzékenységi kategóriáit jelöli. A vízbázisok kategorizálása a földtani, vízföldtani környezet figyelembe vételével történt.

2.8. ábra Érzékenység - Vízbázisok klíma-érzékenységi kategóriái Forrás: NATéR

2.4. Energiaforrások

Hajdú-Bihar megye a megújuló energiaforrások felhasználásának tekintetében eltérő lehetőségekkel rendelkezik:

Napenergia hasznosítás tekintetében a magas napsütéses óraszámot kihasználva egyre több lapos- és magastetős épület tetején jelennek meg a napkollektorok, amelyekkel használati melegvizet, illetve fűtési hőenergiát állítanak elő. Hajdú-Bihar megye délnyugati része a leginkább kedvező adottságú terület, ahol a globálsugárzás mértéke elérheti az 1 300 kWh/m^2 éves értéket is. Észak és kelet felé ez az érték némileg csökken, de még a legrosszabb adottságú térségekben is eléri az 1 250 kWh/m^2-es szintet.

2.9. ábra Globálsugárzás mértéke 1994 és 2018 között

A napkollektorok mellett a napelemek is egyre fontosabb szerepet kapnak. Az elektromos fűtési rendszerek technológiai fejlődésével a napelemek a fűtéskorszerűsítésben is jelentősek, de erőműként is terjed a használatuk. Utóbbi esetben a naperőművek környezetbe illesztése gyakran problémás. Célszerű lenne a napelemparkokat a nagyobb városokban vagy lapostetős épületekre, vagy barnamezős területekre telepíteni a természetvédelmi szempontból értékes területek helyett. A rekultivált hulladéklerakók egyik hasznosítási formája is lehet egy naperőmű kialakítása.

Biomasszából optimális lehetőségek állnak rendelkezésre a területen, javarészt a mezőgazdasági melléktermékek ésszerű hasznosításával, illetve kisebb részben a lágyszárú energiaültetvényeken keresztül.

A ***megye geotermikus adottságai*** kiválóak, hiszen a hévizek hasznosítása már számos településen balneológiai céllal régóta zajlik. A fűtésre történő alkalmazásának használatában jelentős potencia rejlik. Ennek kiaknázására jött létre a TOP-3.2.2-15-HB1- „Önkormányzatok által vezérelt, a helyi adottságokhoz illeszkedő, megújuló energiaforrások kiaknázására irányuló energiaellátás megvalósítása, komplex fejlesztési programok keretében" projekt, amelyben megyénkben 5 település, név szerint Balmazújváros, Derecske, Földes, Kaba és Létavértes nyert el támogatást.
Az említett projektek keretében közintézmények fűtése céljából kerül felhasználásra a meglévő geotermikus potenciál. E téren a legfontosabb az elavult fűtési rendszerek háttérbe szorítása a legmagasabb prioritással. Az elavult fűtési rendszerek életveszélyesek (nyiltlángú gázkazánok még gyakoriak), egészségkárosítóak (elégetett olaj, szén, fa és hulladék gázai, korom! - szmog) és költségesek. Ez lakossági szinten is komoly probléma a megyében. Mindemellett a települések, ipari, mezőgazdasági, közlekedési és kereskedelmi létesítmények növekvő fényszennyezése is gondot jelent, elsősorban a Hortobágyi Nemzeti Park és egyéb védett természeti területek által érintett térségekben. Kiemelendő, hogy a geotermikus energia hasznosítása az, amely a megújuló energiák közül a legkevésbé problémás. A napenergiához képest jóval kisebb a területigénye (tájképi és ökológiai szempontból is), hosszútávon is fenntartható és állandó jelleggel biztosít energiát (a napenergia erősen évszak és időjárásfüggő). A legnagyobb problémát a termálvíz kivétele és felhasználást követő kezelése jelenti.
A ***vízenergiában*** rejlő potenciál nem jelentős, a legnagyobb a megyét is érintő vízfolyás a Tisza, amelyen a közeli folyószakaszon van a két legnagyobb vízerőműve.

A ***szélenergia*** felhasználás szempontjából a megye nem rendelkezik kimondottan jó adottságokkal, hiszen nagy része szélcsendes terület. E mellett az ökológiai hálózat elemein, a védett fajok élőhelyein és a Ramsari, NATURA 2000 területeken tiltott is a szélerőmű-építés.
Kizárhatók még a szélerőművek letelepítésének lehetőségéből a települési belterületek, a vízfelületek, általában a kertek, szőlők és gyümölcsösök, illetve erdők, a vasútvonalak, közutak, valamint a nagy- és középfeszültségű távvezetékek is.

<u>A megújuló energiaforrások korszerű hasznosítására számos projekt elindult. Ilyen típusú felhívások például:</u>

- ***TOP-3.2.1-15-HB1 - Önkormányzati épületek energetikai korszerűsítése:***
  40 db településen valósul meg: Bagamér, Balmazújváros, Báránd, Berettyóújfalu, Biharkeresztes, Biharnagybajom, Bihartorda, Csökmő, Derecske, Esztár, Fülöp, Gáborján, Görbeháza, Hajdúböszörmény, Hajdúdorog, Hajdúhadház, Hajdúnánás, Hajdúsámson, Hajdúszoboszló, Kaba, Magyarhomorog, Mezőpeterd, Mikepércs, Monostorpályi, Nagyhegyes, Nagykereki, Nagyrábé, Nyírábrány, Pocsaj, Polgár, Püspökladány, Sáránd, Sárrétudvari, Szerep, Téglás, Tépe, Tetétlen, Tiszacsege, Újtikos, Vámospércs

- ***TOP-3.2.2-15-HB1 - Önkormányzatok által vezérelt, a helyi adottságokhoz illeszkedő, megújuló energiaforrások kiaknázására irányuló energiaellátás megvalósítása, komplex fejlesztési programok keretében:***
  5 db településen valósul meg: Balmazújváros, Derecske, Földes, Kaba, Létavértes

2.10. ábra Bányászati területek és bányászati kutatási területek Hajdú-Bihar megyében, 2018 (forrás: Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat)

Energiaforrások tekintetében megállapítható, hogy a megye jelentős szénhidrogén készletekkel rendelkezik, melyek kitermelése a jövőben is fontos feladat (2.10. ábra). A megye területén hazai viszonylatban gazdag szénhidrogén lelőhelyek húzódnak az ún. alföldi flis öv részeként. Hajdú-Bihar megyében számos bányatelek található, ahonnan kőolaj és hagyományos típusú földgáz kitermelése folyik.

Az I. világháborút követően megindult alföldi szénhidrogén kutatások kezdetén a Hajdúság déli fele reménybeli szénhidrogén területnek minősült. A kutatások a II. világháború után jártak eredménnyel: 1958-ban a hajdúszoboszlói kutatási területen, Nagyhegyes környékén három szénhidrogén tároló szintet tártak fel. A legalsó szint kréta-paleogén flisben (alsóhajdú szint), a középső szarmata homokkőben és oolitos mészkőben (felsőhajdú szint) a felső pedig pannóniai homokkőben helyezkedik el (Szoboszló szint). A hajdúszoboszlói területen kívül kisebb területek ismeretesek: Álmosd, Bakonszeg, Berettyóújfalu, Berekböszörmény, Bihartorda, Darvas, Derecske, Kaba, Ebes, Egyek, Hajdúnánás, Hosszúpályi Zsáka-Furta környékén. A szénhidrogén döntő része földgáz. Az egyik kitermelt nagyhegyesi szintet földalatti gáztárolóként hasznosítják.

2.11. ábra Bányászati területek hazánkban (Forrás: Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat)

2.5. Vízkárt okozó elemek és vízkárelhárítási viszonyok

Hajdú-Bihar megye hidrológiai adottságaiból következik, hogy az ár- és belvizek komoly veszélyt jelentenek a területre.

Árvizek esetében az okozhatja a legkomolyabb problémát, ha a különböző vízgyűjtőkről érkező folyók árvizei összetorlódnak. A síkvidéki jelleg miatt az igen gyorsan kialakuló ún. villámárvizek esélye szerényebb, azonban a Sebes-Körösön és a Berettyón kialakulhatnak hirtelen vízszint-emelkedések. (Hajdú-Bihar Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság, 2012) Az árvizek gyakorisága kapcsán megemlíthető, hogy III. fokú árvízvédelmi készültség (fokozott védekezést jelent az érintett folyószakaszon) elrendelésére a Tiszán átlagosan 5,5-6 évenként, a Körösökön 4-5 évente kerül sor. Ugyanakkor a komoly árvizek bekövetkezése időben nem egyenletes – a Tiszán 1919, 1932, 1940, 1947/48, 1970, 1979, 1998, 1999, 2000, 2001, 2006, 2010; a Körösökön és a Berettyón 1919, 1925, 1932, 1939, 1940, 1962, 1966, 1970, 1974, 1980, 1981, 1995, 2000, 2006, 2008, 2010 volt a legjelentősebb árvízi események ideje.

A megye domborzati viszonyai okán a terület több mint 40%-a, mintegy 2 600 km^2 ***ártéri öblözetekbe*** esik – ezekben 32 település mintegy 77.000 lakosára jelenthet veszélyt egy esetleges gátszakadás. (2.12. ábra) A következő öblözetek esnek részben, vagy egészben a megye területére: Hortobágyi ártéri öblözet, Nagy-sárréti ártéri öblözet (nem érint belterületet), Berettyóújfalui ártéri öblözet, Érmelléki ártéri öblözet (nem érint belterületet), Kis-sárréti ártéri öblözet. Berettyóújfalu közigazgatási területe sajátos módon beleesik a róla elnevezett öblözetbe és a Kis-sárréti ártéri öblözetbe is. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az öblözetekbe eső települések teljes területe víz alá kerülne, mivel a települések túlnyomórésze az ármentes magasabb térszínekre épült. Azonban a később beépített – és sokszor hátrányos helyzetű családok által lakott – települési peremterületek sokszor válnak az ár-, vagy belvízzel sújtott területek közé.

Árvízi szükségtározókat alakítottak ki Csökmő térségében (Kutas szükségtározó), valamint Pocsaj térségében (Ér szükségtározó), melyek meghatározott mennyiségű víz – jelentős károk nélküli – befogadására képesek. Az elmúlt években pályázati pénzeket fordítottak a Berettyó, illetve a Tisza bal parti töltéseinek megerősítésére. A megye területére eső elsőrendű árvízvédelmi vonalak kizárólagos állami tulajdonban vannak, kiépítettségük megfelel az országos átlagnak. Közvetlen árvízveszélyt jelentő töltésszakasz a megyét érintő védővonalakon nem található.

2.12. ábra Különböző problémákkal veszélyeztett területek (forrás: Nemzeti vízstratégia - Kvassay Jenő terv 2017)

A ***belvizek*** kialakulását számos tényező befolyásolja. A domborzati-, talaj-, hidrogeológiai viszonyok és természetesen a meteorológiai helyzet mellett a mezőgazdasági művelés és a növényzet szerepét is meg lehet említeni. Belvizek elsősorban azokon a területeken fordulnak elő, ahol az átlagos talajvízszint közel van a felszínhez. A belvizek kialakulását a jól karbantartott és irányított belvíz elvezető csatorna-rendszerrel jelentősen csökkenteni lehet. A települések belterületein az önkormányzatok feladata a csapadékvíz elvezetésének biztosítása, míg telekszinten az ingatlantulajdonosnak kellene minimalizálni a víz által okozható károkat. A 2014-2020 időszakban több esetben is támogatásban részesülhettek a Hajdú-Bihar megyei települések annak érdekében, hogy a belvíz okozta problémákat megfelelő infrastruktúrával kezelni lehessen. A konstrukciók célja a csapadékvíz elvezetési rendszer korszerűsítése; korszerűsítés a belvízzel veszélyeztetett területek infrastruktúrájának biztosításával; hiányzó csapadékvíz elvezető csatornahálózat kiépítése; záportározó kialakítása, meglévő korszerűsítése. A megvalósuló projektek keretében 36 településen indultak meg a munkálatok.

2.13. ábra Rendszeresen belvízjárta területek övezete (forrás: MTrT 2020)

A szélsőséges csapadékeloszlás másik komoly károkat eredményező jelensége az ***aszály,*** melynek előfordulása nem csak a csapadék mennyiségétől és időbeli eloszlásától függ, hanem a talaj

vízgazdálkodási jellemzői, nem utolsó sorban a vegetáció, illetve az emberi tevékenységek is komoly mértékben befolyásolhatják megjelenését. Mezőgazdasági öntözéssel jelentősen mérsékelhetőek a növénytermesztés aszálykárai. **A komplex vízgazdálkodási rendszer kialakítása egyszerre szolgálhatja az öntözés, a belvízmentesítés-tárolás, a halgazdálkodás, a rekreáció és a természetvédelem céljait.** A megye dél-nyírségi területeitől eltekintve nagyrészt az erősen aszályos, a Hortobágy térsége pedig a nagyon erősen aszályos kategóriába tartozik.

2.14. ábra Klímaváltozással érintett területek övezete Hajdú-Bihar megyében (MTrT 2020)

3. Épített környezet és a kulturális örökség védelme

Az épített környezet értékei, műemlékek
Az épített környezet értékeit érdemes az azokat létrehozó történeti folyamatokba beágyazva, fő funkcionális csoportjaik és területi sajátosságaik szerint áttekinteni.

Egyházi építészet

A megye egyházi építészete a legősibb, egészen a XI-XII. századig nyúlik vissza. Mivel a török idők a megyében az ország többi részéhez viszonyítva jóval kevesebb pusztulást hoztak, a középkori templomok egy része eredeti állapotában vagy kis átépítésekkel látható ma is (Álmosd, Nyíracsád), néhánynak pedig a romjai állnak (Nyíradony-Belsőgút, Hajdúböszörmény-Zelemér, Berettyóújfalu-Herpály).
Régészeti kutatás hozta felszínre Újlak-Szentjános falu igen érdekes, négykaréjos kerektemplomának alapjait Debrecen közelében, Nagycserén. Különlegessége, hogy a kerek hajóhoz négy oldalt csatlakozó félkörös apszisok mind eltérő méretűek.–A kerektemplomok mellett első templomaink elrendezései csaknem kivétel nélkül félköríves szentélyű, egyhajós és torony nélküli volt (Hortobágy-Papegyháza, Debrecen-Pallag). Ez a típus nálunk István uralkodása, s az általa létrehozott egyházi szervezet kiépítése idején honosodott meg. Ezeket megyénkben csak ásatásokból ismerjük.
A kezdődő gótikának ez az alaptípusa aztán a XIV. század folyamán igen elterjedt (Hajdúböszörmény-Zelemér, Álmosd, Bagamér, Hajdúbagos, Debrecen-Pallag). A középkori technikai fejlődés csúcsát jelentette a debreceni Szent András-, valamint a böszörményi és a nánási templom. Megyénk műtörténetének egyik kiemelkedő értéke a nyíracsádi református templom freskósorozata, amely középkori egyházi művészetünk alkotása.
A XVI. század második felében a lakosság csaknem teljes egészében áttért a reformáció kálvinista hitére, s ezzel együtt a templomokat is átalakították—(Bagamér, Hajdúbagos, Konyár, Berekböszörmény, Hajdúdorog). A református átalakításokból azonban kikövetkeztethető a középkori előzmény, s így kibontakozik egy jelentős gótikus építőműhely, amely a XIV-XV. században nagy teremtemplomokat emelt a fontosabb településeken (Debrecen, Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, Berettyóújfalu). A török korban templomerődök (Álmosd, Hajdúdorog, Hajdúnánás, Hajdúszoboszló). Önálló református templomstílus nem alakult ki, mindössze a késő barokk formavilág túldíszítettségét igyekeztek kerülni. Sokkal jobban vonzódtak a klasszicizmushoz, amely a debreceni Nagytemplom révén vált közismertté. Ennek téralakítását, csehsüveg-boltozatos szerkezetét alkalmazták több új épültben is (Kokad, Létavértes-Vértes).

A római katolikus templomok k nagy része a XVIII. század közepe és a XIX. század eleje között épült. Polgár és Egyek környékén, az egri káptalan vonzáskörzetében a reformáció uralkodó szerepe nem volt tartós. A templomokat sokszor nagyhírű földbirtokosok építtették: az Eszterházyak (Derecske), a Keglevich grófok (Fülöp), az Eördögh-család (Nyíracsád), Fáy Ferenc kisprépost (Furta), Nováky József egri kanonok (Nádudvar). Igyekeztek neves művészeket, építészeket alkalmazni: a klasszicista Povolny Ferencet (Nádudvar) és Hild Józsefet (Polgár), s szecessziós Medgyaszay Istvánt (Püspökladány). Hajdú-Bihar megye jellemzően református hagyományokkal rendelkezik, s így különleges értékei a kálváriák. (Egyek, Polgár kálváriái). Műemlékileg védett katolikus templomaink körülbelül egyharmada görög szertartású. Ez az arány azt a különleges földrajzi helyzetet hangsúlyozza, amelyet hazánk keleti pereme elfoglal.

3.1. ábra Műemléki védelem alá eső területek és objektumok Hajdú-Bihar megyében, 2018 (forrás: Miniszterelnökség 2018.)

A magyarországi görögkatolikusok központjává Hajdúdorog vált, aminek temploma ma is a görögkatolikus püspök székesegyháza. Az utóbbi évtizedek latinizálási törekvéseit a hívek tovább fokozták. Így a mai templomokban szószék, padsorok, szobrok is láthatók, sőt helyenként az ikonosztáz szerepe is lecsökkent (Nyíracsád, Pocsaj). Több helyen azonban ma is nagyszabású ikonfalakban gyönyörködhetünk (Hajdúdorog, Létavértes). A keleti egyház hagyományait megőrző görögkeleti, más néven ortodox templomok is fellelhetők, bár mindössze öt helyen (Körösszakál, Körösszegapáti, Mezőpeterd, Vekerd, Zsáka).

Lakóépületek

A templomok mellett ezek az emlékek állnak még legnagyobb számban s ezek általánosan ismertek. A legrégibb, legegyszerűbb lakóházaknak azokat a csőszházakat tekinthetjük, amelyek a szőlőskertet őrző csőszök lakhelyei is voltak (Hajdúnánás, Csepüsszőlő; Hajdúszovát, Kotszegi csőszház).
A lakóházak oromzatai és a kerítés helyett melléjük épített magtárak és hatalmas, kőlábas kukoricagórék ritmikus rendben követik egymást (Esztár, Árpád utca; Pocsaj, Rétalj utca; Bedő, Kossuth utca; Bojt, Kossuth utca). A bihari emberek büszkesége nyilvánul meg a kőlábas górék és galambdúcok esetében is, de a legszebbek a boltíves, tégladíszes fejezetekkel ellátott kapuk (Bihardancsháza, Kossuth utca; Bojt, Ady Endre utca; Biharnagybajom, Kossuth utca; Szentpéterszeg, Kossuth utca). Tájegységenként eltérő az utcai homlokzat kialakítása. A vakolattal díszített oromzat sok helyen látható, de a lenyűgöző, napsugaras deszkaoromzat főként a Nagy-Sárrétre jellemző (Földes, Nagyrábé, Püspökladány, Zsáka).

Gazdasági épületek

A lakóházakon kívül régi ipari épületek is állnak még. A kismesterségek helyreállított emléke a kovácsműhely (Álmosd), a messzeföldön híres fekete kerámia fazekasműhelye (Nádudvar), a vizivágóhíd (Létavértes-Nagyléta). A nagyobb uradalmak hatalmas magtárai robusztus méreteikkel hívják fel magukra a figyelmet (Hosszúpályi), de az ún. tubusmagtárak építészetileg is különös alkotások (Monostorpályi).
A csárda a XVIII. és XIX. századi Magyarország jellegzetes vendéglátó épülete volt. A Debrecen környéki csárdák közül több ma is üzemel (Hortobágy, Balmazújváros, Hajdúhadház, Hajdúszoboszló). Igen nevezetes a Nagyhortobágyi csárda, amely a Hortobágy folyón épített ún. kilenclyukú híd mellett áll. A 1833-ban épült klasszicista kőhíd Povolny Ferenc tervei szerint épült, mely a történelmi Magyarország leghosszabb kőhídja.

Középületek

A megye műemlékei leginkább a népi építészetet mutatják be, de a földesúri kastélyokra akad néhány érdekes példa. Történelmi nevezetességű a Bocskai István várkastélya (Nagykereki, Bocskai-vár), a későbbi századok nemesi építkezésében megtalálható a francia cour d'honneur elrendezés (Téglás, Dégenfeld-kastély), a klasszicista kastély (Nyírábrány, Eördögh-kastély; Balmazújváros, Semsey-kúria; Nyírmártonfalva, Reviczky-kastély), a franciásan játékos kis palota (Tépe, préposti kastély; Nagyrábé, Irodaház), a mogorva vadászkastély (Nagyrábé, Füsti-Kastély; Tiszacsege, Nagymajor) és a romantikus stílusú, angol várra emlékeztető kastély (Zsáka, Rhédey-kastély). A városi középületek nagy része a XIX. század második felének és a XX. század első évtizedeinek eklektikus, historizáló stílusában készült. Berettyóújfalu, Hajdúböszörmény, Hajdúnánás e korszakból való házai az országos átlagból nem emelkednek ugyan ki, de a kisvárosok életében jelentős szerepet kaptak. Jellegzetesek ugyanakkor az Osztrák-Magyar Monarchia államilag készített városházatervei (Csökmő, Földes, Kaba, Hajdúböszörmény, Hajdúnánás stb.), amelyek a birodalmi elvárásoknak megfelelően előkelők, az uralkodót képviselik a magyar faluban. Ugyancsak a monarchia termékei a romantikus stílusú pályaudvarok (Püspökladány).

Településszerkezeti értékek

A bihari térségben sok helyen felfedezhető településmag az egyutcás típus, amelyet eredetileg három oldalról patak, mocsaras terület ölelt körül. A típus legszebb példája, amely szinte alapállapotában látható ma is: Vekerd. Bojt szinte teljesen vízzel körülvett szigetre épült. Bakonszeg déli részén rajzolódik ki az ősi településmag. Egyek különlegesen szépen példázza ezt a típust: valóságos hegyként emelkedik ki a mai pusztából. Komádi egykori egyetlen utcája zsákutcaként ért véget a víznél. Kismarja legrégibb három párhuzamos utcája az öböl csúcsánál található hídnál fut össze. Pocsaj kinőtte a folyókanyarulatot, és két irányban, a patak mentén terjeszkedett tovább. Tiszacsege régi magját, a mai nyugati belterületet is egy szorosba húzódó utca alkotta az egykori Holt-Tisza és az abba északról bekanyarodó kis vízfolyás között. A falvak gyakran alkottak láncolatot, egy kis folyó egymást követő kanyarulataiba behúzódva, a folyó mentén egyenesen haladó útra köldökzsinór-szerűen csatlakozva. Ilyen lehetett Hencida, Gáborján és Szentpéterszeg vonulata. A települések ilyen láncolatából jöhettek létre azok az „egyesülések", amelyek az S alakú, két szemközti kanyarban meghúzódó falvakból egy-egy hídon keresztül nőttek össze. Ezt történt Nagyléta és Vértes esetében és lett belőlük Létavértes. Az egyutcás, középen templomos alapsejt nemcsak öbölben, hanem patak mentén, a kiemelkedő parton végighúzódva is gyakori volt (Bihardancsháza, Kokad, Körösszegapáti, Mezőpeterd, Váncsod). Álmosdon a patak mentén kiemelkedő földháton magasodik ki az erődített templom kitűnő rálátással a hídra. A falvak gyakran egy-egy nagyobb ívet követtek, s az úthálózat osztódásával lassan kitöltötték a kanyarulatot (Csökmő, Furta). Berettyóújfalu úthálózata már kétszáz évvel ezelőtt is kiterjedt volt, s kitöltötte a Berettyó nagy kanyarulatát, és az északnyugati oldalon is a folyó egy másik kanyarulatának külső oldala szabott határt a terjeszkedésnek. A külső oldalra települő falvak esetében még tágasabb volt a fejlődési lehetőség, és ott többnyire párhuzamos ívek sorozatával indult el a gyűrűs, halmazszerű szerkezet kiterjedése (Biharnagybajom, Bihartorda). Ezzel ellentétes Földes rajzolata, amelyet a vízparti központból kiinduló sugarak jellemeznek. Konyáron változatos, minden pontjában

jellegzetes, élvezetes téralakulat jött létre, több kis alközponttal. Szép, összetett hálózat alakult ki Derecskén és Kabán, esetenként ez a sugaras-gyűrűs halmaz szerkezetéig tökéletesedett, ennek leghíresebb példája Hajdúböszörmény.

Jellegzetes vonása a hagyományos településszerkezetnek a temető elhelyezkedése. Azt ugyanis általában a falut övező vízfolyás túloldalára telepítették. Az élő falu mellett létrehozták a halott falut – de a vízen túl. A fejfa formája, faragásának mintája minden faluban más volt (Gáborján, Komádi, Konyár, Monostorpályi, Sárrétudvari, Tetétlen). Sok helyen láthatók még rozetták és életfák a fába karcolva, gyakran egymás mellett is. Ugyancsak egyedi Kokad temetőjének fafaragó-művészete. Komádiban, Magyarhomorogon és Toldon pedig még a „lábfás" temetkezés is megtalálható a régi temetőben. Ki kell emelnünk Hajdúsámson régi, református temetőjét is, ahol páratlan egységben állnak még a hatalmas, csónakos fejfák.

Végigtekintve Hajdú-Bihar épített emlékeit, védett és védelemre méltó házait, kiemelkedők azok a települések, amelyek egészükben, vagy legalábbis nagyobb részleteikben jellegzetes, értékes képviselői a vidéknek, ahol a hagyományok még kitartanak, ahol nem vetik el a régit a felszínes értékek, a futó újdonságok kedvéért. Berekböszörmény, Bojt, Derecske, Egyek, Esztár, Hajdúböszörmény, Konyár, Létavértes, Pocsaj nem csak házaival, emlékeit gondozó szeretetével tűnik ki, hanem izgalmas településszerkezetével is. Idevehetjük még Kaba szerkezetét is, amely önmagában is védendő érték.

A helyi védett állomány összefoglaló jellemzői
Hajdú-Bihar megyében 529 műemlék van (ebből 202 Debrecenben), helyi védett objektum azonban 750 (ebből 286 Debrecenben). A műemlékek több települést érintenek: 63-at a 82-ből, a helyi védelem alatt álló objektumok viszont csak 36 települést érintenek. Ugyanakkor elmondhatjuk, hogy egy településen jóval több védett objektum van, amennyiben a település rendelkezik ilyennel. Tekintve az érintett települések számát műemlékből 8,3 jut átlagosan egy településre, viszont helyi védettből 20,8 jut az egyes településekre. Ebből azt a következtetést tudjuk levonni, hogy a megyében van néhány település, ahol a helyi védelem kiemelt fontosságot élvez (ahol a helyi védettek száma több vagy egyenlő a műemlékek számának kétszeresével):

1. Bakonszeg
2. Berettyóújfalu
3. Hajdúböszörmény
4. Hajdúdorog
5. Hajdúhadház
6. Hajdúnánás
7. Kaba
8. Konyár
9. Polgár
10. Újléta.

Ez egyrészt arra is utalhat, hogy ezeken a településeken a döntéshozók kiemelt körültekintéssel kezelik épített örökségünk értékeit, de arra is utal, hogy ezen településeken sok az érdekes, értékes lakóépület. Azonban ezeknek nemcsak a műszaki állapota, de építészeti minősége sem egységes. Lévén, hogy a helyi védelemről az önkormányzat dönt, nem mindenütt érvényesül az elv, hogy az építészeti tekintetben különleges, egyedi, vagy harmonikus épületek, objektumok esnek a helyi védelem alá. Ezt az egyenetlenséget talán a Településképi Arculati kézikönyvek (továbbiakban: TAK) készítése tudná ellensúlyozni. A megyében több település kiváló TAK-kal is rendelkezik, ami előremutató ebben a tekintetben is. A TAK-ok más tekintetben is előremutatók lehetnek, éspedig abban, hogy a helyi védelem az objektumban való gondolkodástól eltolódjon a területi védelem irányába. Ez különösképpen is fontos a településszerkezet megőrzése érdekében. Szintén erre a gondolatra fűzhető fel az az érdekesség, hogy helyi védelem alá tartozik 14 elem, amely „együttes" kategóriában védett.

Ezek az alábbiak:

	Helyi védelem alatt álló együttes neve:	Település neve:
1	A település régi része	Szentpéterszeg
2	Bajcsy-Zsilinszky utcai zug térfalvédelme	Bakonszeg
3	Bánát u. 17, 21, 25 népi lakóházak és utcaszakasz	Bakonszeg
4	Bocskai utca polgárházakkal beépített szakaszai	Hajdúnánás
5	Deák F. u. - Árpád u. - Munkácsy u. és Jókai u. által határolt terület	Püspökladány
6	Halmazos településszerkezetű településközpont	Bakonszeg
7	Kálvin tér - Iskola köz - Szigligeti u. - Damjanich u. - Arany János u. - Nap u. által határolt terület	Püspökladány
8	Köztársaság tér térfala a templommal, az általános iskolával és középületeivel	Hajdúnánás
9	Oldalhatáron álló beépítésű zug a Hunyadi utca mentén	Hajdúnánás
10	Szőlőskertekben a csőszházak	Hajdúböszörmény
11	Településközpont	Ártánd
12	Településközpont	Biharkeresztes
13	Településszerkezeti jelentőségű terület: kiskörúton belüli terület	Hajdúnánás
14	Templom, Hőskert és környéke	Egyek

4. Hajdú-Bihar megye belső gazdasági környezete

4.1. Gazdaság versenyképességét befolyásoló telepítő tényezők, termelési infrastruktúra

Hajdú-Bihar megye gazdasági szerkezete az elmúlt 10 évben jelentős átalakuláson ment át. Elöljáróban leszögezhető, hogy bár a köztudatban Hajdú-Bihar megye leginkább mezőgazdasági térségként ismert, az elmúlt évtizedekben a megye gazdaságában egyre inkább az ipar és a kereskedelem, a szolgáltatások dominálnak, ami viszont a megye lakosságának mintegy 40 %-ával rendelkező, de a megye gazdaságában jelentősebb potenciált képviselő társas vállalkozások mintegy 65 %-ának helyet adó megyeszékhely, Debrecen erős gazdasági túlsúlyát jelzi. A megye gazdasági ágainak fejlődésére továbbra is jelentős befolyással bírnak a megye *természeti erőforrásai*, azonban egyre jelentősebb szereppel bír a *megközelíthetőség javulása* és az *infokommunikációs technológia* fejlődése.

Gazdaság szempontból fontos természeti adottságai közül első helyen a *termőföld* emelendő ki. A Hajdúhát területének 72%-át alföldi mészlepedékes csernozjom, a Dél-Hajdúság területének 63%-át réti csernozjom fedi, amelyek a szántóföldi gazdálkodás optimális terepei. Gyengébb minőségűek a Hortobágy területének több mint 60%-át fedő réti szolonyec és sztyeppesedő réti szolonyec, illetve a Dél-Nyírség homoktalajai, amelyeket főként legelőként hasznosítanak. Az országos jelentőségű, de a gazdaságtalan kitermelés miatt a megye gazdaságában ma már csekély szerepet játszó földgázkincs Hajdúszoboszló és Nagyhegyes térségében koncentrálódik. Kiemelendő a termálvíz-készlet is, amelynek feltárása nyomán a megye jelentősebb településein (Balmazújváros, Berettyóújfalu, Debrecen, Földes, Hajdúböszörmény, Hajdúdorog, Hajdúnánás, Hajdúszoboszló, Kaba, Nádudvar, Polgár Püspökladány) általában működnek fürdők, Hajdúszoboszló pedig országos viszonylatban is az egyik leglátogatottabb gyógyturisztikai célpont. Gazdasági szempontból a termálvíz hasznosítása elsősorban gyógyászati, illetve turisztikai céllal történik, azonban az utóbbi években pozitív példaként jelenik meg a geotermikus energiahasznosítás (közintézmények geotermális energiával történő fűtése: Kaba, Földes, Létavértes TOP pályázatokból megvalósuló fejlesztései). Fontos megemlíteni a védett természeti értékek jelentőségét: a Hortobágyi Nemzeti Park – túl a terület nem lebecsülendő agrárfunkcióján – már ma is Hajdú-Bihar megye nemzetközi idegenforgalmának egyik névjegye. A kedvező természeti adottságokra épülő mezőgazdaság termékei – telepítő tényezőként – meghatározó szerepet játszottak a megye élelmiszer és könnyűiparának kialakulásában, és napjainkban is jó feltételeket teremtenek az élelmiszergazdaság és a megújuló energiahasznosítás helyi gazdaságban játszott szerepének megőrzéséhez.

Hajdú-Bihar megye humán erőforrásainak helyzete felemás: viszonylag nagy népességet koncentrál, 10 éves időintervallumot tekintve országos átlagtól elmaradó mértékű természetes fogyást (2019-ben csaknem stagnált), de számottevő migrációs veszteséget mutat (jelentős probléma a képzett munkaerő elvándorlása), népességének korszerkezete fiatalos. Kedvező halandósági mutatóiban a népesség strukturális jellemzői mellett a megyeszékhely regionális szerepkörű egészségügyi intézményei (klinikák, megyei kórház) is szerepet játszhatnak.

A megye népességének iskolázottsági mutatói az országos átlagnál kissé kedvezőtlenebb képet mutatnak. Magasabb a 8 általánost el nem végzettek és a csak 8 általánost végzettek aránya, és az érettségit nem adó, szakmai oklevelet nyújtó középiskolát végzetteké is. Észrevehetően alacsonyabb ugyanakkor az érettségivel, vagy felsőfokú oklevéllel rendelkezők aránya is. Kiemelkedő adottsága a humán erőforrás-utánpótlás biztosítása terén az ország egyik legnagyobb és legszélesebb képzési spektrumot (agrár, bölcsész, informatikai, jogi, közgazdasági, műszaki, orvosi egészségügyi, pedagógiai, természettudományi- és technológiai, zeneművészeti) felvonultató felsőoktatási intézménye, a Debreceni Egyetem. (Hasonló képzési kínálatot a határ túloldalán fekvő Nagyváradon lehet legközelebb találni.) Az egyetem és a gazdasági szereplők közti kooperációra a humán erőforrás képzés területén jó példát kínálnak a kihelyezett tanszékek: a TEVA gyógyszergyárában 2007 óta Gyógyszeripari Kihelyezett Tanszéket működtet a Természettudományi és Technológiai Kar és 2011 óta Ipari Gyógyszergyártás Kihelyezett Tanszéket a Gyógyszerésztudományi Kar. Az IT Services telephelye ugyanakkor 2010-től a Természettudományi és Technológiai Kar Infokommunikációs

Rendszerek Üzemeltetése Kihelyezett Tanszékének ad otthont. Egyéb kihelyezett tanszékek: Petrolkémiai és Polimertechnológiai Kihelyezett Tanszék: MOL Petrolkémia Zrt. DE TTK Kémiai Intézet, Agrárgazdasági Integrációs Kihelyezett Tanszék (Nádudvar): NAGISZ ZRt., Hajdú-Bihar Megyei Fejlesztési Ügynökség Nonprofit Kft.

Mind több példa akad a megye középfokú oktatási-képzési intézményei, illetve a gazdasági szereplők között formálódó kapcsolatokra is. A Brassai Sámuel Gimnázium és Műszaki Szakközépiskola például a National Instruments számára mechatronikai műszerészeket, az IT Services számára telekommunikációs informatikusokat képez, az FAG gépi forgácsolók és géplakatosok képzése terén a Baross Gábor Szakképző Intézettel, villanyszerelők képzése terén a Beregszászi Pál Szakközépiskolával és Szakiskolával kötött megállapodást. A szakképzés intézményrendszerében jelentős szerepet játszanak a Debreceni- és Berettyóújfalui Szakképzési Centrumok. Általános probléma ugyanakkor, hogy miközben a nagyvállalatok – különböző együttműködések keretében – gondoskodnak saját munkaerőigényeik kielégítéséről, nem jut elegendő képzett szakember a kis- és középvállalkozásoknak. Ezen igények kielégítését képzési programmal is kezelni lehetne.

A megye foglalkoztatási adatai (országos átlag alatti aktivitási ráta, nagyarányú munkanélküliség, pályakezdő és tartósan munkanélküliek országos összehasonlításban kedvezőtlen mutatói) alapján kijelenthető, hogy a rendelkezésre álló munkaerő-tartalékok bőségesek, a megye fejlett oktatási - képzési intézményrendszere pedig lehetőséget teremt a munkaerő minőségi jellemzőinek javításához. Figyelemre méltó adottsága a megyének, hogy népesség-megtartó képessége szilárdabb, mint Kelet-Magyarország vagy Nyugat-Románia legtöbb megyéjéé. Jellemző továbbá, hogy a hazai munkaerőköltségek és munkatermelékenység viszonya nemzetközi összevetésben kedvező. Összességében a munkaerő a megye gazdasági fejlődését meghatározó egyik legfontosabb telepítő tényező.

Hajdú-Bihar megye alapinfrastruktúrájának valamennyi szegmense jelentős – bár eltérő mértékű – fejlődésen ment keresztül az elmúlt években. A gazdaságfejlesztés kérdéséhez szorosabban kapcsolódó közlekedési és kommunikációs infrastruktúra fejlesztése terén az M3-as és M35-ös autópályák Berettyóújfaluig, Berettyóújfalu és Nagykereki közötti M4 autópálya révén a magyar-román határig történő kiépülése, több főút (4-es, 33-as, 35-ös, 42-es) közelmúltban végrehajtott, valamint a 100. számú vasútvonal rekonstrukciója, továbbá a debreceni repülőtér fejlesztése a legfontosabb lépés.

4.1. ábra M4 autópálya Berettyóújfalu - Nagykereki. Országhatár közötti szakasz megvalósítása Forrás: magyarepitok.hu, 2020.

Mindezen beruházások nemcsak a megye külső kapcsolódását, de belső nexusainak minőségét is hatékonyabbá hivatottak tenni. A nemzetközi jelentőségű nyugat-keleti és észak-déli útvonalak találkozási pontjában fekvő megye gazdaságának épülésében – telepítő tényezőként – a közlekedési adottságok is fontos szerepet játszhatnak. A logisztikai központ szerepkörre már a korábbi területi tervezési dokumentumokban is alkalmasnak tartott Debrecen mellett elsősorban az M35-ös autópályák mentén fekvő települések (Polgár, Hajdúnánás, Hajdúböszörmény, Berettyóújfalu) logisztikai funkciói erősödhetnek. Kelet-Magyarországon elsősorban regionális repülőtere miatt rendelkezik Hajdú-Bihar megye az átlagosnál kedvezőbb közlekedés-földrajzi adottságokkal, míg a szomszédos romániai megyék adottságai fölé közúti és vasúti infrastruktúrájának színvonalával emelkedik (a határ túloldalán fekvő romániai Nagyvárad és Szatmárnémeti repülőtere is számottevő forgalmat bonyolít le).

A gazdaságfejlesztést közvetlenül szolgáló infrastruktúra elemei közül kiemelkednek a megye ipari parkjai (4.2. ábra), melyeket három nagyobb hullámban, 1997-2000, 2005-2012, illetve 2016-2020 között alapítottak. Jellemző ugyanakkor, hogy a megye ipari parkjainak sűrűsége elmarad mind a vidéki megyék, mind Kelet-Magyarország átlagától. A létesítmények célja – mint mindenütt az országban – új befektetők vonzása és a gazdasági szerkezetváltás felgyorsítása. A megyében található ipari parkok infrastruktúrájának kiépítettségében és szolgáltatás-kínálatában jelentősek a különbségek: részben az elmúlt évek infrastruktúra-fejlesztéseinek köszönhetően is, Debrecen nagyvárosi környezet előnyeit élvező ipari parkjai (a megye ipari parkjainak egyharmada), valamint Polgár kedvező közlekedés-földrajzi helyzetű ipari parkja legvonzóbb a betelepülők számára. A megye 14 ipari parkja 2019-ben összesen 881,5 ha – mintegy 50%-ban betelepített – hasznosítható területet, több mint 280 db betelepült vállalkozást és megközelítőleg 10 ezer foglalkoztatottat jelentett. Miután azonban az ipari parkokban működő cégek jelentős része a cím elnyerése előtt is helyben működött, az ipari parkok telepítő tényezőként játszott szerepe, illetve gazdaság térszerkezetét befolyásoló hatása – összevetve az ország e tekintetben sikeresebb területeivel – egyelőre mérsékelt.

4.2. ábra Ipari park és ipari terület címmel rendelkező területek Hajdú-Bihar megyében; (2019) forrás: Kormány.hu, saját szerkesztés

Hajdú-Bihar megye eddig legnagyobb sikereket elért ipari parkja a Debreceni Regionális Innovációs és Ipari Park, amelynek több, mint 100 hektáros területén talált otthonra többek között a Richter, a National Instruments, az FAG Magyarország, az ITK Holding Zrt., a Transcosmos és az RR Donnelley is. Debrecenben az utóbbi években két új ipari park került kialakításra. A repülőtértől délre a Déli Ipari Park várja a betelepülő vállalkozásokat. Elkezdte termelését a Krones és a Continental gyára, s hamarosan kezdődhet az ITK Holding Zrt. új buszgyárának építése is. Emellett megkezdődött az Észak-nyugati Gazdasági Övezet kialakítása is, ahol a BMW építi fel debreceni gyárát. Debrecenen kívül a korábban is ipari területként funkcionáló hajdúböszörményi Keleti Ipari Park, illetve a téglási Hajdu Ipari Park számít nagyobb foglalkoztatónak. Bár az ipari parkok befektetőkért folytatott versenyének területi dimenziói erősen függenek célcsoportjaiktól, a nemzetközi iparágak – például elektronikai ipar – esetében kelet-közép-európai léptékű küzdelemről beszélhetünk, ahol – EU-n belüli elhelyezkedésük és földrajzi közelségük folytán – a kelet-szlovákiai és a nyugat-romániai ipari parkok konkurenciája a legerősebb. Hajdú-Bihar megye esetében külön figyelmet érdemel a nemzetközi főútvonal mellett fekvő Nagyvárad-környéki ipari parkok fejlődése.

A hivatalos „ipari park" címmel rendelkező objektumokon túl, korábbi iparforgalmi területek, valamint egykori laktanyák kínálnak barnamezős tartalékterületeket a gazdasági szereplők számára. A 2014-2020-as TOP-1.1.1-15 pályázati konstrukcióból a megye településein nagy számban valósultak meg ipari terület fejlesztések (Komádi, Egyek, Ebes… stb).

Elsősorban helyi vállalkozások megerősödését, esetleg kívülről érkező kis- és középvállalkozások megtelepülését szolgálják az elmúlt években létesített, Debrecenben, Berettyóújfaluban és Püspökladányban működő inkubátorházak. Fontos probléma ugyanakkor, hogy hiányoznak az induló, illetve kis- és középvállalkozások technológiai hátterének erősítését szolgáló inkubátorok, amelyek pedig egy olyan gazdasági környezetben, ahol a technológiai kompetenciák felértékelődnek, komoly támogatói lehetnek a KKV szektor versenyképesség-növelését célzó erőfeszítéseknek.

Az elmúlt évek gazdaságfejlesztési szemléletváltása nyomán Hajdú-Bihar megyében is megjelentek a gazdasági szereplőket összefogó, fejlesztő szervezetekként funkcionáló klaszterek. Sajnos megállapítható ugyanakkor, hogy – összhangban az országos tapasztalatokkal – a Hajdú-Bihar megyei

klaszterfejlesztési projektek sem tudnak mind önfenntartó, a résztvevők közti kapcsolatokra épülő szinergia-hatásokból táplálkozó fejlődést generálni. A megye gazdaságának hagyományaiból és adottságaiból fakadóan, elsősorban az élelmiszer- és energiagazdaságban, a gépiparban, a gyógyszeriparban, a műszergyártásban, a nyomdaiparban, egyes egészségügyi szolgáltatások, valamint a turizmus területén kínálkozik esély komolyabb gazdasági tömörülések kialakulására.

4.1. táblázat Beruházások teljesítményértéke anyagi műszaki összetétel szerint egy lakosra jutó értéke az országos átlag százalékában; forrás: KSH adatai (TEIR)

Megye neve	Beruházás éve									
	2009	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
HB	74,81	76,82	80,42	75,65	80,26	88,09	78,51	62,45	85,27	98,00
KMO	65,25	73,25	77,57	76,11	82,73	88,68	87,39	73,87	78,90	82,84
VMO	79,76	85,20	92,87	94,64	96,18	99,70	98,39	89,66	86,65	86,23

HB: Hajdú-Bihar; KMO: Alföld és Észak-Magyarország; VMO: Magyarország Budapest és Pest megye nélkül

A megye – mint gazdasági telephely – adottságainak külső megítélése, illetve a helyi szereplők javuló tendenciát mutató tőkeereje tükröződik vissza a beruházások teljesítményértéke anyagi műszaki összetétel egy lakosra jutó országos átlaghoz közelítő értékeiben. Hajdú-Bihar megye a vizsgált évtized elején a Kelet-Magyarországi megyék átlagával mutatott hasonlóságot, azonban az évtized második felében egy erőteljes emelkedés volt megfigyelhető. A megugró fajlagos beruházási mutatói az akkor megvalósított állami autópálya-építésekkel és újabb ipari parkok kihasználásával magyarázhatóak. A Hajdú-Bihar megyei kis- és középvállalkozások elsősorban beszállítói szerepkörben tudnak csatlakozni a Magyarországon letelepedett külföldi érdekeltségű vállalatokhoz. A beszállítói integrátorok által nyújtott növekedési lehetőségek kihasználtságának foka nem elégséges. A 2014-2020-as időszakban GINOP-1.1.3-16 felhívás keretében beszállítói partnerek támogatásának érdekében program került kidolgozásra.

<u>Pozitívumként megállapítható tehát, hogy:</u>
(1) a megye természeti erőforrásai több területen kedvezőek.
(2) Humán erőforrás-ellátottságának mennyiségi oldala erős (magyarországi átlaghoz képest kedvezőbb demográfiai helyzet és régiós átlagnál jobb népességmegtartó képesség).
(3) Fejlett oktatási-képzési intézményrendszere kedvező feltételeket kínál a minőségi fejlődés generálására.
(4) Közlekedési-kommunikációs infrastruktúrája sokat fejlődött: Kelet-Magyarországon repülőterének, a határ romániai oldalával összevetve pedig jobb minőségű közút- és vasúthálózatának köszönhetően van előnyben.
(5) A gazdaságfejlesztést szolgáló infrastruktúra komoly mértékben bővült az elmúlt években, ipari parki és ipari terület kapacitások születtek. Gazdaságfejlesztésre alkalmas, jelentős barnamezős tartalékterületek vannak a megyében.

<u>Negatívumként emelendő ki, hogy:</u>
(1) a természeti erőforrásokkal történő gazdálkodás nem minden esetben fenntartható, illetve egyoldalú (termálvíz főként balneológiai-turisztikai célokra, talajhasználat).
(2) A megyét vándorlási veszteség jellemzi, ráadásul az elvándorlás jelentős a képzettebb rétegek körében.
(3) A humán erőforrás minőségi fejlesztésre szorul, illetve a gazdasági szereplők igényeihez igazítandó.
(4) A megyét átszelő közúti és vasúti tranzitútvonalak nagyobb átbocsátó-képességűre történő átépítése hiányos, a mellékutak és vasúti mellékvonalak minősége sokfelé rossz.
(5) Az ipari parki infrastruktúra és szolgáltatás-kínálat terén nagyok a különbségek, hiányoznak a technológiai típusú inkubátorok, a klaszterek egy része nem működik a megfelelően, a vállalkozói övezet pedig – gazdaságfejlesztési eszközként – hatástalan maradt.

A Magyarországon belül és határokon átnyúlóan mind intenzívebbé váló területi verseny hatására a gazdaság versenyképességét befolyásoló tényezők közül hosszabb távon a humán erőforrások felértékelődése várható. Ez egyrészt a gazdasági szereplők növekvő igényeivel, másrészt a megye komoly versenyelőnyt képviselő humán potenciáljával magyarázható. A hatékonyság javításán alapuló, perifériák tényleges felzárkózását jelentő ún. „high-road" fejlődési pálya lényege a magasabb hozzáadott értéket produkáló tevékenységek irányába történő elmozdulás, aminek feltétele elsősorban a megfelelő kompetenciák helyi jelenléte. Az infrastrukturális körülmények (gazdaságfejlesztés, közlekedés) általános javulása a speciális adottságok – ipari parkok minőségi szolgáltatás-kínálata, debreceni repülőtér – felértékelődését hozhatja magával. E trendek figyelembe vétele a fejlesztési stratégia elkészítése során feltétlenül szükséges a megye tőkevonzásának növelése érdekében.

4.2. Regisztrált vállalkozások jellemzői

Hajdú-Bihar megyei székhellyel 2020. március végén 108 ezer gazdasági szervezetet tartott számon a Központi Statisztikai Hivatal, számuk 1,4%-kal (országosan 1,6%-kal) nőtt az egy évvel korábbihoz képest.
A korábbi időszakokhoz hasonlóan a 102 ezer vállalkozás nagyobb részét (84 ezer) önálló vállalkozóként, kisebb részét (18 ezer) társas gazdálkodási formában regisztrálták. Az előbbiek száma egy év alatt 2,1%-kal nőtt, az utóbbiaké 0,9%-kal csökkent. Ezer lakosra a megyében 194 regisztrált vállalkozás jutott.
A társas vállalkozások meghatározó részét (70%-ot) kitevő korlátolt felelősségű társaságok száma 0,6%-kal bővült, a 26%-át képviselő betéti társaságoké 3,7%-kal fogyott. A részvénytársaságok száma eggyel nőtt, szövetkezetből 15%-kal kevesebb szerepelt a regisztrációban, mint 2019. március végén.
A társas vállalkozások 91%-a legfeljebb 9 főt foglalkoztatott, a 249 fő felettiekből 35 volt a megyében.
2020 I. negyedévében a társas vállalkozások 5,3%-a került csődeljárás, kényszertörlés vagy felszámolási eljárás alá, 0,3 százalékponttal kisebb részük, mint egy évvel korábban. Az eljárás alá vont cégek részaránya a kft-k körében 4,8 %-a, a részvénytársaságoknál 6,0%-ot tett ki.
Az önálló vállalkozók közül a legtöbben (43%) mellékfoglalkozásúként, 35% főfoglalkozásúként, 22% nyugdíjasként tevékenykedett. Fő- és mellékfoglalkozás keretében többen, nyugdíj mellett kevesebben vállalkoztak az egy évvel korábbinál.
Március végén 4,5 ezer egyéni vállalkozás szüneteltette a tevékenységét, vélhetően a járvány hatására, számuk számottevően (73%-kal) nőtt az egy évvel korábbihoz képest. Az ideiglenesen szüneteltetett egyéni vállalkozások aránya egy év alatt 9,9%-ról 16%-ra emelkedett.
Főtevékenységük alapján a társas vállalkozások a kereskedelem, a tudományos és műszaki tevékenység, az építőipar és az ipar területén, az önálló vállalkozók a mezőgazdaság és az ingatlanügyletek nemzetgazdasági ágakban fordultak elő leggyakrabban.

A vállalkozások túlnyomó része (89 százaléka) mikrovállalkozás, további 6 százaléka 5 és 9 fő közötti, további 2,5 százalék 10 fő feletti, de 20 fő alatti létszámot foglalkoztat, a 20-49 fős csoportba pedig nagyjából 1,5 százalék tartozik. Az 50 és 250 fő közötti csoportot nevezzük középvállalkozásnak, ebbe a csoportba csak 0,7 százalékos arány képviselteti magát, és a nagyvállalati csoportba csak 0,1 százalék. Összességében tehát az érvényes, hogy a vállalatok több, mint 99 százaléka kisvállalkozás, és csak kevesebb, mint 1 százaléka közép- vagy nagyvállalat.
Az ország összes vállalatának majdnem 5 százaléka Hajdú-Bihar megyében található, ennek valamivel több, mint a fele Debrecen járásban, melynek 98 százaléka Debrecenben. Úgy tűnik, hogy a társas vállalkozásoknak kisebb az aránya Debrecenben és Hajdú-Bihar megyében, mint az ország egészében. Debrecen után a 2. helyet Hajdúböszörmény szerezte meg, ahol 1729 vállalat van, míg Hajdúszoboszlón csak 1600. Előbbinél az önálló vállalkozások száma is nagyobb, nagyjából 230 a különbség, viszont Hajdúszoboszlón több mint 100-zal több a társas vállalkozás. Jelentősnek mondható még Berettyóújfalu, Balmazújváros, Hajdúnánás, valamint Püspökladány is. A társas vállalkozások aránya a település méretének növekedésével csökken.
Hajdú-Bihar megyében árbevétel szempontjából a legjelentősebb iparág a kereskedelem és gépjárműjavítás, a második a feldolgozóipar, a harmadik pedig mezőgazdaság. Ebben a három

iparágban koncentrálódik az összes árbevétel több mint háromnegyede. A mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás és halgazdálkodás csak a negyedik helyet foglalja el annak ellenére, hogy ez a térség erős agrár-háttérrel bír.
A cégek száma és a foglalkoztatottak száma között egy közepesen erős (60 százalékos) korreláció figyelhető meg, amiből arra lehet következtetni, hogy az egyes iparágak különböző szerkezetűek, például a feldolgozóiparban vagy az energiaszektorban kevesebb, de inkább nagyobb méretű vállalat van, míg a kereskedelemben vagy az egyéb szolgáltatásoknál sokkal több, kisebb cég tevékenykedik.
A vállalkozások megyén belüli megoszlása klasszikus centrum-periféria képet mutat. (4.3 ábra) A megye gazdasági teljesítménye a gazdasági szervezetek beruházásainak teljesítményértékét tekintve 2016. évtől vizsgálva az év azonos időszakában (I. negyedév) folyamatos emelkedést mutat. (4.2 táblázat)

4.2. táblázat A gazdasági szervezetek beruházásainak teljesítményértéke Hajdú-Bihar megye esetében az év azonos időszakában Forrás: KSH

A gazdasági szervezetek beruházásainak teljesítményértéke [millió Ft]				
Hajdú-Bihar megye				
2016	2017	2018	2019	2020
I. negyedév	I. negyedév	I. negyedév	I. negyedév	I. negyedév
48 038	58 980	73 828	100 458	106 297

4.3. ábra Regisztrált társas vállalkozások száma (db) Hajdú-Bihar megye járásaiban (2019); forrás: KSH (TEIR)

A társas vállalkozások jelentős része Debrecenben működött, míg a vidéki települések közül Hajdúszoboszló, Hajdúböszörmény, Berettyóújfalu, Balmazújváros, Hajdúnánás és Püspökladány említhető. A társas vállalkozások sűrűsége Debrecenben, Hajdúszoboszlón, a környezetükben fekvő

frekventáltabb helyzetű településeken, illetve a nagyobb vidéki településeken (főként a Hajdúság területén) magasabb. Látványos ugyanakkor a bihari térség, a határmenti terület, illetve a Tisza-menti belső periféria településeinek alacsonyabb vállalkozás száma, ami többségük megyei átlaghoz viszonyított pozíciójának javulásával párosult.
A gazdasági szereplők rendszerváltás utáni privatizációja, illetve az újonnan megvalósított zöldmezős beruházások nyomán a külföldi működő tőkeállomány erős debreceni, illetve hajdúszoboszlói koncentrációja feltételezhető. Jellemző, hogy a megyében működő ipari parkok esetében komolyabb külföldi befektetői érdeklődés elsősorban Debrecenben figyelhető meg.
A vállalkozói szektor – ország egészére is jellemző – duális szerkezete Hajdú-Bihar megyében ugyancsak probléma: a multinacionális vállalatok megyében megtelepült egységei saját hálózataikon belül is magas szintű termelékenységet mutatnak, míg a kis- és középvállalkozások produktivitására nagyarányú leszakadás jellemző. Probléma, hogy kevés az olyan megyébe települt multinacionális vállalat, amely köré – külföldi tőkének tulajdonított technológiai és szervezeti modernizációs hatások közvetítésére is alkalmas – KKV-szektor fejlődését generáló beszállítói hálózat épülhetne. És bár több pozitív példa is akad a helyi kis- és középvállalkozások sikeres beszállítóvá válására, inkább egyedi, mintsem a vállalkozások széles köreire jellemző e jelenség. Miután a nagyvállalatok erős területi koncentrációt mutatnak, a beszállítói hálózatok fejletlensége, illetve a kis- és középvállalkozások versenyképtelensége területi különbségeket generáló probléma is.

Pozitív elemként megemlíthető:
(1) a megye vállalkozói szektorának országos átlagtól elmaradó mértékű fluktuációja.
(2) A vállalkozások ágazati megoszlásának – szerkezetváltás előrehaladását jelző – változása (eltolódás a hagyományos termelőtevékenységek felől a szolgáltatások irányába) ugyancsak előnyös, miként,
(3) a területi különbségek mérsékelt csökkenése is említést érdemlő fejlemény.
Negatív adottság, hogy:
(1) Hajdú-Bihar megyét országos átlagtól tartósan elmaradó vállalkozási aktivitás és a külföldi tőkebefektetések aránylag szerény jelenléte jellemzi.
(2) A vállalkozások körében a mezőgazdaság, valamint az oktatás, egészségügy és szociális ellátás felülreprezentáltsága nem feltétlenül a dinamika jele, továbbá,
(3) problémát jelent a vállalkozási aktivitás és külföldi működő tőkebefektetések erős területi differenciáltsága, a perifériák számottevő elmaradottsága is.
(4) Hajdú-Bihar megye gazdaságában is jelen van a hatékony multinacionális nagyvállalatok, illetve a gyenge versenyképességű hazai kis- és középvállalkozások kettőssége.

4.3. Gazdasági teljesítmény és innovációs potenciál

Hajdú-Bihar megye súlya Magyarország bruttó hazai termékében 3,8-4,1% között változott a 2010 és 2020 közötti időszakban. Budapestet és Pest megyét is figyelembe véve a hatodik legnagyobb GDP-vel rendelkező megye. A bruttó hazai termék egy lakosra jutó értéke ugyanakkor számottevő mértékben elmaradt az országos átlagértéktől. A 2010-es évek közepéig egyfajta emelkedés volt megfigyelhető az átlagértékhez képest, azonban az évtized második felében ismételt csökkenő tendencia volt megfigyelhető, így kijelenthetjük, hogy Hajdú-Bihar megye országos átlaghoz viszonyított pozíciója nem változott az évtized elején mutatott állapothoz képest. Kelet-Magyarországon Hajdú-Bihar egy főre jutó GDP adata a legmagasabbak között van (4.3. táblázat).

4.3. táblázat GDP egy lakosra és egy foglalkoztatottra, az országos átlagérték %-ában, Hajdú-Bihar, Kelet-Magyarország és a vidéki megyék esetében; forrás: KSH (TEIR)

		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
GDP/fő egy lakosra	HB	71,89	73,24	74,72	75,16	74,72	71,71	71,98	71,12	68,88	71,53	71,67
	KMO	63,62	63,11	63,12	64,11	64,20	65,21	65,76	67,44	66,86	67,84	68,31
	VMO	73,44	71,66	72,86	73,65	73,61	74,74	75,29	77,25	77,33	77,18	76,91
GDP/fő egy fogl.	HB	80,53	83,64	82,67	80,21	82,02	77,66	77,89	76,66	72,77	75,12	74,62
	KMO	70,61	71,94	70,12	71,00	70,66	69,29	68,40	68,55	67,11	67,10	66,84
	VMO	77,06	75,07	75,45	76,04	76,53	77,31	77,43	79,09	79,44	78,97	78,24

HB: Hajdú-Bihar; KMO: Alföld és Észak-Magyarország; VMO: Magyarország Budapest és Pest megye nélkül

A versenyképesség fontos elemét képező – helyi jövedelmek nagyságára is hatást gyakorló – munkatermelékenység (egy foglalkoztatottra jutó bruttó hazai termék) tekintetében szintén jellemző a megye elmaradása az ország egészéhez képest. Hajdú-Bihar megye helyzete ugyanakkor ezúttal is jobb, mint Kelet-Magyarországé, és az évtized folyamán általában a vidéki Magyarország mutatóit is meghaladta. A megyék rangsorában a 2010-es adatokhoz képest visszalépés figyelhető meg. A 2018-as adatok alapján Hajdú-Bihar megye a 14. helyen állt. Bár a megye mutatói minden területen elmaradnak az országos átlagtól, egy főre jutó bruttó hazai termék tekintetében elfoglalt pozíciója a megyék rangsorában inkább magyarázható az országos átlagtól elmaradó gazdasági aktivitással / foglalkoztatással (ld. a foglalkoztatási viszonyokat taglaló fejezetben), mint az országos átlagtól elmaradó munkatermelékenységgel.

Az alföldi megyékre általában jellemző módon, a bruttó hazai termék (hozzáadott érték) országos (és vidéki) átlagot meghaladó, bár mindinkább csökkenő része származik a mezőgazdaságból. Iparának és építőiparának súlya ugyanakkor nemcsak országos vagy vidéki összevetésben, hanem Kelet-Magyarország megyéi között is alacsonynak számít, ráadásul az évtized folyamán inkább vesztett szerepéből. A szolgáltató szektor jelentősége növekvő, súlya a megye gazdaságában – meghaladva a vidéki Magyarország vagy Kelet-Magyarország átlagát – közelít az országos átlaghoz. A gazdasági szerkezet hátterében a megye mezőgazdasági termeléshez kapcsolódó tradíciói, hagyományosan alacsonyabb szintű – rendszerváltás után sem erősödő – iparosodottsága, illetve a regionális központként funkcionáló Debrecen szolgáltatás-kínálata, fejlett intézményrendszere áll. A gazdasági szerkezetváltás tercierizáció irányába mutató folyamata Hajdú-Bihar megyében (és általában Magyarországon) jóval előrehaladottabb, mint a szomszédos romániai területeken.

A társasági adózás kiemelt vállalkozásai által előállított – megyén belüli gazdasági teljesítménykülönbségek vizsgálatához jobb mutató híján használt – bruttó hozzáadott érték egy lakosra jutó értéke is a kedvezőbb helyzetű térségek (Debrecen, Hajdúszoboszló) kiemelkedő pozícióját mutatja. E mutató tekintetében ugyanakkor jóval nagyobb területi különbségek jellemzőek, mint a vállalkozássűrűség esetében: a vidéki kistérségek többnyire a megyei átlag 25-50%-át érték el az évtized folyamán. Több vidéki kistérség – elsősorban Hajdúhadház és Polgár – esetében mutatkozik némi pozíció-javulás, azonban akadnak egyúttal romló relatív helyzetű vidéki területek (Püspökladány, Hajdúböszörmény) is.

A bruttó hozzáadott érték települési szintű megoszlása jelentős, az évtized folyamán előbb növekvő, majd valamelyest visszaeső koncentrációt mutat. Debrecen – 62-72% közötti értékekkel – egyértelműen dominált a megyében: a megyeszékhelyet Hajdúszoboszló, Hajdúböszörmény, illetve a vállalkozások kapcsán említett városokon (Balmazújváros, Berettyóújfalu, Hajdúnánás és Püspökladány) kívül 2018-ban Ebes, Kaba és Nádudvar követte a rangsorban. Utóbbi települések előkelő pozíciója egy-két viszonylag nagyméretű vállalkozásukkal magyarázható, melyeknek köszönhetően – Debrecen és Hajdúszoboszló mellett – egy főre jutó bruttó hozzáadott érték tekintetében is az élbolyban helyezkedtek el. A bruttó hozzáadott érték fajlagos mutatói is jól

kirajzolják a megye fejlettebb hajdúsági, illetve számottevő lemaradással jellemezhető bihari, államhatár- és Tisza-menti perifériáit. A perifériкus települések hátrányának csökkenése nem oly meggyőző, mint a regisztrált társas vállalkozások esetében: az évtized folyamán jelentős mértékben előrelépett – és már korábban is számottevő súlyú helyi gazdasággal rendelkező – települések köre a Debrecen körüli agglomerálódó térség növekvő jelentőségére utal.

Miután a bruttó hozzáadott érték nyilvántartása a vállalkozások székhelye szerint történik, ez az adatbázis nem képes visszaadni a cégek központján kívül eső telephelyek gazdasági teljesítményét. Hogy a fenti képet némiképp árnyaljuk, érdemes megvizsgálni közelebbről a telephelyek után is fizetett, és általában minden településen kivetett iparűzési adó területi megoszlását. A kapott kép 2010 vonatkozásában meglepő egybeesést mutat a bruttó hozzáadott érték településenkénti eltéréseivel: megyei átlag feletti egy főre jutó mutatót a bruttó hozzáadott érték terén is vezető pozícióban lévő Debrecen, Ebes, Nagyhegyes, Hajdúszoboszló, Kaba és Nádudvar, valamint a jelentős nem helyi székhelyű gazdasági (főként ipari) szereplőkkel bíró Hajdúböszörmény és Hajdúnánás produkált.

A tudás alapú társadalom korában a gazdasági teljesítmény egyfajta minőségi mutatójaként értelmezhető innovációs képesség fontos eleme egy adott terület versenyképességének. Hajdú-Bihar megye e tekintetben – köszönhetően múltból megörökölt felsőoktatási-kutatási intézményrendszerének – igen előkelő helyen áll országos összehasonlításban. Kutatási-fejlesztési tevékenysége – a kutatóhelyek és foglalkoztatottak lakónépességre vetített száma, illetve a ráfordítások fajlagos értéke alapján – nemcsak a vidéki Magyarország átlagát haladta meg, de felülmúlta az országos átlagértéket is (4.4. táblázat). Abszolút teljesítmény tekintetében Budapest után – Csongrád-Csanád megyével vetélkedve – a második-harmadik helyen következett. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy bár országos átlagot meghaladó mértékű a vállalati kutatóhelyek számának gyarapodása az évtized folyamán, e szegmens súlya így is elmarad az országos, vidéki és kelet-magyarországi átlagtól. Hajdú-Bihar megye K+F+I terén megfigyelhető előkelő pozíciója a szabadalmi bejelentések viszonylag nagy számában is visszatükröződik: 2017-ben Budapest és Pest megye, 2018-ban Budapest után következett. A kutatásfejlesztési tevékenységek meghatározó intézménye a Debreceni Egyetem, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Atommagkutató Intézete, illetve a köréjük csoportosuló kisebb-nagyobb spin-off vállalkozások. Több Debrecenben működő nagyvállalat – köztük a gyógyszeripari izraeli TEVA és magyar Richter Gedeon, illetve az elektronikai iparban érdekelt amerikai National Instruments – is működtet jelentős kutató-fejlesztő részleget.

4.4. táblázat Kutatás-fejlesztés jelentőségének indikátorai, az országos átlagérték %-ában, Hajdú-Bihar, Kelet-Magyarország és a vidéki megyék esetében; forrás: KSH (TEIR);

Megye neve	K+F helyek száma 1000 lakosra vetítve (országos érték %-ában)			K+F foglalkoztatottak száma1000 lakosra vetítve (országos érték %-ában)			K+F ráfordítások 1000 lakosra (országos érték %-ában)		
	2010	**2014**	**2018**	**2010**	**2014**	**2018**	**2010**	**2014**	**2018**
HB	134,58	136,36	123,03	131,14	126,49	106,86	130,18	124,31	87,12
KMO	70,99	71,58	69,32	62,78	59,89	54,86	50,02	48,78	41,70
VMO	71,87	67,82	69,17	59,61	57,57	56,70	49,19	51,94	48,58

HB: Hajdú-Bihar; KMO: Alföld és Észak-Magyarország; VMO: Magyarország Budapest és Pest megye nélkül

Pozitívumként emelhető ki tehát, hogy:

(1) Hajdú-Bihar megye egy főre jutó bruttó hazai terméke Kelet-Magyarországon (és közvetlen romániai szomszédjaival összevetve is) magasnak számít, illetve,
(2) a növekvő főváros–vidék különbségek ellenére, országos átlaghoz viszonyított pozíciója nem nagyon romlott az elmúlt évtized folyamán.
(3) Gazdasági struktúraváltásának előrehaladását mutatja munkatermelékenység terén javuló relatív pozíciója, illetve a helyi bruttó hozzáadott érték szerkezetében, a szolgáltatások irányába megfigyelhető átrétegződés.
(4) Figyelemre méltó – elsősorban állami intézményrendszer bázisán nyugvó – kiemelkedő kutatási-fejlesztési tevékenysége, amely jó alapot kínál gazdaságában a tudásalapú, innovatív tevékenységek szerepének erősítéséhez.

Negatívum, hogy:
(1) – főként országos átlagtól elmaradó gazdasági és foglalkoztatási aktivitása nyomán – az egy főre jutó bruttó hazai termék komoly mértékű elmaradást mutat az országos (és az európai uniós) átlagértéktől.
(2) Vidéki megyék között jelentős súlyúnak számító szolgáltató szektora relatív pozíciójának hátterében nem annyira a megye gazdasági fejlettségéből fakadó erős tercierizációja, mint inkább külföldi tőkebefektetések elmaradásából adódó aluliparosodottsága áll.
(3) A bruttó hozzáadott érték a vállalkozási aktivitásnál is nagyobb megyén belüli területi különbségeket mutat, és az évtized folyamán határozottabb felzárkózási tendenciákat produkáló – általában Debrecen-környéki – települések a nagyváros gazdasági térszervező szerepének fontosságára hívják fel a figyelmet, csekély reményt adva a távolabbi perifériák felzárkózására.
(4) A megye K+F+I szektorának komoly strukturális gyengesége a vállalkozói szektor alulreprezentáltsága.
Hosszabb távon – az eddigi tendenciák ismeretében – a helyzet megváltoztatása nélkül nemigen mutatkozik esély az egy főre jutó bruttó hazai termék országos átlaghoz történő közelítéséhez. A vizsgált két évtized folyamán Hajdú-Bihar megye egy főre jutó értéke viszonylag stabilnak bizonyult az országos átlagértékhez képest, így – a trendek változatlanságát feltételezve – a 2010. évi 75% után, 2030-ra is az országos átlagérték 70%-a feletti érték prognosztizálható. Bár az adat a vidéki Magyarország és – főként – Kelet-Magyarország kedvezőtlenebb kilátásainak ismeretében figyelemre méltó. A hagyományos termelő ágazatokkal szemben a szolgáltatások további relatív jelentőségnövekedése várható (2030-ra 70% feletti súllyal, a 2010. évi 60%-hoz képest), miközben – feltételezve a bruttó hozzáadott érték további mérsékelt megyén belüli koncentráció-növekedését – a Debrecen központtal formálódó térségi erőtér szerepének erősödése várható a megye gazdaságában. A megye számottevő K+F+I szektora felértékeli a magasabb hozzáadott érték előállítására fókuszáló helyi gazdaságfejlesztési stratégiák jelentőségét: az innovációs tevékenységek és a gazdasági szereplők alkotó módon történő intenzívebb összekapcsolása teremtheti meg egy, a bruttó hozzáadott értékkel is mérhető gazdasági felzárkózási folyamat lehetőségét. A 2014-2020 Európai Uniós felhívásaiban a Területfejlesztési- és Településfejlesztési Operatív Programban a helyi gazdaságfejlesztés kiemelt figyelmet kapott.

4.4. Innováció és digitalizáció

Kutatás, fejlesztés és innovációs teljesítmény vonatkozásában hiányos a megyére vonatkozó adatbázis, azonban néhány, az Észak-alföldi Régiót érintő információ is segítette az áttekintést: A high-tech szektorban foglalkoztatottak aránya a teljes foglalkoztatotti létszám tekintetében 3,6% (2016); a tudományos-technológiai területek humán erőforrás aránya az aktív lakosság arányában majdnem elérte a 27%-ot (2016).[1]

[1] *Eurostat*

2018-ban a teljes hazai kutatási, kísérleti és fejlesztési ráfordítás 4,7%-a Hajdú-Bihar megyében realizálódott.[2] A kutatási, kísérleti fejlesztési tevékenységet végző összes foglalkoztatott tényleges hazai létszámának mintegy 5,7%-a Hajdú-Bihar megyében áll rendelkezésre.

Bár a hazai K+F tevékenység továbbra is fővároscentrikus, Hajdú-Bihar megyében a kutatás-fejlesztési ráfordítások GDP-hez viszonyított aránya előkelő pozíciót mutat: az országos lista negyedik helyén áll, és kiemelkedő a K+F-ráfordítások egy lakosra jutó értéke is:

4.4. ábra Kutatás-fejlesztési ráfordítások a GDP százalékában, 2017 (forrás: Tér-Kép 2018)

4.5. ábra A K+F-ráfordítások egy lakosra jutó értéke és a K+F-költségek megoszlása

[2] *KSH Statinfo*

A K+F ráfordítások források szerinti megoszlása már kedvezőtlenebb képet mutat a megyében: igen alacsony a vállalkozások ilyen irányú ráfordítása; a források jelentős része államháztartási támogatás:

4.6. ábra A kutatás-fejlesztési ráfordítások megoszlása források szerint, 2018 (forrás: Tér-Kép 2018)

Fontos megemlíteni azt a K+F+I potenciált, mellyel Hajdú-Bihar megye jelenleg rendelkezik: 93 kutatási infrastruktúra, 3 K+F+I szolgáltató, 39 szabadalom, több mint 400 K+F tevékenységet végző vállalat segíti a megye fejlődését.[3]

Hajdú-Bihar megye kutatás-fejlesztési teljesítménye országosan is kiemelkedő, az országban a fővárost követően itt a legmagasabb a K+F ráfordítás, Debrecen az egyik legnagyobb kutatás-fejlesztési bázis az országban; a Debreceni Egyetem kiemelkedő kutatói tevékenysége, az MTA megyében található kutatóintézete és a növekvő számú vállalati K+F személyzet nagyban hozzájárul e teljesítmény eléréséhez. Örvendetes, hogy a régió kereskedelmi és iparkamarái és az MTA DAB közös innovációs díj pályázatára egyre több vállalkozás adja be innovatív termékeit. Az országos viszonylatban is kiemelkedően teljesítő feldolgozóipar ágazatait tekintve itt a legmagasabb a K+F ráfordítás mértéke a következő területeken: élelmiszer-, ital- és dohány-gyártás; vegyi anyag és termékgyártás; gyógyszergyártás; villamos gép, berendezés gyártása; orvosieszköz-gyártás.

Hajdú-Bihar megye a Nemzeti Intelligens Szakosodási Stratégiában egyértelműen tudásrégióként került meghatározásra, figyelembe véve azonban azt a tényezőt, hogy több megyéhez hasonlóan valójában Debrecen, mint városi térség tekinthető legfőképp tudásrégiónak, a környező vidék alacsonyabb tudás- és technológia-intenzitású; a stratégia háttéranyagát képező megyei dokumentum szerint a megye egy csökkenő lakosságú, vidékies, de közel városias tudás régiónak tekinthető.[4]

A konkrét megyei jövőképet tekintve Hajdú-Bihar megye meghatározó kutatás-fejlesztési bázisára támaszkodva nemzetközileg is versenyképes tudásrégióvá válhat, erősítve a megye kiemelt ágazatainak innovációs tevékenységét és a megye innovációs rendszerét.[5]

---

[3] *Nemzeti Kutatási Infrastruktúra Regiszter*
[4] *Stratégiai keretek Hajdú-Bihar megye intelligens szakosodási irányainak megvalósításához*
[5] *Háttérdokumentum Hajdú-Bihar megye intelligens szakosodási stratégiájának kidolgozásához, 2014*

A tudásrégiókban, így Hajdú-Bihar megyében is a K+F+I teljesítményt alapvetően az akadémiai szektor, a megyében konkrétan a Debreceni Egyetem és az MTA Atommagkutató Intézet határozzák meg, kiegészülve a K+F intenzív vállalatokkal, lehetőséget biztosítva ezzel a közvetlen tudáshasznosításra. A stratégiában meghatározott specializáció különböző prioritási területek mentén érvényesülhet; Hajdú-Bihar megye szakosodási irányait (a többi megyéhez hasonlóan) a nemzeti prioritások (ágazati és horizontális) és a megyére jellemző intelligens technológiák határozzák meg:

4.7. ábra Hajdú-Bihar megye szakosodási irányai

A stratégia kidolgozását követő években történt fejlesztéseknek köszönhetően az ágazati prioritások köre a megye vonatkozásában fókuszáltabbá vált: kiemelt jelentőséggel bír az egészséges társadalom és jólét, az egészséges és helyi élelmiszerek, illetve az agrár-innováció területe.

A megye jelenlegi innovációs szereplői közül meghatározó szerepet játszik a Debreceni Egyetem, mint kiemelt felsőoktatási intézmény és kutatóegyetem, igen erős és nemzetközi viszonylatban is elismert oktatói-kutatói humán erőforrás bázissal, illetve a Magyar Tudományos Akadémia Atommagkutató Intézete, mely két intézmény adja a megye kutató-fejlesztő bázisának meghatározó részét.

A Debreceni Egyetem tudáshasznosítási tevékenységének fókuszterületét a kutatási tevékenységre alapozott képzések révén keletkező új kompetenciák gazdasági szereplők részére történő átadásával, a tudással kapcsolatos szolgáltatásokkal (az egyetemen található szellemi kapacitások kihasználásával), a felesleges kapacitások értékesítésével, a fundraising (pl. külső finanszírozás megszerzése kutatási projektekre) tevékenységek jelentik, összhangban a gazdaságfejlesztési célkitűzésekkel, míg az innováció területén központi szerepet kíván betölteni a régió gazdasági és társadalmi fejlődésében.

Ennek bázisát a jelentős és széleskörű kapcsolati háló adja, melynek hasznosítása különböző formákban került megvalósításra:

- duális képzések (17 szak, 2018)
- kihelyezett tanszékek (7 kar rendelkezik kihelyezett tanszékkel)
- együttműködések (stratégiai partnerségek)
- klaszterek
- konzorciumi pályázatok vállalatokkal
- kamarák

Fenti együttműködések mellett fontos szerepet játszik a Debreceni Egyetemi Ipari Park (Tudáspark), mely jelenleg az ország egyetlen egyetemi ipari parkja, ahol a kutató-fejlesztő, szaktanácsadási, illetve szolgáltató tevékenység mellett nemzetközi szinten is jelentős innovációs technológiai platform kialakítására ad lehetőséget.

A kutatási eredmények gazdasági hasznosulását segítő hídképző intézmények közül a Debreceni Egyetem Kutatáshasznosítási és Technológiatranszfer Központ egyre növekvő súllyal vesz részt az innovatív kutatási eredmények hasznosításának elősegítésében.

A gazdasági szereplők tekintetében jelentős súlya van az egyre növekvő számban jelen levő ipari parkoknak, inkubátorházaknak, nagyvállalatoknak, illetve az innováció terén aktív kis- és középvállalkozásoknak.

Hajdú-Bihar megye esetében a klaszterek kiváló lehetőséget teremthetnek a megye tudásbázisra alapozott fejlődéséhez, beleértve az innováción keresztül a vállalkozások és a szélesebb társadalom számára biztosítandó magas hozzáadott értéket, a nemzetközi együttműködéseket, az új piaci lehetőségeket.

A tudásbázis és az üzleti szereplők közti interakciók erősödése egy megfelelő keretrendszer kialakításával jelentős mértékben segítheti a megye erejének növekedését, új növekedési területek kialakítását-megszilárdítását, hatást gyakorolva ezzel nemzeti szinten is a gazdasági-társadalmi folyamatok javulására.

A 2017 áprilisában, Debrecenben lezajlott nemzetközi szakértői értékelés konklúziói szerint Hajdú-Bihar megye az intelligens szakosodási célok hatékony megvalósítása, a klaszter, mint eszköz alkalmazása terén fejlődő fázisban van. A megyében jelen levő potenciál lehetőséget biztosít egy versenyképes és sikeres gazdasági jövőképpel bíró térség kialakítására, azonban a jelenlegi klaszterstruktúra még nem biztosítja azt a növekedést és dinamikát, melyek ösztönzésével jóval erőteljesebb hatást gyakorolhatnának a megye fejlődésére; a klasztertevékenységekkel kapcsolatos elkötelezettség, az erőteljesebb vállalkozói innováció, egy jobban strukturált és megfelelő, stabil keretrendszer jelentős előrelépést jelenthet abban, hogy a megye nem csupán hazai, de nemzetközi szinten is látható eredményeket mutathasson fel a jövőben.

4.8. ábra Hajdú-Bihar megye innovációs szereplői

Többek között az elmúlt évek pályázati támogatási lehetőségeinek köszönhetően erősödött a vállalkozások technológiai fejlesztését, innovációs képességét segítő fejlesztések megvalósulása.

Hajdú-Bihar megye jelenleg 5 akkreditált innovációs klaszterrel rendelkezik, gyógyszeripari, élelmiszeripari, sport-életmód, IT és termál-egészségipari ágazatokban:

- Pharmapolis Debrecen Innovatív Gyógyszeripari Klaszter
- Pharmapolis Innovatív Élelmiszeripari Klaszter
- Szilícium Mező Regionális Informatikai Klaszter
- MSE Sport és Életmódfejlesztő Klaszter
- Termál-Egészségipari Klaszter

Jelenleg a két legeredményesebben működő klaszter a gyógyszeripar és az élelmiszeripar szektorban működik, további fejlődésük, a megye gazdaságára gyakorolt mélyebb és szélesebb körű hatásuk, az ahhoz szükséges innovációs ökoszisztéma fejlesztések továbbra is szükségesek. A további klaszterek esetében jóval nagyobb volumenű előrelépés szükséges annak érdekében, hogy a klaszterekben rejlő potenciál valós és eredményes hatást legyen képes a megye gazdasági-társadalmi fejlődésére, kiemelten a kis- és középvállalkozások versenyképességére gyakorolni.

Hajdú-Bihar megye esetében nem hagyható el az agrárium, az agrár-élelmiszeripar innovációjának erősítése sem, lévén a mezőgazdaság meghatározó ágazat a megye gazdaságában. Hajdú-Bihar megyében a mezőgazdaság és az élelmiszeripar nagy általánosságban – még – a legkevésbé digitalizált szektor, így tág tere van az innovációnak, hogy versenyképesebbé, fenntarthatóbbá és környezettudatosabbá válhasson az iparág.

Innováció és digitalizáció – e két fogalom nehezen választható el, hiszen egymást támogató és erősítő folyamatról van szó. Hajdú-Bihar megye digitalizáció vonatkozásában az ország egyik legelmaradottabb térsége.

Magyarországon magasabb az IKT-diplomások aránya, mint az EU-ban, míg az IKT-szakemberek aránya megközelíti a közösségi átlagot. Megyei adatok nem állnak rendelkezésre, de az észak-alföldi régió adatait tekintve utolsó helyen áll az országban mind a háztartások internet hozzáférésének, mind a szélessávú internet elérésének vonatkozásában.[6]

Országos szinten 2018-ban a vállalkozások 91%-ának volt internetkapcsolata, 66%-uk saját honlappal rendelkezett. A honlappal rendelkező vállalkozások aránya a fővárosban és a nyugat-dunántúli megyékben volt a legnagyobb, Tolna megyében és Észak-Alföldön pedig nem érte el a 60%-ot.

Az internet előfizetések teljes számát tekintve Hajdú-Bihar megye az országban a negyedik helyen áll:

4.9. ábra Internet előfizetések száma, 2019 (KSH Statinfo)

A járások ezirányú ellátottságát figyelembe véve azonban már nem ilyen optimális a helyzet: bár 2013 óta nagyjából minden járásban növekvő tendenciát mutat az internet előfizetések száma, a Debreceni

[6] *Tér-Kép 2018*

járás kiugró számai (80.380 előfizetés 2019-ben) után a soron következő járás adatai már sokkal gyengébbek: a Hajdúszoboszlói járás már alig 12 ezer előfizetéssel rendelkezik, míg a Hajdúhadházi járás internet előfizetéseinek száma csupán 5.044:[7]

4.10. ábra Hajdú-Bihar megyei internet előfizetések száma járási bontásban, 2013-2019

A vállalkozások digitalizációs fejlettsége, elkötelezettsége és hajlandósága meghatározó az elkövetkezendő évek gazdasági fejlődésének szempontjából.

A Hajdú-Bihar megyében honlappal rendelkező vállalkozások aránya az átlagnál rosszabb képet mutat, az ország négy legkevésbé ellátott megyéjéhez tartozik.

4.11. ábra Honlappal rendelkező vállalkozások aránya, 2018 (forrás: Tér-Kép 2018)

Összességében megállapítható, hogy a megyei vállalkozások – kiemelten a mikro-, kis- és középvállalkozások – hozzáadott értéke jelenleg jelentősen elmarad a vállalkozások nemzetközi

[7] *KSH Statinfo*

viszonylatban mért hozzáadott értékétől. A jelenség egyik fő oka a digitalizáció, kiemelten a digitalizációs folyamatok hiánya a megyei vállalkozásoknál, a folyamatok hiánya pedig számos működési hatékonytalansághoz vezet. A megye vállalkozásait illetően a digitalizáció, az innováció és a beszállítóvá válás tekintetében jelentős előrelépés szükséges az elkövetkező években.

4.5. A mezőgazdaság jellemzői

Hajdú-Bihar megye a mezőgazdaságban előállított bruttó hozzáadott érték abszolút nagyságának legfrissebb (2018) adatai alapján első helyen áll a megyék rangsorában. Hajdú-Bihar megye gazdaságában – az alföldi megyékre általában jellemző módon – országos és vidéki átlagot meghaladó, de csökkenő súlya van a mezőgazdaságnak. Az ágazat részesedése 2014-ben a bruttó hozzáadott értékből 11% volt. A mezőgazdaság beruházási értéke 2020. I. negyedévében 11 612 millió Ft. A nemzetgazdasági ágak összevetésében ez az érték a második legmagasabb (az ipar után) Hajdú-Bihar megyében. Részben a mezőgazdaság gazdasági szerkezetben megfigyelhető felülreprezentáltságával magyarázható, hogy az egy lakosra jutó mezőgazdasági bruttó hozzáadott érték messze meghaladja az országos átlagot, és magasabb a vidéki megyék átlagánál is. Másrészt, Hajdú-Biharban az ágazat termelékenysége (egy agrárfoglalkoztatottra jutó mezőgazdasági bruttó hozzáadott érték) meghaladja az országos átlagot, illetve felülmúlja az alföldi megyék összesített értékét.

Természeti adottságokhoz is igazodó mezőgazdaságának szerkezete tükröződik vissza a területhasználat struktúrájában. Hajdú-Bihar megye területének 89%-a termőterület, 73%-a mezőgazdasági terület volt a vizsgált évtized végén, amellyel nemcsak a magyarországi átlagot (84%; 62%), hanem az alföldi megyék átlagát (84%; 70%) is jelentős mértékben meghaladta. Az alföldi megyékhez hasonlóan, Hajdú-Bihar megye területhasználatára is a szántók felül-, illetve az erdőterületek alulreprezentáltsága jellemző. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a megye – kiterjedt gyepterületeivel, nádasaival és halastavaival, valamint csekély jelentőségű gyümölcsöseivel és szőlőivel – jelentősen különbözik az Alföld egészétől.

Az elmúlt évtizedben az erdőterületek aránya megduplázódott, míg az egyéb területhasználati formák általában veszítettek súlyukból. A megye viszonylag változatos táji adottságaihoz alkalmazkodik területhasználatának szerkezete: a legjobb talajadottságokkal rendelkező Hajdúhát és Dél-Hajdúság területén kiemelkedő a szántóterületek részaránya (75% felett), míg a Hortobágy gyepterületeivel (40% felett), illetve nádasaival és halastavaival (10% felett), a Dél-Nyírség pedig erdőivel (40% felett) tűnik ki.

Hajdú-Bihar – nagy területű alföldi megyeként – az ország egyik vezető agrártermelője. Mezőgazdaságában meghatározó szerepe van a gabona- és iparinövény-termelésnek, illetve a természetes és szántóföldi takarmánybázisra épülő állattenyésztésnek. Az elmúlt évtizedben növénytermesztése számottevő strukturális változásokat mutat: az éves termésmennyiségek ugyan – az időjárási feltételek változásával – jelentős ingadozásokat produkálnak, gabonaféléi közül a rozs visszaszorulása, és a kukorica expanziója néhány év adata alapján is egyértelműnek látszik. A hasznosított szántóterület 53%-án termesztettek gabonaféléket. A vetésterület két legjelentősebb növénye az őszi búza (58 ezer ha-on vetve), valamint a kukorica (93 ezer ha). A folyamatos csökkenést követően 2018-ben nagyobb területen vetettek búzát, amire hatással lehetett az időjárási viszonyok mellett a világpiaci folyamatok és a felvásárlási árak alakulása is.

Hajdú-Bihar megye súlya elsősorban az állatállomány, és az állattenyésztéshez kapcsolódó agrártermékek (takarmánynövények, állati termékek) előállításában kiemelkedő. Hajdú-Bihar megye volt 2018-ban a takarmánynövények legnagyobb termelője, illetve – az állatállomány relatíve nagy sűrűségének köszönhetően is – a legnagyobb szarvasmarha-, sertés- és juhállománnyal, a harmadik legnagyobb baromfiállománnyal rendelkező megye (tyúkfélék állománya alapján a második, libaállomány tekintetében a harmadik helyen állt). Tej-, vágójuh- és vágósertéstermelésben éllovas

pozícióban volt, de tyúktojás-, vágómarha- és vágóbaromfi-termelésben is dobogós helyet foglalt el. Hagyományosan jelentős tartósítóiparát kiszolgáló zöldségtermelése szintén kiemelkedő pozíciót foglalt el: 2018-ban összesítésben Csongrád-Csanád megyével vetélkedett az első helyért, de csemegekukorica- és zöldborsó-termelése – az országos termés mintegy 40%-ával – első helyen állt. Hajdú-Bihar megye hungarikumnak számító terméke a hajdúsági torma, melynek fő termőterülete a Vámospércs és Létavértes közti terület, feldolgozó központja Bagamér.

Megállapítható, hogy Hajdú-Bihar mezőgazdaságában – szemben a hazai mezőgazdaság szántóföldi növénytermesztés irányába tolódó szerkezetével – ma is jelentős szerepe van a növénytermesztés és állattartás integrációjának. Ez a szerkezeti adottság, illetve az élőmunka-igényes kertészeti ágazatok alulreprezentáltsága is oka annak, hogy a megye mezőgazdasága országos átlagot meghaladó termelékenységet mutat. A cukor- és a baromfiágazat ugyanakkor jó példái annak, hogy a korábban jelentős élelmiszer-feldolgozó kapacitások leépülése a mezőgazdasági termelés diverzifikáltságának csökkenését eredményezte. A folyamat kitermelte a megye agrárgazdaságának mai legfontosabb problémáját: helyi feldolgozóipari kapacitások hiányában a mezőgazdasági termékek jelentős részben nyersanyagként kerülnek kiszállításra, ami az ágazat jövedelmezőségét korlátozza. Az utóbbi években egyre több beruházás kerül átadásra, amelyek a helyi termékek feldolgozására irányulnak (pl.: Hajdúnánás húsfeldolgozó üzem, Belügyminisztériumi támogatás).

Hajdú-Bihar megye – a Hortobágyi Nemzeti Park területéhez, illetve védőzónájához kapcsolódóan – a hazai biogazdálkodás fellegvára. Az állami tulajdonú Hortobágyi Természetvédelmi és Génmegőrző Nonprofit Kft. mind nagyobb területeket művel ökológiai gazdálkodás keretében, napjainkban (17 000 ha területtel és 3 000 állategységgel) a gazdálkodási mód legnagyobb magyarországi képviselője (ugyanakkor a hortobágyi székhellyel létrehozott Kelet-Magyarországi Biokultúra Egyesület 320 tagja a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság vagyonkezelésében lévő védett és védelemre tervezett területen mintegy 40 000 hektáron gazdálkodik, így a terület a hazai ökológiai gazdálkodás területének több mint egyharmadát képviseli). A térség biotermékei között növények (köles, árpa, őszi búza, tönkölybúza, zab, kukorica, borsó, olajrepce, olajtök, olajnapraforgó, mustár, olajlen, lucerna, homoktövis), illetve állati termékek (bivaly, szürkemarha, mangalica, rackajuh húsa, illetve belőlük gyártott húskészítmények) egyaránt találhatóak. 1999-ben épült meg a kizárólag biotermékek elsődleges feldolgozását és tárolását szolgáló Ohati Biocentrum. A Hortobágyi Természetvédelmi és Génmegőrző Nonprofit Kft. kezelésében álló Mátai Ménes 250 lovával ma Magyarország egyik legjelentősebb lótenyésztő központja. Fő feladata a nóniusz fajta fenntartása, valamint a magyar sportló fajta tenyésztése.

A biogazdálkodók körét gyarapítja a Hortobágyi Halgazdaság közel 6 000 hektárnyi területe is, ahol a halkeltetéstől – a haltermelésen át – a halfeldolgozásig a teljes értékláncot egyetlen szervezetbe integrálták. Európa egyik legnagyobb pontytermelő halgazdasága nemcsak Hortobágy-Halastó területét foglalja magába, hanem Balmazújváros-Nagylapos, Folyás, illetve Nagyhegyes-Elep tavait is integrálja, utóbbi helyen halfeldolgozó üzem működik. Ponty-, busa-, amur-, compó-, harcsa-, süllő és csukatermelése nemcsak fogyasztási céllal történik, hanem a horgászvizek halellátásában is szerepet játszik. Köszönhetően a hortobágyi haltenyésztés jelentőségének, a hazai gazdálkodó szervezetek áruhal-termelésének mintegy 20%-a Hajdú-Biharból származott az évtized derekán.

Az erdők földrajzi elhelyezkedésének megfelelően, az erdőgazdaság meghatározó szereplője a nyírségi területek állami erdeinek jelentős részét kezelő Nyírerdő Zrt., mely négy erdészetet működtet Hajdú-Biharban. Gúthi erdészetének (7 818 ha) dísze az 5 175 hektárnyi kiterjedésű Gúthi erdőtömb, mely az Alföld legnagyobb összefüggő, zárt gyöngyvirágos tölgyesét és a Nyírség egyik legszebb akácállományát foglalja magába. A cég debreceni (8 600 ha) és halápi (7 100 ha) erdészete mellett a hajdúhadházi érdemel említést: utóbbi 5 200 hektárnyi területe Nyírségen kívüli tájakra is kiterjed.

A mezőgazdaság térszerkezetére jellemző, hogy az egyéni és társas vállalkozások sűrűsége látványosan nagyobb a periférián, mint a kedvezőbb társadalmi-gazdasági helyzetű térségekben és a nagyobb településeken. Debrecen és Hajdúszoboszló kistérségén, a jobb társadalmi-gazdasági

helyzetű településeken, valamint Debrecen agglomerálódó térségén kívül mindenütt a mezőgazdasági vállalkozások megyei átlag feletti sűrűségi értékei voltak jellemzőek az évtized folyamán. A megye településeinek több mint felén (44 db) regisztráltak legalább 10 főt foglalkoztató agrárvállalkozást (összesen több mint 120 db volt a megyében). A legtöbb vállalkozás Debrecenben (mezőgazdasági vállalkozások hatoda), valamint a különösen kedvező termőhelyi adottságokkal rendelkező Hajdúság településein működött, kistérségi szinten a mezőgazdasági vállalkozások összes vállalkozáson belüli arányát tekintve Balmazújváros, Derecske-Létavértes és Hajdúszoboszló vezetett. Az egykori nagyüzemi struktúra maradványaként, 2010-ben összesen három mezőgazdasági vállalkozás foglalkoztatottjainak létszáma haladta meg a nagyvállalatok alsó határát jelentő 250 főt. A komoly agrárinnovációs hagyományokat felmutató egykori Vörös Csillag Termelőszövetkezet utódjaként született, napjainkban mintegy 7 000 hektáron gazdálkodó és – főként Nádudvaron és Püspökladányban – több mint 2 100 főt foglalkoztató NAGISZ Zrt. mellett a hajdúböszörményi BÉKE Agrárszövetkezet, és a debreceni Baromfi-Coop érdemel említést. A legnagyobb mezőgazdasági termelők és foglalkoztatók között megemlítendő a debreceni Agrárgazdaság Kft., az ebesi Kurucz Farm Mezőgazdasági Kft., a Hajdúböszörményi Mezőgazdasági Zrt., a hajdúnánási Tedej Zrt., a hajdúszoboszlói Kösely Mezőgazdasági Zrt., illetve a nádudvari HAGE Hajdúsági Agráripari Zrt. is.

A primer szektor utolsó, kistérségi és települési szinten rendelkezésre álló, teljes körű foglalkoztatási adatai a 2011. évi népszámlálás időszakából származnak. A regisztrált mezőgazdasági foglalkoztatottak száma abszolút értékben Püspökladány, Hajdúböszörmény és Berettyóújfalu térségében a legmagasabb, miközben a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya a Püspökladányi és a Derecske-Létavértesi térségben is meghaladta a 20%-ot. Települési szinten Debrecenben, Hajdúböszörményben és Nádudvaron dolgozott a legtöbb mezőgazdasági foglalkoztatott (egyenként mintegy 1400 fő), de az agrártermelési hagyományok Balmazújváros, Berettyóújfalu, Hajdúnánás és Hajdúszoboszló nagy volumenű mezőgazdasági foglalkoztatásában is visszatükröződtek. A kisebb települések foglalkozási szerkezetében jellemzően nagyobb szerepe volt az ágazatnak: 2011-ben a nagyobb hajdúsági városok munkahelyeinek 10-15%-a kötődött a mezőgazdasághoz. A városi rangú települések körében Nádudvar képezett kivételt, ahol 2011-ben a helyben foglalkoztatottak közel fele a mezőgazdaságban dolgozott.

<u>Pozitívumként emelhető ki:</u>
(1) Hajdú-Bihar megye ma is jelentős agrárpotenciálja,
(2) szántóföldi növénytermesztés és állattartás szimbiózisára épülő mezőgazdasága, mely az ágazat országos átlagot meghaladó termelékenységi mutatóiban is visszatükröződik.
(3) Az ágazat – területi struktúrájából következően – fontos szerepet játszik a vidéki térségek gazdaságában,
(4) mind a tömegtermelés, mind a speciális termékek tekintetében fejlesztési stratégiába beépíthető adottságokkal rendelkezik.

<u>Negatívumként említhető:</u>
(1) a korábbi feldolgozóipari kapacitások leépülése, mely alacsonyabb helyi hozzáadott érték előállítását eredményezi, illetve hozzájárul az ágazat diverzifikáltságának csökkenéséhez.

A megye természeti adottságaiból és gazdálkodási hagyományaiból adódóan a mezőgazdaság hosszabb távon is a helyi gazdaság kulcsszereplője marad. Az ágazat jövedelem-termelő képességének növelése érdekében a nagyobb hozzáadott értéket képviselő tevékenységek erősítése, valamint az agrártermékek előállításához, feldolgozásához, logisztikájához és értékesítéséhez kötődő értékteremtési lépések mind teljesebb mértékű megyében tartása a fő cél. 2011-ben útjára indult a közfoglalkoztatási rendszer, amely lényege, hogy speciális munkaviszony mellett a munkaerőpiacról valamilyen ok miatt kiszorult álláskeresők be, ill. visszakerüljenek az elsődleges munkaerőpiacra. A közmunkaprogram célja, hogy legyenek helyben megtermelt alapanyagok és azok feldolgozása helyben történjen. Ezen tevékenységre számos pozitív példa mutatkozik a megye településein, ahol az önkormányzatok helyi szinten jelentékeny méretű üzemeket tudnak felépíteni (vágóhidak, hús- és

tejfeldolgozó, valamint tartósítóüzemek). A közfoglalkoztatotti program sikerességére alapozva Hajdú-Bihar megyében 15 település jogosult a 1186/2020. (IV. 28.) Korm. határozat gazdaságélénkítő, munkahelyteremtő beruházásainak megvalósítására, a korábbi üzemeik továbbfejlesztésére.

4.6. Az ipar és építőipar jellemzői

Hajdú-Bihar megye az ipari-építőipari bruttó hozzáadott érték abszolút értéke alapján 2010 és 2018 között a vidéki megyék rangsorát tekintve az 5. és a 11. hely között ingázott. A legfrissebb, 2018. évi adatok alapján a vidéki megyék rangsorában az ipari-építőipari bruttó hozzáadott érték abszolút értéke alapján a 7. helyet foglalja el Az országos átlag tekintetében ugyan ezen mutatók alapján 2018-ban Hajdú-Bihar megye 9. helyen állt. Magyarország hagyományosan kevésbé iparosodott területe: az ágazat évtized folyamán megfigyelhető 5,2%-os részesedése a bruttó hozzáadott értékben és a foglalkoztatásban inkább elmarad az országos átlagértéktől. Hátránya még nagyobb a vidéki Magyarországhoz képest, sőt – a középhegységi tengely megyéinek, valamint egy-két iparosodottabb alföldi megyének köszönhetően – Kelet-Magyarország mutatói is magasabbak. 2019-ben Hajdú-Bihar megye a megyék első harmadában foglalt helyet.
Hajdú-Bihar megye iparának szerkezete – a rendszerváltás előtti időszakból örökölt szerkezet, valamint az elmúlt két évtized fejlődési tendenciái nyomán – jellegzetes eltéréseket mutat az ország egészéhez képest. Hagyományosan felülreprezentált foglalkoztató az élelmiszeripar és a könnyűipar, de – különösen a vizsgált évtized második felében – nagy súlya van a vegyi termékek és gyógyszerek gyártásának, valamint a villamos energia-, gáz-, gőz- és vízellátás, hulladékkezelés ágazatának is. Feltűnő, hogy a hazai ipar rendszerváltás utáni megújulásában meghatározó szerepet játszó elektronikai ipar és járműgyártás – összhangban a megye külföldi tőkebefektetések szempontjából megfigyelhető viszonylagos mellőzöttségével – szerényebb szerepet

2018-ban a BMW egy debreceni gyár megépítése mellett döntött. A több mint egymilliárd eurós beruházásból, a magyar kormány 12,3 milliárd forintos támogatásával a leendő debreceni BMW-gyárban évente 150 ezer gépkocsit gyártanak majd, és több mint ezer új munkahelyet teremtenek. A német autógyár mellett számos vállalat is a Debrecent választotta beruházásainak megvalósítására.

A Krones AG a repülőtér melletti déli ipari övezetben csaknem 15 milliárd forintos beruházással felépülő gyárral 500 új munkahelyet teremtett 2019-ben

A Deufol 7 milliárd forintból épít csomagolóüzemet, 120 munkahely megteremtésével és működését 2020 szeptemberében kezdte meg.

2020 harmadik negyedévében pedig megérkezett a legfrissebb bejelentés a beruházások közül, miszerint a SEMCORP Csoport üzemet épít lítium-ion akkumulátor elválasztó fólia (LiBSF) gyártására Debrecenben. A SEMCORP 183 millió eurót (mintegy 66 milliárd forintot) fektet a létesítmény megépítésébe, amely várhatóan 2023 első negyedévében kezdi meg a gyártást, több mint 440 helyi munkahelyet létrehozva ezzel termelési, mérnöki és adminisztratív területeken.

Az elmúlt évtizedekben megfigyelhető iparon belüli szerkezeti változások vesztese Hajdú-Biharban a textil-, ruházati-, bőrtermék- és cipőgyártás, illetve az élelmiszeripar, nyertese a fa-, papír- és nyomdaipar, a vegyi termékek és gyógyszerek gyártása, továbbá – kisebb mértékben – a fémfeldolgozás és az elektronikai ipar voltak. Míg azonban a könnyűipar egy részének háttérbe szorulása az országos tendenciákkal nagyjából összhangban következett be, a többi ágazat pozíciójának változása vagy jelentős időbeli késéssel követte az országos trendeket, vagy csak Hajdú-Bihar megyére jellemző helyi specialitás. Az évtized végén az élelmiszeripar, a villamos energia-gáz, gőz- és vízellátás, a fa-, papír- és nyomdaipar, a vegyi termék- és gyógyszergyártás, a gépgyártás, illetve a fémfeldolgozás voltak a legjelentősebb iparon belüli foglalkoztatók Hajdú-Bihar megyében. A termelési adatok – összefüggésben az egyes iparágak különböző szintű termelékenységével – némiképp eltérő ipari struktúrát mutatnak: a helyi székhelyű, legalább 50 főt foglalkoztató ipari vállalkozások termelési értékének 25%-a a gyógyszeriparhoz, egyenként 18-20%-a az élelmiszeriparhoz, illetve a villamos energia-termeléshez volt köthető, de az elektronikai ipar

részesedése is megközelítette a 12%-ot. (Az élelmiszeripar kivételével, valamennyi kiemelt iparág súlya lényegesen nagyobb volt a termelésben, mint a foglalkoztatásban.)

Habár alapvetően növekszik a megyei külföldi tőke nagysága, de az országos növekedéshez képest szerényebb mértékben. Összességében jól érezhető, hogy a megyei külföldi cégek bár kevesebben vannak, de súlyuk országos viszonylatban jelentősebb.

Összhangban a külföldi tőkebefektetések szerényebb Hajdú-Bihar megyei jelenlétével, a megye feldolgozóiparának exportorientációja – az évtized folyamán megfigyelhető jelentős felzárkózás ellenére – elmarad az országos viszonyoktól. Párhuzamba állítható az országos trendekkel a fémipar exportorientációjának jelentős növekedése is. Helyi sajátosság a vegyipar országos átlagot meghaladó exportorientáltsága, ami elsősorban Debrecen gyógyszeriparának számlájára írható. Eltérően a gépipari export által dominált országos feldolgozóipari kiviteltől, 2019-ben Hajdú-Bihar megye feldolgozóipari exportjának 37-37%-át a vegyipar és a gépipar, 15%-át az élelmiszeripar adta. Számottevő az építőipar szerepe a megye gazdaságában: foglalkoztatásának nagyságrendje az élelmiszeriparéhoz hasonlítható (2019-ben is több mint 5 000 alkalmazottal működött), pozíciója ráadásul stabil volt az évtized folyamán. A megyei székhelyű építőipari szervezetek közel fele részben termeltek a megyei piacon: a gazdasági válság kibontakozása óta inkább jellemző befelé fordulásuk. Legfontosabb piacuk a megyén kívül Budapest és Pest megye volt az utóbbi években, de a szomszédsági hatás is érvényesült (főként Szabolcs-Szatmár-Bereg, kisebb részben Békés és BorsodAbaúj-Zemplén esetében). Figyelemre méltó, hogy a külföldi piacok jelentősége is felértékelődött az elmúlt években: 2019-ben Hajdú-Bihar után második helyen álltak a megyei székhelyű szervezetek piacai sorában.

Az ipari-építőipari vállalkozások – szemben az agrárszektor korábban ismertetett földrajzával – a megyén belül elsősorban a centrum térségekhez köthetőek. Az ipari társas vállalkozások sűrűsége csak a kedvező társadalmi-gazdasági helyzetű kistérségekben és településeken, illetve a Debrecen körüli agglomerálódó térségben haladta meg a megyei átlagértéket az évtized folyamán, míg az egyéni vállalkozások sűrűsége a jobb helyzetű vidéki kistérségekben és nagyobb településeken is megyei átlag felett alakult. A vállalkozási adatok Debrecen relatív deindusztrializációját mutatják, amennyiben a megyeszékhely által meghatározott területi kategóriák relatív pozíciója mindenütt romlik az évtized folyamán, míg vidéken mind az egyéni, mind a társas vállalkozások expanziója jellemző.

4.12. ábra Legalább 10 főt foglalkoztató ipari építőipari vállalkozások

4.5. táblázat Legalább 10 főt foglalkoztató ipari építőipari vállalkozások

Terület (dec.31. állapot)	Időszak								
	2011. év	2012. év	2013. év	2014. év	2015. év	2016. év	2017. év	2018. év	2019. év
Hajdú-Bihar megye	7 317	7 247	7 238	7 348	7 326	7 470	7 789	8 401	9 170
Balmazújvárosi járás	Nincs adat			395	385	394	427	463	553
Berettyóújfalui járás				435	441	434	444	500	558
Debreceni járás				3432	3411	3503	3617	3801	4043
Derecskei járás				541	520	531	539	598	671
Hajdúböszörményi járás				600	604	633	677	752	830
Hajdúhadházi járás				245	257	268	292	341	387
Hajdúnánási járás				335	345	346	378	408	452
Hajdúszoboszlói járás				603	605	603	626	688	745
Nyíradonyi járás				348	352	344	355	382	431
Püspökladányi járás				414	406	414	434	468	500

2019-ben a megye 79 településén regisztráltak legalább 10 főt foglalkoztató ipari-építőipari vállalkozást (több településen volt tehát ipari, mint mezőgazdasági vállalkozás ebben a nagyságrendi kategóriában). Több járásban (Polgár, Hajdúhadház, Hajdúböszörmény) a legalább 10 főt foglalkoztató vállalkozások több mint fele a szekunder szektorban működött. Az 1603 db vállalkozás fele Debrecenhez volt köthető, s a megyeszékhelyet Hajdúböszörmény, illetve Balmazújváros, Berettyóújfalu, Hajdúnánás, Hajdúszoboszló és Püspökladány – tehát a legnagyobb vidéki települések – követték a sorban. A 250 főt meghaladó méretű ipari nagyvállalatok szélsőséges debreceni koncentrációja jellemző az évtized végén. A megye és a város iparszerkezetének megfelelően jelentős súlya van köztük az élelmiszeripari vállalkozásoknak (Frieslandcampina, Hajdúsági Gabonaipari Zrt., Pentafrost), a gépiparnak (FAG, Grampet Debreceni Vagongyár, National Instruments), a gyógyszeriparnak (TEVA, Richter Gedeon), illetve a nyomdaiparnak (Alföldi Nyomda) és a közszolgáltató vállalatoknak (AKSD, Debreceni Vízmű, E.ON). A megyeszékhelyen kívül csak a

hajdúszoboszlói székhellyel bejegyzett TIGÁZ vállalatai, az időközben felszámolt hajdúdorogi OKIN (gépipar), a hajdúnánási MODE 3H (ruházati ipar), illetve a téglási HAJDU (gépipar) említhetőek meg. 2019-ben a jelentősebb vidéki ipari foglalkoztatók közé tartozott a berettyóújfalui BERIV Ruhaipari Zrt., a hajdúböszörményi Gloria 86 Kft. (textil- és ruházati ipar), M + Z 2000 Bőr- és Textilkonfekcionáló Kft., illetve NAGÉV Kft. (fémipar), a hajdúnánási Ventifilt Zrt. (gépgyártás), a komádi Eurotex Kft. (textil- és ruházati ipar), a Nádudvari Élelmiszer-feldolgozó Kft., továbbá a vámospércsi Vámosgép Kft. (gépgyártás) és Prima Enten Kft. (élelmiszeripar).

Hajdú-Bihar megyében a 4 főnél többet foglalkoztató ipari vállalkozások megyei telephelyein az I. negyedéves kibocsátás volumene 2018 óta folyamatosan emelkedik, 2020-ban 7,1%-kal (országosan 0,4%-kal) haladta meg az egy évvel korábbit. A termelési érték 245 milliárd forintot tett ki.

A márciusi termelés volumene 2017 óta növekszik, 2020-ban a tavaly márciusihoz képest – a koronavírus-járvány gazdasági hatásai mellett – 8,8%-kal bővült. Ez a megyék és a főváros körében az egyik legnagyobb mértékű emelkedés volt.

A 49 főnél többet foglalkoztató, megyei székhelyű ipari vállalkozások 2020. I. negyedévi termelési értéke 214 milliárd forintot tett ki, ami összehasonlító áron 5,4%-kal meghaladta az egy évvel korábbit. A teljesítmény növekedését elsősorban a gépipar és az élelmiszeripar támogatta.
Az ipari értékesítés volumenének 6,6%-os bővüléséhez az export és a hazai eladások egyaránt hozzájárultak. A kivitel 4,9%-os emelkedését főként a gépipar exportjának növekedése határozta meg, de az élelmiszeripar, valamint a könnyűipari területek is jól teljesítettek. A belföldi eladások volumene 10%-kal nőtt, ehhez legnagyobb mértékben az élelmiszeripar, valamint a vegyipar járult hozzá. A megyében összességében az exporteladások domináltak, a bevételek kétharmada ebből származott.

A 49 főnél többet foglalkoztató megyei székhelyű ipari vállalkozások márciusi termelése összehasonlító áron 8,6%-kal nőtt, ezt elsősorban az élelmiszeripar eredményei segítették, de a legtöbb területen emelkedett a kibocsátás. Az értékesítés volumene a megyék és a főváros körében a legnagyobb mértékben, 11%-kal bővült. Az export 9,9%-növekedésében a textil- és bőripar, a belföldi eladások 15%-os felfutásában pedig az élelmiszeripar és a vegyipar játszotta a legnagyobb szerepet.

A megye iparának egyik legperspektivikusabb eleme a gyógyszeripar, amit az izraeli érdekeltségű TEVA fejlődésén túl a Richter Gedeon debreceni biotechnológiai üzemének megnyitása is jelez. Az ágazat fejlődésének előmozdítása érdekében született a Pharmapolis Debrecen Innovatív Gyógyszeripari Klaszter. E szervezet szakmai bázisán alapították meg – a Debreceni Vagyonkezelő Zrt., a Hajdú-Bihar Megyei Kereskedelmi és Iparkamara, illetve a Richter Gedeon Nyrt. együttműködésében – a Pharmapolis Gyógyszeripari Tudományos Parkot. Olyan kutatás-fejlesztési, illetve inkubációs szolgáltatásokat is kínáló központot építettek a Debreceni Regionális Innovációs és Ipari Park területén, amely támogatja a gyógyszeripari ágazatban tevékenykedő kis- és középvállalkozások működését. Több nagy hagyományú élelmiszeripari üzem (debreceni dohánygyár és húsüzem, kabai cukorgyár) közelmúltbeli bezárása ellenére – építkezve a megye agrártermelési hagyományaira – az élelmiszeripar is fontos szereplője marad a megye gazdaságának. A gyógyszeripari klaszter célrendszeréhez illeszkedve alapították meg a szintén debreceni székhelyű, de más régiókból is tagokat integráló Pharmapolis Innovatív Élelmiszeripari Klasztert. A szervezet célja „Food, Health and Wellness" ágazati kutatások és fejlesztések megvalósítása, mind a kutatáshoz kapcsolódó műszer és diagnosztikum, mind az egészséges élelmiszerek fejlesztése terén. A megye műszeripari hagyományainak folytatója az MTA Atommagkutató Központjának aktív szerepvállalásával alapított Prizmatech Debreceni Műszergyártó és Fejlesztő Klaszter, amelynek célja egészségügyi és környezetipari műszerek fejlesztése és gyártása. Az informatikai ipar Hajdú-Bihar megyei erősödését kívánja elősegíteni a Debreceni Egyetem közreműködésével alapított Szilícium Mező Regionális Informatikai Klaszter, illetve az Észak-alföldi Informatikai Klaszter. Végül, a korszerű energiagazdálkodás és a környezetvédelmi ipar fejlesztésének szándékát mutatja a debreceni Létesítményenergetikai Klaszter, a Termálenergia Hasznosító és Innovációs Klaszter, a Zöld Technológia Klaszter, valamint a leállított cukorgyár helyére tervezett Kabai Zöldipari Klaszter. A megye néhány gazdasági szereplője nem helyi székhelyű iparági klaszterekben is részt vesz.

Pozitívum, hogy
(1) Hajdú-Bihar megye ipara kiegyensúlyozottabb szerkezetet mutat, mint a gépipar erős dominanciájával jellemezhető magyarországi ipar, továbbá külön pozitívum a magas hozzáadott értéket produkáló iparágak markáns helyi jelenléte.
(2) Az elmúlt évek szerkezeti változásainak nyertesei a dinamikus iparágak voltak, a megye iparának exportteljesítménye jelentős mértékben növekedett.
(3) Több dinamikus iparág (elektronika, gyógyszeripar) külföldi tőke által meghatározott nemzetközi értékláncaiban Hajdú-Bihar megye nemcsak a termelő, hanem a közvetlen termelésen kívüli funkciók (például K+F, logisztika) telephelyeként is megjelenik.
(4) Részben az ágazati sokoldalúság, részben a Hajdú-Bihar megyében domináns iparágak kisebb válság-érintettsége az oka annak, hogy az elmúlt évek recessziója országos átlagtól elmaradó mértékben érintette a megye iparát.
(5) Részben a szocialista iparosítás örökségeként, számottevő ipari-építőipari vállalkozások működnek a megye több városában, ami segíti a vidéki térségek gazdasági diverzifikációját, illetve a Debrecen és a nagyobb városok gazdasági teljesítőképességében mutatkozó különbségek csökkentését.

A tömeges munkahelyteremtés szempontjából negatívan értékelendő:
(1) Hajdú-Bihar megye országos és (főként) vidéki átlagtól elmaradó iparosodottsága, mely részben örökölt adottságokra, részben pedig arra a körülményre vezethető vissza, hogy a rendszerváltás után megszűnt ipari munkahelyeket kevésbé pótolták az új ipari beruházások.
(2) Iparában hagyományosan felülreprezentáltak az ágazat nem túl dinamikus szegmensei, illetve
(3) – összefüggésben a külföldi működő tőke szerényebb jelenlétével – a megye iparának exportorientáltsága ma is elmarad az országos átlagtól.
(4) Az ágazat dinamikus szegmensei elsősorban a megyeszékhelyen működnek, s ezzel hosszabb távon földrajzi elhelyezkedése hozzájárul a megyén belüli területi különbségek növekedéséhez.

Várhatóan Hajdú-Bihar megye ipari szerkezete továbbra is sajátos marad, néhány iparág (élelmiszeripar, gyógyszeripar) magyarországi átlagot erősen meghaladó felülreprezentáltságával, a gépipar országos átlaghoz közelítő tendenciájával. Óriási kihívást jelent az ipar helyi hozzáadott értékének növelése, amely a helyi oktatási-képzési intézmények és a gazdasági szereplőkkel mind szorosabb kapcsolatok kialakítására törekvő K+F+I szektor bázisán valósulhat meg. Másrészt, a megye ipari szereplői számára a szomszédos területeken megvalósuló ipari beruházásokhoz, beszállítóként történő kapcsolódás kínálhat továbblépési lehetőséget.

4.7. A szolgáltatások és kereskedelem jellemzői

A szolgáltató szektor súlya Hajdú-Bihar gazdaságában – mind GDP, mind foglalkoztatás tekintetében – elmarad valamelyest a hazai átlagtól, de a vidéki megyék összteljesítményét meghaladja. A szektor jelentősége folyamatos növekedést mutat, melynek nyomán a megye mindinkább távolodik a vidéki átlagtól és zárkózik az országos átlagértékhez (foglalkoztatás tekintetében több évben az országos átlag fölé került). A szolgáltató szektor által előállított bruttó hozzáadott érték abszolút nagysága alapján Hajdú-Bihar – Budapest és Pest megye, valamint Borsod-Abaúj-Zemplén megye után – negyedik helyezett volt 2017-es adatok alapján. A szolgáltató szektorban előállított bruttó hozzáadott érték egy lakosra és egy foglalkoztatottra jutó értéke is elmarad az országos átlagtól, de meghaladja a vidéki megyék átlagát, miközben mindkét mutató esetében tapasztalható némi közeledés az országos átlaghoz. Mindez a magas hozzáadott értéket képviselő szolgáltatások viszonylag magas arányára hívja fel a figyelmet.

A szolgáltató szektorban megfigyelhető belső strukturális átalakulás nyertesei a gazdasági válságot megelőző időszakban a kereskedelem, a szállítási és kommunikációs szektor, a pénzügyi tevékenységek, valamint az ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatások, vesztesei az állami szereplők által dominált ágazatok (közigazgatás, védelem, oktatás, egészségügy, szociális ellátás) voltak. Az

elmúlt években az ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatások mellett az egészségügyi és szociális ellátás területe növekedett. Hajdú-Bihar szolgáltató szektorán belül – összhangban Debrecen felsőoktatásban játszott kiemelkedő szerepével – az oktatás jelentős mértékben felülreprezentált az országos átlagértékhez képest, de erős az egészségügy, szociális ellátás, valamint (a Debrecen - Hajdúszoboszló - Hortobágy idegenforgalmi háromszögnek köszönhetően) a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás pozíciója is. A szállítási és kommunikációs szektor, a pénzügyi tevékenységek, valamint az ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatások súlya elmarad a hazai átlagtól.

Az iparhoz hasonlóan – és az országos tendenciáknak megfelelően – Hajdú-Bihar megye szolgáltató szektorának számos ágazata (kereskedelem, pénzügyi szolgáltatások, szállítási és kommunikációs szektor) jelentős külföldi tőkebefektetések színterévé vált az elmúlt időszakban. Viszonylag újabb keletű jelenségnek számít a regionális szolgáltató központok (shared service centers) megjelenése. A jelentős számú, egyetemi végzettséggel rendelkező, idegen nyelven kommunikálni képes fiatal munkaerő több transznacionális vállalat (British Telecom, IT Services, NI National Instruments) Debrecenbe települését segítette, így a hajdúsági megyeszékhely az ilyen típusú beruházások egyik legjelentősebb vidéki telephelyévé vált. Az amerikai National Instruments debreceni telephelye az ipari termelő funkciók mellett több szolgáltató funkciót (IT Fejlesztő Központ, Customer Service Center, Pénzügyi Szolgáltató Központ, Európai Jogi Osztály) is integrált a transznacionális vállalat szervezetén belül.

Az ipar-építőipar cégeihez hasonlóan, a szolgáltató szektor vállalkozásai is a centrum térségeket preferálják: megyei átlagot meghaladó vállalkozássűrűség csak a Debrecen városát tartalmazó településkategóriákban (kedvezőbb társadalmi-gazdasági helyzetű kistérségek és települések, Debrecen agglomerálódó térsége) figyelhető meg, illetve – különösen egyéni vállalkozások tekintetében – viszonylag magas értékeket értek el a nagyobb vidéki városok („dinamikus és dinamizálható térségi központok”).

A legalább 10 főt foglalkoztató szolgáltató vállalkozások jelentős része Debrecenben található, vidéken ugyanakkor a legfontosabb idegenforgalmi célpontnak számító Hajdúszoboszló vezetett, melyet a legnagyobb vidéki városok (Balmazújváros, Berettyóújfalu, Hajdúböszörmény, Hajdúnánás és Püspökladány) követtek.

A 250 főnél több alkalmazottal bíró szolgáltató nagyvállalatok 70%-a debreceni székhelyű volt, a megyeszékhelyen kívül ebesi, hajdúszoboszlói és nádudvari székhellyel regisztráltak szolgáltató nagyvállalatokat. E cégek főként a szállítás-logisztika (DKV, Hajdú Volán, Trans-Sped Kft.), az idegenforgalom (Debreceni Gyógyfürdő ZRt., Hungarospa Hajdúszoboszlói Gyógyfürdő ZRt.), valamint a kereskedelem (KITE NYRt.) területén működtek.

Debrecen regionális központként az egyik legfejlettebb intézményrendszerrel bíró vidéki város Magyarországon, a Debreceni Egyetem pedig – közel 30 ezer hallgatóval (köztük közel 6 ezer külföldivel) – egész Hajdú-Bihar megye legnagyobb munkaadója. Nemcsak foglalkoztatási szerepköre és szellemi termékei miatt fontos az egyetem a város és a megye életében: a nem debreceni diákok éves helyi költését közel 9 milliárd forintra becsülik. A vidéki városok közül Hajdúböszörmény felsőoktatási, Berettyóújfalu egészségügyi központ.

<u>Pozitívum:</u>
(1) a szolgáltató szektor belső strukturális átalakulása, a nem állami szegmensek jelentőségének növekedése, és a külföldi működő tőke-befektetések szektorban történő megjelenése.
(2) Fontos adottság az oktatás (az egész régió legnagyobb munkaadójának számító Debreceni Egyetemmel), illetve a turizmushoz kötődő tevékenységek viszonylagos felülreprezentáltsága.

<u>Negatívum:</u>

(1) a szolgáltatások dinamikus elemeinek (ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatások, pénzügyi szektor) aránylag kisebb szerepe, továbbá

(2) a szolgáltató vállalkozások nagyon erős és minimális súlypont-eltolódást sem igen mutató területi koncentrációja, mely a centrum és a perifériák közti differenciák növelésében komoly szerepet játszik.

A megyében két tevékenység tekinthető tradicionálisnak: a kereskedelem és a mezőgazdaság. A két szegmensben történelmi hagyományokról is beszélhetünk, amely a jelenkor tendenciáját is megalapozza. Természetéből adódóan ez a két tevékenység nem igényel olyan széleskörű szervezeti felépítést vagy rendkívül magas szaktudást, mint például egy magas szintű elektronika gyártóüzem, így az e két iparágra épülő vállalkozási formák is meghatározóak lettek a megyében. A mikro- és kisvállalkozások száma rendkívül magas, melyből nagy számot tesznek ki az önfoglalkoztató, vagy éppen a szűk családot foglalkoztató, 100%-ban mezőgazdaságból élő vállalkozások. Ezen vállalkozások sajnos nem elég hatékonyak és innovatívak ahhoz, hogy egy-egy termékükkel piacvezető pozícióra törjenek, a legtöbb esetben közvetlen beszállítói státusz elérésére sem képesek. A Központi Statisztikai Hivatal 2019. februári adatai szerint 100 ezer 202-re nőtt a regisztrált vállalkozások száma Hajdú-Bihar megyében.
A legtöbb működő vállalkozás a megyében a Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat területén található ezután következnek az Ingatlanügyletek ágazat vállalkozásai. A harmadik legtöbb vállalkozás pedig a Kereskedelem, gépjárműjavítás szektorban található. Ezen három ágazatban működő vállalkozások adják az összes megyei vállalkozás közel 50%-át.

4.6. táblázat Működő vállalkozások száma nemzetgazdasági ágak szerint Forrás: KSH

2020. március 31.	
Nemzetgazdasági ág	**Működő vállalkozások száma (db)**
Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat	44 079
Ingatlanügyletek	9 208
Kereskedelem, gépjárműjavítás (G)	8 557
Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység (M)	7 569
Építőipar (F)	5 800
Ipar (B+C+D+E)	3 555
Egyéb szolgáltatás (S)	3 487
Ipar víz- és hulladékgazdálkodás nélkül (B+C+D)	3 457
Oktatás (P)	3 428
Adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység (N)	3 161
Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás (I)	2 919
Humán-egészségügyi, szociális ellátás (Q)	2 677
Szállítás, raktározás (H)	1 986
Kultúra (R)	1 954
Információ, kommunikáció (J)	1 916
Pénzügyi, biztosítási tevékenység (K)	1 687
Közigazgatás, védelem; kötelező társadalombiztosítás (O)	8
ÖSSZESEN	105 468

A fentiek alapján ki lehet jelenteni, hogy a megye gazdaságszerkezete kevésbé sokszínű, inkább a bipolaritás jellemzi: a mezőgazdaság és a kereskedelem a két iparág, mely a leginkább meghatározó tevékenység a megyei településein. Ez mindenképpen fejlesztendő terület, ugyanis nagy kockázatot hordoz magában a helyi gazdasági szereplők prosperitására nézve az „egy lábon állás”.

A fenti adatoknak megfelelően az oktatásban is megjelenik a kereskedelem jelentősége. 2015 októberében összesen 847 fő tanult a megyében kereskedelem szakmacsoportba tartozó szakmát. A hallgatók 61%-a (520 fő) eladónak tanult a megyében, mely hét településen volt 2015. októberben elérhető, tanulható szakma, de száz főt meghaladó létszámban tanultak logisztikai ügyintézőnek (14%;

118 fő) és kereskedőnek (14,6%; 124 fő) is Hajdú-Bihar megyében. Az Oktatási Hivatal adatai szerint a megyében, 2015 októberében, mindösszesen 10-en tanultak ruházati kereskedőnek, de a postai üzleti ügyintéző szakmát is csak harmincan választották.

A legnagyobb kereskedelmi profillal rendelkező vállalkozásokat a 4.7. táblázat mutatja be.

4.7. táblázat Legnagyobb kereskedelmi profilú vállalkozások Hajdú-Bihar megyében, 2019. Forrás: OPTEN

Név	Nettó árbevétel (2019. év)	Foglalkoztatottak száma (2019. év)	
Alföldi Sertés Értékesítő és Beszerző Szövetkezet	32 721 millió Ft	6 fő	A szövetkezet 2003 óta működik, napjainkban évi mintegy 650 000 vágósertés értékesítését koordinálja hazai vágóhidak, valamint a szomszédos országok feldolgozói részére. Részesedésük a magyar piacon eléri a 20%-ot.
Chemical-Seed Kft.	20 803 millió Ft	59 fő	A Kft. fő tevékenysége mezőgazdasági inputanyagok (műtrágyák, növényvédőszerek, vetőmagok) kereskedelme, továbbá növénytermesztéshez kapcsolódó szolgáltatások nyújtása. A vállalat évente több mint 50 000 tonna szántóföldi műtrágyát forgalmaz. Debrecenben lévő központi egysége mellett Berettyóújfaluban, Kabán, Hajdú-Bihar megyén kívül pedig Jászfényszaruban és Békésen működtet telephelyet.
GSV Kereskedelmi Kft.	10 444 millió Ft	170 fő	A magyar építőanyag és kerámia piac egyik vezető kereskedelmi vállalata a debreceni Gulyás Tüzép üzemeltetője. Míg a cég építőanyag kínálata főként a hazai nagy gyártó-vállalatok termékeit foglalja magában, addig a kerámia- és belsőépítészeti termékei nagy részben olasz, spanyol, szerb, lengyel és török gyártóktól származnak.
KITE Zrt.	301 082 millió Ft	1 516 fő	A nádudvari székhelyű, magyar tulajdonú Zrt. 5 régióban, 19 telephellyel működik. Mezőgazdasági gépek kereskedelme, szervizelése és alkatrészellátása mellett, fő profiljában szerepel a szántóföldi gazdálkodás, kertészet, takarmányozás, valamint a környezetápolás is. A vállalat önálló szervezeti egységként hitel irodát is működtet, melynek feladata a KITE-től gépet vásárló partnerek finanszírozási folyamatának teljes körű menedzselése.

4.8. A turizmus helyzete a megyében

Hajdú-Bihar megye turisztikai célkitűzéseinek elérését nagyban segíti a 2020. szeptember 15-én hatályba lépett 429/2020. (IX. 14.) Korm. rendelete a turisztikai térségek meghatározásáról.
Hajdú-Bihar megye tekintetében a Korm. rendelet leglényegesebb része annak 1. §-a, amely keretében meghatározásra kerültek Magyarország turisztikai térségei.

1.§ 10. Debrecen és térsége turisztikai térség:

> 10. a. Debrecen-Hajdúszoboszló térsége. Érintett települések: **Balmazújváros, Debrecen, Hajdúböszörmény, Hajdúszoboszló**
>
> 10. b. Tisza-tó–Hortobágy térsége. Érintett települések: Abádszalók, Berekfürdő, **Egyek**, **Hortobágy**, Karcag, Kunmadaras, Kisköre, Négyes, Poroszló, Sarud, Tiszabábolna, **Tiszacsege**, Tiszaderzs, Tiszadorogma, Tiszafüred, Tiszaigar, Tiszanána, Tiszaörs, Tiszaszentimre, Tiszaszőlős, Tiszavalk, Tomajmonostora, Újlőrincfalva

A nemzeti szintű prioritásként azonosított turisztikai térségek lehatárolása újabb, jelentős potenciált biztosít a kormányrendeletben megnevezett települések mellett a környező települések számára is.
A turizmus és szabadidő-gazdaság a kereskedelem és a szolgáltatások széles körére kiható gazdasági ágazatként az ország más területeihez hasonlóan Hajdú-Bihar megyében is dinamikus fejlődést mutatott az elmúlt évtizedben. Ugyanakkor az adatok azt mutatják, hogy a megyében viszonylag alacsony a szakmai-statisztikai szóhasználat szerinti turisták – azaz legalább egy éjszakát az adott területen, településen eltöltők – száma, és ennél lényegesen magasabb – de számszerűségében erre irányuló kutatások hiányában nem adatolható – a térséget legfeljebb egy napra felkereső látogatók, kirándulók száma. Ez azért kedvezőtlen, mert a turisták költési szokásai a látogatóknál lényegesen magasabbak, így gazdasági értelemben ez a vendégstruktúra – amely Magyarországon igen sok helyen jellemző – nem használja ki megfelelően a térség turizmusában rejlő potenciálokat.[8]

Hajdú-Bihar megye turisztikai infrastruktúrája

Idegenforgalmi szempontból az adott célterület megközelíthetősége és az azon belül történő közlekedés alapvető tényező. Hajdú-Bihar megye közlekedési csomópontja Debrecen. A gyors és kényelmes elérhetőség tekintetében fontos szerepe van a megye északkeleti részéig húzódó M3-as autópályának, valamint az azt Debrecennel összekötő M35-ös gyorsforgalmi útnak. Hajdú-Biharban a közlekedés fő tengelyvonalait jelentő főutak (4-es, 33-as, 35-ös, 42-es és 47-es számú főutak) sűrűsége meghaladja az országos átlagot. A Szolnoktól, Püspökladányon át Ártándig tervezett M4-es autópálya, valamint annak M35-ös gyorsforgalmi úttal történő összekapcsolása Berettyóújfalunál kedvező alapot teremt majd a megye sárréti és bihari településeinek turizmusfejlesztéséhez. A megyehatárt Nagykerekinél, az M4-es folytatásaként elérő gyorsforgalmi út összeköttetést biztosít Nagyváraddal is.,

A megye kelet-nyugati és észak-déli közlekedés csomópontjává váláshoz szükséges lenne az M47-es gyorsforgalmi út kialakítására is. Hajdú-Bihar megye néhány településének (pl. Újtikos, Tiszagyulaháza) idegenforgalmi vérkeringésbe történő bekapcsolását a megyei közúthálózathoz való egyirányú csatlakozás akadályozza.

A közúti közlekedéshez hasonlóan a megyében a vasúti közlekedés is erősen centrális. A debreceni vasútállomás az ország vasúti hálózattal egyik legjobban ellátott csomópontja. Magyarország legnagyobb részéről és nemzetközi viszonylatban egyaránt a Budapest-Szolnok-Debrecen-Nyíregyháza-Záhony (100-as) vonal a legforgalmasabb. Ezen kívül kiemelkedő jelentősége van még a Budapest-Püspökladány-Nagyvárad (101-es) vonalnak is. A fő-, és mellékvonalak hálózata jól lefedi Hajdú-Bihar megye területét, s biztosítják a szomszédos országok elérhetőségét is. A 100-as vasúti fővonal fejlesztése további kedvező hatást gyakorolhat a megye fejlődésére. Hajdú-Bihar két

[8] *HBMTrT 2020 Megalapozó vizsgálatok*

nemzetközi vasúti határállomása Biharkeresztes és Nyírábrány. A Budapest és Debrecen között közlekedő Intercity, valamint a Püspökladány-Biharkeresztes között közlekedő Interpici járatok megfelelnek az utasok kívánalmainak, viszont a személyvonatok szerelvényeinek elhanyagolt állapota riasztó a turisták számára.

A légi közlekedés szempontjából kiemelkedő jelentőségű a közforgalmú nemzetközi kereskedelmi repülőtérként működő debreceni repülőtér, amely nagyszámú turistaforgalom lebonyolítására képes. Egyre jelentősebb a külföldről és belföldről érkező üzletemberek 5-15 fő befogadóképességű repülőgépekkel történő, illetve sportolók és különböző rendezvényekre érkezők magángépes forgalma. Ezen utascsoportok látogatása folyamatos és évről-évre növekedést mutat. A repülőtér nagyságánál és fekvésénél fogva, további fejlesztésekkel, amelyek között mindenképp ki kell emelni a tömegközlekedéssel való állandó megközelítés megvalósítását, nemzetközi személyszállítási tranzit repülőtérré fejlődhet, és óriási szerepet tölthet be a megye gyógyturizmusának, hivatásturizmusának, valamint az egyéb igényesebb nemzetközi keresletet célzó turisztikai terméktípusok turizmusának (fesztiválok, sportrendezvények, harmadik korosztály túrák stb.) fejlesztésében.

A Tisza megyét érintő szakaszán jelenleg nincs menetrend szerinti személyszállítás, csupán Tiszacsege és Ároktő között üzemel menetrendszerű kompjárat. Az idegenforgalmi célú hajózás is egyedül a tiszacsegei kikötőhöz kapcsolódóan jelenik meg. A turisztikai információkat a megye öt városában – Debrecenben, Hajdúszoboszlón, Hajdúböszörményben, Hortobágyban és Berettyóújfalun – a látogatók a Tourinform irodákban kaphatják meg.

A megye turizmusa számokban

Hajdú-Bihar megye turizmusának fő keresleti szegmenseit a lakosság, a kirándulók, a szabadidős-rekreációs turisták és az üzleti turisták jelentik.

A kereskedelmi és üzleti célú egyéb szálláshelyek számai 2019-ben a következőképp alakultak:

4.13. ábra Kereskedelmi szálláshelyek kapacitása, 2019 (forrás: KSH Statinfo)

4.14. ábra Üzleti célú egyéb szálláshelyek kapacitása, 2019 (forrás: KSH Statinfo)

Az elmúlt évtized vonatkozásában Hajdú-Bihar megye szálláshely kapacitása összességében nem mutatott nagyobb arányú változást:

4.15. ábra Szálláshelyek kapacitásának alakulása Hajdú-Bihar megyében, 2010- 2019 (forrás: KSH Statinfo)

Hajdú-Bihar megye kereskedelmi szálláshelyeit 2019-ben 546 ezer vendég 1 millió 541 ezer vendégéjszakára vette igénybe, ezzel – Budapest adatait figyelmen kívül hagyva – a megyék rangsorában a 8. helyen áll. Az üzleti célú egyéb szálláshelyek belföldi vendégforgalma 2019-ben meghaladta a 90 ezer főt, a külföldi vendégek száma mintegy 70 ezer fő volt, átlagos tartózkodási idejük 3 éjszaka. 2019-ben Hajdú-Bihar megye az országos összes vendégszámhoz (12,92 millió) 4,23 %-kal, az összes vendégéjszaka számhoz (31,537 millió) pedig 4,89 %-kal járult hozzá.
Az összes belföldi vendég 5,7 %-a, és az összes külföldi vendég 2,59 %-a választotta Hajdú-Bihar megye valamely települését úti célul 2019-ben.
Az összes belföldi vendégéjszakának 6,23 %-a, az összes külföldi vendégéjszakának pedig 3,54 %-a realizálódott a megye kereskedelmi szálláshelyein. Ezzel a megyék között az 5. helyen áll.

A vendégéjszakák nemzetenkénti megoszlását vizsgálva megállapítható, hogy Hajdú-Bihar megyét alapvetően a belföldi vendégek keresik fel. A megye fő külföldi küldőterületei: Románia, Lengyelország, Ukrajna, Németország, Szlovákia. Növekedő nemzetközi érdeklődés elsősorban a

megye turisztikai szempontból két húzóvárosában, Hajdúszoboszlón és Debrecenben figyelhető meg; 2019-ben Hajdúszoboszló vendégszáma 297 ezer fő, melyből mintegy 90 ezer fő külföldi vendég volt, míg Debrecen esetében a 182 ezer fős vendégszámból 55 ezer fő külföldről érkezett.

Összességében Hajdúszoboszló adja a vendégszám mintegy 54%-át, míg Debrecen 33% körül alakul (2019), vagyis a megye látogatóinak több mint 80%-a e két települést választja úticélul.

A kereskedelmi szálláshelyek vendégéjszakáinak 78%-át kitevő szállodákban 0,2%-kal nőtt a forgalom.

4.16. ábra A vendégszám alakulása 2019-ben a megyék kereskedelmi szálláshelyein (Budapest nélkül) (forrás: KSH Statinfo)

A megyébe látogató vendégek 70%-át adó belföldiek 1,8%-kal kevesebb vendégéjszakát töltöttek el a szálláshelyeken. A külföldiek vendégéjszakái 2,5%-kal emelkedtek. A vendégéjszakák száma ugyanakkor egyértelmű növekedést mutat az elmúlt évtizedben, mind a belföldi, mind a külföldi vendégéjszakák tekintetében.

4.17. ábra A vendégéjszakák számának alakulása Hajdú-Bihar megye kereskedelmi szálláshelyein, 2009-2019 (forrás: KSH Statinfo)

A külföldivendég-éjszakák 23%-át a Lengyelországból, 20%-át a Romániából érkező vendégek tették ki, a lengyelek vendégéjszakáinak száma 0,3%-kal csökkent, a románoké 9,2%-kal nőtt az egy évvel korábbihoz képest.

A vendégek átlagos tartózkodási ideje mind a külföldi, mind a belföldi látogatók esetében meghaladja az országos átlagot, azonban az elmúlt években csökkenő tendenciát mutat:

4.18. ábra Vendégek átlagos tartózkodási idejének (éjszaka) alakulása Hajdú-Bihar megyében, 2009-2019 (forrás: KSH Statinfo)

Ami a bevételeket illeti, az elmúlt két év kivételével a kereskedelmi szálláshelyek mind a szállásdíjból, egyéb szolgáltatásokból és vendéglátásból származó bevételei is növekedést mutattak:

4.19. ábra Kereskedelmi szálláshelyek bevételeinek alakulása Hajdú-Bihar megyében, 2009-2019 (forrás: KSH Statinfo)

A kereskedelmi szálláshelyek 2019-ben 22,1 milliárd forint bruttó árbevételt értek el, folyó áron 6,9%-kal többet, mint az előző év azonos időszakában. Az összes bevétel 48%-át kitevő szállásdíj összege 5,9 %, a vendéglátás bevétele 18%-kal emelkedett, az egyéb szolgáltatásoké 4,5%-kal csökkent. Az elfogadóhelyeken SZÉP-kártyával 2,0 milliárd forint értékben fizettek, ami folyó áron 59%-kal felülmúlta az egy évvel korábbit.[9]

A megye turisztikai attrakciói

A megye természetes vonzerői között kiemelkedő szerepe van a termál- és gyógyvízkészleteknek. Fürdők tekintetében a megye országosan is kiváló pozíciót tölt be, hiszen a megye fürdőinek 64.801 fős legnagyobb napi befogadóképességével, Budapestet nem számítva, a megyék között az első helyen áll, míg a medencék vízfelületét tekintve 42.809 m2-rel a negyedik helyen van. Ehhez kapcsolódik a megye elsődleges, legnagyobb vendégforgalmat generáló terméktípusa, az

[9] *Fókuszban a megyék – 2019, KSH*

egészségturizmus, amely a Hajdúságban jelenleg Hajdúszoboszlón, Debrecenben, Hajdúböszörményben, Hajdúnánáson és Balmazújvárosban, a Sárrét települései közül Püspökladányban, Nádudvaron, Földesen és Kabán, a Tiszamenti térségben Tiszacsegén és Polgáron, Biharban pedig Berettyóújfaluban és Komádiban járul hozzá a vendégéjszakák növeléséhez. Az egészségturizmus mellett egyre növekvő szerepet játszik a rekreációs jellegű élményturizmus, amely az aquapark jellegű fürdők egyre növekvő népszerűségében mutatkozik meg, sajátos módon az egészségturizmussal kombináltan is.
A megye szálláshelyeit legnagyobb számban a Hajdúszoboszlót felkereső gyógyulásra vagy rekreációra, felüdülésre vágyó turisták vették igénybe. Az elmúlt években a település fürdővendégeinek több mint a fele külföldi volt, a legtöbben Romániából, azt követően Ukrajnából és Szlovákiából érkeztek, a nyugat-európai turisták itt erős kisebbségben vannak, ami a hatással van a költési szokásokra, és az elérhető árszínvonalra is.

A megyében 2018-as adatok szerint 32 fürdő üzemel, melyek közül 15 termálfürdő. A fürdők személyforgalma mintegy 3,5 millió fő (2018)[10], ár bevételük meghaladta a 13 421 millió forintot.

Bár jelentős számú termálfürdő található a megyében, az engedélyezett gyógyfürdők száma kevesebb: Hajdú-Bihar megye 8 engedélyezett minősített gyógyfürdővel rendelkezik:

4.8. táblázat Hajdú-Bihar megye minősített gyógyfürdői (forrás: Budapest Főváros Kormányhivatal nyilvántartása)

MINŐSÍTETT GYÓGYFÜRDŐK				
	Megye	**Település**	**Gyógyfürdő elnevezése**	**Egyéb minősítés (Nemzeti Tanúsító Védjegy)**
1.	Hajdú-Bihar megye	Hajdúszoboszló	Hungarospa Gyógyfürdői Zrt.	Gyógyfürdő kategória 5*
2.	Hajdú-Bihar megye	Debrecen	Debreceni Gyógyfürdő	Gyógyfürdő kategória 5* Medical Wellness kategória 5*
3.	Hajdú-Bihar megye	Hajdúnánás	Hajdúnánási Gyógyfürdő	Gyógyfürdő kategória 4*
4.	Hajdú-Bihar megye	Balmazújváros	Kamilla Gyógy-, Termál- és Strandfürdő	
5.	Hajdú-Bihar megye	Nádudvar	Nádudvar Gyógyfürdő	
6.	Hajdú-Bihar megye	Püspökladány	Püspökladányi Gyógyfürdő	
7.	Hajdú-Bihar megye	Hajdúszoboszló	Hunguest Hotel Béke Gyógyszálló és Gyógyfürdő	
8.	Hajdú-Bihar megye	Hajdúböszörmény	Bocskai Gyógyfürdő	
9.	Hajdú-Bihar megye	Kaba	Városi Gyógyfürdő	

Az ide látogatók Hajdúszoboszló és Debrecen kivételével jellemzően egynapos fürdővendégek.

A természeti adottságok közül a második legjelentősebb vonzerővel Közép-Európa legnagyobb füves pusztája, a Hortobágy bír, amelynek fogalma szorosan hozzátartozik a Magyarországról alkotott képhez. A hazánk első nemzeti parkjaként megalakult Hortobágyi Nemzeti Park, amely kulturális táj kategóriában az UNESCO Világörökségének is része, a megye jelentős területét (Püspökladány, Nádudvar, Nagyhegyes, Hajdúszoboszló, Balmazújváros, Hajdúböszörmény, Görbeháza, Újszentmargita, Polgár, Tiszacsege és Egyek külterületén) érinti, növény- és állatvilága egyedülálló természeti érték.
A Hortobágyi Nemzeti Park Bioszféra rezervátum és Ramsari terület 1979 óta, 1999 óta Világörökségi Helyszín, 2004-ben felvették a Natura 2000 listára, 2011-ben pedig bekerült a nemzetközileg jegyzett csillagoségbolt-parkok közé. Mindez fémjelzi a terület különleges természeti adottságait, amihez

[10] *KSH*

különösen gazdag kulturális értékek is társulnak, hiszen a rézkor óta nyílt legelőtáj, melyhez töretlenül fennálló pásztorkultúra kötődik. Ennek része a kulturális csillagászati örökség is. Hortobágy az eurázsiai sztyeppe legnyugatibb vége, ahol az ég és a föld találkozását semmi sem zavarja meg a horizonton és mesterséges fények sem halványítják el a csillagokat.

Ehhez segít hozzá az is, hogy a Hortobágyi Nemzeti Park 2018 őszén felkerült UNESCO-ICOMOS-IAU Astronomy and World Heritage listájára is.

A Hortobágyon kívül a táj gazdag és egyedi természeti értékei kimagaslóan magas hányadban élveznek védettséget. Az ország első természetvédelmi területét, a Debreceni Nagyerdő egy részét 1939-ben helyezték oltalom alá.

A megyében a természet védett értékeinek sorából kiemelkednek a Hajdúsági és a Bihari-sík tájvédelmi körzetek. A Dél-Nyírséget is érintő Hajdúsági Tájvédelmi Körzet 22 védett területe Debrecentől keletre, a Hajdúsámson, Nyírábrány, Létavértes és Mikepércs által határolt négyszögben található. A védettséget élvező terület szél által formált, parabolabuckákkal, valamint a köztük megbúvó, nyírvízlaposokkal tarkított buckás-ligeterdős tájakat foglal magában. A Bihari-sík Tájvédelmi Körzet mozaikos területe a Berettyó-Körös vidékén helyezkedik el, 33 Hajdú-Bihar megyei település közigazgatási határát érintve. Természetföldrajzi szempontból a tájvédelmi körzet a Nagy- és a Kis-Sárrét, a Bihari-sík, az Érmellék és Berettyó-Kálló-köze kistájakat érinti.

Hajdú-Bihar sokrétű „vízi" vonzerővel is bír, amelynek bázisai elsősorban a Tisza és mellékfolyói, a Körös, a Berettyó, valamint a Keleti- és a Nyugati-főcsatorna. A Tisza felső szakasza, az országhatártól Szolnokig jelentős vízitúra folyosó (egyúttal a Nemzetközi Tisza Túra színhelye), amely több napos vagy akár hetes tartózkodásra is lehetőséget biztosíthat. A horgászat alapját szintén a Tisza, valamint annak mellékfolyói adják. Jelentős horgászvizek még a holtágak, valamint a Keleti- és a Nyugati-főcsatorna, a természetes és mesterséges tavak (pl. Debrecen, Püspökladány, Hajdúszoboszló környéke, a Hortobágy halastavai).

Hajdú-Bihar megyében a ligetaljai, a sárréti, a bihari, valamint a tiszamenti térség erdői bővelkednek a vadászturizmus alapját képező vadállományban. A térségben elsősorban az apróvadak voltak meghatározó jelentőségűek, azonban elmondható, hogy kiegyenlítődött az apróvadak és a nagyvadak mennyisége.

Főleg a megye északi területein, az utóbbi évtizedekben a nagyvadak jelentősebb állományokkal vannak jelen (gyakori a dám- és gímszarvas is). Emiatt ezek a területek a 20 éves vadgazdálkodási üzemtervekben is vegyes (apró- és nagyvad) vadállománnyal szerepelnek. A nyírség erdeiben előfordul a dámvad, a vaddisznó, az erdőperemeken az őz, valamint a szántóföldeken − az újratelepítés hatására – a fácán.

A megye építészeti emlékekben viszonylag gazdag. Idegenforgalmi kínálatát olyan építészeti különlegességek színesítik, mint például: - Debrecen építészete (templomok, egyetemek, Városháza, Megyeháza, Református Kollégium, a köztemető ravatalozója, Hősök temetője stb.)

- Hajdúböszörmény településszerkezete (szabályos körkörös gyűrűkkel 3 részre osztott településszerkezet mintapéldája)
- Hortobágyi Kilenclyukú híd, csárdák, hodályok, kunhalmok, a pásztorélet építészeti emlékei, népi építészeti emlékek (Püspökladány, Biharnagybajom, Nagyrábé, Földes, Báránd, Hajdúszovát) - irodalmi emlékhelyek (Kölcsey Ferenchez, Bessenyei Györgyhöz, Veres Péterhez kötődően stb.)
- csaták emlékművei, híres szobrok
- templomromok (Zeleméri templomrom, Herpályi templomrom stb.)
- kastélyok, kúriák (nagykereki Bocskai várkastély, zsákai Rhédey-kastély, esztári Erdődy-kúria stb.)
- műemlék jellegű vasútállomások (Sáp, Püspökladány).

Hajdú-Bihar megye számos múzeumnak, tájháznak, illetve helytörténeti kiállításnak ad otthont, amelyek kiépítettsége, gyűjteményeik nagysága és minősége elsősorban regionális esetleg országos vonzerővel bírhat, nemzetközi vonzerejük nem érvényesül.

A megye múzeumai és kiállítóhelyei közül a következők emelhetők ki:

- hortobágyi Pásztormúzeum
- debreceni Déri Múzeum és Tímárház
- hajdúszoboszlói Bocskai István Múzeum
- berettyóújfalui Bihari Múzeum
- hajdúböszörményi Hajdúsági Múzeum
- püspökladányi Karacs Ferenc Múzeum

Magyarországi tájházak hálózatának Hajdú-Bihar megyei települései:

- Bakonszeg - Bessenyei György Emlékház
- Hajdúböszörmény - Káplár Miklós Emlékház
- Hajdúnánás - Hajdú Ház és Kovácsműhely
- Hajdúszoboszló - Szoboszlói Gazdaház
- Hosszúpályi - Bődi István Falumúzeum
- Tiszacsege - Tiszacsegei Zsellérház

A népművészet, a hagyományok és a pásztorkultúra Hajdú-Bihar megye turizmusán túl, az ország idegenforgalmi kínálatában is fontos elem kulturális vonzerőként és gasztronómiai vonzerőként egyaránt.

Debrecenben és a hajdúvárosokban a pusztára jellemző mesterségeken kívül egy polgáriasult, ún. cívis iparművészet is kialakult. A megye néphagyományai számos helyen még ma is élnek. A hortobágyi pásztorművészet remekei, a csont- és fafaragások, a szűrhímzések, a bőrdíszműves munkák, a nádudvari fekete kerámia, a bihari hímzés, a különleges lószerszámok egyedi értékeket testesítenek meg.

A kálvinista Rómának is nevezett Debrecen egyrészt utazási célpont, másrészt vallási rendezvények helyszíne. A városban található a Debrecen-Nyíregyházi római katolikus püspökség, Hajdúdorogon pedig a görögkatolikus püspökség székhelye. Szinte valamennyi településen van – műemlékileg védett – templom.

Látnivalók:

- Szent Anna Székesegyház
- Egyházművészeti Múzeum, Könyvtár
- Református Nagytemplom, Kollégium
- hajdúdorogi Görögkatolikus Székesegyház, s XVIII. századi ikonosztáza
- nyíracsádi Árpád-kori templom stb.

A hivatásturizmus adottságai elsősorban a megyeszékhelyre koncentrálódnak, bázisát az újjáépített Kölcsey Központ, a Debreceni Egyetem és intézményei, valamint a nagyobb szállodák képezik. Egyes kiállítások (pl. a debreceni FARMER-EXPO), országos jelentőségre tettek szert az elmúlt 10 évben, míg mások a kistérségi gazdasági élet kiemelkedő eseményeivé nőtték ki magukat (pl. Hajdúnánási Regionális Vállalkozói Napok és Kiállítás).

Egyre nagyobb a nemzetközi vonzereje a különféle szakvásároknak is. A megyében a multinacionális cégek jelenléte, az Európai Unió határainak kitolódása fontos potenciált teremthet a hivatás turizmus számára.

A megyében jelentős számú rendezvény, fesztivál kerül megrendezésre. A legtöbb vendéget a nagy hagyományokra visszatekintő országos, sőt nemzetközi rendezvények vonzzák: a debreceni Virágkarnevál, a Debreceni Nyári Egyetem, a Nemzetközi Bartók Béla Kórusverseny, a Nemzetközi Katonazenekari Fesztivál, a Hortobágyi Lovasnapok, a Hortobágyi Hídi Vásár stb.

A kínálatot színezik a további lovas, zenei, illetve a gasztronómiai rendezvények, a szüreti mulatságok, valamint a tárlatok.

Bár a megye programjai rendkívül sokszínűek, a nemzetközi és országos rendezvényeken kívül nem vonzanak sok látogatót. A terepadottságok, az elhanyagolható szintkülönbség, a kis forgalmú utak és a gátak, töltések jó lehetőséget biztosítanak a kerékpáros turizmus számára, ugyanakkor a kiépített kerékpárutak hossza elenyésző, és az egyéb kerékpáros infrastruktúra (kerékpárkölcsönző, szervízhálózat, kitáblázás, stb.) kiépítettsége sem megfelelő.
A megyében található kerékpárutak hossza 61 km. A rövid szakaszok miatt valódi hálózat még nem alakult ki.

A lovagláshoz, illetve a lovasturizmus fejlesztéséhez a komplex szolgáltatást nyújtó létesítmények száma, a szolgáltatások színvonala, valamint a leginkább a főszezonban megrendezésre kerülő lovasrendezvények száma nem kielégítő. Nem megfelelő az együttműködés a lovas-tanyák, lovas központok között.

A sport szempontjából potenciálisan szóba kerülhetnek a már működő, illetve a tervezett edzőközpontok, amelyek a megye turizmusának egy új dimenzióját vetíthetik előre.

A versenyrendszerben megvalósuló és / vagy nemzetközi sportesemények szervezése jellemzően a megye nagyobb városaiban történik- elsősorban Debrecenben,- ahol a rendezvények lebonyolításához rendelkeznek sportszervezői humán infrastruktúrával.

Az oktatás-nevelés egyik fontos eleme az egészséges életmódra való nevelés, a gyerekek mindennapi mozgásigényének kielégítéséhez szükséges körülmények megteremtése. A Tanuszoda Program keretében Derecskén létesítettek uszodát¸ Kabán, Nagyrábén, Sárrétudvariban és Szerepen is épült tornaterem.

A megyében közel 500 sportegyesület működik és a látványsportágak vonatkozásában (labdarúgás, kézilabda, kosárlabda, vízilabda, jégkorong) a működésüket a TAO bevételek segíthetik. A Magyar Labdarúgó Szövetség Országos Pályaépítési Programjának 2010. évben elfogadott célja a tömegbázis szélesítése, melyet a megyében 30 sportpálya építse szolgált.

Az egészséges életmód kialakítását, az utánpótlás nevelést az Ovi-Sport Program szolgálja, melynek keretében az óvodások számos labdajáték (pl.: kézilabda, röplabda, labdarúgás, tenisz, tollaslabda, ügyességi játékok) alapjait is elsajátíthatják.

A 2002-ben felépült, több mint 6 000 főt befogadni képes debreceni Főnix Csarnok a város és a megye sportéletének a központja. Az aréna különböző sportesemények (labdajátékok, tornasport, küzdősportok, tenisz, jégsport stb.) nemzetközi szintű lebonyolítása mellett − méreténél fogva − lehetővé teszi többek között időszakos vásárok, rendezvények, illetve koncertek megrendezését is.

További szabadidő-eltöltési lehetőséget nyújtanak Debrecen körzetében az Erdőspuszták, a Vekeri-tó és Fancsika.

A megyeszékhelyen található színház jelenleg helyi vagy kis sugarú regionális hatókörrel rendelkezik, csakúgy, mint az itt található állatkert. Debrecenben, a szabadtéri színpadon megszervezett előadások szezonális vonzerőt jelentenek.

A debreceni főtér sétatérré átalakításával nyári szabadtéri rendezvénysorozat megrendezésére alkalmas helyszín jött létre.

Összességében elmondható, hogy a turisztikai trendek, a megye adottságai, eddig kiaknázatlan potenciálja okán szükséges a fejlesztési lehetőségek határozottabb, megfelelően koordinált pozicionálása, megfelelő súllyal érintve az aktív- és ökoturisztikai, illetve szelíd turizmus felölelő célterületet (prioritásként kezelve a kerékpáros turizmust, az ökoturizmust, zöldútfejlesztést, gasztroturizmust, lovas- és víziturisztikai fejlesztéseket), mely témák a vidéki területek gazdaságfejlesztésében is szereppel bírnak.

4.9. Debrecen szerepe a régióközpontokkal való összehasonlításban

Bár Debrecen mutatói általában kiemelkednek a megyei átlagból, a város gazdasági teljesítményének tárgyilagos megítéléséhez érdemes a többi régióközpont gazdaság fejlődését tükröző adatait is

figyelembe vennünk. A regisztrált társas vállalkozások sűrűsége tekintetében – egy jelentős redukálódási folyamat után – kijelenthető, hogy Debrecen napjainkban a régióközpontok középmezőnyében helyezkedik el: mutatója elmarad vagy minimálisan haladja csak meg a dunántúli versenytársak eredményeit, de Kelet- Magyarországon már a legmagasabbnak számított (4.9. táblázat).

4.9. táblázat Regisztrált társas vállalkozások 1000 lakosra jutó száma a régióközpontokban (db); forrás: KSH (TEIR)

Település neve	Vizsgált időszakban Regisztrált társas vállalkozások száma					
	2014. év	**2015. év**	**2016. év**	**2017. év**	**2018. év**	**2019. év**
Debrecen	65,50	62,50	60,79	59,29	57,55	56,72
Győr	65,04	61,89	60,53	59,36	57,32	56,04
Miskolc	56,48	53,82	52,32	51,23	49,57	48,53
Pécs	66,64	64,09	62,22	60,26	59,30	58,01
Szeged	60,00	57,40	57,18	56,81	55,94	54,94
Székesfehérvár	68,13	65,72	63,98	63,31	62,38	62,57

A sikeresebb dunántúli nagyvárosokkal szembeni elmaradás elsősorban a külföldi működő tőke - befektetések korábban szerényebb helyi jelenlétével hozható összefüggésbe. Győr és Székesfehérvár a fővárosi agglomeráción kívüli térben az elmúlt két évtizedben a legjelentősebb beruházási tereppé vált: mindkét város gyors gazdasági szerkezetváltása az autó- és elektronikai ipar felé történő fordulással járt együtt. Debrecenben 2010 utáni években indult meg a jelentős külföldi működő tőke lekötése. A város térségében több új ipari parkot is létrehoztak, illetve a meglévőket fejlesztették. Ezáltal remek lehetőséget kínáltak a multinacionális cégeknek a városban való megtelepedéshez. Ennek a fejlesztési iránynak az eredményeként olyan nagy multinacionális cégek telepedtek meg a városban és kezdték meg illetve kezdik meg hamarosan a termelést, mint a KRONES, a Thyssenkrupp, a Continental és a Deufol. Az egyik legnagyobb beruházásnak számító BMW gyár jelenleg építés alatt van. A város sokoldalú iparszerkezetének köszönhetően több hagyományos iparága – egyes élelmiszeripari ágak, a nyomdaipar, a gyógyszeripar, a gördülőcsapágygyártás, illetve az orvosi műszergyártás – stabil szereplője tudott maradni a város gazdasági életének. Ipara az ezredforduló utáni években új elemmel, az elektronikai iparral gazdagodott. Az elmúlt két évtizedben – más nagyvárosokhoz hasonlóan – Debrecen gazdaságának szerkezete is a szolgáltatások irányába tolódott, s ebben – a kereskedelem, logisztika, távközlés, turizmus területén megfigyelhető számottevő fejlődésen túl – a külföldi tőkebefektetések nyomán megjelent szolgáltató központok is fontos szerepet játszottak. Az elmúlt évek beruházásainak köszönhetően a Financial Times nemzetközi tőkeáramlásokkal és befektetésekkel foglalkozó fDi magazinja a legjobb befektetésösztönzési stratégiával rendelkező várossá választotta Debrecent 2018-ban, majd 2020-ban bekerült a top háromba.

A legalább 10 főt foglalkoztató, helyi székhelyű vállalkozások foglalkoztatott szerinti megoszlása leginkább Szeged adataival mutat rokonságot, mivel felülreprezentált a kisebb méretű (10-49 fő) vállalkozások száma (4.10 táblázat). Ennek ellenére kiemelkedő a térségben a több mint 500 főt foglalkoztató vállalkozások száma is. Debrecen gazdasága több lábon áll, amelyre jó példa az élelmiszeripari, elektronikai, járműipari-gépgyártó, illetve gyógyszergyártó cégek jelenléte.

4.10. táblázat Legalább 10 főt foglalkoztató vállalkozások megoszlása; forrás: KSH

Legalább 10 főt foglalkoztató vállalkozások megoszlása (2019. év)	Települések neve					
	Székesfehérvár	Győr	Pécs	Miskolc	Debrecen	Szeged
10-19 fő	273	358	283	281	491	395

20-49 fő	172	170	159	139	266	222
50-249 fő	83	101	58	67	114	76
250-499 fő	10	16	7	10	12	9
500 és több fő	15	16	3	9	11	7

Pozitívumnak tekinthető Debrecen Kárpát-medence keleti régiójának nagyvárosai körében kimutatható vezető pozíciója, amely a gazdasági és üzleti életben betöltött központi szerepéből fakad. Fontos a vállalkozások számából és méretéből adódó viszonylagos dinamikája is. Gazdasága az egyik leginkább tercierizálódott nagyvárosi gazdaság, amely – különösen a még mindig jelentős helyi munkaadónak számító ipar – napjainkban is több lábon áll. A hagyományos iparágak mellett a magas hozzáadott értéket képviselő technológiai iparágak is megjelentek a városban.

Negatívumként értékelendő Debrecen észak-dunántúli nagyvárosokkal szemben mutatkozó hátránya, mely – az utóbbi években erősödő külföldi működő tőke-befektetések javuló volumenével – a kevesebb nagy foglalkoztatotti létszámmal rendelkező regisztrált társas vállalkozások számában mutatkozik meg. Az elmúlt évek tapasztalatai viszont azt mutatják, hogy ez az arány hamarosan növekedni fog.

Hosszabb távon – az elmúlt évtized tendenciáinak ismeretében – jó esély van rá, hogy Debrecen kelet-magyarországi nagyvárosokhoz képest elért pozíciója tovább javuljon, illetve a hajdúsági megyeszékhely Győr és Székesfehérvár mutatóihoz történő közelebb kerüljön.

5. Hajdú-Bihar megye társadalmi környezete

5.1. Kulturális adottságok, értékek

A magas szintű társadalmi élet fenntartásához nagyban hozzájárulnak az adott térségben elérhető kulturális szolgáltatások is.

A 100 ezer lakosra jutó közművelődési intézmények száma Hajdú-Bihar megyében 39 db/ 100 ezer fő, ami az országos megyei adatokat tekintve nem túl magas (KSH, 2017. év).

5.1. ábra 100 ezer lakosra jutó közművelődési intézmények száma 2017, Forrás: KSH

A 100 ezer lakosra jutó közművelődési intézményekben szervezett kulturális rendezvények száma 2 024,3 db / 100 ezer fő 2017. évben, amely érték elmarad a nyugat-magyarországi megyék adataitól és valamivel magasabb Szabolcs- Szatmár- Bereg vagy Pest megye adatainál. Az egy közművelődési intézményekben szervezett kulturális rendezvényre jutó látogatók átlagos száma statisztikai adat tekintetében a megyei érték 201 fő, mely jelentősen meghaladja egyes szomszédos megyék értékét (BAZ Megye 134 fő, SZSZB Megye 171 fő, JNSZ Megye 124 fő), viszont elmarad Békés Megye 373 fő értékétől.

5.2. ábra Közművelődési intézményekben szervezett kulturális rendezvények száma 2017, Forrás: KSH

Megyei járási szinten vizsgálva a debreceni járásban 3 001,7 db / százezer fő, illetve a berettyóújfalui járásban a legmagasabb 2 741,3 db / százezer fővel a közművelődési intézményekben szervezett kulturális rendezvények száma. A hajdúböszörményi 585 db/ százezer fővel, balmazújvárosi járások 748 db/százezer fő a sereghajtók a megyében (KSH 2017. évi adatok)

A megye 82 településéből 52 településén működik közművelődési közösségi tér, ezekből 2019. évben 18 településen 215 db rendezvény került megtartásra 9 529 fő résztvevővel. A Közreműködők száma összesen 147, ebből 91 európai uniós országbeli. Testvérvárosi kulturális csere keretében megvalósult alkalmakon közreműködők száma 116, ebből uniós közreműködők száma 79. (2019. évi OSAP adatszolgáltatás alapján).

A kulturális élet fontos színterét jelentik a települési könyvtárak. A megyében 2018-ben összesen 100 db ilyen intézmény működött, ezeken kívül még számos munkahelyi, felsőoktatási, illetve nemzeti bibliotéka működött. A könyvtárak működését tekintve megállapítható, hogy a megyében az egy települési könyvtárra jutó lakosságszám messze az országos átlag felett van, a szomszédos megyék közül még Békés megyére jellemző megközelítően magas érték. Az egy lakosra jutó átlagos kölcsönzések száma alatta marad az országos átlagnak és a középmezőnyben szerepel a szomszédos megyék viszonylatában.

Időben a könyvtári beiratkozottak száma meglehetősen rapszodikusan alakult az elmúlt 20 esztendőben. Hogy teljesüljenek 2020-ra a kirekesztődés és a szegénység elleni küzdelem céljai, figyelmet kell fordítani, hogy ne csak a nagyobb településeken élők, hanem a perifférián lakók is hozzájussanak a könyvtárhasználat lehetőségeihez.
Hajdú-Bihar megye kedvezőtlen pozíciót foglal el a beiratkozott könyvtár olvasók száma tekintetében, az utóbbi 20 évben folyamatosan csökkent az olvasók száma, hasonlóan a többi megyéhez – kivéve Pest Megye.

A kultúra másik fontos szegmense a színházak és mozik működése. A színházlátogatások egy főre vetített fajlagos száma Hajdú-Biharban az országos átlag alatti, a környező megyék közül kizárólag Szabolcs-Szatmár-Bereg megye értékeit előzi meg.

5.3. ábra Színházak látogatottságának változása 2000 és 2019 közötti időszakban, Forrás: KSH

A mozik népszerűbbek, annak ellenére, hogy megyeszerte 2010-ben csak 20 moziterem működött, szemben az egy évtizeddel korábbi 34-es értékkel. A mozitermek száma 2015. évig csökkent, majd a 2016. évi maximum után (24 db) 2018-ra ismételten csökkent (20 db-ra). A viszonylag magas mozilátogató aktivitás nagyrészt a megyeszékhelyen működő korszerűsített filmszínházak vonzerejének köszönhető. Ennek révén Hajdú-Bihar értéke meghaladja valamennyi szomszédos megye szintjét, illetve a Központi Régió kivételével számított országos átlagot is.
A színházak és mozik látogatottsága 2005 után csökkenésnek indult, majd 2010-re némiképp emelkedett. 2015. évben a mozik száma elérte a 15 db-ot, majd 2017-re 21 db -ra nőtt és 2018. évben 20 db-ra esett vissza.

5.4. ábra Mozitermek számának változása Hajdú-Bihar Megyében, Forrás: KSH

5.5. ábra Mozitermek látogatottságának változása 2000 és 2019 közötti időszakban, Forrás: KSH

A megyeszékhelyen a mozi férőhelyek kihasználtsága a többi megyéhez képest jónak mondható, bár hullámzó tendenciát mutat.

A megyében többek között 7 db múzeum és 23 db egyéb kiállítóhely (pl.: emlékház, kiállítóterem, emlékkiállítás) található. Múzeumok a megye jogú városban és a nagyobb városokban találhatóak (pl.: Balmazújváros, Berettyóújfalu, Hajdúböszörmény, Hajdúszoboszló, Püspökladány), egyéb kiállítóhelyek elhelyezkedése változatos (pl.: Álmosd, Bakonszeg, Hajdúhadház, Hortobágy, Nagykereki, Tiszacsege) (NMI adatok és KSH).

5.6. ábra Muzeális intézmények száma 2000-2019 között, Forrás: KSH

2004. évtől 2016. évig – két év kivételével (2007, 2011)- folyamatosan nő a muzeális intézményekben rendezett kiállítások száma, viszont 2017. évtől jelentős csökkenés tapasztalható.

5.7. ábra Muzeális intézmények látogatóinak számának változása a rendezett kiállítások számához viszonyítva (2000-2019 közötti időszak), Forrás: KSH

A kulturális szolgáltatások megyén belüli eloszlására jellemző a megyeszékhely centrikusság, Debrecen a megye egyértelmű kulturális központja. Fajlagos adatok tekintetében ugyanakkor látható, hogy például a lakosságszámhoz képest könyvtárba beiratkozott olvasók, vagy a kulturális rendezvényeken részt vevők száma kisebb településeken is kiemelkedő lehet. Ez utóbbi kategóriában kiemelkedik a térség két turisztikai központja, (Hajdúszoboszló és Hortobágy) illetve néhány hajdúváros.

A kulturális rendezvényeken részt vevők száma a 2000-es években változó tendencia szerint alakult. A megyei trend nagyjából követi a szomszéd megyékét, azaz 1-2 anomáliás év kivételével lassú csökkenés tapasztalható. Debrecen viszonylag kevés éves rendezvényszámmal jellemezhető, ezek látogatottsága ugyanakkor közepesnek mondható. A múzeumok látogatottsága a 2011. évi mélypont után folyamatosan nőtt, mely megegyezik az országos tendenciával. A múzeumi kiállítások száma folyamatosan növekedett 2003. és 2018. év között.

A kultúra elemei közül a könyvtárak szerepe az országos átlagnál jelentősebb, ugyanakkor a könyvtárak számának további csökkenése attól is függ, hogy mennyire lesznek képesek ezen intézmények megfelelni a digitalizáció követelményeinek. Amennyiben az adatok online módon hozzáférhetővé válnak, akkor a könyvtárak szerepe megerősödhet.

A mozik magas látogatottsága Debrecen kiemelkedő kulturális szerepének köszönhető. Az utóbbi évek alapján feltételezhető, hogy a színházak esetében csökkenni fog a látogatások száma. A múzeumok látogatottságára a folyamatosan növekvő trend jellemző, ami az utóbbi évek 10 év folyamatosan javuló megyei gazdasági helyzetével magyarázható.

Debrecen megalkotta a 2018-2030-as időszakra szóló Kulturális Stratégiáját, mely szerint „a kulturális intézményrendszernek válaszolnia kell a gazdasági, társadalmi lépték-, illetve lépésváltás kihívásaira, segítenie kell a fejlődésből eredő társadalmi hatásokat harmonizálni, feszültségeket oldani, a kihívásokhoz alkalmazkodó szemléletmódot generálni.” A dokumentum szövegéből is kiderül, hogy Debrecen mind a megyei, mind regionális szerepköréből adódó feladatokkal számol; a Stratégia célja a szolgáltatások fejlesztése és bővítése a fenntarthatóság szem előtt tartásával. A Stratégia által említett kihívások között szerepel például:

a.) az Általános digitalizáció, a virtuális valóság térnyerése („A virtuális valóság fejlődése a kulturális terek újraformálását teszi lehetővé, hiszen nemcsak a látásra és a hallásra, hanem valamennyi érzékszervre képes lesz hatni. A cél az, hogy a virtuális térbe valós kulturális terek és programok kapcsolódjanak be.”),

b.) Az innováció szerepének növekedése („A kulturális innováció és a kreatív ipar jelenléte nagyon alacsony a városban. A kulturális innovációhoz szellemi tőke szükséges, valamint a városnak növelnie kell a humánerőforrás-megtartó képességét, s minden eszközzel ösztönöznie kell a kreatív gondolkodást, az innovációs fókuszú működést. Ha a város felismeri a kultúra urbanisztikai, gazdasági, szociális jelentőségét, és tudatosan, magabiztosan, stratégiai eszközként alkalmazza azt a fejlesztései során, valamint ezzel párhuzamosan új szervezeti, intézményi modelleket vezet be, akkor tovább növelheti a versenyképességét. A kulturális innováció a város gazdasági fejlődésének hozzáadott értéke.”),
c.) Az internet világába született generációk kulturális igényei és fogyasztói szokásai. (Az Y és alfa generáció tagjai „virtuális közösségekben élnek, a világhálón töltik szabadidejük nagy részét, és kapcsolataikat is az internetes közösségioldalakon építik ki. Meg kell találni az utakat ehhez a generációhoz is, tereket kell nyitnunk nekik, hiszen ők is kultúraalakítók és kultúrateremtők.”)
A program keretében nagyberuházások (pl.: Hangversenyközpont a Kodály Filharmónia részére, MODEM korszerűsítése, a Csokonai Színház felújítása, stb.), új kiállítóhelyek létesítése (pl.: DVSC Sportcentrum, stb.), új kulturális csomópontok (pl.: Ady Park, Tímárház, Hagyományok Háza, stb.) létesítése történik. Továbbá Debrecen, mint Fesztiválváros rendezvényei kerülnek megújításra (pl.: Virágkarnevál, Debreceni Bor- és Jazznapok, Deszka Fesztivál, valamint új fesztiválok kerülnek megrendezésre (pl.: Nyári zenés fesztivál, Fényfesztivál, stb.). A digitalizáció jegyében létrehozásra kerül a DIKÖR (Debreceni Integrált Közgyűjteményi Rendszer), Európai Értéktár Hálózat, mely a Hajdú-Bihar Megyei és Partiumi Értéktárral való együttműködés keretében valósul meg.

Az utóbbi évek egyik jelentős beruházása az Agóra Tudományos Élményközpont kialakítása, ahol a gyermekek és felnőttek tudományos érdekességekkel ismerkedhetnek meg, látványos kísérletek részesei lehetnek. A háromszintes modern épület laboratóriumaiban a látogatók bepillanthatnak a fizika, kémia, orvosbiológia, hidrobiológia, botanika, környezettudomány és a robotika rejtelmeibe; a csillagdában tanulmányozhatják az égi jelenségeket.

5.2. Területi identitás, civil aktivitás

Egy térség öntudatának, önszerveződő képességének fontos értékmérője az ott működő vagy oda regisztrált nonprofit szervezetek száma.
Az elmúlt éveket tekintve megállapítható, hogy a nonprofit szervezetek száma Hajdú-Biharban 2009-ig folyamatosan növekedett, utána azonban csökkenni kezdett. Majd 2017. évig folyamatosan nőtt a számuk, de 2018. évtől lassú csökkenés figyelhető meg. Ez megfelel az országos tendenciáknak is.
A vizsgált szomszédos megyékhez képest is viszonylag magas a Hajdú-Biharban működő nonprofit szervezetek fajlagos száma.

A megyén belül, ha csak a településenként regisztrált civil szervezetek számát vizsgáljuk, természetesen Debrecen áll az élen, mint legnépesebb város. Ha azonban a lakosság nagyságához arányítjuk ezeknek a szervezeteknek a számát, akkor akár a kisebb méretű falvak között is találunk olyat, ahol relatíve magas a nonprofit aktivitás. Megyei szinten 2014. évben 1 780 db civil szervezetet tartottak számon, ebből 54,7% egyesület, 28,2% alapítvány, a többi egyéb szervezet. Debrecenben további 1 607 db civil szervezet tartottak számon 2014. évben; ennek 44,93%-a egyesület, 39,64%-a alapítvány és 15,43% egyéb szervezet (forrás: http://civil-tanacsadas.hu/civil-adatbazis/hajdu-bihar-megyei-civil-szervezetek/).

A fentiek alapján is látható, hogy a nonprofit szervezetek jogi forma szerinti típusai között a legelterjedtebbek az egyesületek, utána az alapítványok következnek. Ebben a tekintetben nincs jelentős különbség Hajdú-Bihar és a szomszédos területek között. Az országos átlaghoz képest megfigyelhető, hogy itt jóval kisebb a közalapítványok aránya.
A fő tevékenységi formák tekintetében a legtöbb nonprofit szervezet a szabadidő, oktatás és a sport tevékenységi körökben működik. Hajdú-Bihar megyében a szabadidő-kultúra-oktatás témakörök a legnépszerűbbek.

A civil szervezeteknek nagy szerepe van a helyi társadalom megerősítésében és a térségi-területi identitás megteremtésében, illetve ápolásában. Hajdú-Bihar megye több, különböző jellegű és múltú területi egység integrálásával jött létre. Ezeknek az együttműködéseknek egy része ma már nem működik, de maga a létük, illetve, hogy volt időszak, amikor léteztek az őket megalkotó belső szándékok, arra utal, hogy a térségi identitás ilyetén egységekben nyomozható.

Debrecenben a XVII. században 24, a XVIII. században 36 céh működött; megyénk már a múltban is meghatározó szerepet töltött be hazánkban a kézművesség terén, és ezt a szerepét napjainkban is megőrizte. Nagyon fontos, hogy maga a kézművesség előkelő helyet töltsön be egy-egy település, tájegység életében, így saját kulturális, hagyományos értékeit, arculatformáló erőként használja fel. Hazánk és megyénk területein jelenleg is sok helyen rejtett vagy elfeledett formában, de megtalálható a hagyomány, a szokásrendszer, a településre, tájra jellemző népi kézművesség, amit fel kell tárni, újra kell éleszteni.

A jelenleg működnek fazekasműhelyek, fafaragó közösségek, hímző körök, mézeskalács és grillázs készítő műhelyek, szálasanyag (kosárfonó, szalmafonó, csuhé és gyékény tárgy készítő, stb.) csoportok, bőrművesek, szíjgyártók, gyapjú- és vászonszövők, nemezesek, gyöngyfűző csoportok. Az egyesületek tagjai számos szakmai díjjal rendelkeznek (Király Zsiga díj, népi iparművészeti díj, a Népművészet Mestere, a Népművészet Ifjú Mestere, Magyar Kézműves remek díj, stb. díjak).

A vidéki területek fejlesztésében és revitalizációjában Európában kulcsszerepet játszanak a helyi kezdeményezésekre építő LEADER programok. Az akciócsoportokban a helyi önkormányzatokon kívül kellő arányban részt kell, hogy vegyenek a helyi civil szervezetek és a helyben telephellyel rendelkező vállalkozások is. Egy jól működő LEADER akciócsoport az európai tapasztalatok szerint a vidék megújításának egyik legfontosabb eszköze, ugyanakkor a helyi demokrácia és az értékek megőrzésének gyakorlóterepe, illetve inkubátora lehet.
A hazánkban is megjelenő EU társfinanszírozással működő helyi akciócsoportok már 2006 óta működnek. Az első ciklusban a megyében a következő csoportok kaptak működésükhöz támogatást:

- Érmelléki Akciócsoport
- Hajdú Versenyképesség (HA-VER) Akciócsoport
- Összefogás Biharért Akciócsoport
- Összefogás Sárrét Jövőjéért Akciócsoport

A 2007-2013 közötti költségvetési ciklusban az alábbi LEADER csoportosulások kaptak elismerést Hajdú-Bihar megyében:

- Bihar–Sárrét Összefogás
- Érmelléki Helyi Közösség
- HA-VER Hajdúsági Versenyképesség Akciócsoport
- Hortobágy

Jelenleg az alábbi Leader szervezetek működnek a megyében:

- Bihar-Sárrét Vidékfejlesztési Egyesület
- HORTOBÁGYI LEADER Közhasznú Egyesület
- Hajdúk Vidékfejlesztési Egyesülete
- Dél-Nyírség, Erdőspuszták LEADER Egyesület.

Látható, hogy a kistérségi szerveződésekhez hasonlóan ezek a vidékfejlesztési formációk is igazodnak a megye történelmi tájegységeihez, igyekeznek a természeti-társadalmi szempontokból összetartozó térségeket és településeket integrálni. Ez ugyanakkor a LEADER program esetében evidencia, hiszen a közösségi szabályozás is előírja ezt a fajta összetartozás tudatot, mint fontos összefogó erőt.

5.3. Humán erőforrások helyzete

5.3.1. Demográfiai szerkezet és prognózis

Hajdú-Bihar megye – Budapestet nem számítva – hazánk 3. legnépesebb megyéje, lakónépességének száma 2019. január 1-én 527 989 fő volt, amely az ország összlakosságszámának 5,4%-át jelentette. A megye népességszáma a 2010 óta mintegy 2,46 %-kal csökkent.

A megye lakónépességének száma a 2001-es népszámlálás óta gyorsuló ütemben csökken. 2001–2011 között folytatódott a népesség öregedése, és tovább emelkedett a nők népességen belüli aránya. 2012. évtől a fiatalok és a gyermekkorúak aránya csökkent, az időskorúaké nőtt.
2020 I. negyedévében összesen 1362 gyermek jött a világra, és 1689 fő hunyt el.

5.8. ábra Hajdú-Bihar megye lakónépessége korcsoport szerint Forrás: KSH

Az élveszületések száma 6,2%-kal több, a halálozásoké 13%-kal kevesebb volt, mint 2019 azonos időszakában. Csecsemőhalandóságot (ezer élveszülöttre) vizsgálva 2019-ben 3,9 fő, amely közel azonos az országos átlaghoz (3,8), viszont jóval kedvezőbb az Észak-Alföldi régiós átlagnál (5,3).
A megye halálozási mutatója 100.000 lakosra 2019-ben 12,7 volt, mely kedvezőbb az országos (13,3) és a régiós (13,2) átlagnál, ugyanakkor rosszabb a 2011-es (11,6) állapothoz képest.
Országosan kiemelt feladat tehát a népességfogyás megállítása, ebben a megyei önkormányzatok koordináló szerepvállalása adhat segítséget. Egy átfogó nemzeti népesedési stratégia mellett megyei szintű program kialakítása is szükséges.
Pozitív adatok mutatkoznak a megyei válási és a házasságkötési adatoknál, 2011-hez képest csökkent a válások száma és nőtt a házasságkötések száma.

2012-ben a férfiak születéskor várható élettartama 71,83 év volt Hajdú-Bihar megyében, míg a nőké kedvezőbb; 79,23 év, míg 2019-ben a férfiaké 73,03 év, a nőké 79,12 év volt. A 2019-es évet alapul véve a megyében élő férfiak és nők születéskor várható élettartama kedvezőbb az Észak-Alföldi régió adatainál, a nőké megközelíti az országos átlagot, viszont a férfiaké jelentősen elmarad attól.
Mind a férfiak, mind a nők átlagéletkora alapján a 2012-es évhez viszonyítva jelentős javulás tapasztalható, mindkét nem 3. helyen volt a megyék sorában.

A népességszám alakulását a természetes szaporodás és fogyás mellett a vándorlási különbözet befolyásolja, melynek tekintetében elvándorlás jellemzi a megyét, 2011-ben a belföldi vándorlási különbözet ezer lakosra vonatkozóan – 0,3, míg 2019-ben -3,6 volt, ami a régiós (-5,8) értéknél jelentősen kedvezőbb.
A népességszám változást kevésbé befolyásolja a természetes szaporodás, illetve fogyás (az élveszületések és halálozások különbsége), mivel minden regionális központ esetében negatív tendencia figyelhető meg. A 2019-ben a természetes fogyás 1000 lakosra vetített éves átlagértéke Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében és Győr-Moson-Sopron volt mérsékeltebb (–1,5, illetve –2,4), mint Hajdú-Bihar megyében ez az érték (–2,6) volt. A legnagyobb természetes fogyás Békés megyében volt jellemző (–8,4).

A megye népsűrűsége 2008-ban 88 fő/km2, 2020-ban 85/fő/km2 volt, de mindkét időszakot vizsgálva jelentősen elmarad a 105 fő/km2-es (2020) országos átlagtól, viszont az Észak-Alföldi régótól kedvezőbb képet mutat (2020- 81 fő/km2).
A népesség idősödésének egyik gyakran használt mérőszáma az öregedési index, amely egyben a jövőbeni tendenciákat vetíti előre. Az öregedési index a 14 éves és ennél fiatalabb népességre jutó idősek (65 évesek és annál idősebbek) arányát mutatja. Megyénk az öregedési indexe alapján a többi megyéhez képest a 4. legjobb helyen szerepel.

5.9. ábra Hajdú-Bihar megye járásainak lakosságszáma Forrás: KSH

A legmagasabb létszámú járás a Debreceni járás, melyben 2020 január 1-i adat szerint 215 524 lakos élt (a megye népességének közel 40%-a).

A 2020-ban vizsgált adatok szerint 2011-hez képest jelentősen mindössze csak a Hajdúhadházi járás lakosságszáma növekedett. A lakónépesség változásban minimálisan pozitív mértékű változást mutat még a Hajdúszoboszlói és a Derecskei járás.
A többi járásban lakosságszám csökkenés volt tapasztalható, legnagyobb mértékben a Püspökladányi járásban csökkent a népességszám.

A járások döntően csökkenő népességszámának hátterében részben a természetes fogyás áll, mely a Hajdúhadházi kistérség kivételével minden területegységben jellemzővé vált.
A népességváltozás másik oka, hogy a 2016-ban bevezetett Családi Otthonteremtési Kedvezmény is jelentős hatással volt egy-egy település népesség változására. Ez a változás elsősorban a Debreceni agglomerációra volt jellemző, ezért Bocskaikertben, Hajdúsámsonban és Mikepércsen nőtt jelentősen a lakosság száma.
A kisebb településeknél a pozitív irányú lakónépesség változásban elsősorban a Romániai határszakasz mellett található települések érintettek, mint Nagykereki, Ártánd, Bedő, míg város esetében Biharkeresztes, ennek elsődleges oka, hogy jelentős számú román ajkú betelepülők érkeznek a szomszédos országból.
A lakónépesség növekedést figyelembe véve több olyan település rendelkezett kiugró természetes szaporodással, ahol a nagyobb arányú roma lakosság magasabb gyermekvállalási hajlandósága jellemző – pl. Álmosd, Told.
Néhány kisebb bihari község esetében a lakosság elöregedése a település elnéptelenedését vetíti előre, amelyet legfeljebb a csökkenő ingatlanárak miatt beköltöző hátrányos helyzetű családok tudnak ellensúlyozni. Emellett több település fiatalos korstruktúrája további dinamikus népességnövekedést jelez előre. A megye legnagyobb részére a további elvándorlás valószínűsíthető – Debrecen és szomszédsága (beleértve Hajdúszoboszlót is) jelenthet ez alól kivételt. Biharkeresztesen és környékén az elvándorlás folyamatát valamelyest mérsékelte a román állampolgárok további átköltözése.

Az EUROSTAT becslései szerint az EU összlakosságának növekedése nem áll meg 2080-ig, folyamatos növekedéssel lehet számolni, pl.: Ausztria az, amelyik meg tudja tartani és növelni tudja a népességét. A többi ország; Lengyelország, Románia, Magyarország, Szlovákia, Horvátország és Szlovénia népessége csökkenést mutat az előrejelzés szerint. Magyarország lakossága 2080-ra 1,09 millió fővel lesz kevesebb várhatóan a 2020-as értékhez képest a jelenlegi népesedési és vándorlási tendenciák mellett.

5.10. ábra Magyarország lakosságszám változásának előrevetítése, forrás: EUROSTAT

Hajdú-Bihar megye felzárkózási mutatói

A megyék különböző társadalmi mutatói (szegregátumok száma, kedvezményezett települések száma, kedvezményezett járások száma, Helyi Esélyegyenlőségi Programok intézkedési terveinek száma) előrevetítik a felzárkózást érintő kihívások mihamarabbi eredményes kezelését.
A 105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet alapján a kedvezményezett települések között a társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból kedvezményezett megyei települések száma a 47 település (57%), jelentős munkanélküliséggel sújtott települések 40 település (48%), mindkét szempontból kedvezményezett 30 település (36%). A mindkét szempontból kedvezményezett települések mindegyikében található szegregátum vagy szegregációval veszélyeztetett településrész.

5.1. táblázat Mindkét szempontból kedvezményezett, szegregátummal

Járás neve	Járás település száma (db)	Mindkét szempontból kedvezményezett települések aránya járásban (%)	Szegregátummal rendelkező települések száma a járásban (db)
Balmazújvárosi	5	20%	4
Berettyóújfalui	25	44%	8
Debreceni	2	0%	2
Derecskei	13	30%	11
Hajdúböszörményi	2	0%	2
Hajdúhadházi	3	33%	2
Hajdúnánási	6	0%	1
Hajdúszoboszlói	5	20%	3
Nyíradonyi	9	66%	9
Püspökladányi	12	50%	8

Szegregátumok száma a megyében

A településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről szóló 314/2012 (XI.8.)- Korm. rendeletben foglaltak szerint azon területek tekinthetők szegregátumnak, ahol a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők és a rendszeres munkajövedelemmel

nem rendelkezők aránya az aktív korúakon (15-59 év) belül eléri, illetve meghaladja az adott településtípusokra vonatkozó határértéket. A megye jelenlegi szegregációs helyzete a 2011-es népszámlálási adatokból került meghatározásra, de az azóta eltelt hosszú idő miatt a szegregációs helyzet változhatott, ezért egy pontosabb szegregációs helyzetfeltárást a 2021-es népszámlálási adatokból láthatunk majd.
200 főnél népesebb települések esetében szegregátumnak, illetve szegregációval veszélyeztetett területnek azok az egybefüggő területek tekintendők, melyek megfelelnek a fenti mutatóknak, és a terület lakónépességének száma eléri az 50 főt.
200 főnél kisebb települések esetében a település egészére kell meghatározni a szegregációs mutató értékét.

Országosan 709 szegregátummal rendelkező és 246 szegregációval veszélyeztetett település került beazonosításra. A 2011. évi népszámlálás és a KSH adatai alapján Hajdú-Bihar megye 82 településből 50-ben található szegregátum, 5 településen pedig szegregációval veszélyeztetett településrész.
A KSH szegregációs adatai nem tartalmazzák az adott településen található szegregált településrészek számát, ezért a Helyi Esélyegyenlőségi Programokban (HEP) feltüntetett szegregált településrészek szolgálhatnak részletesebb adatokkal.
A KSH által megállapított, megyei szinten 50 szegregátummal és 5 szegregációval veszélyeztetett településekkel szemben (összesen 55) csak 32 település esetében jelenik meg a HEP-ben szegregátum és szegregációval veszélyeztetett terület feltüntetése Megállapítható tehát, hogy jelentős eltérés mutatkozik a KSH és a HEP szegregációra vonatkozó adatai között, ennek oka lehet, hogy az önkormányzatok nem tudják, hogy vannak ilyen településrészeik, mert eddig nem kérték ki a KSH-tól vagy nem szeretnék nyilvános adatként kezelni.
A HEP-ekben összesen 76 szegregátum és 22 szegregációval veszélyeztetett településrész került megnevezésre. A megye valamennyi városában, a nagyközségek 80%-ban, a községek több mint 50%-ban van jelen szegregátum vagy szegregációval veszélyeztetett településrész.
A legtöbb szegregált településrésszel Hajdúhadház (8), Bagamér (4), Hajdúböszörmény (4), Hajdúsámson (4), Nyírábrány (4) és Pocsaj (4) rendelkezik.
Jelenleg az EFOP 1.6.2. – Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal című pályázatnak megyei szinten 6 település (Nagyrábé, Nyíracsád, Sáránd, Pocsaj, Szerep, Újléta) a kedvezményezettje.
A TOP-4.3.1-16 (Leromlott városi területek rehabilitációja) felhívásnak - , melynek célja az a leszakadó vagy leszakadással veszélyeztetett városrészeken koncentráltan megnyilvánuló társadalmi-fizikai-gazdasági problémák komplex módon való kezelése a területen élők társadalmi integrációjának elősegítése érdekében, - 11 (Balmazújváros, Berettyóújfalu, Derecske, Hajdúdorog, Hajdúsámson, Komádi, Nádudvar, Nyíradony, Püspökladány, Tiszacsege, Vámospércs) városi jogállású helyi önkormányzat a kedvezményezettje a megyében.

5.3.2. Foglalkoztatási viszonyok

Hajdú-Bihar megye lakónépessége 2020. január 1-jén 527 ezer fő volt, 0,2%-kal kevesebb, mint egy évvel korábban.
A gazdasági aktivitást tekintve 2020. év I. negyedévében Hajdú-Bihar megyében a 15–74 éves népesség 62,1%-a, 247 ezer fő volt gazdaságilag aktív, számuk 0,5%-kal meghaladta az egy évvel korábbit. Viszont, ha egy tíz éves átlagot nézünk, akkor 2010. év IV. negyedévében átlagosan 187,3 ezer fő számított foglalkoztatottnak, amely alapján 45,5%-os foglalkoztatási ráta volt számítható.
Jelenleg a munkaerőpiacon 237 ezer fő foglalkoztatottként, 10 ezer fő munkanélküliként jelenik meg. A foglalkoztatottak száma nőtt, a munkanélkülieké csökkent 2019. év I. negyedévéhez képest. A változás iránya mindkét esetben ellentétes volt az országossal. A foglalkoztatási ráta 59,5%-ot tett ki, ami 0,9 százalékponttal meghaladta az egy évvel korábbit. Az arány alacsonyabb volt az országos átlagnál (60,3%). A munkanélküliségi ráta 4,2%-ot ért el, ami 0,6 százalékponttal elmaradt az egy évvel korábbitól. Az arány magasabb volt az országos átlagnál (3,7%). Az inaktívak száma 151 ezer főt tett ki, 1,9%-kal kevesebbet az egy évvel korábbinál.

2020. év 1-3. hónapjának átlagában a Hajdú-Bihar Megyei Kormányhivatal járási hivatalainak regiszterében 21 366 fő álláskereső szerepelt, amely az előző év 1-3. hónapjának átlagához képest 2 422 fővel történő, **(**10,2%-os) **csökkenést** jelentett. A COVID19 márciusi megjelenésével a 2020. év 1-9. hónapjában az előző év ugyanennek az időszakához képes még nagyobb növekedés tapasztalható, 2470 fővel nőtt az álláskeresők száma, ami 10,9%-os növekedést jelentett.

A Hajdú-Bihar Megyei Kormányhivatal járási hivatalainak foglalkoztatási osztályain 2020. év 1-9. hónapjában 62947 álláshely állt rendelkezésre, ami 8,4% -kal kevesebb a tavalyi év hasonló időszakához képest.
A Hajdú-Bihar Megyei Kormányhivatal járási hivatalainak regiszterében 25 193 fő álláskereső szerepelt 2020. év 1-9. hónapjának átlagában, amely az év 1-9. hónapjának átlagához képest 2 470 fővel 10,9%-os növekedést jelent

Pénzbeli ellátásra 2020. év 1-9. hónapjában átlagosan 12 925 fő álláskereső volt jogosult, ami a nyilvántartott álláskeresők 51,3%-a. A bázisidőszakban az álláskeresők 54,5%-a, 12 393 fő kapott ellátást. A vizsgált időszak átlagában a pénzbeli ellátásban részesülők 44,4%-a foglalkoztatás helyettesítő támogatásban, 30,9%-a járadék típusú ellátásban, 24,4%-a segély típusú ellátásban és 0,3%-a rendszeres szociális segélyben részesült. Az álláskeresők 48,7%-a semmilyen pénzbeli támogatást nem kapott a vizsgált időszak átlagában.

A nyilvántartott álláskeresők aránya a munkavállalási korú népességhez viszonyítva 2020. év 1-9. hónapjának átlagában országosan 4,99%, míg Hajdú-Bihar megyében 7,13% volt. Megyénkben a legalacsonyabb értékkel, 5,79%-kal a Debreceni Járási Hivatal rendelkezett. Emellett még három járási hivatalnál volt alacsonyabb a mutató értéke a megyei átlagnál. Hajdú-Bihar megyében a Nyíradonyi Járási Hivatalban 10,85%-kal a legmagasabb a nyilvántartott álláskeresők aránya a munkavállaló korú népességhez viszonyítva.

A relatív mutató arányának változása 2020. év 1-9. hónapjában az álláskeresők létszámváltozásával összhangban mind a tíz járásban növekedést mutat 2019. év 1-9. hónapjához képest. A relatív mutató aránya megyei szinten 1,01%-ponttal volt magasabb a bázisidőszaki értéknél. A legkisebb arányú növekedés a 2019. évi bázisidőszakhoz képest 0,05%-ponttal a Püspökladányi Járási Hivatal területén, ahol a tárgyidőszak átlagában 6,32% volt a mutató értéke. A legmagasabb arányú növekedés 2,08%-ponttal a Hajdúszoboszlói Járási Hivatal illetékességi területén volt tapasztalható, amelynek következtében a vizsgált időszak átlagában a járásban 7,18% volt a mutató értéke.

Hajdú-Bihar megyében az álláskeresők korcsoport szerinti összetételét vizsgálva a 25 évnél fiatalabbak aránya az összes nyilvántartott álláskeresőn belül mindkét (2019. év és 2020. év 1-9. hónap átlagában) meghaladta a 15%-ot (2019. vizsgált időszakban év 1-9. hónapjában 15,6%, míg 2020. év 1-9. hónapjában 15,1%). A 25 évnél fiatalabb álláskeresők 2020. év vizsgált időszakának átlagában 7,6%-kal voltak többen, mint egy évvel korábban. A számukban 269 fős növekedés következett be, így 2020. év vizsgált időszakának átlagában 3 804 fő 25 év alatti álláskereső volt a járási hivatalok nyilvántartásában.

5.11. ábra 25 év alatti és 55 év feletti álláskeresők számának alakulása járásonként, forrás: KSH,

A megyében az **55 év és afeletti álláskeresők** 2020. év 1-9. havi átlagos létszáma 9,7%-os növekedést követően 6 611 fő volt. A célcsoport nyilvántartott álláskeresőkön belüli aránya 0,3%-pontos csökkenést követően 26,2% volt, attól függetlenül, hogy a számuk 586 fővel növekedett a bázisidőszakhoz képest.

A vizsgált időszakban a megye álláskeresőinek döntő hányada (84,3%) fizikai foglalkozású volt, ami 21 244 fő állástalant jelentett, ez a szám 1 953 fővel, 10,1%-kal haladta meg az előző évi adatokat. A **szellemi foglalkozásúak** létszáma 2020. év 1-9. hónapjának átlagában 3 948 fő, ami a 2019. évi bázisidőszakitól, 516 fős növekedés következtében, 15%-kal magasabb.

5.12. ábra Hajdú-Bihar megye főbb munkaerőpiaci információi, forrás: Hajdú-Bihar Megyei Kormányhivatal

5.3.3. Humánkapacitások és versenyképes munkaerő

Az iskolai végzettség struktúráját tekintve 2020. év 1-9. hónapjának átlagában a legfeljebb 8 általános iskolai végzettségűek száma a vizsgált időszakban 10 197 fő volt, az álláskeresőkön belüli arányuk pedig 40,5%. Gimnáziumi végzettséggel 3 273 fő, felsőfokú végzettséggel 1 484 fő rendelkezett. Az előbbi csoport aránya a nyilvántartott álláskeresők között 13%, míg az utóbbiaké 5,9%. Az álláskeresőkön belüli megoszlás esetében a legfeljebb 8 általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya 4%-ponttal kevesebb az előző év azonos időszakánál.
A középfokú végzettségűek aránya 2020. év háromnegyedévének átlagában 3,4%-ponttal növekedett, ami kihatott a gimnáziumot végzettek arányára is, mivel az 1,4%-ponttal emelkedett, annak következtében, hogy számuk 636 fővel növekedett. A felsőfokú végzettségűek száma 276 fővel emelkedett, miközben az álláskeresőkön belüli arányuk is nőtt a bázisidőszakhoz képest.
A 2020. évi vizsgált időszak átlagában 1 484 fő felsőfokú végzettségű álláskereső szerepelt a nyilvántartásban, ami 22,9%-os növekedésnek felelt meg a bázisidőszakhoz képest. A középfokú végzettséggel rendelkezők 50,5%-a szakiskolában vagy szakmunkásképzőben végzett, 26,4%-a szakközépiskolai és technikumi, 23,1%-a gimnáziumi végzettségű. Egy év alatt 89 fővel, 0,9%-kal növekedett az alapfokú végzettséggel rendelkező álláskeresők száma a nyilvántartásban.

5.3.4. Jövedelmi viszonyok

A keresetek tekintve 2020. év I. negyedévében Hajdú-Bihar megyében a teljes munkaidőben alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete 315 ezer forint volt. Ez a 2010-es adatokhoz képest 85%-os növekedést produkált (2010-ben a teljes munkaidőben foglalkoztatottak havi bruttó átlagkeresete 168 ezer forintot tett ki).
Jelenleg a bruttó és nettó átlagkereset – a közfoglalkoztatottakkal együtt számítva – egyaránt 8,3%-kal múlta felül a 2019. I. negyedévit, folytatva a korábbi időszakok emelkedő tendenciáját. A növekedés üteme elmaradt az országostól. A keresetek nagysága 17,9%-kal alacsonyabb volt, mint országosan. A versenyszférában 7,1%-kal, 326 ezer forintra, a költségvetési szférában 9,9%-kal, 302 ezer forintra emelkedtek a keresetek. Az átlagkereset a fizikai foglalkozásúaknál 10,4, a szellemieknél 6,7%-kal nőtt, ennek eredményeként az előbbiek átlagosan bruttó 243, az utóbbiak 404 ezer forintot kerestek. 2020. márciusában a teljes munkaidőben alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete 325 ezer forintot, míg adókedvezmények nélküli nettó átlagkeresete 216 ezer forintot tett ki. A keresetek egyaránt 7,0%-kal haladták meg az egy évvel korábbit. A fizikai foglalkozásúak bruttó átlagkeresete 251, a szellemieké 415 ezer forintra nőtt. Közfoglalkoztatottak nélkül számolva a bruttó átlagkereset 342 ezer, a nettó átlagkereset 227 ezer forintra emelkedett.

5.3.5. Vallási felekezetek és nemzetiségek helyzete

A kisebbségek számára és területi megoszlására elsősorban a népszámlálási adatokból lehet következtetni, azonban fontos megjegyezni, hogy a vallásra, felekezetre és etnikai hovatartozásra vonatkozó kérdések önbevalláson alapulnak, illetve nem kötelezőek. Emiatt a népszámlálási adatok és a valós viszonyok között jelentős eltérések is adódhatnak.

2011-ben a válaszadók 63 %-a vallotta magát valamelyik vallási közösséghez, felekezethez tartozónak. A valamelyik vallási közösséget, felekezetet megjelölő népesség 29 -%-a református, emellett a katolikusok létszáma is számottevő (15,7%) a megyében, bár az 2001 népszámlálási adataihoz képes jelentős csökkenés tapasztalható mindkét közösségnél. Debrecen a magyarországi reformációban kiemelkedő szerepet játszott, ennek kapcsán vívta ki a „kálvinista Róma” elnevezést. A református egyház szerepe a megye egészében is kiemelkedő. A többi megyében – Szabolcs-Szatmár-Bereg kivételével, ahol 50 százalékos arányuk – a reformátusok egyharmad alatti arányt képviselnek. E mellett a görögkatolikusok jelenléte (13 százalék) is átlag feletti a megyében az országoshoz (3,3 százalék) képest.
Jelentős létszámú vallási közösség még a Jehova tanúi, Baptista, Pünkösdi és az Evangélikus közösség.

A megkérdezettek körében ugyanakkor a lakosság 35,8%-a nem vallotta magát egyik felekezethez tartozónak sem.

2011-ben a megye lakónépességének 4,6 %-a (25 ezer fő) vallotta magát valamilyen hazai nemzetiséghez tartozónak, ez az arány 2001-ben 2,2 % volt. Hajdú-Bihar megyében mind a 13 hazai nemzetiség képviselteti magát, különböző arányban.
A megyei népesség legnagyobb létszámú (18 ezer fős) nemzetiségi csoportját a romák alkották 2011-ben, akik a megye népességéből 3,4 %-os részarányt képviseltek és számuk 2001-hez képest 1,6-szeresére növekedett. A nemzetiséghez tartozást vállalók mellett a nemzetiségi nyelvet anyanyelvként már jóval kisebb részben jelölték meg a válaszadók: a roma nemzetiségűek 17 százaléka, a románok 41 százaléka, a németek 28 %-a.

A román lakosság aránya néhány településen továbbra is jelentősnek mondható, mivel Bedő község lakosainak közel 60%-a román nemzetiségűnek vallotta magát, emellett Körösszegapátiban, Körösszakálon és Vekerden haladta, illetve közelítette meg arányuk a 15%-ot.
Az elmúlt években – elsősorban az ártándi határátkelő közelében – megkezdődött a nagyváradi lakosság magyarországi ingatlanvásárlása és részben átköltözése. A határ magyar oldalán házat vásárló román állampolgárok napi rendszerességgel járnak Nagyváradra munkavállalás, illetve egyéb teendőik céljából. Ártándon, Biharkeresztesen, Bedőn,
Berekböszörményben, Körösszegapátiban és Nagykerekiben figyelhető meg ez a folyamat.

A romáknak 62 településen, a románoknak Pocsajban, Mezősason, Mezőpeterden, Létavértesen, Körösszegapátiban, Körösszakálban, Debrecenben, Biharkeresztesen, Berekböszörményben és Bedőben alakult meg a képviselete. Német nemzetiségi önkormányzat pedig Debrecenben, Balmazújvárosban és Hajdúszoboszlón jött létre.

A 2011-es népszámlálás szerint mintegy 315 000 cigány lakos élt hazánkban. A szociológiai felmérések tovább vezetésén alapuló demográfiai becslés szerint 2011-ben közel 658 000 cigány lakos élt az országban. A Debreceni Egyetem 2010-13 között készült felmérése pedig ennél lényegesen nagyobb, több mint 876 000 fős értéket regisztrált.
Az 1984-87 között lezajlott úgynevezett CIKOBI (a megyei tanácsokon belül működő Cigányügyi Koordinációs Bizottságok) a rendszerváltást megelőző adatgyűjtés során a helyi tanácsok megkérdezésén keresztül 22 702 főt azonosított cigány nemzetiségűnek Hajdú-Bihar megyében. A 2011-ben készült népszámlálás alapján 18 542 fő, míg a 2010-13 között készített kutatásnál 48 598 fő vallotta magát cigány nemzetiségűnek a megyében.
A 2019. október 13-i nemzetiségi önkormányzati választáson 15 290-en regisztrálták magukat roma nemzetiségi választóként.
Pásztor István és Pénzes János 2011-es egyetemi lekérdezései alapján rendelkezésre álló adatgyűjtései, kutatási eredményei azt mutatják, hogy a megye települési közül 11-ben 25% feletti a roma etnikai kisebbség aránya. Biharnagybajom, Szerep, Hajdúhadház, Pocsaj, Sáp, Körösszakál, Bagamér, Bedő, Hencida, Bojt és Told van olyan helyzetben, ahol a roma népességi arány emelkedése tendencia jelleggel felismerhető, a korstruktúra fiatalodása figyelhető meg.

5.13. ábra A cigány népesség száma Hajdú-Bihar megye járásaiban (fő), 2011.

A megyei járásai közül a Berettyóújfalui és a Derecskei járásban legnagyobb a roma népesség, míg a legkisebb roma népesség szám a Hajdúszoboszlói járásban található.

A különböző stratégiai dokumentumok (Helyi Esélyegyenlőségi Program, Szolgáltatási Út Térkép) alapján az alábbi hátrányt jelentő hiányosságok, megoldandó problémák jelentek meg romákra vonatkozóan:

- alacsony iskolai végzettség,
- lakhatási problémák,
- munkaerő-piaci esélyek korlátozottsága,
- közüzemi tartozások felhalmozása,
- nem megfelelő érdekképviselet,
- az átlagosnál rosszabb egészségügyi állapot,
- pénzügyi tudatosság hiánya,
- életvezetési kompetenciák hiányosságai,
- gyermeknevelési ismeretek hiánya,
- szemléletformálás kialakítása a többségi társadalom által képviselt normák elfogadásáért,
- gyermekvállalás tudatosításának hiánya.

A roma lakosság körében jóval alacsonyabb az iskolázottság és a foglalkoztatottság szintje, amely probléma évtizedekre húzódik vissza. Esetükben a munkaerőpiaci problémák halmozottan jelentkeznek, és jórészt ebből fakadnak a további szociális nehézségek, melyek a legtöbb társadalmi-gazdasági indikátorban is megmutatkoznak. A romák integrációja szempontjából ezért különösen fontos az iskolázottság emelése és az alacsony szakképzettségűek foglalkoztatásának segítése. Ennek hatékony megvalósítása nélkül a szociális feszültségek tovább fognak fokozódni különösen a romák által nagyobb arányban lakott településeken.
Másik jelentős évek óta húzódó és meg nem oldódott probléma a szemléletváltás elősegítése, amely több területen akadályozó tényezőként jelenik meg a többségi társadalom számára. Szemléletformálás szükséges elsősorban a munkavállalás, gyermeknevelés és a magatartási normák betartása terén.
A jövőben a roma népesség jelentős számbeli és főként aránybeli növekedése várható főleg azokon a településeken, ahol eddig is magas volt a roma lakosság aránya.

5.4. Debrecen népességföldrajzi helyzete

Debrecen lakosságszáma 2011. januárjában 205 468, míg 2020. januárjában 201 081 fő volt, ami 2,4%-os csökkenést jelent, ezzel együtt is az ország 2. legnépesebb városnak tekinthető. 2011. október 1-jén a megye lakosságának 39 %-a Debrecenben, további 41 %-a többi városban, 20 %-a községekben élt.
A lakosság számának csökkenése az ország valamennyi nagyvárosa esetében jellemző volt.
Debrecenben a 0-14 éves állandó lakosok számának tendenciája az időskorúakkal fordítottan arányos. 2008 és 2018 között Debrecenben a 0-14 éves korú lakosok száma 28.803 főről 27.965 főre csökkent, ami megközelítőleg ezer fős népesedési csökkenést jelent közel tíz év leforgása alatt. Ez bár jóval kisebb csökkenés, mint az idősek számának növekedése, összességében mégis elöregedést és a település népességszámának fogyását vetíti elő.
Az öregedési index közel 30%-os emelkedést mutat, míg 2008-ban 105,26 % volt a lakónépesség öregedési indexe, addig 2018-ban 134,88%-ra növekedett. A 65 év felettiek számának erőteljes növekedése és a 14 év alattiak arányának folyamatos csökkenése, nem csupán az öregedő társadalomra vonatkozó mutatókat támasztja alá, de a társadalom és az adott terület eltartó képességének szempontjából is fontos kérdéseket vet fel.

5.2. Táblázat Debrecen népesedési adatai (Forrás: TEIR):

	Vizsgált időszak							
	2011	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
Élveszületések száma (fő)	1819	1768	1772	1874	1972	1833	1921	1809
Halálozások száma (fő)	2159	2062	2093	2164	2214	2116	2188	2265
Az élveszületések és halálozások különbözete (fő)	-340	-294	-321	-290	-242	-283	-267	-456

A vándorlási különbözet tekintetében 2009 és 2015 között Budapest az állandó vándorlást figyelembevéve pozitív értéket mutatott, míg a többi város és község negatívat, viszont 2016-18 között az egyenlegek megfordultak. 2019-ben a fővárosban jelentős (-7719) míg a városokban kisebb értékű negatív vándorlási különbözet tapasztalható, addig a községekben kiugróan magas (9120) pozitív érték figyelhető meg. Ez a nagyméretű változás részben a városokból a községekbe történő költözéssel is magyarázható, hiszen az olcsó ingatlanok többek számára elérhetők, főleg, ha igénybe veszik a Családi Otthonteremtési Kedvezményt (CSOK).

5.3. Táblázat Debrecen vándorlási mutatói (Forrás: TEIR):

	Vizsgált időszak							
	2011	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
Az állandó jellegű elvándorlások száma (fő)	3132	2982	3050	3653	3717	4132	4184	4450
Az állandó jellegű odavándorlások száma (fő)	2795	2709	2688	3227	3325	3573	3726	3669
Az állandó jellegű oda- és az elvándorlások különbségének 1000 állandó lakosra vetített száma (fő)	-1,64	-1,33	-1,77	-2,08	-1,91	-2,74	-2,25	-3,86

2011 és 2019 között a foglalkoztatási arány folyamatosan nőtt Hajdú-Bihar megyében, 2019-ben 58,5 % volt, ami a többi megyéhez képest elmaradásban van.
Az ezredforduló utáni munkaerőpiaci folyamatok alapján Debrecen helyzete Miskolc után a legrosszabb. 2000 és 2012 között Miskolc rátája volt a legmagasabb, melyet Debrecen követett. A 2008-as gazdasági válság mindenhol ugrást okozott a rátákban, azonban Győrben, Székesfehérváron és Miskolcon is csökkenő tendencia érvényesül.
2011 és 2019 között Debrecenben folyamatosan csökkent a regisztrált munkanélküliek/nyilvántartott álláskeresők száma (Forrás: TEIR).

5.4. Táblázat Regisztrált munkanélküli/nyilvántartott álláskeresők száma nemek szerint, forrás: KSH

Vizsgált időszak	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Regisztrált munkanélküli/nyilvántartott álláskereső férfiak száma/állandó népességből 15-64 éves férfiak száma (negyedévek átlaga) (%)	8,91	9,16	9,07	7,97	6,65	5,9	4,99	4,49
Regisztrált munkanélküli/nyilvántartott álláskereső nők száma/állandó népességből 15-64 éves nők száma (negyedévek átlaga) (%)	8,5	8,69	8,65	7,99	7,29	6,52	5,9	5,38

Ugyanebben az időszakban szintén csökkent a megyeszékhely városok esetében is az álláskeresők száma (Pécs, Szeged, Székesfehérvár), legnagyobb mértékű változás Miskolcon történt a férfiaknál.
A foglalkoztatottság minden megyében nőtt, a legnagyobb mértékben a kedvezőtlen munkaerőpiaci helyzetű térségekben, Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön, így a területi különbségek valamelyest csökkentek. A foglalkoztatási ráta változatlanul a gazdaságilag legfejlettebb területeken, leginkább Győr-Moson-Sopron és Vas megyében, valamint a fővárosban haladta meg az országos átlagot (69,2%).
Debrecenben az iskolázottság tekintetében a 8 általánosnál kisebb végzettségű regisztrált munkanélküliek/nyilvántartott álláskeresők száma csökkent a legnagyobb mértékben.
A rendszeres szociális segélyben részesített regisztrált munkanélküliek száma (negyedévek átlaga, fő) is jelentősen kevesebb volt Debrecenben a fent vizsgált időszakban.
2020. márciusától a koronavírus megjelenésével a foglalkoztatottság jelentős csökkenést mutatott, így a munkanélküliség eddig kedvező adatai jelentősen romlottak. 2020. 06 hónapban a nyilvántartott álláskereső száma 9 092 fő volt, míg egy évvel korábban 6 209 fő.
Az álláskeresési segélyben részesülők száma (negyedévek átlaga) Debrecenben 2011-ben 904 fő, 2019-ben pedig 627,75 fő. Több mint a felére csökkent a rendszeres szociális segélyben részesített regisztrált munkanélküliek száma (negyedévek átlaga) is a megyeszékhelyen.
2018-ban az egy adózóra jutó személyi jövedelemadó-alapot képező jövedelem összege 2,8 millió forint volt. A magasabb keresetekkel összefüggésben az egy adófizetőre jutó adóalap összege a fővárosban, illetve vonzáskörzetében, valamint Közép- és Nyugat-Dunántúl egyes járásaiban, illetve a nagyvárosok körzetében volt a legnagyobb. Ezzel szemben az Alföld, Észak-Magyarország és Dél-Dunántúl határmenti területein élők rendelkeztek a legalacsonyabb adóköteles jövedelemmel.
Debrecenben a havi átlagjövedelem 235.098 forint, ami a budapesti átlagbérhez képest 10%-kal alacsonyabb.
(Forrás: KSH)

6. Az infrastruktúra állapota Hajdú-Bihar megyében

6.1. Vonalas rendszerek, létesítmények

6.1.1. Közúti közlekedés

Az infrastrukturális ellátottság tekintetében Hajdú-Bihar megyében a Magyar Közút Nonprofit Zrt. által fenntartott útszakaszok minőségét folyamatosan ellenőrzik és szükség esetén karbantartási munkákat végeznek. A tapasztalat az, hogy jellemzően a kistelepüléseknél jelentkeznek régóta húzódó közúti problémák, mert vannak még olyan útszakaszok, amelyek 40-50 éve épültek pályaszerkezet nélkül. Folyamatosan vannak egyeztetések a települési önkormányzatok és a Zrt. között.
A 2018-19-es években nagy mértékű megyei közútfejlesztések történtek, amelyek segítik a települések egymás közötti elérhetőségét, így vonzóbbá válnak a befektetők számára, erősítik a foglalkoztatottak elhelyezkedési esélyeit.
Hajdú-Bihar megye gyorsforgalmi hálózatát 54,6 km autópálya alkotja (2017), a főúthálózata 423,3 km (I. rendű) 159,4 km, II. rendű: 263,9 km), mellékúthálózata 1124,1 km hosszú. Az úthálózat sűrűsége a megyében 26,2 km/100 km^2, mintegy 25%-kal kisebb a 34,4 km/100 km^2-es országos átlagnál. Ez az adat a megye településstruktúrájával mutat szoros összefüggést, mivel más, aprófalvas területeken hasonló elérhetőség biztosításához nagyobb útsűrűségre van szükség. Az 1 000 lakosra jutó úthossz 3,02 km az országos átlagot megközelíti (3,25 km).
A nemzetközileg is fontos útvonalak közül Hajdú-Bihar megye északi részét érinti a TENT-T törzshálózat (a korábbi V. jelű közlekedési folyosó közúti ága), illetve a TENT-T kiegészítő hálózatának alábbi két ága:

- Polgár–Debrecen–Berettyóújfalu,
- Püspökladány–Berettyóújfalu–országhatár.

Magasabb hálózati rangú utak fejlesztése a megyét érintően

- M4 autópálya Berettyóújfalu – Nagykereki országhatár közötti szakasz, mely 2020-ban el is készült,
- M4 autópálya és a 42. sz. főút teherforgalmi összekötésének előkészítése és megvalósítása,
- M4 Törökszentmiklós (Nyugat) - Püspökladány – Berettyóújfalu közötti gyorsforgalmi út előkészítése,
- M4 Törökszentmiklós (Nyugat) – Püspökladány közötti szakasz előkészítése,
- M4 Püspökladány – Berettyóújfalu közötti szakasz előkészítése,
- Berettyóújfalu nyugati elkerülő (az M4-M35 csomópont és a 47. sz. főút közötti szakasz vonatkozásában) engedélyezési és kiviteli terveinek elkészítése,
- M35 autópálya (I. ütem) 4. sz. főút – 481. sz. főút közötti szakasz és a 481. sz. főút megvalósítása,
- M35 autópálya (II. ütem) 481. sz. főút – Berettyóújfalu közötti szakasz megvalósítása,
- M3 – M35 autópálya, görbeházi csomópont fejlesztése,
- 471. sz. főút Debrecen – Hajdúsámson projekt megvalósítása,
- 471. sz. főút Hajdúsámson elkerülő projekt megvalósítása,
- 471. sz. főút Hajdúsámson – megyehatár projekt megvalósítása,
- 48. sz. főút Debrecen – Nyírábrány országhatár szakasz fejlesztése,
- Szeged-Debrecen közötti szakasz 2×2 sávos közúti kapcsolat kialakításának előkészítése.

Tervezett közlekedési fejlesztések Debrecent érintően a következők:

- A 354 sz. főút és a Debrecen Megyei Jogú Város kezelésében lévő Vezér utca közötti új, 2x1 sávos, mintegy 1,5 km hosszú útszakasz előkészítése, aminek részeként a 354. sz. főút 2+700 km szelvényének környezetében 1 db új, különszintű csomópont tervezése a folyamatos fizikai elválasztással rendelkező 354. sz. főút feletti műtárggyal.
- az M35 autópálya csomópontjának Debrecen-Józsa térségében történő megépítése
- a 33-as főút M35 autópálya és a 3316. jelű összekötő út közötti szakaszának 2x2 sávosra történő kapacitásbővítése,
- A 33. sz. főút 108+923 km szelvényben lévő Nyíl utca - Hadházi úti csomópont átépítése,
- A 35.sz. főút, Böszörményi út - Békessy Béla utcai jobbra kanyarodó forgalmi sáv megvalósítása,
- A 47. sz. főút, Mikepércsi út – Leiningen utca csomópontjában sziget nélküli, önálló jobbra kanyarodó sáv kialakítása Debrecen Centrum irányába,
- A 471. sz. főút 0+000 – 1+000 km szelvények közötti szakasz (Debrecen belterület, Sámsoni út Kassai úttól a Mátyás Király utcáig terjedő szakasz) mai igényeknek megfelelő másodrendű főúti paraméterekkel rendelkező 2x2 sávos kapacitásbővítése, valamint a 100. számú vasúti fővonal keresztezésében különszintű keresztezése,
- A 48. sz. főút, Faraktár utca – Budai Nagy Antal utca – Vámospércsi út – Hétvezér utcák csomópontjában minden irányból külön jobbra kanyarodó sáv kialakítása. A 48. sz. főút / Szenci-Molnár Albert utca csomópont jelzőlámpás forgalomszabályozása, továbbá a 48. sz. főúton lévő jelzőlámpás csomópontok összehangolási rendszerének elkészítése a 4. sz. főútig,
- A 4. sz. első rendű főút Hajdúszoboszló - Debrecen közötti szakaszának 2x2 sávra történő bővítése 11,2 km hosszon, 3 db különszintű csomóponttal,
- A 4. sz. főút, Wesselényi utca - 4814. jelű összekötő út, Vágóhíd utca csomópontjában jobbra kanyarodó sáv kialakítása a Vágóhíd utcáról Nyíregyháza irányába,
- A 4. sz. főút, Rakovszky utcáról külön jobbra kanyarodósáv létesítése az Ótemető utcára,
- 4.sz. főút, Debrecen, Szoboszlói út – Külsővásártér – Erzsébet utcai csomópont kapacitásbővítő fejlesztése,
- Debrecen - Nyíregyháza közúti kapcsolat fejlesztése: Debrecen és Nyíregyháza között közvetlen, részben új nyomvonalon vezetett gyorsforgalmi kapcsolat létrehozása (28 km új út építés (Hajdú-Bihar megye ebből 8,0 km),
- a debreceni Észak-Nyugati Gazdasági Övezet területe körüli, 2x1 sávos út megépítése, valamint az így kialakuló út Debrecen-Nagymacs és Debrecen-Józsa felé történő kapcsolatának 2x1 sávos, illetve a 33. számú főútig vezető út 2x2 sávos kiépítése,
- a debreceni közforgalmú logisztikai és konténerterminál Országos Intermodális Konténerterminál Hálózat részeként történő megépítése,
- a 108-as vasútvonalnak Debrecen és a megépülő konténerterminál közötti szakasz fejlesztése, villamosítására, korszerűsítésére és a 100-as vasútvonalra történő becsatlakozásához szükséges pályakorrekció megvalósítására, valamint a szükséges közműinfrastruktúra (villamosenergia-ellátás, gázellátás, a csapadékvizek továbbítására alkalmas hálózat, a tűzivíz- és használativíz-ellátását növelő, valamint a szennyvíz elvezetését biztosító infrastruktúra és a távközlési infrastruktúra kiváltását is eredményező új távközlési hálózat) kiépítése.

Ezek a beruházások jelentős építési munkálatokkal járnak, ezért rendkívül fontos egy olyan hosszú-távú ökológiai átjárórendszer kialakítása, amely csak ilyen mértékű beruházások esetén valósítható meg. A gyorsforgalmi utak, főutak, térségi szerepű összekötő utak és az egyéb mellékutakkal kapcsolatban szükséges feltétel, hogy az engedélyeztetés során a természetvédelmi hatósági engedély megszerzése a többi engedély beszerzésével párhuzamosan történjen, hogy időben fény derüljön az esetleges összeférhetetlenségekre és új területi javaslatokat lehessen kialakítani. Javasolt előzetes egyeztetés céljából már a tervezési folyamat elején megkeresni a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóságát.
Az M35-ös autópálya, majd az M4-es megvalósulásának a határon túli magyar közösségek is haszonélvezői lesznek, hiszen közvetlen kapcsolatot teremt Felvidék és Észak-Erdély között. A beruházás továbbá biztosítja Hajdú-Bihar megye településeinek nagytérségi összeköttetését, valamint a határon túli városok és megyék kényelmes elérését.
A személygépkocsi ellátottság 2010-től folyamatosan nő minden megyében, Hajdú-Bihar megye a 2019-ben a negyedik legnagyobb számú személykocsival rendelkező megye. A személygépkocsi állomány átlagos életkora 2011-ben 11,9 év volt, ami 2019-ben 14,4 évet mutatott.
2018-ban a főváros után Debrecenben volt a legmagasabb az üzemeltető lakhelye szerint személygépkocsik száma (71 811), melyet Szegeden (55 140), Pécs (52 402), Győr (50 962) és Miskolc (50 795) követ. A megyei jogú városok közül legkevesebb személygépjármű állománnyal Eger (19 784) és Dunaújváros (15 642) rendelkezett 2018-ban.
A közúthálózat állami tulajdonú országos közutakból és önkormányzati tulajdonú helyi közutakból áll. 2018-ban az országos és a helyi közutak hossza együttesen 213 ezer kilométer volt, 53 ezer kilométerrel több, mint 2000-ben. 2010 óta legnagyobb mértékben a kerékpár- és az autóutak hossza gyarapodott (66, illetve 52%-kal), ezzel szemben a gyalogutak és járdáké, illetve az egyéb országos közutaké (2,2, illetve 1,4%-kal) csökkent. 2018-ban az országos közutak hossza 32 070 kilométert tett ki. 2000–2010 között az autópályák hossza megkétszereződött, ezt követően a növekedési üteme lelassult. 2018-ban az autópályák hossza (1 197 kilométer) 12,2%-kal haladta meg a 2010-es értéket.
2018-ban az utak hossza Debrecenben 172,8 km volt, amely jelentős változást mutat az előző időszakhoz képest. A főváros után Debrecen rendelkezik a leghosszabb kerékpárúttal, amelyet Győr (73,5 km), Nyíregyháza (62,9 km) és Békéscsaba (62,5 km) követ. Legkevesebb kerékpárúttal Veszprém (7 km), Miskolc (6 km) és Pécs (4,7) rendelkezik.

6.1.2 Gyorsforgalmi utak

A térségben kiépült és kiépülő nemzetközi és országos kapcsolatokat megtestesítő gyorsforgalmi utak elsődlegesen a tranzitforgalmat bonyolítják le, illetve a terület jó elérhetőségét biztosítják.
A megye északi részét keresztező M3 autópálya, illetve az ehhez csatlakozó M35-ös autópálya kiépülésével a megye településeinek gyorsforgalmi úti elérése, és ezzel a nagytérségi kapcsolatai jelentősen javultak. A megye déli településeinek elérhetőségét az M35 autópálya– Debrecen-Berettyóújfalu közötti szakasza javítja jelentősen. 2020-ra elkészült az M4 autópálya Berettyóújfalu-országhatár közötti szakasza is. További jelentős fejlődést hozhat a közúti kapcsolatokban a tervezett Püspökladány – Berettyóújfalu közötti gyorsforgalmi kapcsolat, valamint a Debrecen 2030 programban meghirdetett M35-ös józsai csomópontjának és a 35. számú főútnak az összekötése.

6.1.3 Főutak

Hajdú-Bihar megye főúthálózata debreceni központtal (6.1 ábra) sugaras elrendezésű. A főúthálózat megfelelően feltárja a megyét – figyelembe véve az országhatár és a Hortobágyi Nemzeti Park elhelyezkedését.

6.1. ábra Hajdú-Bihar megye közúti hálózata. (Saját szerkesztés MTRT 2020 adatok alapján)

A 33. sz. Füzesabony–Debrecen másodrendű főút biztosítja a Hortobágy kelet-nyugati átjárhatóságát a Hortobágyi Nemzeti Parkot érintő egyetlen főútként. Tervezett fejlesztése keretében összekapcsolásra kerül a 354. számú főúttal.

A 35. sz. Nyékládháza–Debrecen másodrendű főút szerepe jelentősen lecsökkent a párhuzamos M35 autópálya megvalósulásával, elsősorban elővárosi és települések környéki forgalmat, valamint a lassú járműforgalom igényeit elégíti ki.
A 354. sz. Debrecen északi elkerülő elsőrendű főút és a 481. sz. Debrecen déli elkerülő elsőrendű főút az M35 autópályával együtt biztosítja Debrecen nyugati elkerülését a 4., 35., 33., 4., 47. sz. főutak között.
A 36. sz. Polgár–Nyíregyháza másodrendű főút rövid szakasza érinti a megyét, amely Polgár Tiszavasvári irányú kapcsolatát biztosítja.
A 4. sz. Budapest–Debrecen–Záhony elsőrendű főút fontos nagytérségi kapcsolatokat biztosít Szolnok és Nyíregyháza térségével.
A 42. sz. Püspökladány–Biharkeresztes elsőrendű főút a megye déli részének harántirányú átjárhatóságát biztosítja a 4. sz. főút irányából Nagyvárad (Románia) felé, így nemzetközi és nagytérségi szerepe is jelentős. Az autópálya Püspökladány–Berettyóújfalu és Berettyóújfalu–országhatár szakaszai vehetik át a forgalmát.
A 427. sz. Berettyóújfalu déli elkerülő másodrendű főút a település nyugati elkerülőjének a 47. sz. főúthoz történő visszakötését biztosítja.
A 47. sz. Debrecen–Szeged másodrendű főút jelenleg kiemelten fontos nemzetközi és nagytérségi szerepet is betölt a Hajdú-Bihar megyei közúthálózatban, mivel jelenleg a Debrecen-Berettyóújfalu szakasza biztosítja az M3 – M35 gyorsforgalmi utak kapcsolatát Nagyvárad (Románia) irányába. Elkészült az M35 autópálya Berettyóújfaluig történő meghosszabbítása, így a 47. sz. főút párhuzamos szakaszának forgalmi terhelése jelentősen csökkent. Új jelentőséget kaphat azonban a Debrecen-Békéscsaba-Szeged főútvonal ismét országos jelentőségű szakaszaként a tervezett fejlesztés, kapacitásbővítés nyomán.
471. sz. Debrecen–Mátészalka másodrendű főút elsősorban a megyeközpont elérhetősége szempontjából kiemelkedően fontos, agglomeráció kapcsolatokat biztosító tengely. Fejlesztése folyamatosan történik, elkészült Hajdúsámson elkerülő, a Debrecen–Hajdúsámson szakasz, valamint elkészült a debreceni bevezető szakasz négynyomúsítása.
A 48. sz. Debrecen–Nyírábrány másodrendű főút a megye keleti területe és az országhatár irányába biztosít kapcsolatot.

6.1.4 Térségi szerepű összekötő utak, mellékutak

A megyén belül a települések közötti kapcsolatot a főutakon kívül az azt kiegészítő térségi jelentőségű mellékutak is szolgálják. Így többek között:

- A 3502. j. Tiszavasvári–Hajdúböszörmény összekötő út biztosít a 4. és 35. sz főutak között egy további észak-déli kapcsolatot.
- A 3507. j. Hajdúböszörmény–Hajdúhadház összekötő út a sugaras főúthálózatot oldó harántirányú kapcsolat a 4. és 35. sz főutak között.
- A 3316. j. Tiszacsege–Debrecen összekötő út biztosítja a közvetlen kapcsolatot Balmazújváros és Debrecen között.
- A 3321. j. Balmazújváros–Hajdúszoboszló összekötő út a megye nyugati részének észak-déli átjárhatóságát teszi lehetővé.
- A 3321. j. összekötő úthoz csatlakozva a 4804. j. Hajdúszoboszló–Hajdúszovát összekötő út és a 4816. j. Hajdúszovát–Derecske összekötő út biztosítja a megye déli részének harántirányú átjárhatóságát.
- A 4805. j. Debrecen–Bihartorda összekötő út a 4. sz. főút és a 47. sz. főút közötti területet feltáró sugárirányú összekötő út, amely elsősorban Földes és Hajdúszovát Debrecen irányú kapcsolatát biztosítja.

6.1.5 Közúti elérhetőség

A megyeszékhely megközelítése a települések nagyobb részéből főutakon keresztül történik. Debrecenből indulva az elérési sávok majdnem szabályosan rajzolódnak ki. Debrecen – központi elhelyezkedésének köszönhetően – a megye településeinek többségéből egy órán belül elérhető. Kivételt a megye déli részén fekvő települések jelentenek.
Annak ellenére, hogy a gyorsforgalmi utak kiépítésének elsődleges célja a nagytérségi elérhetőség javítása, a megyeszékhely elérhetőségében is hoz kedvező változást. Így az M35-M4 gyorsforgalmi út további szakaszainak kiépülésével a megyeszékhely is könnyebben elérhetővé válik a megye déli településeiről.
2013. január 1-jétől a közigazgatási rendszer átalakításával életbe lépett a járási rendszer. Hajdú-Bihar megye 10 járásra tagozódott: Balmazújvárosi járás, Berettyóújfalui járás, Debreceni járás, Derecskei járás, Hajdúböszörményi járás, Hajdúhadházi járás, Hajdúnánási járás, Hajdúszoboszlói járás, Nyíradonyi járás, Püspökladányi járás.

6.2. ábra Hajdú-Bihar Megye járásai (saját szerkesztés MTRT 2020 adatok alapján)

A járásközpontok elérhetősége a járás településeiről a legalapvetőbb szolgáltatások elérése miatt elsődleges. A járásokon belüli közlekedés főként a mellékúthálózatot érinti, éppen ezért az esetleges elérhetőségi változások méréséhez az alsóbbrendű úthálózaton történt hálózati fejlesztéseket célszerű vizsgálni.
A járásközpontokat a településekről legtöbb esetben 30 percen belül el lehet érni. A legkedvezőtlenebb helyzetben a Nyíradonyi járás egyes települései (Álmosd, Bagamér, Újléta) vannak, a járásközpont excentrikus elhelyezkedése miatt 40 percet meghaladó elérhetőséggel, ami

Vámospércs és Fülöp esetében is meghaladja a 30 percet. (A járásrendszer egyes településeket ezzel együtt kedvezőbb helyzetbe hozott, mint amikor a Hajdúhadházi kistérséghez tartoztak; a Derecske-Létavértesi kistérséghez tartozók ugyanakkor perifférikusabb helyzetbe kerültek.) Hasonló a helyzet a Balmazújvárosi (Egyek 40, Tiszacsege, Újszentmargita 30 perc felett) és a Derecskei járás (Kokad 40, Létavértes 30 perc felett) esetében, míg a Berettyóújfalui, Püspökladányi és Hajdúnánási járások esetében 1-2 település elérhetősége marad 30 perc felett.

Zsáktelepülések

Hajdú-Bihar megyében található bekötőutak jelentős része településen belüli rövid hálózati elemek (pl.: hajdúnánási körgyűrű, biharkeresztesi bekötőút). Zsáktelepülés mindössze 2 db található a megyében, Told és Vekerd. Továbbá találhatók zsáktelepülésszerű, önállóan elhelyezkedő településrészek, mint pl. Nagyzomlin (Nagykereki), Cserekert (Létavértes), Buzita (Nyíracsád), Bodaszőlő (Hajdúböszörmény).

6.1.6 Közúti forgalom

Hajdú-Bihar megyében a legnagyobb forgalmi terhelés az M3 autópályán jelentkezik. Jelentősebb forgalmat bonyolítanak le az észak-déli tengelyek, illetve a Debrecen környéki közutak.
Az M3 autópályán a megyehatár és az M35 autópálya elágazása közötti szakaszon az átlagos napi forgalom 23 834 J/nap (2016). Az elágazást követően a forgalom megoszlik az M3 autópálya (12 529 J/nap) és az M35 autópálya (9 254 J/nap) között.
A 4. sz. főút Püspökladány – Hajdúszoboszló közötti szakaszának forgalma megközelíti a 10 000 J/nap értéket, a Hajdúszoboszló – Debrecen közötti szakaszon pedig a 15 000 J/nap értéket.
A megye legfontosabb észak-déli tengelyén, a Berettyóújfalu – Debrecen – Téglás (Nyíregyháza irányában) útvonalon a 4. és 47. sz. főút forgalma 9000 – 12 000 J/nap közötti tartományban alakul.
Debrecen területén a településre bevezető főutak forgalma – a településen belüli forgalommal kiegészülve – rövidebb szakaszokon meghaladja a 20 000 J/nap értéket is.
A 42. sz. főút forgalma 7 000 J/nap érték körüli, azonban a Berettyóújfalu – országhatár közötti szakaszon megközelíti a 14 000 J/nap értéket.
A 48. sz., a 471. sz. és a 354. sz. főutak, illetve a 4814. j. Debrecen – Létavértes összekötő út és a 3502. j. összekötő út Hajdúnánás és Hajdúdorog közötti szakaszának forgalma 5 000 J/nap érték körül alakul.
2-4 000 J/nap forgalom mérhető egyes térségi jelentőségű mellékutakon (4805. j. Debrecen-Bihartorda összekötő út, 3502. j. Tiszavasvári-Hajdúböszörmény összekötő út jelentős szakasza, 3321. j. Balmazújváros-Hajdúszoboszló összekötő út, 4816. j. Hajdúszovát-Derecske összekötő út, 3406. j. Nádudvar-Hajdúszoboszló összekötő út, 3316 – Tiszacsege-Debrecen összekötő út Balmazújvárostól keletre). Az egyéb mellékutakon jellemzően 2 000 J/nap értéknél kisebb átlagos napi forgalom tapasztalható.

6.1.7 Kerékpáros közlekedés

Hajdú-Bihar megye – mint általában az alföldi tájak – településein belül, valamint szomszédos települések között a közlekedési célú kerékpározás részaránya jelentős. A nagyobb forgalmú utak mentén, illetve jelentősebb településközi kapcsolatok kiszolgálására kiépült kerékpárutak még nem alkotnak összefüggő hálózatot, és a kerékpározásra alkalmas kisforgalmú közutakkal együtt sem biztosítják minden szükséges irányban a kerékpározás megfelelő körülményeit. Hajdú-Bihar megyét a 11. sz. EuroVelo útvonal érinti a Polgár–Tiszafüred– Abádszalók szakaszon a Tisza bal parti töltésén. E nyomvonal jelentős részben kiépített burkolatú töltésszakaszon halad, hiányoznak azonban még burkolt szakaszok, közúti keresztezések, jelzések. Hajdú-Bihar megye terepviszonyai, turisztikai attrakciói alapján megfelelő kerékpárforgalmi hálózat (kerékpárutak, kisforgalmú utak és kerékpárosbarát belterületi utak egybefüggő hálózatának) kialakításával méltán lehet számítani a kerékpáros turizmus erőteljes fejlődésére.

Kerékpárút fejlesztésre irányuló projektek:

- A megye vonatkozásában a kerékpározható gerinchálózat az alábbi: a déli megyehatár – Komádi- Körösszegapáti – Ártánd – Berettyóújfalu – Derecske – Debrecen – Hortobágy – Tiszafüred települések érintésével kerülne kialakításra, mely magában foglalná az EuroVelo 14 nyomvonalát (Tiszafüred – Hortobágy – Debrecen). Ezen nyomvonal mentén kijelölésre került több, összesen 10 önálló kerékpárforgalmi létesítmény nyomvonala.
- Püspökladány és Sárrétudvari települések összekötése. A tervezett kerékpárforgalmi létesítmény külterületen 2050 méter hosszan halad a 42 sz. főúttal párhuzamosan a főút jobb oldalán és 6180 méter hossza halad a 4212 j. ök. úttal párhuzamosan külterületi szakaszon.
- Kerékpárforgalmi létesítmény tervezése, amely Debrecen-Pallag városrész érintésével köti össze a megyeszékhelyet Bocskaikert településsel.
- Debrecen, Hosszúpályi, Mosotorpályi és Létavértes településeket összekötése és becsatlakoztatása a már meglévő Debrecen-Mikepércs kerékpárúthoz.
- A 48 sz. főút rekunstrukciós projektjén belül a 48 sz. főút 7+250 km szelvényében körforgalom létesül, ami a kerékpárút főúton való átvezetését és a Panoráma úton történő átvezetését közvilágítás kiépítésével valósul meg. Az átvezetéstől a főúttól D-i irányba kap helyet a létesítmény.
- Debrecen és Ebes települések összekötése. A tervezési szakaszon a nyomvonal külön szintben keresztezi az M35 autópályát valamiknt a 108-as Debrecen-Füzesabony mellékvonalat.
- Hajdúböszörmény és Hajdúdorog települések összekötése, valamint Hajdúböszörmény közigazgatási határán található a meglévő beton burkolatú kerékpárúthoz történő becsatlakozás.

6.1.8 Országos törzshálózati vasúti pályák

A megyét két, a transz-európai vasúti áruszállítási hálózat részeként működő (TEN-T) vasúti pálya: a

- 100-as számú Budapest (Nyugati pu.) –Cegléd–Szolnok–Záhony–országhatár és a
- 101-es számú Püspökladány–Biharkeresztes–országhatár-vasútvonal érinti (6.3 ábra).

A Szolnok–Debrecen–Nyíregyháza–Záhony-vasútvonal Tuzsér állomásig (azaz teljes Hajdú-Bihar megyei szakaszán is) kétvágányú, teljes hosszán villamosított. Az engedélyezett sebesség a folyamatban lévő korszerűsítések előtt jellemzően 120 km/h, több helyütt állandó lassújelekkel. A tanyavilág elnéptelenedése miatt több, a lakott területektől távol lévő megállóhely az évtizedek során megszűnt.

6.3. ábra Hajdú-Bihar megye vasúthálózata. (Saját szerkesztés MTRT 2020 adatok alapján)

A Szajol–Püspökladány szakaszt 2012 és 2015 között átépítették: 160 km/h sebességre és 225 kN tengelyterhelésre tették alkalmassá, korszerű biztosítóberendezéseket telepítettek, öt állomáson peronaluljárókat építettek, valamint közúti alul- és felüljárók készültek. A tényleges 160 km/h-s sebesség alkalmazásának feltétele az ETCS2 vonatbefolyásoló rendszer kiépítése Szajol és Debrecen között, melyre a tervek szerint 2021-ig kerül sor.

A Püspökladány–Debrecen korszerűsítés első ütemeként 2017-ben megkezdődött a Püspökladány–Ebes vonalszakasz rekonstrukciója, mely a tervek szerint 2020 őszére készül el. A 31,25 km hosszú szakaszt 160 km/h sebességre és 225 kN tengelyterhelésre építik át. A vasútvonalon a vágány- és felsővezeték korszerűsítési munkák, kapcsolódó műtárgy, út- és burkolatépítések befejeződtek, valamint azon magasépítési és útépítési munkák, melyek elvégezhetőek voltak. A vonatforgalom vágányzári zavartatás nélkül, az eredeti pályasebességgel (v=120 km/h) halad. Jelenleg az elektronikus biztosítóberendezés és a távközlési rendszer telepítése folyik, valamint azon egyéb munkák, melyre kihatással vannak. A kivitelezési munkák tervezetten 2021. II. negyedévében fejeződnek be. Kaba,

Hajdúszoboszló és Ebes vasútállomást is korszerűsítik, többek között akadálymentesítik és peronaluljárókat létesítenek. Kabán új különszintű vasúti-közúti keresztezés jött létre.

A megközelítőleg 8 km-es Ebes–Debrecen vasúti vonalszakasz kivitelezési munkák befejeződtek, a vonalszakasz korszerűsítésének műszaki átadása 2020. augusztus 31-én megtörtént. A beruházás részeként kétvágányú, 160 km/h sebességre és 225 kN tengelyterhelésű közlekedésre alkalmas pálya épült. A munkák magukba foglalták a pálya al- és felépítményének rekonstrukcióját, és a vonalon található vasúti terhet viselő műtárgyak átépítését.

A tervezéssel és átépítéssel érintett 100-as nemzetközi fővonal biztosítja az ország kapcsolatát Ukrajnával és az azon túli országokkal. Napi 2 pár nemzetközi vonat közlekedik: a Latorca nemzetközi IC Budapest Nyugati és Csap, a Hortobágy EC Záhony és Bécs (Wien Hbf) között. A 13 pár IC vonat (Budapest-Nyugati pályaudvarról; főszabályként minden második kör-IC Debrecen, Nyíregyháza és Miskolc érintésével Budapest-Keleti pályaudvarig; a többi Nyíregyházáig, Miskolcig vagy Záhonyig) a megyében Püspökladány, Hajdúszoboszló és Debrecen állomásokon áll meg; Cegléden csatlakozás biztosítanak a Szeged felé tartó IC-kre. A távolsági kínálatot jellemzően kétóránként Záhony–(Nyíregyháza–) Budapest-Nyugati sebesvonatok egészítik ki (napi 10 pár), melyek Téglás, Hajdúhadház, Bocskaikert, Debrecen-Csapókert, Debrecen, Ebes, Hajdúszoboszló, Kaba, Püspökladány állomásokon és megállóhelyeken állnak meg.
A fejlesztés – tekintettel annak nagyságára és az érintett két megyeközpontra, Debrecenre és Nyíregyházára, illetve Debrecen regionális központi szerepére – érinti Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területét; a projekt közvetett területi hatásai várhatóan a megyehatárokon túlmenően is jelentkeznek. A közvetlen hatásterületként a Debrecen-Nyíregyháza vasútvonal által érintett járások definiálhatók, így a Debreceni, Hajdúhadházi és Nyíregyházi járások.
A 2017-ben készült Debrecen Master Plan a középtávú, 2030-ig megvalósítandó TEN-T személyszállítási törzshálózati (illetve az Európai Parlament és a Tanács 1315/2013/EU Rendelete alapján átfogó teherszállítási hálózati) vonali fejlesztések korszerűsítési projektjei közé sorolja a 100-as számú 48 km hosszúságú Debrecen – Nyíregyháza vasúti vonalszakaszt, melyet a TEN-T kötelezettség teljesítése érdekében többek között 160 km/h tervezési sebességre, 225 kN tengelyterheléssel és ETCS L2 vonatbefolyásoló rendszer kiépítésével indokolt korszerűsíteni.
A közbeszerzési eljárás során beérkezett ajánlatok bontása 2021. január 26-án megtörtént, az ajánlatok kiértékelése megkezdődött.
A 1523/2020. (VIII. 14.) Korm. határozatban a projekt szerepel az IKOP forrásból megvalósítani tervezett előkészítési projektek felsorolásában. A hivatkozott Korm. határozat kizárólag az engedélyezési tervek elkészítésére és a tenderdokumentáció összeállítására, valamint az építési engedélyek megszerzésére vonatkozóan a becsült költségre biztosít forrást.

Tekintettel a hivatkozott Korm. határozat megjelenésére, több projektet tartalmazó, az IKOP 2.1 prioritás terhére nettó 11,67 Mrd keretösszegű a Támogatási Szerződés kerül megkötésre. A Tervezési Szerződés a vonatkozó sikeres közbeszerzési eljárás lefolytatását és a forrást biztosító Támogatási Szerződés aláírását követően léphet hatályba.
A 14 pár személyvonat főként Záhony–Cegléd, Nyíregyháza– Püspökladány vagy Debrecen–Püspökladány viszonylatú, és a fentieken felül Apafát is kiszolgálja. Püspökladány és Debrecen között összességében hétköznap egész nap legalább félóránként van közvetlen eljutási lehetőség. A vonal debreceni elővárosi, távolsági és turisztikai (Hajdúszoboszló) forgalmát is kiszolgálja. A vonal szerepe az áruszállításban megyei szinten meghatározó, és növekvő tendenciát mutat. Kaba állomás iparvágány-hálózata gazdasági jelentőséggel bír. A Püspökladány–Biharkeresztes vasútvonal egyvágányú, nem villamosított vasúti fővonal, 100 km/h tervezési sebességgel, azonban a pályaállapot romlása miatt a nagy részén 60 km/h az engedélyezett sebesség. A Püspökladány – Biharkeresztes szűk keresztmetszet kiváltását és villamosítását célzó projekt keretében – a 2020. októberi munkaterület átadást követően - megkezdődött a vágányátépítés. A vonatközlekedés kizárásával járó vágányépítési munkák tervezetten 2021. végére készülnek el, ezt követően az új felsővezetéki hálózat

kiépítésével és az új, elektronikus biztosítóberendezések üzembehelyezésével zárul a kivitelezés 2022. IV. negyedévében.
A Berettyóújfalu–Mezőpeterd, illetve Biharkeresztes–országhatár szakaszok 2013–2014-ben átépültek. A vonalon jelenleg napi 3 pár nemzetközi IC (Hargita – Budapest-Keleti–Brassó –, Ady Endre – Budapest-Keleti– Kolozsvár, Corona – Budapest-Keleti–Brassó), valamint napközben órás ütemben, reggel és este ütemen kívül 11 pár személyvonat (Püspökladány–Biharkeresztes; 1–1 Nagyváradig és Nagyszalontáig) közlekedik. Fontos szerepet játszik az áruszállításban is, a határon átnyúlóan.
Nem a transz-európai vasúti árufuvarozási hálózat részét képező országos törzshálózati vasúti pályák a

- 105-ös számú Debrecen–Nyírábrány–országhatár,
- 108-as számú Debrecen–Füzesabony és
- 110-es számú Apafa–Mátészalka-vasútvonalak.

A Debrecen–Nyírábrány-vasútvonal egyvágányú, nem villamosított. Folytatása az Érmihályfalva–Nyírábrány vasútvonal, mely a román vasúthálózat része 421-es számmal. Kiépítési sebessége 80 km/h, több helyen van jelentősebb sebességkorlátozás. Napi 10 pár személyvonat közlekedik kétórás ütemben, néhány ütemen felüli indulással Debrecen–Nyírábrány között. Ezek közül 3 továbbközlekedik Érmihályfalván át Nagyváradig, Szatmárnémetiig, illetve Szatmárnémetin át Nagybányáig.
A Debrecen–Füzesabony vasútvonal egyvágányú, nem villamosított. A vonalra engedélyezett sebesség 80 km/h. Debrecen és Füzesabony között napi 8 pár személyvonat közlekedik kétórás ütemben (a két végpont közötti menetidő csak néhány perccel rövidebb a Nyíregyházán és Miskolcon át közlekedő kör IC menetidejénél). A kínálatot egy-egy Debrecentől Balmazújvárosig, Hortobágyig, illetve Tiszafüredig közlekedő betétjárat egészíti ki. Az Észak-Nyugati Gazdasági Övezet a 108. sz. Debrecen - Füzesabony vasútvonal mentén található, Macs megállóhely közelében. Az ÉNYGÖ vasúti kapcsolatának kialakításához a 108. sz. vasútvonal korszerűsítése szükséges Debrecen és Macs állomások között, az ÉNYGÖ területéhez csatlakozóan új rakodó pályaudvar kiépítésével.
A kivitelezési munkák a Debrecen - Tócóvölgy szakaszon, Tócóvölgy állomáson és Macs Ipari Park állomás területén folyamatban vannak. A projekt befejezése 2022. decemberében várható.
A Debrecen–Nyírbátor–Mátészalka egyvágányú, nem villamosított vasútvonal Apafa után ágazik ki a 100-as fővonalból. Kiépítési sebessége 80 km/h, azonban az évtizedek során 60 és 40 km/h-s sebességkorlátozások kerültek bevezetésre. A vonalon napi 1 pár IC (Mátészalka-Debrecen, közvetlen kocsival Budapestre) közlekedik nyírbátori és nyíradonyi megállással. A szolgáltatás alapját napi 11 pár, napközben 2 órás ütemben, reggel és este ütemen kívül közlekedő Debrecen–Fehérgyarmat, ill. Debrecen–Mátészalka személyvonat egészít ki. Az ütemes menetrend szerint közlekedő vonatok Debrecenben InterCity vonathoz csatlakoznak.

6.1.9 Országos vasúti mellékvonalak

Az országos vasúti mellékvonalak fenntartásának elsődleges feladata a felfűzött települések vasúttal való elérhetőségének biztosítása, a személy és áruforgalmi igények vasúton történő kielégítése. Ezek:

- 106 Debrecen – Sáránd – Nagykereki
- 107 Sáránd – Létavértes
- 109 Tiszalök – Tocóvölgy
- 112 Nagykálló – Nyíradony
- 117 Ohat-Pusztakócs – Görögszállás
- 127 (2) Vésztő – Körösnagyharsány
- 128 Kötegyán – Vésztő – Püspökladány

A 106-os számú Debrecen–Sáránd–Nagykereki vasútvonal egyvágányú, nem villamosított, 60 km/h pályasebességgel, lassújelekkel. Történelmi végpontjától, Nagyváradtól a trianoni békeszerződés elvágta, a határátmenetben a pályát elbontották. A 2014 és 2016 között megvalósított „Az Értől az Óceánig – komplex közösségi közlekedés fejlesztése Biharban” projekt a szolgáltatások és az

alágazatok kapcsolatának utasközpontú újragondolásával (állomásfelújítások, autóbuszfordulók, közös peronos átszállási lehetőség, akadálymentesítés, menetrendi összehangolás, valós idejű utastájékoztatás) megnövelte a vonal utasszámát.
A Debrecen, Nagyvárad, Szeged, Szabadka és Pécs nagyvárosokat összekötő Déli vasút fejlesztési tervére alapozva a megvalósíthatósági tanulmány elkészítése megtörtént, ezáltal a tervezési feladat befejeződött. Az elkészült megvalósíthatósági tanulmány eredménye alapján a Debrecen – Nagyvárad kötöttpályás kapcsolat egy új vonalszakasz megépítésével jönne létre, a 106. és a 101. számú vonalak összekötésével új országos mellékvonalként. Előzőek mellett a teljes 106. számú egyvágányú vasútvonal 80 km/h-ra történő sebességemelés céljából helyben átépülne, valamint új megállóhely létesülne a Repülőtér jelenlegi termináljánál (Debrecen Repülőtér megállóhely). A további előkészítő feladatok végrehajtásának megkezdése a szükséges forrás biztosításának és a feladat elrendelésének a függvénye.
A 109-es számú Debrecen–Tiszalök- és a 128-as számú Kötegyán–Vésztő–Püspökladány vasútvonal egyvágányú, nem villamosított vasútvonalak, személyforgalommal (9 pár Debrecen–Tiszalök személyvonat jellemzően kétórás ütemben; illetve 7 pár Gyoma–Szeghalom–Vésztő, 8 pár Szeghalom–Püspökladány és 11 pár Békéscsaba –Kötegyán–Vésztő személyvonat).
A 107-es számú Debrecen–Sáránd–Létavértes-, a 112-es számú Nagykálló–Nyíradony, a 117-es számú Ohat- Pusztakócs–Görögszállás vasútvonal és a 127-es számú vasútvonal Vésztő–Körösnagyharsány szakasza egyvágányú, nem villamosított vasútvonalak, melyeken a személyszállítás 2007, illetve 2009 óta szünetel. A 127-es vonalat történelmi végpontjától, Nagyváradtól a trianoni békeszerződés elvágta, a határátmenetben a pályát elbontották.
Helyi vasútként, időszakos menetrend szerint (szezonálisan) üzemel a DKV Zrt. leányvállalataként a debreceni Zsuzsi Erdei Vasút, Debrecen-Fatelep (ideiglenesen Hétvezér) és Hármashegyalja között.

6.1.10 Határátkelők

Hajdú-Bihar megye és Románia között 3 közúti határátkelőhely tart kapcsolatot:

- a Nyírábrány és Érmihályfalva közötti határátkelőhely,
- a Létavértes és Székelyhíd közötti határátkelőhely, valamint
- az Ártánd és Bors közötti határátkelőhely.

A 2014-2020. évek közötti határ menti közúti infrastruktúra-fejlesztésekről szóló 1007/2016. (I. 18.) Korm. Határozat a Nyírábrány, Vámospércs, Álmosd határátkelőhelyek, valamint a csatlakozó úthálózat fejlesztését indikatív jelleggel rendelte el. A román fél együttműködési készségének hiányában a fejlesztések nem valósulhattak meg a jelzett időszakban, ám a 2021-2027 közti programozási időszakban Interreg program keretében partnerségi megállapodás megkötése esetén a beruházás elindítására lehetőség nyílhat.

A 48. sz. főúton elhelyezkedő Nyírábrány és Érmihályfalva közötti határátkelőhely éjjel-nappal használható mind áruforgalom, mind személyforgalom szempontjából. Egyetlen korlátozással bír a határátkelőhely: 3,5 tonna össztömeg feletti tehergépjárművel nem használható. A határátkelőhely átlagos napi forgalma 1 117 E/nap. A 4814-es jelű út Létavértes és Székelyhíd közötti határátkelőhelyén a személy- és teherforgalom 6:00 és 22:00 között haladhat át. Autóbuszok és 7,5 tonna össztömeg feletti gépjárművek nem használhatják a határátkelőhelyet. Az átlagos napi forgalom a határátkelőhelyen igen alacsony, 434 E/nap. A 2002-ben megvalósult Ártánd és Bors közötti határátkelőhelyen, a 42. sz. főúton a személy-, és teherforgalom szintén éjjel-nappal haladhat a két ország között korlátozás nélkül, egyedül veszélyes árut szállító járművek nem közlekedhetnek itt.
Ez a legjelentősebb határátkelőhely a megyében, az átlagos napi forgalma 10 259 E/nap. Kiemelt jövőbeli szempontnak kell lennie a határon átmenő közösségi közlekedés feltételeinek kialakítása és javítása. 2017-ben kezdődött, és 2020-ban készült el az M4-es autópálya országhatárig tartó szakasza, Nagykerekinél komplex pihenővé alakítható határátkelőhellyel. A megye Romániával határos

szakaszán két vasúti határállomás van: Nyírábrány és Biharkeresztes. Mindkettő éjjelnappali nyitva tartású és korlátozás nélküli személyforgalmú.

6.1.11 Nemzetközi kereskedelmi repülőterek

A Debreceni Nemzetközi Repülőtér Magyarország második legnagyobb forgalmú nemzetközi repülőtere a Budapest Liszt Ferenc nemzetközi repülőtér után. 2015 óta a WizzAir bázisrepülőtere; 2017 végén a légitársaság heti 21 járata mellett a Lufthansa heti 3 járata és szezonális charterjáratok biztosították a személyforgalmat. Az éves utasszám a 2012-es 50 000-ről 2017-ben 320 000, míg 2019-ben 600 000körülre emelkedett.
A Debrecen központjától 7, a Nagyállomástól 5 km-re található repülőtér reptéri buszjárattal megközelíthető. Üzemeltetője a Xanga cégcsoport.
A repülőtér működése fontos katalizátorként hat Debrecen és a megye fejlődésére, az igényes turizmus, valamint a régió gyógy-idegenforgalmának növekedésére, de a szomszédos partiumi, kárpátaljai és kelet-szlovákiai régiókat is kiszolgálja.
A Modern Városok Program keretében továbbfejlesztik a műszeres leszállást segítő rendszert (ILS), továbbá felújítják a gurulóutakat, a biztonsági kerítést, és kiépítik a régi és az új terminál közötti utasfolyosót. Bővíteni tervezik a repülőtéri bekötőutat is.

6.1.12 Vízi közlekedés

Hajdú-Bihar megyét a Tisza folyó, mint természetes megyehatár, két rövid szakaszon érinti: Polgárnál és Tiszacsegénél. Magyarország Kormánya és a Szerb Köztársaság Kormánya 2017-ben a tiszai hajózásról szóló egyezményt kötött, melynek értelmében a Tokaj és a torkolat közötti szakasz minden ország számára szabadon hajózhatóvá vált.
A többi folyó- és állóvíz esetében (elsősorban: Keleti-főcsatorna, Hortobágy-Berettyó főcsatorna) csak magáncélú hajózásról, valamint a Tisza-tavon vízi sporteszközök használatáról beszélhetünk.

6.1.13 Logisztikai központok

A megyében logisztikai szempontból a megyeszékhely, Debrecen kiemelkedő szerepet betöltő város, hiszen vasúti és légi kapcsolattal is rendelkezik a Debreceni Nemzetközi Repülőtér révén.
Az egyik logisztikai központ a Debreceni Repülőtér közvetlen közelében található trimodális Cargo és Logisztikai Bázis, melynek megépítéséről 2010-ben született döntés. Azóta folyamatosan fejlődik és bővül a logisztikai bázis: vasúti és közúti infrastruktúra fejlesztés valósult meg, majd 2015 tavaszára készült el a konténerterminál. Fedett átrakóhellyel, illetve 2017 óta 27 ezer négyzetméternyi ipari és logisztikai csarnokkal, valamint kapcsolódó irodahelyiséggel rendelkezik a terület. Folyamatosan bővül a betelepült vállalatok és foglalkoztatottak száma, így további bővítések tervezettek. A repülőtér és a logisztikai bázis elérhetőségének javítása érdekében egy új közúti kapcsolat is tervezett. Közvetlen vasúti kapcsolattal rendelkezik a terület a debreceni Nagyállomás felé, valamint a vasúthálózat összeköttetést biztosít az európai szinten meghatározó szerepet betöltő tengeri kikötőkkel, Hamburggal, Rotterdammal, Koperrel, melyet közvetlen konténervonatok biztosítanak.
Egy másik, kisebb jelentűségi logisztikai központ is található a megyeszékhelyen, a Debreceni Logisztikai Központ és Ipari Park, mely 28 hektáron terül el a város délkeleti részén. A logisztikai központ területén 6 csarnok található, de az épületek száma folyamatosan növekszik. A Debreceni Repülőtér 5 km-es távolságra, az M35-ös autópálya 10 km-re található a területtől. Az iparterület iparvágány kapcsolattal is rendelkezik.
Jelentős logisztikai szereppel rendelkezik továbbá a megyében a Polgári Ipari Park. Kiváló közlekedésföldrajzi adottságokkal rendelkezik az M3 autópálya, 35 és 36-os főutak, 3501 és 3315 mellékutak, valamint a MÁV 117. számú vonala találkozásánál. Az ipari parkból a térség regionális központjai (Miskolc, Nyíregyháza, Debrecen, Eger) autópályán rövid idő alatt elérhetőek, három országhatár (Szlovákia, Ukrajna, Románia) transzeurópai közlekedési folyosók mentén másfél óra alatt

elérhető. A logisztikai központ első logisztikai csarnoka 2007-ben valósult meg, 2013-tól pedig regionális logisztikai központ címmel rendelkezik az ipari park.
Berettyóújfalu egy kisebb, speciális logisztikai központtal rendelkezik, melyet a Gabonatároló és Logisztikai Kft. üzemeltet. Az országban összesen négy helyen rendelkezik a cég telephellyel. A berettyóújfalui telephelyen szemestermény tárolása, osztályozása, valamint szárítása és rostálása történik. A telep közúton könnyen elérhető a Bakonszegi út irányából, illetve saját célú vasúti iparvágánnyal is rendelkezik. Püspökladányban a MÁV Zrt. rendelkezik területi logisztikai központtal.
Logisztikai központok Hajdú-Bihar Megyében (saját szerkesztés)

6.4. ábra Logisztikai központok Hajdú-Bihar megyében (forrás: saját szerkesztés)

6.1.14 Távközlés és informatikai ellátottság, postaszolgálat

A hírközlésben, távközlésben lezajlott robbanásszerű fejlődés Hajdú-Bihar megyében is lezajlott. Az ország egészéhez hasonlóan mindhárom nagy mobilszolgáltató a megye egészében 6- 8-ra tehető számú internetszolgáltató, emellett több vonalas telefonszolgáltató is elérhető.
A megyében 2016-ban a lakások 47%-ába volt bekötve a kábeltévé, míg az internet előfizetések száma a lakások számának az 58 %-át tette ki.
Jellemző a fejlődés gyorsaságára, hogy míg a KSH Statinfo adatbázisában 2000-2005-ben még a telefonfővonalakat regisztrálták, és 2005-ben még volt rubrika a telefon fővonalra várakozók számának rögzítésére (csaknem ezren voltak a megyében ilyenek), addig 2010-től a telefonvonalak helyett az internet előfizetés különféle válfajai kerültek be a statisztikába.

6.5. ábra Internet előfizetés ezer lakosra, db (saját szerkesztés KSH adatok alapján, 2018)

A megye járásainak internet-kábeltévé és internet ellátottsága jelentős különbségeket mutat, mint ahogyan a kábeltévé-penetráció is. Míg Debrecenben az internet-penetráció a lakások arányában mérve az internetelőfizetők számát 72 %-os, a nyíradonyi, a püspökladányi, vagy a Hajdúszoboszlói járás településein ez az arány 50 % alatt maradt. Ehhez hasonlóak az összefüggések a lakásszám és a kábeltévé-előfizetések között is, bár azok száma elmarad az internet-előfizetésekétől. A számok alapján megállapítható, hogy ezek a modern hírközlési hálózatok kevésbé terjedtek el a kisebb településeken, mint a nagyobbakban, ahol a hálózat kiépítése is gazdaságosabb működést, fajlagosan több előfizetőt ér el.
A Digitális Jólét Program (továbbiakban DJP 2.0) a következő években, az internet mindenki számára történő hozzáférhetővé tétele és megfizethetősége, az infrastruktúra-fejlesztés, az oktatás digitalizálása és a többi már megkezdett tevékenysége mellett új területeken is hozzá kíván járulni

ahhoz, hogy Magyarország minél felkészültebb legyen a digitális átalakulásra. Ezért Magyarország kormánya, széleskörű szakmai és társadalmi egyeztetést követően, 2017. nyarán döntött a Digitális Jólét Program kibővítéséről, a Digitális Jólét Program 2.0 elfogadásáról. A DJP2.0 a digitális előnyszerzés stratégiája, hiszen a magyar gazdaság, az állami működés és a magyar társadalom digitális fejlesztésének szinte valamennyi területén megfogalmaz digitalizációt támogató programokat (Forrás: Digitális Jólét Program)
A megye legtöbb települése rendelkezik postahivatallal, és így a kistelepüléseken több lakos (és lakás) jut egy postai szolgáltatóhelyre, mint a nagyobbakban. Ezzel együtt a megyében átlagosan 500 főre jut egy postai szolgáltatóhely, ami kifejezetten kedvező arány (Forrás: MTRT 2020)

6.2. Egyéni és közösségi közlekedési megközelíthetőségi viszonyok, közlekedési kapcsolati hiányok

6.2.1 Közúti gépjárműállomány

A közúti gépjármű-állomány Hajdú-Bihar megyében az országos mintának megfelelően napjainkban növekvő tendenciát mutat (6.6 ábra). A megyében a 2010-2012-ig tartó időszakban a -feltehetően a gazdasági recesszió utóhatásaként - csökkent, ezt követően pedig évről évre egyre nagyobb mértékben nőtt az állomány. lásd lentebb

6.6. ábra A közúti gépjárműállomány a megyében. (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

A legnagyobb arányú növekedést a 2019-es évben produkálta, amikor is 8 717 személygépkocsival nőtt - az országos trendnek megfelelően - a vizsgált állomány az előző évhez képest.

33. sz. főút esetében ugyan jelentős forgalom-intenzitásbeli visszaesés történt az M35-ös autópálya átadását követően, de a 2011-2012 óta egyre növekvő járműállomány miatt hamar jelentős mértéket öltött és a mai napig emelkedik. Hatékony védelmi rendszer kiépítése nélkül egy védett területeket átszelő forgalmas út jelentős természetvédelmi kockázatot jelent.

Hajdú-Bihar megye járásait megvizsgálva látható, hogy az ezer lakosra jutó természetes személy által üzemeltetett személygépkocsik száma (2016) a debreceni járásban a legmagasabb, 298 db. Ez az érték a berettyóújfalui, hajdúböszörményi, hajdúnánási és hajdúszoboszlói járásban is 250 db felett alakult a vizsgált évben. A megyei személygépkocsi állomány átlagéletkora 15 év volt 2016-ban, ez a tényező a károsanyagkibocsátás szempontjából fontos, hiszen látható, hogy a megyei gépjárműpark

folyamatosan bővül és az újabb, környezetkímélőbb technológiával felszerelt járművek megjelenése kedvezőbben befolyásolhatja a környezetszennyezést vizsgáló mutatókat.
A mutatók javulását hosszú távon az alternatív hajtású járművek elterjedése tudja csak elősegíteni. Magyarországon az idén az első negyedévben 517 akkumulátoros elektromos autót helyeztek forgalomba, 35,7 százalékkal többet a tavalyi első negyedévinél, a tölthető (plug-in) hibrid autók száma pedig 109,9 százalékkal 487-re emelkedett. Tölthető elektromos autót 1004-et helyeztek forgalomba, 63,8 százalékkal többet. A forgalomba helyezett hibrid-elektromos autók száma csaknem 3,5 szeresére emelkedett az idén Magyarországon 5677-re. A hibrid-elektromos autók forgalomba helyezése uniós viszonylatban kiemelkedően nagy mértékben növekedett Magyarországon az idei első negyedévben. Az alternatív hajtású járművek terjedése generálja az elektromos töltőállomások számának növekedését is mint a megyeszékhelyen (10 db), mind pedig a megye nagyobb településein. Megfontolandó alternatíva lehet az elektromos gépjárművek mellett a metán, vagy hidrogén üzemű buszok, elektromos üzemű villamoshálózat, troli közlekedési eszközök jelenlétének emelése.
(https://www.acea.be/uploads/press_releases_files/20200512_PRPC_fuel_Q1_2020_FINAL.pdf)

6.2.2 Közúti közösségi közlekedés

2015. január 16-tól a BORSOD VOLÁN Zrt., a HAJDÚ VOLÁN Zrt. és a SZABOLCS VOLÁN Zrt összeolvadásával létrejött az új közúti közlekedési szolgáltató az Észak-magyarországi Közlekedési Központ Zrt. mely a korábbi Volán társaságok általános jogutódjaként látja el tevékenységét. 2019-ben összeolvadt a hat regionális közlekedési központ és a Volánbusz, és egyeségesen a Volánbusz zászlaja alatt folytatják tevékenységüket.
A megye települései közül Debrecent, Derecskét, Berettyóújfalut, Biharkeresztest és Ártándot érinti nemzetközi viszonylat, ez az 535-ös számú viszonylat, mely Debrecenből Nagyváradra közlekedik. Nagyvárad és Biharkeresztes között a Nagyváradi Helyi Közszállítási Vállalat (NHKV / OTL) is közlekedtet menetrendszerinti járatot.
A helyközi viszonylathálózat Debrecen központú és sugaras irányú, de néhány gyűrűs átkötő elemmel is rendelkezik Biharkeresztes és Püspökladány között, ill. Polgár és Egyek között. Debrecenen kívül kisebb jelentőségű autóbusz-állomással rendelkezik Hajdúszoboszló és Berettyóújfalu is.
A megyeszékhelyről a főváros autóbusszal kizárólag átszállással érhető el, 11 járat indul naponta. A megye területéről átszállás nélkül Budapestre Polgárról lehet eljutni, a hetek első iskolai előadási napját megelőző munkaszüneti napon és a hetek utolsó előtti és utolsó iskolai előadási napján induló egy járattal (1059 sz. viszonylat).
A szomszédos megyék megyeszékhelyei Debrecenből a következőképpen érhetők el autóbusszal: Nyíregyházára naponta több mint 20 járat indul, azonban ezek harmada közlekedik közvetlenül a szomszédos megyeszékhelyre. Miskolcra napi több mint 20 járat indul Debrecenből, ezekkel átszállás nélkül érhető el a célállomás. Szolnok átszállással érhető el Debrecenből a naponta induló 7 járattal. Békéscsabára több mint 10 járat indul Debrecenből naponta, ezekkel döntő többségében átszállás nélkül lehet eljutni. A viszonylag gyenge autóbuszos kapcsolatok oka, hogy a legtöbb fenti viszonylatot sűrű vasúti közlekedés szolgálja ki. Minden járásközpontból átszállás nélküli kapcsolattal elérhető a megyeszékhely autóbusszal. Debrecenhez közeli járásközpontokból, mint például Hajdúböszörményből, Balmazújvárosból, Hajdúszoboszlóról, Hajdúhadházról és Derecskéről napi több mint 60 járat indul, körülbelül fél óra alatt elérhető a megyeszékhely.
Nyíradonyról kevesebb, 27 járat indul naponta, és kevesebb, mint egy óra alatt elérhető Debrecen.
A távolabbi járásközpontok közül Berettyóújfalunak legjobb az elérhetősége a napi 60 járatszámmal és körülbelül 50 perces menetidővel. Hajdúnánásról napi 23 közvetlen járat indul, ezek körülbelül 1 óra alatt érik el a megyeszékhelyet. Legrosszabb a helyzete Püspökladánynak, melyről napi 6 közvetlen járat indul Debrecenbe, körülbelül 1 órás menetidővel – ugyanakkor itt is elsődleges a vasút szerepe.
A járásközpontok közötti eljutás több esetben csak debreceni átszállással lehetséges részben a sugaras szerkezetű hálózat miatt, részben pedig a járatszervezés és az összekötőutak rosszabb állapota is ezt teszi szükségessé. (MTRT2020).

6.3. Vízellátás, szennyvízelvezetés, szennyvíztisztítás, szennyvíz és szennyvíziszap elhelyezés helyzete a megyében

A közüzemi vízhálózatba kapcsolt lakások aránya 2018-ban megállapított 94,3 %-kal csaknem teljesnek mondható, a statisztikát némileg árnyalják a leromlott állapotú, használaton kívüli ingatlanok. A vízhálózat tekintetében a rákapcsolás mértéke országos viszonylatban kedvezőnek mondható és az Észak- Alföld régió átlagértékével mutat teljes egyezést. Jelentős területi eltérés csak a kisebb lélekszámú települések esetében tapasztalható. A megye egészéről elmondható, hogy az európai uniós előírásnak megfelelő ivóvíz ellátás biztosított a lakosság számára.
A közüzemi szennyvízgyűjtő-hálózatba bekapcsolt lakások aránya (6.7 ábra) az elmúlt években egyre növekszik, hiszen ez az érték 2010-ben 64,3 %, míg 2018-ban már 78,4 % volt. Ez a növekvő tendencia országosan is jellemző, melynek megyei átlagértéke 79,4 %, vagyis a nyilvántartott ingatlanok ekkora százaléka kapcsolódott be a közüzemi szennyvízgyűjtő hálózatba.

6.7. ábra A közüzemi szennyvízgyűjtő-hálózatba bekapcsolt lakások aránya 2018-ban. (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

Hajdú-Bihar megyében a III. tisztítási fokozattal is tisztított szennyvíz aránya az összes közüzemileg tisztított szennyvízből közel 100%. Ez az eljárás kémiai tisztítást jelent, amelynek feladata a vegyi anyagok lebontása, előnyben részesítve a természetközeli módszereket. Debrecenben a 2018-as évben 13 047 m^3 szennyvíz került a III. tisztítási fokozattal feldolgozásra. Biológiailag tisztított szennyvizet – amely a II. tisztítási fokozatnak felel meg – csak Álmosdon találhatunk. A csatornahasználattal rendelkező településeken csak mechanikailag tisztított szennyvíz nincs a megyében. (6.8 ábra)

6.8. ábra Az elvezetett szennyvíz mennyisége és tisztítás módja szerinti megoszlás a megyében. (Saját szerkesztés MTRT 2020 adatok alapján)

A nem csatornázott területeken a lakossági eredetű szennyvizek elhelyezése közműpótlók (szennyvízgyűjtő aknák, szippantók) közbeiktatásával történik. Különösen az aprófalvak a megye déli részén vagy a külterületi lakott helyek csatornázatlan részéről elszállítandó települési folyékony hulladék fogadására és kezelésére kell a jövőben hangsúlyt fektetni, a csatornázásra nem kerülő településrészeken, illetve kisfalvakban a környezetkímélő és költségtakarékos egyedi szennyvíz-elhelyezési létesítmények technológiáinak alkalmazását kell szorgalmazni.

6.4. Energiaellátás

Jelenleg a megye területén Debrecenben működik erőmű, földgáz üzemanyaggal. Az energiaellátás fontos elemei még a nemzetközi és hazai szénhidrogén szállítóvezetékek megyét érintő részei. A megye szinte valamennyi háztartása bekötésre került a villamos energia rendszerbe. A térség összes településén kiépítésre került a gázhálózat. (6.9 ábra)
A vezetékrendszeren szállított földgáz kiadása a szállítóhálózati engedélyes (FGSZ Földgázszállító Zrt.) gázátadó állomásain történik.

Nemzetközi és hazai szénhidrogén szállítóvezeték:

- Tiszaújváros–Hajdúszoboszló
- Tiszaújváros–Ebes
- Ukrajna–országhatár–Vásárosnamény–Hajdúszoboszló–Mezőtúr–Városföld

Térségi szénhidrogén szállítóvezeték:

- Téglás–Hajdúsámson
- (Tiszaújváros–Hajdúszoboszló leágazása) –Balmazújváros–Hajdúböszörmény–Debrecen Józsa
- (Tiszaújváros–Ebes) –Debrecen
- (Hajdúszoboszló–Püspökladány–Mezőtúr leágazása) –Kaba–Földes
- Hajdúszoboszló–Nádudvar–(Karcag)
- Hajdúszoboszló–Sáránd–Berettyóújfalu–Mezősas
- (Tiszaújváros)–Tiszacsege–(Tiszafüred)

6.9. ábra Fontosabb villamos-átviteli és elosztó hálózati elemek, földgáz- és kőolaj szállító vezetékek. (Saját szerkesztés MTRT 2020 adatok alapján)

Az egy háztartási fogyasztóra jutó évi villamosenergia-fogyasztás 2016-ban a megyei járások közül a debreceniben és a hajdúszoboszlóiban volt a legalacsonyabb. Ez főként energetikai korszerűsítési beruházásoknak, valamint a megújuló energiaforrások egyre szélesebb körben terjedő alkalmazásának köszönhető. A korszerűsítési folyamatokban nem csak lakóingatlanokat hanem közintézményeket is bevonnak.
Az egy háztartási fogyasztóra jutó éves gázfogyasztás (6.10 ábra) esetében a Derecskei és a Berettyóújfalui járás a domináns, míg a Nyíradonyi járás országos tekintetben is feltűnően alacsony értéket mutatott a 2016-os évben.

6.10. ábra Az egy háztartási fogyasztóra jutó éves gázfogyasztás. (Saját szerkesztés KSH adatok alapján, 2016)

Hajdú-Bihar megyében a távfűtésbe bekapcsolt lakások száma 2019-ben 34 615 db volt. Látható, hogy ez a szám az elmúlt 10 év folyamán alig változott, hiszen 2010-ben 34 342 lakás volt távfűtéses. A megyék közül Hajdú-Bihart, a fővárost leszámítva 5 megye előzi meg a távfűtéses lakások számában.

6.4.1 A megújuló energiaforrások alkalmazása

A megújuló energiaforrások használata hozzájárul az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentéséhez. A megújuló energiapotenciál kihasználása járulékosan a foglalkoztatásra, a kutatás-fejlesztésre és az építőiparra is kedvező hatást gyakorol. A megújulók részaránya az éves energiafelhasználásban – országos szinten is – alacsonynak tekinthető, azonban mint a környezetet kevésbé terhelő megoldásokat, hasznosításukat szorgalmazni szükséges.
A megújuló energiaforrások közül a megyében a geotermikus energia, a biomassza, biogáz és napenergia felhasználásához adottak a feltételek.
Napenergia hasznosítás tekintetében a magas napsütéses óraszámot kihasználva egyre több lapos- és magastetős épület tetején jelennek meg a napkollektorok, amelyekkel használati melegvizet, illetve fűtési hőenergiát állítanak elő, míg a napelemek az elektromos áram előállításában játszanak szerepet. A Magyar Energetikai és Közműszabályozási Hivatal által 2019-ben kiírt tenderen gazdálkodó szervezetek és önkormányzatok indulhattak, melyek vállalták, hogy új beruházás révén létesítenek megújuló erőművet, vagy meglévő erőművüket az eredeti beruházási érték 50 százalékát meghaladó mértékben fejlesztik.
A megvalósult és tervezett megújuló energiaforrások hasznosítására, valamint épületenergetikai korszerűsítésekre vonatkozó projektek listája megtalálható a megyei klímastratégiában (Hajdú-Bihar megye Klímastratégia). A Magyar Energetikai és Közműszabályozási Hivatal által kiadott Magyarország geotermikus felmérése (2016) c. dokumentum részletesen tárgyalja a Hajdú-Bihar megyei geotermikus viszonyokat. Az elsősorban Hajdúszoboszló és Debrecen térségében koncentrálódó megyei hévízkutak túlnyomó többsége balneológiai célra hasznosított. A megyében 111 db nyilvántartott működő hévíz kút található, amelyből 38 db kút termel 60 °C-nál melegebb vizet. Kilenc kút esetében a kifolyó hőmérséklet meghaladja a 70°C-ot. A felmérés szerint a megyében számos meddő szénhidrogén-kút geotermikus kúttá történő átalakításra alkalmas. Nyolc kút esetében a talpmélység nagyobb, mint 2 500 m. A megyében 30 db hasznosítható meddő szénhidrogénkút található, 90°C-os vízhőmérséklet 1 400–1 600 m mélységben valószínűsített. (HBMTRT 2020).

6.5. Hulladéklerakók, hulladékgazdálkodás

A megyében a felmérések szerint az összes elszállított települési szilárd hulladék mennyisége évi 148.000 tonna (2018), ez az országos összehasonlításban magasnak tekinthető.

6.11. ábra Összes elszállított települési szilárd hulladék mennyiségének alakulása Hajdú-Bihar megyében, 2008-2018 (tonna)

6.12. ábra A hulladékszállítás adatai tömegegységben Hajdú-Bihar megyében, 2008-2018 (forrás: KSH Statinfo)

Az elmúlt évtizedben a megyében mind a lakossági, mind pedig a nem lakossági kommunális hulladék mennyisége csökkent. Ezen belül örvendetesen bővült a szelektíven gyűjtött lakossági hulladék aránya, 0,8 %-ról 8 %-ra, azaz a tízszeresére.

A lakosságtól szelektív hulladékgyűjtésben elszállított települési szilárd hulladék tekintetében a Hajdú-Bihar a megyék középmezőnyében (12. helyen) található (10.953 tonna), míg az összes elszállított települési szilárd hulladék tekintetében a 6. helyen áll (2018).

6.13. ábra Összes elszállított települési szilárd hulladék és lakosságtól elkülönítetten gyűjtött hulladék mennyisége megyei bontásban, 2018 (tonna) (forrás: KSH Statinfo)

Az összes hasznosított és ártalmatlanított hulladék mennyisége 147.936 tonna, melyből újrafeldolgozással kerül hasznosításra 19.520 tonna, míg 128.416 tonna műszaki védelemmel ellátott lerakókban kerül elhelyezésre (2018).

Az elkülönítetten gyűjtött hulladék összetételének alakulását mutatja a következő diagram:

6.14. ábra Az elkülönítetten gyűjtött hulladék összetételének alakulása Hajdú-Bihar megyében, 2009-2018 (forrás: KSH Statinfo)

A megye valamennyi településén már rendszeres, szervezett szemétszállítás folyik. A keletkező települési szilárd hulladék gyakorlatilag teljes mennyiségben lerakással kerül ártalmatlanításra. Az elmúlt évtizedben valamennyi olyan, környezetszennyező hulladéklerakó bezárt, amelyek működése a légkörre, a vizekre és az emberi egészségre is káros lehet. A bezárások után is legfeljebb 50 km-en belül elérhetőek azok a hulladéklerakók, amelyek modern technológiák alkalmazásával, elegendő kapacitással biztosítják a környezet magasabb fokú kímélését.

A kommunális hulladékok begyűjtésével és ártalmatlanításával a megyében több önkormányzati, illetve vegyes – önkormányzati és privát – tulajdonú cég is foglalkozik. A Debreceni Hulladék Közszolgáltató Nonprofit Kft. Hajdú-Bihar megyében (az alábbi települések kivételével: Egyek, Tiszacsege, Monostorpályi) lát el közszolgáltatást.

A Debreceni régióban (Álmosd, Bagamér, Debrecen, Ebes, Fülöp, Hajdúbagos, Hajdúszovát, Hosszúpályi, Kokad, Létavértes, Mikepércs, Nagyhegyes, Nyírábrány, Nyíracsád, Nyíradony, Nyírmártonfalva, Sáránd, Újléta, Vámospércs) a hulladékgyűjtés, szállítás feladatait az A.K.S.D. PLUSZ Környezetgazdálkodási Nonprofit Kft., míg a kezelést az A.K.S.D. Városgazdálkodási Kft. látja el.

A Hajdúböszörményi régióban (Balmazújváros, Bocskaikert, Folyás, Görbeháza, Hajdúböszörmény, Hajdúdorog, Hajdúhadház, Hajdúnánás, Hajdúsámson, Hortobágy, Polgár, Téglás, Tiszagyulaháza, Újszentmargita, Újtikos) a hulladékgyűjtés, szállítás valamint a kezelés feladatait is a Hajdúsági Hulladékgazdálkodási Nonprofit Kft. látja el.

A Berettyóújfalui régióban (Ártánd, Bakonszeg, Báránd, Bedő, Berekböszörmény, Berettyóújfalu, Bihardancsháza, Biharkeresztes, Biharnagybajom, Bihartorda, Bojt, Csökmő, Darvas, Derecske, Esztár, Földes, Furta, Gáborján, Hencida, Kismarja, Komádi, Konyár, Körösszakál, Körösszegapáti, Magyarhomorog, Mezőpeterd, Mezősas, Nagykereki, Nagyrábé, Pocsaj, Püspökladány, Sáp, Sárrétudvari, Szentpéterszeg, Szerep, Tépe, Tetétlen, Told, Újiráz, Váncsod, Vekerd, Zsáka) a hulladékgyűjtés és –szállítás, valamint a kezelés feladatait is a Bihari Hulladékgazdálkodási Nonprofit Kft. látja el.

A Nádudvari régióban (Nádudvar, Kaba) a hulladékgyűjtés, szállítás valamint a kezelés feladatait is a Nádudvari Településfejlesztési és Városgazdálkodási Nonprofit Kft. látja el.

A Hajdúszoboszlói régióban (Hajdúszoboszló) a hulladékgyűjtés, szállítás feladatait a Hajdúszoboszlói Városgazdálkodási Nonprofit Zrt., míg a kezelést az A.K.S.D. Városgazdálkodási Kft. látja el.

Egyek és Tiszacsege hulladékgazdálkodási feladatait a Tiszafüredi székhelyű, három megyében is aktív NHSZ Tisza Nonprofit Kft. végzi, Monostorpályi ellátásáról pedig a Monostorpályi MFÜ Fejlesztési és Üzemeltetési Nonprofit Kft. gondoskodik.

A hulladékgazdálkodás terén az elmúlt évtizedben elért eredmények jelentősek, azonban Hajdú-Bihar megye is új kihívások elé néz. A megye fenntartható fejlődéssel kapcsolatos célkitűzéseit, a természeti értékek és javak megőrzését, a lakosság jelenlegi és jövőbeni jól-létét szem előtt tartva szükségessé vált a megye gazdaságának rugalmasságának erősítése a fenntartható és hulladékmentes gazdaság kialakítása révén.

A körforgásos gazdaságban az anyagcsere-folyamatok tervezetten, zárt körben áramlanak, a hulladék szinte 100%-osan hasznosul; a biológiai, illetve technikai alkotórészek nem keverednek, hanem minőségi veszteség nélkül visszakerülnek a biológiai és gazdasági körfolyamatokba. A természeti erőforrásokkal való felelős gazdálkodásra fókuszálva szükséges a piacok, a fogyasztók és a természeti erőforrások közti viszony újragondolása; a megyét érintő fejlesztések során kívánatos a körforgásos gazdaság minél szélesebb körben történő megismerése-megismertetése, a gyakorlati alkalmazás előmozdítása, népszerűsítve az egyes fejlesztési pályázatok, együttműködések során megismert gyakorlatok, eljárások, módszerek körét.
A mezőgazdaság bevonása a körforgásos gazdaságba kifejezetten fontos. A Pusztakapuk - olyan épületegyüttesek, amelyekben szállás, vendéglátás, a turizmushoz kapcsolódó szolgáltatások, kiskereskedelem folytatható, a világörökségi helyszín követelményeivel összehangolt módon – alkalmasak lehetnek ennek a bevezetésére.

6.6. A települések jellemző lakásviszonyai

Hajdú-Bihar megyében a lakásállomány (6.15 ábra) 2019-ben 232 727 darab volt. A többi megye adatait vizsgálva megállapítható, hogy ennél magasabb számadattal Budapesten kívül, Pest, Bács-Kiskun és Borsod-Abaúj-Zemplén megyék rendelkeznek.

6.15. ábra A lakásállomány Hajdú-Bihar megyében. (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

A lakásállomány döntő része a városokban koncentrálódik, Debrecen a lakások közel harmadával rendelkezik a megyén belül, a listát pedig a kisebb lélekszámú települések zárják.
A lakásállomány gyarapodását települési szintre vetítve a 2016-os adatok alapján megállapítható, hogy Debrecenben 14,2 épített lakás esett tízezer lakosra, ám ezen mutatószámban Berettyóújfalu (21,7) és Nagyhegyes (14,8) is megelőzi a megyeszékhelyet az adott évben.
A megszűnt lakások számában (6.16 ábra) 2019-ben Hajdú-Bihar megyét csak Pest megye és a főváros előzi meg. A 225 db megszűnt lakás 43 %-kal múlja felül a Pest megye és Budapest kivételével számított országos (128 db) átlagot.

6.16. ábra A megszűnt lakások száma az országban. (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

A leírtakat összefoglalva megállapítható, hogy a megye lakásállománya folyamatosan növekszik és valószínűsíthetően ez a tendencia a jövőben is folytatódik, melyet a 2019-ben kiadott építési engedélyek száma is igazol. Az 1 660 darab kiadott építési engedély számot a vidéki megyék közül csak Győr-Moson-Sopron megye előzi meg. A lakásépítések fokozódó mennyiségét az ÁFA- és

otthonteremtési kedvezmények, valamint az önkormányzatok és vállalatok – külföldi és hazai – által bejelentett gazdaság élénkítő beruházások is támogatták. Az elkövetkezendő évek nagy kihívása a kisebb települések elnéptelenedésének megállítása, ez az állam, illetve az önkormányzatok által nyújtott támogatásokkal, kedvezményekkel és a megfelelő színvonalú lakások fenntartásával érhető el.

A demográfiai mutatók szinten tartása mellett legalább ilyen fontos kihívás, hogy a lakásállomány minél jobb energetikai besorolási osztállyal rendelkezzen. A lehetséges energetikai besorolási osztályok „AA++”-tól „JJ”-ig terjednek. A legjobb „minimális energiaigényű” minősítést csak a legmagasabb energiahatékonyságú ingatlanok kaphatják. A legrosszabb osztályokat (II, JJ) jellemzően a súlyosan elavult, rendkívül energiapazarló rendeltetési egységek kapják. Az épület minősítése alapján elért energiahatékonysági kategória közvetlenül utal az üzemeltetés várható költségeire. Egy jobb besorolású ingatlan arányosan alacsonyabb rezsiköltségek mellett üzemeltethető. 2020-tól a "BB - Közel nulla energiaigényre (KNE) vonatkozó követelménynek megfelelő" osztály lesz az új épületekre vonatkozó referenciaszint, ennek értelmében az új ingatlanok építésénél, minimálisan ezt a besorolást kell teljesíteni a használatbavételi engedély megszerzéséhez. (https://orszagos-tanusito-kozpont.hu/szamitas-besorolas)

7. Hajdú-Bihar megye településeinek intézmény-felszereltsége

Egészségügy

Hajdú-Bihar megye lakosságának egészségügyi ellátását összesen 720 szolgáltató egység biztosítja az alábbi szolgáltatástípusok szerint:

7.1. ábra Hajdú-Bihar megye egészségügyi ellátása 2019.09. hó

Fekvőbeteg szakellátást 5 intézmény végez (Debreceni Egyetem Klinikai Központ, Gróf Tisza István Kórház, Debreceni Egyetem Kenézy Gyula Egyetemi Kórház, Hospit Ápolási Intézet és a Forrás Lelki Segítők Egyesülete).
Járóbeteg szakellátást 24 szolgáltató nyújt a megyében, betegszállító szolgáltatást pedig 3 vállalkozás végez. Az állami egészségügyi szolgáltatók mellett megjelentek a fekvőbeteg ellátó

magánegészségügyi intézmények is a megyében, ilyen szolgáltatók a debreceni Garden Medhotel és a nyíradonyi Borostyán Med-Hotel.

A megyében mozgó szakorvosi szolgáltatást (MSZSZ) gyermekgyógyászati és nőgyógyászati területen 3 szolgáltató végez (Debreceni Egyetem Kenézy Gyula Egyetemi Kórház, Gróf Tisza István Kórház, Püspökladányi Egészségügyi Szolgáltató Nonprofit Kft.), a megyében valamennyi 10 000 fő alatti lakónépességű településen biztosítva van a mozgó szakorvosi szolgáltatás.
A lakosság egészségügyi ellátását alapszinten a háziorvosi szolgálatok végzik a megye valamennyi településén. A kisebb falvakban ellátási szerződés, vagy például az éjszakai és hétvégi ügyeleteket feladat ellátási szerződés alapján végzik magánvállalkozások. Egyre nagyobb problémát jelent ugyanakkor, hogy egyes – főként vidéki – háziorvosi körzetek hosszabb ideig csak helyettesítéssel kerülnek ellátásra, illetve, hogy a háziorvosok között egyre több az időskorú.
A megye illetékességi területén, 2020. augusztusi adatok szerint a 351 háziorvosi körzetből a betöltetlen praxisok száma 19 (2011-ben 6), melyeket tartós helyettesítéssel látnak el, ez közel 14 948 fő ellátottat érint. Legrégebben Mezősason (2004), Újirázon (2004), Gáborjánban, Körösszakálon és Sápon van betöltetlen háziorvosi praxis, az ötből négy település a Berettyóújfalui járáshoz tartozik. Legtöbb betöltetlen háziorvosi praxis a Berettyóújfalui (8) és a Püspökladányi (4) járásban található.

7.2. ábra Betöltetlen háziorvosi körzetek számának területi eloszlása 2020. augusztusban (ÁSZ)

A többi megyét és a fővárost figyelembe véve Hajdú-Bihar megye a középmezőnyhöz tartozik a betöltetlen háziorvosi körzetek számának vonatkozásában. A megyében működő háziorvosi szolgáltatások 55%-a felnőtt, közel 25%-a gyermekorvosi és 20%-a vegyes praxis. Kiemelten magas a vegyes praxisok száma a Berettyóújfalui, Derecskei és a Püspökladányi járásban.
Egy háziorvosra és házi gyermekorvosra jutó lakosok száma 2018-ban 1 571 fő volt, ami a régiós és országos adathoz viszonyítva alacsonynak mondható.
A megyében Debrecenben és Berettyóújfaluban található kórházak 2018 év végén a Debreceni Egyetem Kenézy Gyula Egyetemi Kórház 72,28 %-os kihasználtsággal, , a Debreceni Egyetem Klinikai Központ 68,34%-kal, a berettyóújfalui Gróf Tisza István Kórház 58,05%-kal és a Forrás Lelki Segítők Egyesülete 78,25%-kal működött.

7.1. táblázat Forrás: a 2018. évi Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program

Kórházi ágyak száma 2018 december 31-én Hajdú-Bihar megyében	
Belgyógyászat	448
Sebészet	294
Szülészet-nőgyógyászat	177
Csecsemő- és gyermekgyógyászat	180

Fül-orr-gégegyógyászat	64
Szemészet	55
Bőrgyógyászat	15
Neurológia	139
Ortopédia-traumatológia	204
Urológia	80
Klinikai onkológia	197
Fogászati ellátás	0
Reumatológia	50
Aneszteziológiai és intenzív betegellátás	95
Infektológia	73
Arc-, állcsont- és szájsebészet	18
Pszichiátria	153
Tüdőgyógyászat (pulmonológia)	117
Plasztikai- és égéssebészet	25
Gyermek- és ifjúságpszichiátria	20
Kardiológia	187
Sürgősségi betegellátás	44
Aktív összesen	**2 635**
Krónikus ellátás	294
Rehabilitációs ellátás	554
Betegápolás	136
Krónikus összesen	**984**
Aktív és krónikus összesen	**3 619**
Újszülött	
Nappali kórházi ellátás	192

A 2020-év elején megjelenő COVID19 megjelenésével szükségessé vált a kórházi ágyak felszabadítása, amely Hajdú-Bihar megyére vonatkozóan két ütemben, 1717 ágy felszabadítását jelentette.
A megyében mentőállomások jelenleg az alábbi településeken találhatók: Balmazújváros, Berettyóújfalu, Biharkeresztes, Debrecen, Derecske, Egyek, Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, Hajdúszoboszló, Létavértes, Nyíradony, Polgár, Püspökladány, Vámospércs.
Hajdú-Bihar megyében a 2020-as adatok szerint 125 db közforgalmú gyógyszertár, 26 fiókgyógyszertár és 11 kézigyógyszertár működik. Gyógyszertáron kívüli gyógyszerforgalmazás 38 helyen történik. A COVID19 megjelenése a gyógyszertárak működését is befolyásolta, egyszerűsítették a gyógyszer kiadást (e-recept) és szabályozták az ügyeleti nyitvatartást.

7.2. Táblázat: A Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelővel szerződött gyógyszertárak településenként Forrás: Országos Egészségbiztosítási Alapkezelő, 2019

Település	**Gyógyszertárak száma**	**Település**	**Gyógyszertárak száma**
Debrecen	53	Zsáka	1
Püspökladány	7	Biharnagybajom	1
Hajdúszoboszló	7	Nagyrábé	1
Hajdúböszörmény	5	Földes	1
Balmazújváros	3	Kaba	1
Hajdúdorog	2	Ebes	1
Derecske	2	Hajdúszovát	1
Komádi	2	Hajdúhadház	1
Nádudvar	2	Nyíradony	1
Tiszacsege	1	Nyíracsád	1

Hortobágy	1	Nyírábrány	1
Görbeháza	1	Mikepércs	1
BIHARKERESZTES	1	Sáránd	1
VÁNCSOD	1	Hosszúpályi	1
POCSAJ	1	Létavértes	1
KONYÁR	1	Bagamér	1

A táblázatból látható, hogy Debrecen kifejezetten dominál a gyógyszertárak számát tekintve is.

Egészségfejlesztési irodák Hajdú-Bihar megyében.

Az EFOP-1.8.20-17 felhívás keretében Hajdú-Bihar megye valamennyi járását lefedve működnek Egészségfejlesztési irodák. Az Egészségfejlesztési Irodák közvetlen kapcsolatot alakítanak ki az egészségfejlesztési programok célcsoportjaival (település lakossága, egészségügyi szakemberek) és úgy javítják az egészségügyi ellátórendszer prevenciós tevékenységét.

A szakemberek által az Egészségfejlesztési Irodákba irányított életmódváltásra szorulókat, vagy saját elhatározásukból életmódváltást kezdeményezőket kockázatbecslés alapján életmódváltó programokba vonják be és követik a programokban való részvételüket.
Hajdú-Bihar megyében működő Egészségfejlesztési irodák

7.3. táblázat Egészségfejlesztési Irodák Hajdú-Bihar megyében

Megnevezés	Ellátott népesség nagysága (fő)	Programok
Balmazújvárosi Egészségfejlesztési Iroda	30 890	klubok szívünk a kincsünk, daganatos betegségek megelőzése, diabétesz
Debreceni Alapellátási és Egészségfejlesztési Intézet	217 993	klubok szív érrendszer, dohányzás és alkoholleszokás, szülői felkészítés, egészséges, cukorbeteg, krízishelyzetűek, idősek közösségben tartása; egészségnapok
Létavértesi Egészségfejlesztési Iroda	43 260	egészségnapok
Hajdúböszörményi Egészségfejlesztési Iroda	40 099	életmódprogramok, klubok egyéni foglalkozások szervezése, egészségi állapotfelmérés
Egészségfejlesztési Iroda Berettyóújfalu	46 269	egészségnapok
Hajdúhadházi Egészségfejlesztési Iroda	23 227	életmódprogramok, rajzpályázat, előadások
Egészségfejlesztési Iroda Nyíradonyi Járás	30 655	egészségnapok, mozgás és életmódprogramok, klubok: tudatosabb életért klub, nem vagy egyedül (idősek részére), állapotfelmérés
Polgári Egészségfejlesztési Iroda	29 668	információnyújtás, tájékoztatás, figyelemfelhívás, Várandós klub, Szülői szerepre felkészítés, Gyászcsoport, Burn-out tréning, Művészetterápia, Senior klub, egyéni pszichológusi állapot felmérés, Önismereti filmklub

A megyében valamennyi egészségfejlesztési irodákban Lelki Egészségközpont is működik.

Szociális helyzet

A szociális ellátások a megye társadalma számára nagyon fontos feltételt jelentenek a civilizált élet fenntartásában valamennyi életkori csoportban.
2019-ben 45 889 kisgyermek gondozását a két alapvető intézményes ellátás és a két szolgáltatási ellátás keretében 789 bölcsőde, 214 mini bölcsőde, 918 családi bölcsőde és 9 munkahelyi bölcsőde biztosította. Az elmúlt egy év során az összes ellátási formában együttvéve 1 533 férőhely-növekedés mutatkozott, a legdinamikusabb bővülés (997) a mini bölcsődék férőhelyszámában következett be. A TEIR 2017-es adatai szerinti bölcsődei (családi bölcsődével együtt) szolgáltatás Hajdú-Bihar megyében 28 (34%) településen volt elérhető, ezáltal összesen 2 240 fő gyermek bölcsődei ellátása biztosított a megyében.

7.3. ábra Bölcsődébe beíratott gyerekek száma 2017

2017-ig az alábbi településeken nem működött bölcsőde: Álmosd, Ártánd, Bagamér, Bakonszeg, Bihardancsháza, Bedő, Berekböszörmény, Bihartorda, Bojt, Csökmő, Darvas, Ebes, Egyek, Esztár, Folyás, Földes, Furta, Fülöp, Gáborján, Hajdúbagos, Hajdúszovát, Hencida, Hortobágy, Hosszúpályi Kismarja, Kokad, Konyár, Körösszakál, Körösszegapáti, Létavértes, Magyarhomorog, Mezőpeterd, Mezősas, Monostorpályi, Nagyhegyes, Nagykereki, Nyírábrány, Nyíracsád, Nyírmártonfalva, Pocsaj, Sáp, Sáránd, Szentpéterszeg, Szerep, Tépe, Tiszagyulaháza, Told, Újiráz, Újléta, Újtikos, Vámospércs, Váncsod, Vekerd, Zsáka.

A Nyíradonyi és a Derecskei járásban a legalacsonyabb a bölcsődébe beíratott gyermekek száma.
A megyében 2017-ig nem működött mini és munkahelyi bölcsőde. 7 településén működik családi bölcsőde.

Az utóbbi években többféle pályázat is biztosít lehetőséget új férőhelyek kialakítására, illetve a meglévő férőhelyek fejlesztésére.

A bölcsődei fejlesztésre és a gyermekek napközbeni ellátását biztosító férőhelyek számának növelésére több stratégiai dokumentum is utal:

- a Nemzeti Ifjúsági Stratégia 2009-2024 (Készítette: Magyarország Kormánya, 2009),
- Idősügyi Nemzeti Stratégia 2034-ig (Készítette: Szociális és Munkaügyi Minisztérium, Készült: 2009),
- „A nők szerepének erősítése a családban és a társadalomban” akcióterv (1685/2020. (X. 22.) Korm. határozat Az Európai Unió számára készített, „A nők szerepének erősítése a családban és a társadalomban” (2021–2030) akcióterv elfogadásáról, valamint a végrehajtásának a 2021−2022. évekre szóló Intézkedési Tervéről).

A szociális alapszolgáltatások megszervezésével a települési önkormányzat segítséget nyújt a szociálisan rászorulók részére saját otthonukban és lakókörnyezetükben önálló életvitelük fenntartásában, valamint egészségi állapotukból, mentális állapotukból vagy más okból származó problémáik megoldásában.

7.4. Táblázat Szociális alap- és nappali ellátás, szociális elhelyezés ellátottjai (2014–19) Forrás: KSH

Szociális ellátások Hajdú-Bihar megyében (2014–19)						
	2014	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**
Szociális étkeztetésben részesülők (fő)	12 726	11 686	12 080	12 061	13 805	14 158
Házi segítségnyújtás keretében ellátottak (fő)	16 488	12 764	10 970	10 240	9 903	9 683
A tartós bentlakásos és átmeneti elhelyezést nyújtó intézményekben ellátottak (fő)	4 570	4 715	4 667	4 691	4 726	4 814
Idősek nappali ellátásában részesülők (fő)	2 774	2 800	2 836	2 784	2 788	2 786
Aktív korúak ellátásában részesítettek átlagos száma (fő)	18 331	16 705	11 768	10 929	10 186	9 250
Ápolási díjban részesítettek átlagos száma (fő)	4 565	4 418	4 218	4 869	4 945	3 243
Települési támogatásban részesítettek száma		61 620	74 023	69 955	66 749	68 249
Lakásfenntartási támogatásban részesítettek száma (fő)	37 919	31 241	-	-	-	-

A KSH adatai alapján a következő jelentős változások állapíthatók meg a szociális alapellátást érintően: az utóbbi három évben nőtt a szociális étkeztetésben részesülők száma, javasolt vizsgálni ennek az okát.

A korábbi évek adataiból látszik, hogy folyamatos a növekedés az időskorúak otthonaiban ellátottak számában. Az Időskorúak otthonainak kihasználtsága 2017-ben 96,1 %, míg az Időskorúak gondozóházainak kihasználtsága ugyanebben az időszakban 102%. A megyében 2014 és 2019 között a házi segítségnyújtás keretében ellátottak száma csökkent.

Egyre nagyobb igény mutatkozik az önkormányzatok részéről a bentlakásos Idősek Otthonainak létrehozásával kapcsolatban, de annak bevezetését és fenntartását csak állami segítséggel tudnák vállalni.

7.5. táblázat Gyermekekre vonatkozó adatok (Forrás: KSH)

Gyermekekre vonatkozó adatok (Forrás: KSH)						
	2014	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**
Hátrányos helyzetű gyermekek (fő)	7 314	7 182	8 436	8 996	8 869	7 926
Halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek (fő)	16 233	14 631	13 568	12 693	11 204	9 512
Rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülők (fő)	41 874	37 439	33 943	30 468	26 540	23 312
Védelembe vett kiskorú (fő)	1 782	1 834	2 079	2 313	2 489	2 413
Gyámság alatt álló kiskorú (fő)	2 407	2 308	2 241	2 584	2 363	2 230
Gyermekek átmeneti otthonai (fő)	24	32	24	24	19	28
Családok átmeneti otthonai (fő)	380	381	400	385	495	412

Jelentősen csökkent a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesítettek száma, kisebb mértékben pedig a védelembe vett kiskorúak száma és a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek száma.

Családsegítő intézmény igénybevételére a megye valamennyi településén lehetőség van. Tartós bentlakásos és átmeneti elhelyezést nyújtó intézményekben 2018-ban több mint 4 726 férőhely állt a rászorultak rendelkezésére.

7.6. táblázat Fogyatékkal élők nappali ellátása, Hajdú-Bihar megye, forrás: TEIR/KSH/T-STAR

Fogyatékkal élők nappali ellátása, Hajdú-Bihar megye, forrás: TEIR/KSH/T-STAR			
Év	**Fogyatékosok nappali ellátásában engedélyezett férőhelyek száma**	**Fogyatékosok nappali ellátásában részesülők száma**	**Fogyatékosokat (is) ellátó nappali intézmények száma**
2014	683,	604,	27,
2015	667,	597,	26,
2016	687,	631,	27,
2017	687,	644,	27,
2018	649,	628,	26,
2019	649,	597,	25,

Hajdú-Bihar megyében a fogyatékkal élők nappali ellátásában 2014 és 2019 között jelentős változás nem történt, az ellátásban részesülők száma nem haladta meg az engedélyezett férőhelyek számát. 2018 és 2019-ben eggyel csökkent a fogyatékkal élőket is ellátó nappali intézmények száma viszont az engedélyezett férőhelyek száma változatlan maradt.

A 2019-es TEIR adatok alapján Hajdú-Bihar megyében a szenvedélybetegek nappali ellátásában működő 18 otthonban az engedélyezett férőhelyek száma 755 fő volt, ami 769 fő számára biztosította a szolgáltatásokat, ami kisebb mértékű emelkedést jelentett az előző évekhez képest, de ennél jóval nagyobb mértékű az ellátást igénylők száma.

Komoly problémát jelent a megyében és országosan egyaránt a diplomás szociális szakemberek hiánya. Ennek egyik oka, hogy a szociális dolgozók az egészségügyben vagy más területen vállalnak munkát, elsősorban a magasabb bérért. A jelenlegi közalkalmazotti bértábla nem segíti a szociális szférában való munkavállalást.

A fiatalok közül kevesen jelentkeznek szociális területre továbbtanulni, ezért kevés a végzettek száma, illetve aki végez, az sem biztos, hogy ezen a területen helyezkedik el.
A korábban nagyrészt önkormányzati (települési vagy megyei) fenntartásban lévő általános- és középiskolák nagyobb része közvetlen állami kézbe kerül, míg az óvodák megmaradtak önkormányzati fenntartásba.

Országosan 2011 és 2019 között országosan 4336-ról 4608-ra nőtt óvodai feladatellátási helyek száma, a gyermeklétszám csökkenésével szemben minimálisan nőtt a gyerekcsoportok és a pedagógusok száma. Az egy pedagógusra eső gyerekek száma is csökkent: 2009/2010 nevelési évben 10,9 fő ,2019/2020 nevelési évben 10,6 fő volt. A fenti időszakra jellemző még, hogy láthatóan nőtt a gyógypedagógiai nevelésben résztvevők száma.
A megyében 2010-ben összesen 202 óvodai feladatellátási hely működött, ahol összesen 20 641 férőhely állt rendelkezésre, mindösszesen 19 586 gyermeket írattak be ezekbe, 2019-ben 206 óvodai feladatellátási hely működött.

Az Európa 2020 stratégia szerint az iskolai lemorzsolódási arányt 10% alá kell csökkenteni. Magyarország Kormánya a 1603/2014. (XI. 4.) Korm. határozattal fogadta el „A Végzettség nélküli iskolaelhagyás elleni középtávú stratégiát”. A végzettség nélküli iskolaelhagyás elleni stratégia célrendszere a rendszer-, az intézményi és az egyéni szintű tényezők számbavételén alapulva kívánja a végzettség nélküli iskolaelhagyást megakadályozni.

2010 és 2019 között 160-ról 193-ra nőtt a megyében az általános iskolai feladatellátási helyek száma.

7.7. Táblázat Hajdú-Bihar megye lemorzsolódási mutatói Forrás: Oktatási Hivatal, KIR

	Lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók aránya 2018/2019 I. félév	Lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók aránya 2018/2019 II. félév	Lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók aránya 2019/2020 II. félév
általános iskola	14,79%	6%	12,57%
szakközépiskola	19,40%	13,40%	12,56%
szakiskola	12,50%	7,03%	5,68%
gimnázium	2,19%	1,46%	1,14%
szakgimnázium	9,04%	6,26%	4,00%
átlagosan	**11,584%**	**8,088%**	**8,18%**

A fenti táblázatból kivehető, hogy minden iskolatípusnál pozitív irányú változás történt, legnagyobb mértékű javulás a három tanévet vizsgálva a szakiskoláknál tapasztalható.

7.8. Táblázat Forrás: Oktatási Hivatal, KIR

Közoktatáshoz kapcsolódó megyei mutatók			
Vizsgált időszak	**2017/2018 II. félév**	**2018/19 II. félév**	**2019/2020 II. félév**
Lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók száma összesen (fő)	4 787	4 046	3456
A félévben a tanuló 50 órát elérő igazolatlan hiányzással rendelkező tanulók száma	374	468	457
Szülői kérésre magántanulóvá vált tanulók száma	184	210	117
Veszélyeztetetté vált tanulók száma	392	301	293
Ideiglenes hatállyal elhelyezett vagy nevelésbe vett tanulók száma	181	111	118
Kettő feltétel teljesülése esetén lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók száma	1 806	1 628	1364
A félévben 100 órát elérő igazolt hiányzással rendelkező tanulók száma	807	896	399
Rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő tanulók száma	1 496	1 351	1281
Alapfokú oktatásban a 16. életévét betöltött tanulók száma	135	130	108
Középfokú oktatásba 16. életévének betöltését követően belépett tanulók száma	101	29	4

Jelentős pozitív változás mutatkozott az utóbbi három tanévet összehasonlítva a megyénkben tanulók értékelésénél és minősítésénél, ami hatással van a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók számára is. Továbbá jelentős javulás az értékelésénél, minősítésénél egy vagy több tantárgyból elégtelen (1) osztályzatot kapott tanulók számánál, valamint a magatartás és szorgalom értékelésénél.

Kis mértékben nőtt a magántanulók és a 100 órát elérő igazolt hiányzással rendelkező tanulók száma. Nagy mértékű csökkenés állapítható meg a középfokú oktatásba 16. életévének betöltését követően belépett tanulók számánál.
Közel 10%-kal csökkent a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő tanulók száma, ettől nagyobb arányban csökkent az ideiglenes hatállyal elhelyezett vagy nevelésbe vett és a veszélyeztetetté vált tanulók száma.

A Hajdú-Bihar megyei szakképzési feladatokat 2015-től a Debreceni Szakképzési Centrum és a Berettyóújfalui Szakképzési Centrum látja el.
A szakképzés nagy hatást gyakorol a foglalkoztatásra. Kiemelt problémaként jelenik meg a tanulók végzettség nélküli iskola elhagyása és a végzett tanulók szakmaelhagyása. A lemorzsolódást több tényező is befolyásolja, többek között a helytelenül megválasztott szakma, melynek az egyik oka az előzetes szakma megismerésének hiánya. Továbbá problémaként jelentkezik még, hogy a tanulók jelentős tantárgyi hiányossággal érkeznek a szakképző intézményekbe, ami a későbbiekben csökkenti a motiváltságukat.

A megyében 2012. szeptember 1-től három Tankerületi Központ működik. A Debreceni Tankerület illetékességi területe a Debreceni és Nyíradonyi járás, ahol 9 település 47 köznevelési intézményének 103 feladatellátási helyén látja el feladatát, óvodai, általános iskolai, gimnáziumi, szakgimnáziumi, szakközépiskolai, kollégiumi, művészetoktatási intézményi, fejlesztő nevelés-oktatási és szakszolgálati ellátás keretében. A Berettyóújfalui Tankerületi Központ Hajdú-Bihar megye 43 településén, 42 székhelyintézmény, 29 tagintézmény, 42 telephely, összesen 113 feladatellátási hely vonatkozásában látja el a fenntartói és működtetői feladatokat. A 42 székhelyintézményből 34 általános iskola, 1 általános iskola Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény (EGYMI), 2 művészeti iskola 2 középiskola, 3 kollégium működik a tankerületi központ illetékességi területén. A Hajúböszörményi Tankerületi Központ a megyében a Balmazújvárosi, a Hajdúböszörmény, a Hajdúhadházi és a Hajdúnánási járásban 21 intézményi székhelyen, 9 tagintézményben, 27 telephelyen lát el nevelő-oktató feladatokat.

7.9. táblázat Egyéb fenntartású általános iskolai intézmények a megyében, Forrás: Oktatási Hivatal, KIR

Általános iskolák fenntartók szerint Hajdú-Bihar megyében	
alapítvány	2
állami felsőoktatási intézmény	1
állami szervezet	1
egyházi jogi személy	25
közhasznú nonprofit korlátolt felelősségű társaság	1
országos nemzetiségi önkormányzat	1

Felsőoktatási intézmény a megyében kettő található, a Debreceni Egyetem, ami állami egyetem, illetve a Debreceni Református Hittudományi Egyetem. A Debreceni Egyetem az ország egyik legjelentősebb kutatóegyeteme, 91 alapszakot, 105 mesterszakot és 14 osztatlan képzési szakot kínál a hallgatóknak. A 2019/2020-as tanévben 16 501 jelentkező volt az egyetemre, ez az összes jelentkezők 11,7%-a, 7 757 hallgótót vettek fel, ezáltal összesen 28 339 fő hallgatóval rendelkezik. 8 campuson folyik az oktatás 14 karral. Beiskolázási körzete jóval túlterjed a megye, illetve még az ország határain is, ez a szerepkör a kelet-közép-európai országok EU csatlakozás óta egyre növekszik.

Az egyetem kutató-fejlesztő kapacitása számos szakterületen világszínvonalú, ami lehetővé teszi az intézmény és a megye gazdasági szereplőinek egyre intenzívebb együttműködését.

A sportcsarnokok, sportpályák és strandok biztosíthatják a szabadidő eltöltését, a lenti táblázatból látszik, hogy a strandok és a sportpályák száma viszonylag kevés a többi megyéhez képest, illetve szemmel látható változás történt a lenti időszakokban a strandok számának változásában.

7.10. táblázat Néhány, a szabadidő eltöltésére alkalmas intézmény jelenléte a megyében és a régióban, KSH, 2018

	Strandok	Sportpályák	Településszám
		2011.	
Észak-Alföld	**22**	**192**	**389**
Hajdú-Bihar megye	8	49	82
Jász-Nagykun-Szolnok megye	7	36	78
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	7	107	229
		2018.	
Észak-Alföld	**51**	**185**	**389**
Hajdú-Bihar megye	22	43	82
Jász-Nagykun-Szolnok megye	19	36	78
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	10	106	229

A kiskereskedelmi üzletek száma: 2015 végén 7 348 működött a megyében, míg 2019 hasonló időszakában, valamennyivel kevesebb 6 423 volt.
2020-ban az országos kiskereskedelmi forgalom 47%-a az élelmiszer- és élelmiszer jellegű vegyes üzletekben, 37%-a nem élelmiszer-kiskereskedelemben, 16%-a az üzemanyagtöltő állomások üzemanyag-forgalmában realizálódott. A banki szolgáltatásokat a megyében 2011-ben 53 bankfiók biztosította.

Hajdú-Bihar megye közmű ellátottsága

Az első egységes arculattal rendelkező kormányablakok 2011-ben kezdték meg működésüket a megyeszékhelyeken és a megyei jogú városokban, ugyanakkor már ebben az évben elkezdődött a felkészülés a kormányablakok országos hálózatának a kialakítására.

7.11. táblázat Kormányablakok Hajdú-Bihar megyében, Forrás: kormányablak.hu

	Közös önkormányzati hivatal sz	Kormányablak	Okmányiroda	Településszám
		2011.		
Észak-Alföld	71		55	389
Hajdú-Bihar megye	11		19	82
Jász-Nagykun-Szolnok megye	10		16	78
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	50		20	229
		2018.		
Észak-Alföld	100	51	6	389
Hajdú-Bihar megye	19	17	1	82
Jász-Nagykun-Szolnok megye	21	12	4	78
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	60	22	1	229

Az új kormányablakok megnyitása 2014 februárjától folyamatosan történik, dinamikus fejlődés által biztosítva segítőkész ügyintézési lehetőséget. Hajdú-Bihar megyében 17 helyszínen (Debrecenben 2

helyszínen) érhető el kormányablak, ez azt jelenti, hogy több járásban is egynél több kormányablak működik.

7.4. ábra Hajdú-Bihar megye munkaerő-piaci pontjai, Forrás: saját szerkesztés

2020-ban Hajdú-Bihar megyében a megyei Kormányhivatal egy Foglalkoztatási Főosztályt működtet, a 10 járási székhelyen működő foglalkoztatási osztályon kívül 5 munkaerő-piaci pont is elérhető Biharkeresztesen, Komádiban, Polgáron, Vámospércsen és Létavértesen.

7.5. ábra Munkaerő-piaci pontok Hajdú-Bihar megyében

8. Hajdú-Bihar megye településhálózati adottságai

8.1 Településhierarchia

Hajdú-Bihar megyét 82 település alkotja. A települések jogállása szerinti besorolása a következő:

- 1 db megyei jogú város
- 20 db város
- 10 db nagyközség
- 51 db község

A népesség arányát tekintve a megye teljes népességéhez viszonyítva a városi népesség aránya 80,23 %, míg a községi népesség aránya 19,77%. Az utóbbi 8 év során több, mint 2,5 %-kal tovább emelkedett a városi népesség aránya. A megnövekedett magas arányszám, a megyei jogú város Debrecen, valamint nagy lélekszámú települések (Hajdúböszörmény, Hajdúszoboszló) adataiból adódik, amely nem tükrözi a megye egészére érvényes magasabb szintű urbanizációt.
A megye és a régió csúcsán Debrecen megyei jogú város áll, hazánk második legnépesebb városaként, továbbá sokoldalú funkcionalitásával a regionális központi szerepet is betölti.

8.1. ábra Hajdú-Bihar megye települései jogállás szerint (Saját szerkesztés)

Hajdú-Bihar megye szintén „vízfej" jelenséget mutat Debrecen és a megye további településeit tekintve hasonlóan, mint amikor az egész ország esetében Budapestet és a további nagyvárosokat vizsgáljuk.
Debrecenen kívül megfigyelhető az Alföldi területeken megszokott „piramist" alkotó településrendszer a következő megoszlás szerint:

8.1. táblázat Településrendszer lélekszám szerinti megoszlása Debrecenen kívül

Lélekszám szerinti besorolás	Település típusok	Települések száma
2.000 fő alatti település	kistelepülések – falvak, aprófalvak	42
2.000-5.000 fő közötti település	középfalvak	20
5.000-10.000 fő közötti település	kisvárosok és nagyközségek	11
10.000-35.000 fő közötti település	kis-középvárosok	8

A városi jogállású települések nem csak lélekszámuk alapján, hanem funkcionális szerepük szerint is elkülönülnek, így különböző szinteket képeznek a településhierarchiában – járásszékhelyek, funkcionálisan erős városok, középfokú funkciókkal rendelkező városok, hiányos középfokú funkciókkal rendelkező városok.

A kijelölt járási székhelyek tekintetében is elmondható, hogy eltérések figyelhetők meg.

8.2. ábra: a Hajdú-Bihar Megyei járások a 86/2019 (IV. 23.) Korm.rendelet alapján

Funkciójukat tekintve egységes funkció betöltését látják el közigazgatás területén, de egyes településeken (Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, Balmazújváros, Berettyóújfalu, Hajdúszoboszló, Püspökladány) a középfokú funkciók kiépültek, jelentős vonzáskörzettel rendelkeznek, azonban vannak kisebb vonzáskörzettel és hiányos középfokú funkciókkal rendelkező járás székhelyek is (Hajdúhadház, Nyíradony, Derecske).

A hosszú városi múltra visszatekintő, ma is funkcionálisan erős városok képezik a településhierarchia következő szintjét, ezeken a településeken a középfokú funkciók jól kiépültek, jelentős vonzáskörzettel bírnak, legtöbbjük kistérségi központ (Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, Balmazújváros, Berettyóújfalu, Hajdúszoboszló, Püspökladány, Polgár). A városodás rendszerváltás utáni felgyorsulásának köszönhetően több olyan település is elnyerte a városi címet, ahol a középfokú városi funkciók hiányosak, ezek a csekélyebb vonzáskörzettel rendelkező városok (Hajdúdorog,

Hajdúhadház, Téglás, Hajdúsámson, Nyíradony, Tiszacsege, Vámospércs, Derecske, Nádudvar, Kaba, Létavértes, Biharkeresztes, Komádi) hierarchiában alacsonyabb szinten állnak.

Szükséges szólni a megye centrum-periféria viszonyairól. Mint arról korábbi fejezetekben már volt szó, a megye centrumtérségét a megyeszékhely és az azt körülvevő települési gyűrű képezi, valamennyi mutató kapcsán a legkedvezőbbekkel rendelkezik. Emellett a perifériku térségek (Bihar, Tiszamente, Sárrét, Érmellék- Ligetalja) központi települései tudnak részleges centrumként funkcionálni.
A járás székhelyeken kívüli városi települések is változatos képet mutatnak funkcionalitásukat és lélekszámukat tekintve. Vannak olyan városi címet elnyert települések, amelyek kisebb lélekszámmal rendelkeznek, mint egyes nagyközségek.

8.3. ábra Városok megoszlása lélekszám alapján (Debrecenen kívül)

A megye 61 községe esetében is több szintet különböztetünk meg A nagyközségek (10 db) általában, valamint további pár nem nagyközségi ranggal rendelkező település is térségi mikroközpontként funkcionál, azonban lélekszám alapján a középfalvak közé sorolandó a nagyközségek 90%-a. Az alapfokú ellátást biztosító, alacsonyabb lélekszámú községek adják a településhierarchia alsó szintjét.

8.4. ábra Községi települések megoszlása lélekszám alapján

8.2 A településhálózat területen belüli és kívüli kapcsolatai

A megyében a települések közötti nemzetközi kapcsolatok tekintetében, mind megyei, mind települési szinten találkozhatunk kooperációval a szomszédos romániai megyével. Testvérmegyei kapcsolatok kiépítésére került sor az elmúlt évtizedben Bihor, Kolos és Hargita megyékkel, amelynek keretében a legszorosabb kapcsolatok Bihor megyével alakultak ki

A nemzeti hálózatok közül a LEADER akciócsoportok szervezése a kiemelkedő. A megyében 4 szervezet működik, amelyek összességében 73 megyei települést (teljes közigazgatási területével) és 9 települést külterületi részeivel fog össze és biztosítja a helyi közösségfejlesztést.

8.2. táblázat LEADER szervezetek akcióterületei Forrás: LEADER szervezetek alapító okiratai alapján – saját szerkesztés

LEADER szervezet megnevezése	Települések száma (teljes közigazgatási területtel)	Települések száma (külterületi résszel)	Települések száma összesen
Bihar-Sárrét Vidékfejlesztési Egyesület	35	2	37
Dél-Nyírség Erdőspuszták LEADER Egyesület	24	3	27
Hajdúk Vidékfejlesztési Egyesülete	4	3	7
Hortobágyi LEADER Közhasznú Egyesület	10	1	11
Összesen	**73**	**9**	**82**

A 2014-2020-as időszakban lehetőség nyílt CLLD-k létrehozására, amely keretében 7 település Helyi Akciócsoportokat hozott létre a megyében azzal a céllal, hogy a közösségi tervezésen alapuló, valós, alulról jövő kezdeményezésekre épülő és azokat támogató helyi közösségi fejlesztési stratégia megvalósításán keresztül az adott települési kulturális és közösségi terek infrastrukturális fejlesztés és a helyi közösségszervezési tevékenységek megvalósítást támogassa:

8.3. táblázat TOP CLLD szervezetek Forrás: TOP CLLD szervezetek stratégiája alapján – saját szerkesztés

TOP CLLD szervezet megnevezése	Érintett település	Specifikus célok
Berettyóújfalui Helyi Akciócsoport (12 tag)	Berettyóújfalu	1. Élhető-fenntartható város 2. Közösségek városa
Balmazújvárosi Helyi Akciócsoport (14 tag)	Balmazújváros	1. A nyitott és fedett közösségi terek számának gyarapítása, a már meglévők minőségi fejlesztése, eszközállományuk bővítése 2. 2. A kulturális és szabadidős programkínálat gazdagítása 3. 3. A hátrányos helyzetű, többségükben roma fiatalok integrációjának elősegítése
Debreceni Helyi Akciócsoport (32 tag)	Debrecen	1. Értékmegőrzés és innováció 2. Mobilitás és integrálás 3. Közösségi gazdaságfejlesztés
Hajdúböszörményi Helyi Akciócsoport (12 tag)	Hajdúböszörmény	1. Szellem és szolgálat: fejlett kulturális- és közszolgáltatások 2. Megtartó erő fokozása és fenntartható kisközösségek 3. Kulturális alapú gazdaságfejlesztés
Hajdúnánási Helyi Akciócsoport (19 tag)	Hajdúnánás	1. Környezet-és életmód kultúra fejlesztése 2. Település megtartó-képességének és központi szerepének növelése

		3. Önrendelkező város, önrendelkező közösségek, közösségi identitás 4. Vonzó városi és kulturális értékekkel bíró város megteremtése
Hajdúsámsoni Helyi Akciócsoport (12 tag)	Hajdúsámson	1. Lakossági közösségi aktivitás és mobilitás növelése a közösségi, kulturális területeken 2. Összehangolt közösségfejlesztési tevékenységek kínálatbővítése 3. Modern infrastruktúra kialakítása a minőségi közösségi élet elősegítése érdekében
Püspökladányi Helyi Akciócsoport (12 tag)	Püspökladány	1. Fenntartható, megújuló és vonzó város kialakítása 2. A hagyományos értékekre és a közösségekre építő aktív város megteremtése

Hajdú-Bihar megye jelenleg 21 városi rangú településsel rendelkezik, az egyes városok vonzáskörzete azonban igen eltérő kiterjedésű (sőt vannak városok, amelyek nem is fejtenek ki hatást egyetlen településre sem!). A városok vonzáskörzetének megállapítására 6 tényezőt vesznek általában figyelembe (köz- és szakigazgatási intézmények, egészségügy, oktatás, kereskedelem, munkaerővonzás, szolgáltatások).

Néhány esetben előfordul az is, hogy egyes települések más megye városainak vonzását élvezik. Hajdú-Bihar megye déli határánál található Csökmő és Újiráz kapcsolatai szorosabbnak mondhatók Szeghalom, mint inkább Berettyóújfalu vagy Komádi felé. Ugyanez a jelenség tapasztalható Egyek esetében, mely lakossága elsősorban Tiszafüred szolgáltatásit veszi igénybe, mint Tiszacsegéét. Természetesen a másik irányba történő vonzásra is találunk néhány példát a megye határa mentén. A déli, bihari terület kaotikus vonzásviszonyainak köszönhetően Zsadány és Körösnagyharsány elsősorban Komádi és Berettyóújfalu irányába gravitál Szeghalommal szemben, míg északon Szakoly, Balkány és Bököny lakossága Újfehértó helyett Hajdúhadház vagy Nyíradony felé vonzódik.

A szuburbanizációs és agglomerációs folyamatok eredményeként a megyeszékhely körül agglomerációs gyűrű alakult ki. A város körüli szuburbanizációs övezet határa egyre inkább bővül és lassan eléri az agglomerálódó településeket. Az agglomeráció legkülső része a bolygóvárosi településgyűrű gyakorlatilag Debrecen 30 km-es körzetét jelenti (8.5. ábra).

8.5. ábra A Debrecen környéki település-együttes települései

8.3 Települések közötti feladatmegosztások, együttműködések

A települések közötti feladatmegosztás elsősorban a szervezési, igazgatási feladatok közös ellátását jelenti.
Találkozhatunk néhány település között, bizonyos területekhez - többek között oktatási, szociális, ivóvíz, illetve hulladékgazdálkodási - kapcsolódó tevékenységek ellátására létrehozott társulásokkal.
2020 februárjában megalakításra került a Debreceni Régiós Együttműködési Tanács, amelynek keretében Debrecen Megyei Jogú Város mellett 18 db Hajdú-Bihar megyei, 2 db Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei, valamint 1 db Jász-Nagykun-Szolnok megyei település közösen kívánja összehangolni az együttműködésben gazdasági, oktatási, kulturális és turisztikai fejlesztéseit.

Debrecen Régiós Együttműködési Tanács

8.6. ábra Debreceni Régiós Együttműködési Tanács - saját szerkesztés

8.4 A településhálózatban várható változások, a települések közötti feladatmegosztások kihívásai

A településhálózatban regionális szervező központként jelenik meg Debrecen, mint gazdasági, turisztikai, kulturális, közlekedési szempontból több megyére kiterjedő vagy határon átnyúló szereppel bíró központ. A térségi térszervező központokként meghatározásra került települések egyben járási székhelyek is, amelyek gazdasági, turisztikai, kulturális, közlekedési szempontból megyei szintű és több járásra kiterjedő szereppel bírnak.
A megyét tekintve városkörnyéki településegyüttesek övezeteiből 14 került meghatározásra. A járások és a városkörnyéki településegyüttesek övezeteinek vizsgálata során általánosságban megfigyelhető, hogy a járásokkal azonos vagy kisebb – úgynevezett alközpontként – egységként jelennek meg a városkörnyéki településegyüttesek övezetei a következők szerint:

8.4. táblázat: Járások és városkörnyéki településegyüttesek övezeteinek átfedése Forrás: MTrT adatai alapján – saját szerkesztés

Járások megnevezése	Városkörnyéki településegyüttesek övezeteinek megnevezése
Balmazújvárosi	Balmazújvárosi-Tiszacsegei
Berettyóújfalui	Berettyóújfalui (kivéve Bihardancsháza, Bihartorda, Nagyrábé, Sáp), Biharkeresztesi, Komádi,
Debreceni	Debreceni
Derecskei	Derecskei Létavértesi (kivéve Álmosd)
Hajdúböszörményi	Hajdúböszörmény-Hajdúnánási
Hajdúhadházi	Hajdúböszörmény-Hajdúnánási
Hajdúnánási	Hajdúböszörmény-Hajdúnánási (kizárólag Hajdúnánás) Polgári
Hajdúszoboszlói	Hajdúszoboszló-Nádudvari
Nyíradonyi	Nyíradonyi Vámospércsi Létavértesi (kizárólag Álmosd)
Püspökladányi	Püspökladányi Kabai Berettyóújfalui (kizárólag Bihardancsháza, Bihartorda, Nagyrábé, Sáp)

Egyedi jelenség a hajdúhadházi járás településeinek városkörnyéki településegyüttesi övezet szerinti besorolása, mivel Hajdúhadház nem került külön övezetként megjelölésre, annak ellenére, hogy különálló járási központként funkcionál.
A települések közötti megoszlás tekintetében megyei övezetek meghatározására került sor a jelenleg hatályos Megyei Területrendezési Tervben, amelyek többek között a következők:

1. városkörnyéki településegyüttesek övezetek
2. gazdasági, innovációs fejlesztési területek övezetek
    a. határmenti innovációs és nemzetközi árucsere területek övezete
    b. gyorsforgalmi úthoz csatlakozó gazdasági övezet
    c. vasútállomás-környékek övezete,
    d. felhagyott külterületi beépített területek övezete
3. turisztikai fejlesztési övezetek
    a. általános turisztikai szuprastruktúra (azaz szálloda- és vendéglátás)-fejlesztés övezete
    b. pusztai turizmusfejlesztés övezete
    c. fürdőturizmus övezete
    d. gyógytényezőkkel rendelkező települések övezete

A fent ismertetett övezeti besorolások Hajdú-Bihar megyei településhálózati adottságainak minél hatékonyabb fejlődését segítik elő azáltal, hogy elősegítik a minél hatékonyabb és hosszú távon tartó települési együttműködéseket.

9. Hajdú-Bihar megye térszerkezeti elemeinek azonosítása

9.1. A térszerkezet időbeli alakulása

A megyei terület-felhasználási kategóriák térbeli rendjét és az országos és térségi jelentőségű műszaki infrastruktúra-hálózatok térbeli rendjét, valamint az országos és térségi jelentőségű egyedi építmények elhelyezkedését a megye Térségi Szerkezeti Terve határozza meg. Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat Közgyűlése a 3/2020. (VI. 29.) önkormányzati rendeletével fogadta el a Hajdú-Bihar Megye Területrendezési Tervét (MTrT).

A megye makroszerkezetének egyedi sajátossága, hogy bár a megyeszékhely – és egyben a megye messze legnagyobb, meghatározó jelentőségű centruma – köré mintegy 20 km-es távolságra a Debrecen felé irányuló útvonalak mentén épült ki a megye városhálózatának nagyobb része (az óramutató járásával ellentétesen sorolva: Nyíradony, Hajdúhadház, Hajdúböszörmény, Balmazújváros, Hajdúszoboszló, Derecske, Vámospércs). Ezen kívül, egy újabb, 35-40 km sugarú gyűrű szegmensén található Püspökladány és Berettyóújfalu, ami már a megye Bihari részének a központját jelenti.

Ez a történelmi időkben kialakult szerkezet nem változott lényegesen az elmúlt évtizedekben sem, amikor az igen jelentős közlekedési tengelyt alkotó M35 autópálya is újabb sugárirányú elemet hozott a korábbi gyűrűs-sugaras szerkezeti rendszerbe. (MTrT Előkészítő szakasz – Megalapozó vizsgálatok 2020)

Az Észak-alföldi Régió térszerkezetének gerincét a Budapest–Szolnok–Püspökladány–Debrecen–Nyíregyháza forgalmi tengely jelenti, amely a megye meghatározó térszerkezeti vonala is, többek között Püspökladány, Hajdúszoboszló, Debrecen, Hajdúhadház és Téglás is e mentén helyezkedik el. A térszerkezeti erővonal fejlődése az elmúlt évtizedekben is jelentős volt (9.1 ábra).

Elsősorban nemzetközi jelentősége emeli ki a Püspökladány–Berettyóújfalu–Biharkeresztes–(Nagyvárad) vonalat. A regionális térszerkezeti vonal kapcsolja össze Hajdú-Bihar megyét, de az Alföld északi részét is Romániával, Erdéllyel. Emellett fontos regionális térszerkezeti tengely még a Debrecen–Hajdúböszörmény–Polgár–Tiszaújváros–(Miskolc) útvonal. Térszerkezeti vonal fejlődésének komoly lökést adott a megépült M3 és M35 autópálya, valamint az M4-es autópálya is, amelynek jelen dokumentum készültekor a Berettyóújfalu és Nagykereki közötti szakasza került átadásra. Kisebb a szerepe a Debrecen – Nyírbátor - Mátészalka és a Debrecen - Tiszafüred között húzódó regionális tengelyeknek, viszont a Dél-Tiszántúl forgalma szempontjából alapvető jelentősége van a Debrecen-Derecske-Berettyóújfalu-Szeghalom-Békéscsaba-Szeged regionális térszerkezeti vonalnak. Nemzetközi szerepe miatt érdemes még szólni Debrecen – Vámospércs – Nyírábrány, valamint a Debrecen – Hosszúpályi – Létavértes megyei tengelyekről, melyek fejlődése elsősorban a határmenti kapcsolatok függvénye.

9.1. ábra Hajdú-Bihar megye térszerkezete

A települési textúrát tekintve elmondható, hogy a Hajdúságban és a Hortobágy peremén egymás szomszédságában közép- és kisvárosok megszakítatlan sorát figyelhetjük meg, ahol a városi ellátó funkciók általában csak a saját közigazgatási határig érvényesülnek. Ezzel szemben a megye keleti részén, a Dél-Nyírség és különösen Bihar településszerkezetében a jóval sűrűbb településhálózatú, kis lélekszámú községek dominálnak. Átmenetet képez a Sárrét térsége, ahol 3 város mellett több közepes és kis lélekszámú község egészséges viszonya figyelhető meg. Település-hálózati adottságok differenciált kezelése szükséges.

Kedvezőtlen településhálózati adottságnak tekinthető, hogy a megye a megyeközpont mellett nem rendelkezik egyetlen nagy-középvárosi (50 ezer fő feletti) lélekszámú településsel sem. Ennek következtében a megyében Debrecennek nincs olyan társtelepülése, amellyel központi funkcióinak egy részét megoszthatná.

9.2. ábra Hajdú-Bihar megye településeinek állandó lakónépességi (2019. évi adat) Forrás: KSH

A megyében a városokat Debrecen mellett hosszú időn át csak a hajdúvárosok képviselték (Hajdúböszörmény, Hajdúnánás és Hajdúszoboszló). E városok a megye középső és északi részén, egymáshoz közel, más településektől távol helyezkednek el. A megye déli és délkeleti részének városnélkülisége tudatos településfejlesztési politikát igényelt. Ennek eredményeként 1979-ben Berettyóújfalu nagyközséget, 1986-ban Püspökladány nagyközséget várossá nyilvánították. Az 1980-as évek végétől azonban felgyorsult a várossá nyilvánítás folyamata, Balmazújváros, Biharkeresztes, Derecske, Hajdúdorog, Hajdúhadháztéglás (szétválásuk után Hajdúhadház és Téglás), Létavértes, Nádudvar, Nyíradony, Polgár és Tiszacsege várossá válása után 2002-ben Komádi és Vámospércs, 2003-ban Kaba, majd 2004-ben Hajdúsámson is bekerült a városok sorába. Ezek a települések sem tudják azonban térszervező funkciójukat teljes mértékben betölteni, hiszen legtöbbször nem rendelkeznek minden a környéken élő lakosság ellátásához szükséges intézménnyel, funkcióval. Jól mutatja ezt a 9.2 ábra, amelyen látható, hogy a megye déli és nyugati részén sok a vidéki problémákkal küzdő település.

A kis térszervező erejű települések gyenge szerepét az is bizonyítja, hogy a megye kilenc járásából csak egy tartozik a nem kedvezményezett kategóriába, fejlettsége folytán. A járások mellett a települések túlnyomó többsége (a 82 településből 57) is az elmaradottság okán kedvezményezett kategóriába tartozik (9.3 ábra).

9.3. ábra Hajdú-Bihar megye települései és járásai kedvezményezettség szempontjából Forrás: saját szerkesztés a 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet alapján

10. A táj terhelése és terhelhetősége

A globális hatásokon túlmenően a helyi társadalom a termelésen, a fogyasztáson és a hulladék felhalmozásán keresztül terheli környezetét.

A területfelhasználás jellege, intenzitása és helye minden esetben visszahat a környezeti-társadalmi-gazdasági folyamatokra. A területhasználat mind időben, mind térben állandóan változó, dinamikus folyamata a környezeti elemekre, azok rendszereire sok esetben jelentős negatív hatással van (pl. szabad természetes felszínborítás csökkenése, talajok és a levegő szennyezése, élőhelyek feldarabolódása). A szabad talajfelszín jelentős és folyamatos csökkenése figyelhető meg mind az EU, mind hazánk esetében, ami megelőzhető a területek újrahasznosításával, a szennyezett területek kármentesítésével, valamint a zöldmezős beruházások korlátozásával.[11]

A 2020-ban elfogadott megyei területrendezési terv felülvizsgálata során a táj terhelhetősége fejlesztési alapú megközelítéssel került vizsgálatra, vagyis, hogy a jövőbeni, tájterheléssel járó fejlesztések a megye mely területein lennének fenntartható módon elhelyezhetőek. A tájat, a környezetet terhelő beruházások jellemzően valamilyen fizikai építmény létrehozásával járnak együtt, ami a közművezetékek kivételével legtöbbször földkivonást is jelent. Az adott helyen megszűnik a korábban ott folyó mező-, vagy erdőgazdasági művelés, vízgazdálkodás, és beépítésre szánt terület jön létre.

A Nemzeti Környezetvédelmi Program cselekvési irányaival összhangban, egy olyan tájterhelhetőségi térkép került kidolgozásra, amely az egyes térképi fedvényekhez különböző erősségű védelmi szintet rendel, a táji-, természeti-, és környezeti értékeink fenntartható megőrzése érdekében.

- A természetvédelmi oltalom alatt álló területek (NP, TK, TT, MTÉT, Natura 2000, Nemzeti Ökológiai Hálózat, magterület, ökológiai folyosó, ex lege, helyileg védett) nem terhelhetőek, tehát teljes védelmet (100%) kell élvezzenek.
- Ökoháló pufferterületek közepes (50%) védelmet kaptak
- Az őshonos állományú,a védelmi és jóléti rendeltetésű erdők, valamint az erdőtelepítésre alkalmas övezet erős (75%), a gazdasági erdők közepes (50%) védelmet kaptak
- A nem védett vizes élőhelyek erős (75%) védelmet kaptak
- Világörökség és világörökség-várományos területek közepes (50%) védelmet kaptak
- A kiváló minőségű szántók és erdők teljes (100%) védelmet kaptak
- A nagyvízi meder területei teljes (100%) védelmet kaptak
- Az országos jelentőségű tájképvédelmi terület közepes (50%) védelmet kap
- Térségi jelentőségű tájképvédelmi területen a tájképvédelmi szempontokat figyelembe véve lehet fejleszteni (25%-os védelem)
- Kiemelten érzékeny felszín alatti vízminőség-védelmi területen a bányászati tevékenység tilos, minden egyéb fejlesztést az övezet céljaihoz illeszkedően kell végezni (25%)

Az egyes fedvények átfedés esetén erősítik az adott terület védettségi szintjét. Ez alapján egy háromfokú skála állítható fel a táj terhelhetősége szempontjából, a mellékelt ábra szerint:

[11] Nemzeti Környezetvédelmi Program 2015-2020

10.1. ábra Hajdú-Bihar megye tájterhelhetőségi térképe (forrás: MUTK, 2019)

Hajdú-Bihar megye Területrendezési Terve 15 féle övezetet különíti el, amelyekben a táj terhelésének és használatának speciális szabályai kell, hogy érvényesüljenek.

Hajdú-Bihar megye övezetei és terület felhasználási kategóriái (forrás: Hajdú-Bihar megye Területrendezési Terve 2020):

- Ökológiai hálózat magterületének, ökológiai folyosó területének és puffer területének övezetei
- Kiváló és a jó termőhelyi adottságú szántók övezetei
- Erdők és az erdőtelepítésre javasolt terület övezetei
- Tájképvédelmi terület övezeté
- Világörökségi és világörökségi várományos területek övezete
- Vízminőség-védelmi terület övezeté
- Árvízvédelmi területek, ezen belül a nagyvízi meder övezete és a VTT-tározók övezete
- Honvédelmi és katonai célú terület övezete
- Ásványi nyersanyagvagyon övezete
- Rendszeresen belvízjárta terület övezete
- Tanyás területek övezete
- Városkörnyéki településegyüttesek övezete
- Gyógytényezőkkel rendelkező települések
- Klímaváltozással fokozottan érintett térség övezete
- Csillagos égbolt park övezete

A térségi szerkezet kialakításakor, többek között törekedni kell a természeti értékek védelmére és az ökológiai hálózat fejlesztésére. Ugyancsak fontos, hogy a területi szerkezet alakítása ne veszélyeztesse a felszíni vizek és a felszín alatti vízbázisok védelmét. A megye elsőrendű termőképességű talajokkal rendelkezik, amelyek termőképességének megőrzése kulcsfontosságú a jövőben.

A jövőben megvalósítandó fejlesztések során a következő szempontokat fontos figyelembe venni:

- Népesedési folyamatok: A vidéki területek egy részének lakosságvesztése miatt valószínűleg a funkcióban, illetve tájhasználatban bekövetkező változásokat társadalmi kontroll alá kell venni, így elérhető, hogy a kiürülő területek az európai „Makroökológiai Struktúra" integráns és értékes részei lehessenek. A „zsugorodó városok" jelenség hatásainak tervezhetőségére kell törekedni, hogy a történeti települési terület öve megőrizhesse értékes elemeit. A védett területek határainak, illetve zónahatárainak kijelölésénél figyelembe kell venni ezeket a megváltozott körülményeket.
- Infrastruktúra (vonalas) fejlesztése: A térséget érintő vasút és útfejlesztések, illetve távvezetékek építésének megvalósítása során a lehető legnagyobb körültekintéssel kell eljárni, hogy a táji értékek a lehető legkevésbé sérüljenek.
- Zöld infrastruktúra: A zöldinfrastruktúra fejlesztésének alapvető célja, hogy a zöldinfrastruktúra az ökoszisztémák létező vagy szükséges hálózatának szolgáltatásaira épülő olyan funkcionális rendszer legyen, amely végső soron az ember és az élővilág jóllétét, egyensúlyban működő kölcsönhatását eredményezi. A zöldinfrastruktúra koncepciójába minden zöldfelülettel kapcsolatos tervezés beilleszthető (ökológiai hálózat, városi zöldterületek, zöldutak, zöldfolyosók, zöldöv, zöldgyűrű, zöldövezet, zöldítés stb.)[12]
- Zöld gazdaság: A következő évtizedekben várhatóan felértékelődő helyi/kistáji adottságok és a lokális erőforrások intenzívebb hasznosítása megköveteli ezeknek a minél pontosabb feltérképezését és kiaknázásuk olyan megtervezését, amivel minél kevésbé sérülnek az

[12] *A zöldinfrastruktúra-hálózat felmérésével és fejlesztésével kapcsolatos hazai és nemzetközi tapasztalatok, jó gyakorlatok feldolgozása, adatigények meghatározása - MTA Ökológiai Kutatóközpont Ormos Imre Alapítvány, 2017*

érzékeny természeti tényezők. Az újonnan létrejövő ún. „zöld gazdaságban” meg kell találni a helyi ember, mint természeti lény és társadalmi-gazdasági entitás optimális helyét.

- Megújuló energiák hasznosítása: A következő évtizedek kulcsterülete lesz a globális energiaválság miatt a megújuló energiák hasznosítása. A megvalósuló programoknál és projekteknél figyelembe kell venni a helyszín táji adottságait is. (pl. az energianövények termesztésénél, napelempark létesítésnél stb.)
- Vízgazdálkodási projektek: A jövő évszázad egyik stratégiai nyersanyaga a víz lesz. Fel kell készülni az éghajlatváltozás miatt megnövekvő egyenetlenségek (árvizek és aszályok váltakozása) áthidalására. Tudatosítani kell a döntéshozókkal, a vállalkozásokkal és a széles lakossággal is, hogy a túlélés egyik kulcstényezője a víz, így a vele való felelős gazdálkodás mindenképpen prioritást kell, hogy kapjon. A meglévő felszíni vizes élőhelyeket (pl. a településeken megtalálható kubikokat, anyagnyerőhelyeket, stb.) óvni és fejleszteni célszerű. Egyrészről fontosak, mint élőhelyek, másrészről klíma puffer hatásuk is jelentős.

11. A Hajdú-Bihar megyét értintő ágazati koncepciók, területfejlesztési elképzelések, hatályos területi tervek áttekintése

A **Nemzeti Fejlesztés 2030 – Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció** a megyét a következőképp pozícionálja:

Az Észak-Alföldön található, Romániával határos megye területén 61 község és 21 város osztozik, élükön a dinamikusan fejlődő /inter/regionális központ Debrecennel. Délkeleti részén alacsony fejlettségű községek sűrűbb hálózata jellemző, ÉNY-on fejlettebb kis- és középvárosok dominálnak. Kiemelkedően jó talajadottságokkal rendelkezik, az agrárszektor hozzáadott értéke magas. Viszonylag változatos iparának termelési értéke alacsony, ám K+F+I szektora mind költség, mind beruházás szempontjából Budapest kivételével a legmagasabbb a megyék között és egyre nagyobb potenciállal van jelen. Turisztikai és természeti adottságai kiemelkedőek; pl. Hortobágy, Debrecen, Hajdúszoboszló. Itt található az ország legszélesebb spektrumú egyeteme és két regionális jelentőségű kórház is. A térbeli kettősség érzékelhető a perifériкus térségek negatív vándorlási egyenlegén, a korai halálozások megyén belüli területi egyenlőtlenségein, valamint az egy főre eső szociális kiadások magas arányán is. A foglalkoztatási ráta tartósan alacsony.
Debrecen és a környék települései információs vagy munkaerőpiaci hálózatokat alkotnak, és térségeiket is hálózatokba szervezik. Ennek eredményeként a fővárosközpontú nemzetközi növekedési tengelyek mellett a határ menti térségekbe is átnyúló regionális tengelyek jönnek létre (pl. Nagyvárad-Debrecen-Nyíregyháza).
A nagyobb – megyei jogú – városok, mint regionális centrumok hálózatosan együttműködnek, mely együttműködés különösen a pólusoktól távol eső térségek nagyvárosai dinamizáló szerepének megerősítése szempontjából fontos.

A *Nemzeti Fejlesztés 2030 – Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció* szerint Hajdú-Bihar megye fejlesztési irányai a következők:

- Az oktatás színvonalának javítása a szakképzés és a felsőoktatás piaci igényeknek megfelelő, valamint a közoktatás szociális dimenziójú fejlesztésével.
- A K+F+I ösztönzése a kis- és középvállalkozók bevonásával.
- A vállalkozási környezet fejlesztése ipari parkok létrehozásával és a meglévők továbbfejlesztésével, a klaszteresedési folyamat erősítésével, valamint az üzleti, logisztikai, közlekedési és szolgáltatási háttér fejlesztésével, a táji, környezeti szempontok figyelembevételével.
- A mezőgazdaság versenyképességének erősítése a biotermelés ösztönzésével, az agrármarketing tevékenység fejlesztésével és a helyi termékek támogatásával.
- A centrum és a periféria közötti különbségek mérséklése a belső kohézió erősítésével és a határmenti együttműködések segítésével.
- Vidéki környezetminőség javítása a megújuló energiaforrások arányának növelésével, a helyi energiatermelés és -ellátás ösztönzésével, a szociális ellátóhálózat fejlesztésével és otthonteremtési kezdeményezések elősegítésével.
- Az idegenforgalom fejlesztése komplex programcsomagok kialakításával, illetve a turisztikai infrastruktúra és az marketing tevékenység erősítésével.
- Debrecen fejlesztése, különös tekintettel az egészségiparra.
- Az elővárosi kötöttpályás közösségi közlekedés fejlesztése Debrecenben.

A megye területi céljai az alábbiak szerint alakulnak:

- A regionális fejlesztési pólus és az alközpontok (Debrecen, Nyíregyháza, Szolnok), valamint az innovációs tengelyek mentén a tőkevonzó és megtartó képesség növelése, a logisztikai adottságok erősítése, az innovatív, magas hozzáadott értéket előállító, magas képzettségű munkaerőre támaszkodó versenyképes gazdaság kialakítása és fejlesztése, a munkaerőpiacok

összehangolása, a szolgáltatások kölcsönös igénybevétele és ennek érdekében az elérhetőség javítása;

- Az innovációk átvételére és továbbítására alkalmas, dinamizálható kis- és középvárosokban (Mátészalka, Hajdúszoboszló, Karcag stb.) a térszervező erő növelése, a népességmegtartó erő fokozása, a társadalmi-gazdasági-kulturális vonzerő növelése, az elérhetőség javítása, az ipari parkok, inkubátorházak fejlesztése, a tömegközlekedés fejlesztése, a foglalkoztatás bővítése, szerkezetátalakítás;
- A Tisza-mentéhez kapcsolódó térségek felzárkóztatása és fejlesztése, sajátos, integrált komplex fejlesztési lépések keretében (helyi gazdaságfejlesztés, víz- és tájgazdálkodás, környezetvédelem, turizmus, vidékfejlesztés);
- A perifériкus és hátrányos helyzetű térségekben a versenyhátrányok feloldása, a térségi centrumtelepülésekhez való kapcsolódás erősítése, integrált felzárkóztatási és munkahelyteremtő programok beindítása, a helyi termelési hagyományokra épülő iparágak megerősítése, továbbá az oktatási, egészségügyi, szociális és a kulturális, közművelődési ellátás infrastrukturális és humán feltételeinek megteremtésére, a térségi alapon szervezett közszolgáltatásokhoz való hozzáférés elősegítése, a vonzó települési környezet és a biztonsági szolgáltatások fejlesztése, örökségvédelem;
- Ukrajnával és Romániával szomszédos határmenti területeken a nemzetközi együttműködésben rejlő lehetőségek kiaknázása, kétoldalú gazdasági, kulturális, környezetvédelmi tevékenységek közös fejlesztése.

Az 2018. évi CXXXIX. törvény által meghatározott **Országos Területrendezési Terv** megnevezi azokat a hálózatokat, melyben a megye szerepet vállalt. Ugyanakkor szól a fejlesztés irányvonalairól, így a távlati gyorsforgalmi utak, a távlati kiemelt szolgáltatást nyújtó és a távlati főutak tervezett szakaszairól, a Kelet-magyarországi kerékpárútvonalról, a Tiszamente kerékpárútvonalról (Euro Velo 11), a Dél-alföldi határmente kerékpárútvonalról, a Közép-Európa Vizei kerékpárútvonal (Euro Velo 14) és a Hajdúvárosok-Szabolcs kerékpárútvonalról. Ismerteti a tervezett 400 kV-os átviteli hálózat távvezetékeket (Hajdúböszörmény - Berettyóújfalu – Békéscsaba, Hajdúböszörmény - Létavértes - Románia).

A megye területrendezési céljait és feladatait a 2020-ban felülvizsgált és módosított **Hajdú-Bihar Megye Területrendezési Terve** dokumentum határozza meg, összhangban a területfejlesztési irányvonalakkal.

A 2014-2020 időszak területfejlesztési irányait, prioritásait és célkitűzéseit a **Hajdú-Bihar Megyei Területfejlesztési Koncepció és Program 2014-2020** dokumentumai határozta meg 3 átfogó cél mentén a következők szerint:

- Hajdú-Bihar megye természeti adottságaira, hagyományaira és kutatási potenciáljára alapozott gazdaságfejlesztés, mely növeli a foglalkoztatást és erősíti a megye kelet-magyarországi innovációs központ funkcióját
- A szegénység és társadalmi kirekesztés csökkentéséhez, valamint a munkaképes korú lakosság piacképes képzettségi szintjének növeléséhez szükséges szolgáltatási, népegészségügyi és közigazgatási funkciók erősítése
- A hatékony víz- és energiagazdálkodás, valamint a fenntartható környezetgazdálkodás feltételeinek megteremtése és fejlesztése a Tiszántúlon az éghajlat- és klímaváltozás negatív hatásainak csökkentésére

Stratégiai ágazati célként 4 terület került meghatározásra:

- Az Alföld értékeire épülő fenntartható környezet
- Versenyképes gazdaság és egészséges élelmiszer

- A megye gazdasági szerkezetének megfelelő oktatás, szakképzés
- Közösségi, szociális és társadalmi fejlesztések a leszakadó társadalmi csoportok esélyegyenlőségének és életminőségének javítására

Stratégiai szinten 3 területi cél fogalmazódott meg:

- Debrecen, az életerős város, mint a Kárpát-medence egészség és innováció fővárosa
- Járásközpontok és járási szintű kisvárosok, mint a helyi közösségek együttműködéseinek centrumai
- Kistelepülések mint az élhető vidéki közösségek színterei

Hajdú-Bihar megye 2014-2020-as időszakra vonatkozó fejlesztéséhez kapcsolódóan olyan horizontális elvek (az innovációs szemlélet integrálása a gazdasági, társadalmi és környezeti folyamatokba; a társadalom és a gazdaság önszerveződő folyamatainak újraélesztése; az életminőség javítása az öregedő társdalom kihívásaira válaszolva) és célok (2020-ra minden új beruházásnál és fejlesztésnél biztosítva legyen a környezeti, pénzügyi és társadalmi fenntarthatóság; a foglalkoztatás növelése a megye munkaképes korú lakossága körében; a megye lakosságának és gazdaságának bekapcsolása az információs társadalomba) kerültek meghatározásra, amelyeket a fejlesztési időszak minden egyes támogató eszközében (azaz minden beavatkozás során) figyelembe kell venni.

A Hajdú-Bihar Megyei Területfejlesztési Koncepció célrendszerében foglalt stratégiai ágazati és területi célok elérése érdekében meghatározásra kerültek azok a prioritások, melyek keretében az adott intézkedések – mint a koncepció végrehajtását szolgáló fejlesztési eszközök – alkalmazásra kerülnek:

1. Fenntartható környezet
2. A megye agráriumának komplex fejlesztése
3. Versenyképes gazdaság
4. Az elérhetőség fejlesztése Hajdú-Bihar megyében
5. Intelligens társadalom
6. Egészséges és gondoskodó társadalom
7. Az innovatív gazdaságot támogató környezet fejlesztése Debrecenben
8. Élhető vidék, élhető települések

Gazdaságfejlesztés, vállalkozásfejlesztés és infrastruktúra-fejlesztés tekintetében a megyét is érintő fejlesztési tématerületeket és prioritásokat határoznak meg az alábbi stratégiai dokumentumok:

A Magyar Mikro-, Kis- És Középvállalkozások Megerősítésének Stratégiája 2019-2030

A Stratégia megvalósításával a kormány a vállalkozói világgal együttműködve jelentősen javíthatja a mikro-, kis és középvállalatok működési körülményeit, eredményességét és tevékenységük társadalmi hatását és megbecsültségét nem csupán nemzeti, de megyei szinten is.
A KKV-szektor termelékenységének aránya a nagyvállalatok termelékenységéhez képest sokat javult, de a gazdaság növekedési tartalékainak kiaknázása érdekében további erősödésre van szükség.

A kitűzött átfogó és másodlagos célokat a Stratégia hét területen történő beavatkozások útján kívánja elérni. Ezek mindegyikére meghatározza a beavatkozások szemléletét, beazonosítja a területre jellemző kihívásokat, meghatározza a területre jellemző specifikus célokat és alcélokat, amelyek elérését a hozzárendelt intézkedések révén szándékozik megvalósítani.

A Stratégia beavatkozási pillérei a következők:

I. Vállalkozóbarát szabályozási és adózási környezet megteremtése
II. A KKV-k üzleti környezetének és az e-kormányzat eszközeinek fejlesztése
III. A KKV-k fejlődési képességének, innovációs és digitális teljesítményének erősítése
IV. KKV-k finanszírozáshoz jutásának ösztönzése
V. A KKV-k nemzetköziesedésének elősegítése
VI. A szükséges tudás megszerzése
VII. Generációváltás

Hajdú-Bihar megye befektetés-ösztönzési stratégiája 2018

A stratégia rámutat, hogy Hajdú-Bihar megye adottságai befektetés-ösztönzési szempontból kedvezőnek minősülnek. Országos szinten a megyében az egyik legmagasabb a potenciális munkaerő utánpótlás nagysága (magas munkanélküliségi rátával, alacsony aktivitási rátával), bár a megye demográfiai folyamatai kedvezőtlenek, a csökkenő népességszám elöregedéssel párosul. Az utóbbi években lett jelentős a szelektív elvándorlás, amely elsősorban a fiatalok és szakképzett rétegeket érintik. A képzési rendszer mind középfokon, mind felsőfokon kiterjedt a megyében, széles körű szakképzést tud nyújtani, a duális képzés szerepe is egyre növekszik.
A megye gazdasági potenciáljához képest kevés külföldi beruházás és hazai újrabefektetés valósul meg. 3 fő problémakörbe koncentrálódnak az azonosított problémák: munkapiaci súrlódások, a megye gazdaságszerkezete és a megyei szintű befektetés-ösztönzés hiánya.

A Stratégia azonosítja azokat a potenciális forrásokat, amelyeket a megyében befektetésösztönzési céllal lehet felhasználni, és a stratégia által kijelölt eszközrendszer egészéhez, vagy egyes elemeihez hozzá tudnak járulni.

Átfogó cél:

Több külföldi beruházás és hazai újrabefektetés valósul meg

1. Stratégiai cél: Munkapiaci súrlódások enyhítése

1.1. Specifikus cél: nyelvtudás fejlesztése
1.2. Specifikus cél: képzettség igazítása a munkapiaci igényekhez
1.3. Specifikus cél: alapkompetenciák fejlesztése
1.4. Specifikus cél: aktivitási ráta növelése a kisebb településeken
1.5. Specifikus cél: az át- vagy tovább-képzésekre való hajlandóság növelése
1.6. Specifikus cél: a gazdaság igényeinek a képzésben való megjelenítése

2. Stratégiai cél: Megyei szintű befektetés-ösztönzés megvalósítása

2.1. Specifikus cél: felelős szervezet kijelölése
2.2. Specifikus cél: stratégiai gondolkodás megvalósítása
2.3. Specifikus cél: proaktív befektetés-ösztönzés
2.4. Specifikus cél: jó gyakorlatok adaptálása
2.5. Specifikus cél: kooperáció erősítése

3. Stratégiai cél: A megye gazdaságszerkezetének javítása

3.1. Specifikus cél: külföldi vállalkozások bevonzása
3.2. Specifikus cél: az ipari és szolgáltatási szektor erősítése
3.3. Specifikus cél: a mikrovállalkozások megerősítése
3.4. Specifikus cél: a meglévő cégek globális értékláncba integrálása

Hajdú-Bihar Megye Területi és Gazdaságstratégiai Fejlesztési Terve 2019

A Terv célja, hogy az országos fejlesztéspolitikai és területfejlesztési célokkal összhangban, az ország közép- és hosszú távú célrendszeréhez illeszkedve a Kárpát-medencei gazdasági tér kiterjesztése, az Alföld keleti részén az újraszerveződő mikro- és makroregionális kapcsolatok tovább erősítése, keretrendszerük megalapozása, valamint Hajdú-Bihar megye dinamikusan változó térségi szerepének újraértékelése és érvényesítése a jövő tervezési folyamatai során.

A meghatározott fejlesztési irányok az alábbiak:

1. **A versenyképesség továbberősítése, innovatív, hálózatosodásra épülő gazdaságfejlesztés**
    - Szállítmányozási, logisztikai hálózatosodásban való aktív részvétel javítása
    - Digitális terek fejlesztése, hálózatosodás
    - K+F+I potenciál erősítése, kreatív és versenyképes tudásrégió kialakítása
    - Kis- és középvállalkozások támogatása, innovációs hajlandóságuk és képességük erősítése
    - Kiemelt turisztikai térség fejlesztése

2. **Decentralizált gazdasági potenciál erősítése**
    - Ipari parkok, ipari területek, barnamezős területek (pl. vasútállomások környéke) fejlesztése
    - Nagytérségi infrastrukturális hálózatok elérésének javítása, fejlesztése
    - Közösségi közlekedés feltételeinek javítása
    - Munkaerőpiaci részvétel erősítése

3. **Klímaadaptáció erősítése a megyében**
    - Tiszta és megújuló energiák alkalmazásának elősegítése
    - Fenntartható területhasználat és környezetkímélő művelés ösztönzése
    - Adaptív épületállomány és közjóléti zöldterület növelés
    - A hulladék-termelés csökkentése, újrahasználat és -hasznosítás rendszereinek fejlesztése
    - Fenntartható szennyvíz-, belvíz- és csapadékvíz-kezelés
    - Társadalmi szereplők célzott szemléletformálása

4. **Fenntartható, élhető települések és közösségek**
    - Alsóbbrendű utak felújítása
    - Közszolgáltatásokhoz való hozzáférés javítása
    - Fenntartható turisztikai térségfejlesztés, szelíd turizmus
    - Településközi kapcsolatok, város-vidék kapcsolatrendszer erősítése

Északkelet-magyarországi Gazdaságfejlesztési Zóna

Magyarország Kormánya elfogadta 1073/2020. (III. 5.) Korm. határozata a „Creative Region" – Határtalan fejlődés Északkelet-Magyarország – gazdasági együttműködésben érintett, a fejlesztéshez csatlakozó határon túli területek bevonásával megvalósuló – nemzeti, gazdasági és kulturális övezetének fejlesztési tervéről szóló programot, valamint az 1566/2020. (IX. 4.) és 1570/2020 (IX. 4.) Korm. határozatokat, melyek alapján az *„Északkelet-magyarországi Gazdaságfejlesztési Zóna"* Hajdú-Bihar megye, Heves megye, Jász-Nagykun-Szolnok megye, Nógrád megye és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye közigazgatási területét foglalja magában, amelyre vonatkozóan nemzeti, gazdasági, kulturális övezetre vonatkozó fejlesztési tervet készít, melyhez a határon túli területek is csatlakoznak.

A Zóna kialakításának célja, hogy összehangolt fejlesztési lehetőséget biztosító, egyedi kormánydöntésen alapuló ernyőprojektek kerüljenek kidolgozásra:

a) Komplex területi felzárkóztató program,
b) Komplex területi infrastruktúra fejlesztési program,
c) Komplex versenyképességi és foglalkoztatást bővítő fejlesztési program,
d) Komplex, a Gazdaságfejlesztési Zóna határmenti kapcsolatait és megyei jogú városait érintő, 2030-ig tartó fejlesztési program.

Nemzeti Közlekedési Infrastruktúra-fejlesztési Stratégia

A 2014-2050-es időszakra kiterjedő stratégia alapvető céljának tekinti, hogy a közlekedési infrastruktúra a gazdasági folyamatok hatékony kiszolgálásával a lehető legnagyobb mértékben segítse elő Magyarország versenyképességének növelését. A Stratégia célja a gazdaság és a jólét mobilitási feltételeinek biztosítása.

A térségek gazdasági kapcsolatát és így a közlekedési infrastruktúra kialakítását is nagyon jelentősen befolyásolja azon agrár- és élelmiszeripari ágazatok együttműködése, mely jelentősebb forgalmat generálva mezőgazdasági kapcsolati zónákat képez az ország több területén együttműködve a szomszédos országok határ menti régióival. Ebből a szempontból Hajdú-Bihar megye jelentős terület (Alföld észak-keleti régiója - Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megye, Romániában pedig Szatmár és Bihar megye).

A nagyvárosok környékén jelentkező szuburbanizációs folyamatokkal együtt járó ún. ingázó forgalom különösen megterheli az adott térség/város infrastruktúra hálózatát, ez érinti Debrecent és vonzáskörzetét is, hiszen Budapest után Győr-Moson-Sopron, illetve Hajdú-Bihar megyében jelentősebb a napi ingázók számának emelkedése.
A stratégia célrendszere társadalmi, illetve fő közlekedési célokat fogalmaz meg, úgymint társadalmi szinten hasznosabb közlekedési szerkezet kialakítása, vagy a szállítási szolgáltatások színvonalának és hatékonyságának növelése.

Az **innováció és digitalizáció**, mint az elkövetkező évtized meghatározó fejlesztési területei, horizontális irányai megyei szinten is meghatározóak; a terület célkitűzéseit a vonatkozó nemzeti szintű stratégiák fogalmazzák meg:

Befektetés A Jövőbe - Nemzeti Kutatás-Fejlesztési És Innovációs Stratégia (2013-2020)

A stratégia a kutatás, a fejlesztés és az innováció hazai jövőképét fogalmazza meg. Fő problémaként azonosítja a dokumentum azt a tényt, hogy kiugróan gyenge pont a kis- és közepes vállalkozások együttműködése a hazai és a külföldi nagyvállalatokkal, tudásbázisokkal.

A KFI-stratégiát annak érdekében, hogy Magyarországon a KFI szektorra fordított állami és vállalati források ténylegesen a jövőbe való beruházássá váljanak, három prioritási tengely köré célszerű felépíteni:

- nemzetközileg versenyképes tudásbázisok, amelyek megalapozzák a gazdasági és társadalmi fejlődést,
- hazai és nemzetközi szinten hatékony tudás- és technológiai transzfer együttműködések előmozdítása, valamint
- a korszerű TéT (tudományos és technológiai) eredményeket intenzíven hasznosító, illetve innovatív vállalatok, valamint a közszféra.

Ez a három prioritástengely egyúttal azt is jelenti, hogy Magyarországon a KFI területén tervszerű rendszerépítésre van szükség. A felzárkózás az innovációs rendszerbe fogott hajtóerőkre épülően, különösen négy dinamizáló tényező eredményeként adódik:

- beruházás a K+F-be és a kutatás-fejlesztési iránti kereslet élénkítése,
- termelékenységet javító innovációk bevezetése,
- hatékony támogatási és finanszírozási rendszer kiépítése,
- start-up ökoszisztéma kiteljesítése.

A KFI Stratégia területi-technológiai-ágazati vetületét a Nemzeti S3 Stratégia dokumentum határozza meg.

Nemzeti Intelligens Szakosodási Stratégia (S3) – 2014-2020

Az intelligens szakosodási stratégia elkészítése ex ante feltétele volt a 2014-2020-as időszakra a kutatásra, fejlesztésre és innovációra fordítható, 693 milliárd forint európai uniós forrás lehívásának, és egyben szakpolitikai eszköz, amely a Nemzeti Kutatás-fejlesztési és Innovációs Stratégia (2013-2020) elfogadásáról szóló 1414/2013. (VII. 4.) Korm. határozattal elfogadott Befektetés a jövőbe - Nemzeti Kutatás-fejlesztési és Innovációs Stratégia 2013-2020 végrehajtásához kíván támpontot nyújtani úgy, hogy országos képet ad a területek (megyék) adottságairól, ágazatai és technológiai prioritásairól. Ily módon, - bár stratégiának nevezzük -, az S3 dokumentum a KFI stratégiával együtt értelmezendő és megvalósítandó, azt kiegészítő dokumentum.[13]

A 2014-ben elfogadott S3 hármas felosztás alapján a következő fő szakosodási irányokat különbözteti meg:

- Nemzeti Specializáció és Régiótípusok: 3 nemzeti specializáció, illetve 3 régiótípus
- Nemzeti (Ágazati) Prioritások: 6 ágazati prioritás, és 2 horizontális prioritás
- Intelligens technológiák: 13 intelligens technológia

A megyék régiótípusonkénti felosztásában Hajdú-Bihar megye tudásrégióként került meghatározásra, és fontos tény, hogy a GDP arányos K+F ráfordítás tekintetében a megye teljesítménye meghaladja országos átlagot.
A felvázolt jövőkép szerint hazánk tudásrégiói a szakosodási irányokban kijelölt területeken a makrotérség és Európa meghatározó szereplőivé válnak, a tudáscentrumok megerősítésével és a vállalkozói szféra bevonásával olyan versenyelőnyökre tesznek szert, amelyek a nemzetközi élmezőnybe emelik a választott szakosodási irányokban előállított tudást és termékeket. Az intelligens növekedés hazai szinten továbbgyűrűző hatása a többi régió felemelkedését is magával hozza.

A stratégia ágazati és horizontális prioritásokat egyaránt megfogalmaz.

Mesterséges Intelligencia Stratégia

A technológia jelentette potenciális előnyöket felismerve, ugyanakkor számba véve a hozzá kapcsolódó lehetséges kihívásokat, egy átfogó Mesterséges Intelligencia Stratégia (a továbbiakban: Stratégia) került kidolgozásra. A dokumentum 2030-ig szóló célokat jelöl ki, és ezekhez kapcsolódóan 2025-ig tartó intézkedési tervet vázol fel.

A Stratégia a következő főbb intézkedéscsoportokra tesz javaslatot és fogalmazza meg a kapcsolódó intézkedési tervet:

[13] https://nkfih.gov.hu/hivatalrol/nemzeti-intelligens/nemzeti-intelligens

- Alapozó pillérek - felkészítik a társadalmat az MI jelentette elkerülhetetlen változások hatékony kezelésére, és a technológia jelentette előnyök lehető legteljesebb kihasználására.
- Fókuszterületek - A szektorális és technológiai fókuszterületek keretében megjelölt intézkedések célja a magyar gazdaság növekedési potenciáljának erősítése és hatékonyságának célzott és tudatos javítása
- Transzformatív programok - hosszú távú tervek, melyek lehetőséget nyújtanak arra, hogy a megvalósításuk során létrejövő járulékos előnyök már a programok „lezárása" előtt értéktöbbletet jelentsenek az állampolgárok számára.

Hajdú-Bihar megye egyik kiváló potenciállal rendelkező, egyben kiemelt fejlesztést igénylő területe a **turizmus és szabadidőgazdaság**, melyhez kapcsolódóan a fejlesztési irányok kijelölését az alábbi stratégiai keretek segítik:

Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030

A stratégia célja, hogy a turisztikai szemléletváltás megalapozásával, a főbb beavatkozási pontok azonosításával, stratégiai célok kijelölésével rövid, közép- és hosszú távon definiálja az állam feladatait az ágazatban, illetve a célok eléréséhez megfelelő eszközöket, forrást és intézményrendszert rendeljen.
A pozitív trendek ellenére a turizmus nemzetgazdasághoz való hozzájárulásának mértéke mind arányát tekintve, mind abszolút értékben elmarad azon országok mutatóihoz viszonyítva, amelyekben a turizmus a gazdaság húzóágazataként jelenik meg, illetve tudatos, stratégiai turizmusirányításuk van. Mindez egyrészt abból adódik, hogy a turizmusban és vendéglátásban még mindig számottevő a szürke- és feketegazdaság aránya, ami miatt az ágazat valós teljesítménye jelenleg nem mérhető kellő pontossággal.

A problémákra adott válaszként a stratégia vezérmotívumai a következők: egyrészt a desztinációs logikán alapuló termék- és attrakciófejlesztés, az ehhez kapcsolódó alapinfrastruktúra-fejlesztés és marketingkommunikáció, másrészt az állam megváltozott szerepe a turizmusban.

A stratégia céljaival összhangban a turisztikai feladatok ellátásnak hatékonyabbá tétele, jól kommunikálható és körülhatárolható fogadóterületek létrehozása érdekében nevesített turisztikai térségek kerültek meghatározásra.

A turisztikai térségek meghatározásának célja továbbá a megfelelő pozicionálást követően a szolgáltatók közötti együttműködés erősítése, a fogadóterületek versenyképességének javítása, a meglévő kínálati elemek szolgáltatási csomaggá történő alakítása. Fontos szempont az is, hogy az egymástól jól megkülönböztethető desztinációk már rövidtávon képesek legyenek versenyképes utazási ajánlatot jelenteni az élményeket kereső, egyre igényesebb, valamint magasabb fajlagos költéssel bíró külföldi és belföldi vendégek számára.[14]

A 11 kijelölt térség egyike a Debrecen és térsége turisztikai térség, melynek lehatárolása jelentős mérföldkő Hajdú-Bihar megye turizmusának jövője szempontjából.

Társadalmi és jól-léti kérdések, oktatás és kultúra vonatkozásában a megye fejlesztési célkitűzéseit meghatározó szakpolitikai keretek a következők:

[14] https://mtu.gov.hu/cikkek/a-jov-intezmenyrendszerehez-is-uj-alapot-teremt-a-11-nevesitett-turisztikai-terseg-1858

„Egészséges Magyarország 2014-2020" Egészségügyi Ágazati Stratégia

A stratégia megfogalmazza az egészségügy fejlesztési célkitűzéseit és prioritásait. A főbb területek az egészségügyi ellátás, a népegészségügy fejlesztése, a hatékonyság növelése, forrásfelhasználás optimalizálása, az egészségturizmus összehangolt kihasználása, az egészségbeli egyenlőtlenségek csökkentése, az ágazati informatikai fejlesztések kiaknázása.

Nemzeti Felzárkózási Stratégia

A stratégia a tartósan rászorulók, a szegény családban élő gyermekek és a romák felzárkózását-felzárkóztatását hivatott segíteni, a beavatkozások keretét meghatározni.

Fő célok:

- A szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élők arányának csökkentése, különös tekintettel a roma népességre.
- A szegénység, szociális kizáródás újratermelődésének megakadályozása.
- A társadalmi-gazdasági javakhoz történő egyenlő esélyű hozzáférés javítása, a társadalmi összetartozás erősítése.

A beavatkozás területei a következők:

- Gyermek jól-lét
- Területi egyenlőtlenségek
- Oktatás-képzés
- Foglalkoztatás
- Egészségügy
- Lakhatás
- Bevonás, szemléletformálás, a diszkriminációs jelenségek elleni küzdelem

Hajdú-Bihar megye centruma, egyben a térség gazdasági, oktatási, kulturális, kutatási és innovációs központja **Debrecen**. A megyei jogú város fejlesztési prioritásai erőteljesen meghatározzák a megye fejlődését is, a megye és a térség más településeit érintő dinamizáló hatása megkérdőjelezhetetlen.
A város fejlesztési fókuszterületeit, ágazati prioritásait meghatározó stratégiai keretek legfontosabb elemeit a Debrecen 2030 stratégia határozza meg.

Debrecen 2030

A dokumentum Debrecen Megyei Jogú Város 2030-ig szóló fejlesztésének koncepciója és programja, eredménye annak a programozási folyamatnak, melynek során kidolgozásra kerültek a megyeszékhely fejlesztésének alapjául szolgáló dokumentumok.

A fejlesztés kiindulópontját Debrecen jövőképe – víziója – jelenti, amely rögzíti a város pozitív jövőbeli állapotának legfontosabb jellemzőit.

Közlekedésfejlesztés - Debrecen a tudatos városi infrastruktúra fejlesztésében kiemelt szerepet szán a közlekedésfejlesztésnek, amelynek révén a régió megkerülhetetlen közlekedési centrumává válik. A közlekedési fejlesztések elengedhetetlenek a jövőbeni lakosságszám-növekedéshez és az egyre növekvő, mobilis munkaerő közlekedési igényeinek kiszolgálásához.

A város növekedése indokolja továbbá a városszerkezetbe történő beavatkozást, belső tehermentesítő utak kiépítését, új lakó- és gazdasági területek feltárásával, a város keleti elkerülő körgyűrűjének megépítését és a város úthálózatának teljes felülvizsgálatát, szükségszerű átépítését.

Ahhoz, hogy a város a vízióban megfogalmazott térségi integráló szerepet betöltse és folyamatosan növekvő agglomerációjának igényeit is kielégítse, egyaránt szükséges fejleszteni a vasúti, a közúti és a légi úton történő közlekedési lehetőségeket.

Debrecen célja olyan közlekedési modell megalkotása, mely a szükséges útügyi beavatkozásokon túl a közösségi közlekedés optimalizálását az Intermodális Közlekedési Központ létrehozásával, ezen belül P+R, B+R és vasúti fejlesztésekkel, az elektromobilitás fejlesztésével és az intelligens forgalomszabályozó rendszerekkel oldja meg és 21. századi választ ad a növekvő városi népesség és a munkaerő-áramlás kihívásaira. Kizárólag ez a megoldás biztosítja, hogy a fejlesztések egymással együttműködve a lehető legköltséghatékonyabb módon valósuljanak meg.

Fókuszterületek:
● vasútfejlesztés
● közúti fejlesztések
● városon belüli tehermentesítő, elkerülő utak fejlesztése
● a Debreceni Nemzetközi Repülőtér fejlesztése

Gazdaságfejlesztés - együttműködve a régió más városaival, a teljes kelet- magyarországi régió egységes gazdaságfejlesztése valósuljon meg. A regionális fejlesztések összehangolása érdekében a város létrehozta a Debreceni Régió Együttműködési Tanácsát a térség meghatározó településeivel, hogy minden település a saját adottságainak és képességeinek megfelelően a lehető leghatékonyabban módon tudjon fejlődni és profitálni a Debrecenben elindult gazdaságfejlesztési folyamatokból.

Debrecen biztosítani szeretné továbbá, hogy a kulcsiparágakban (járműgyártás, agrárium, elektronika, IT) a beszállítók és az új üzleti partnerek le tudjanak telepedni a városban, ezért célja az ipari parkok továbbfejlesztése.

Cél volt egy olyan városfejlesztési alap létrehozása, mely visszatérítendő forrásokat tud nyújtani a helyi, illetve regionális szinten felmerülő városfejlesztési beruházások finanszírozására a kis- és középvállalkozások számára. Az alap, magántőke alapként Debrecen város és a Magyar Fejlesztési Bank (MFB) együttműködése alapján létrejött, működését 2020-ban kezdte meg.

Debrecen az autóiparhoz kapcsolódó intelligens közlekedésszervezési fejlesztések központja. Cél az élhető és modern városi közlekedés megteremtése a legújabb Smart City megoldásokkal, vállalati együttműködésekkel, digitális lakossági aktivitással.

Fókuszterületek:
● város- és gazdaságfejlesztés
● vízügyi beavatkozások

Oktatás - Debrecen oktatási stratégiája arra az alapelvre épül, miszerint azok a városok lehetnek sikeresek a gazdaság területén a jövőben, amelyek nagy, összehangolt és gazdaságorientált oktatási rendszert működtetnek. Ezen városoknak megvan a lehetőségük arra, hogy a gazdaság igényeire reagálva megfelelő számban és a szükséges képzettséggel biztosítsák a munkaerőt. Mind a köznevelésnek, mind a felsőoktatásnak képesnek kell lennie arra, hogy kiszolgálja a város és a régió gazdasági, piaci igényeit, fejlesztési elképzeléseit.

A D2030 Program szerint 2030-ig növelni kell a középiskolai és az egyetemi hallgatók számát, elsősorban a műszaki szakképzés, valamint a mérnökképzés (gépész-, villamos-, automatizálási,

járműipari mérnök, informatikus) és az orvosképzés területén. Ehhez a programban megjelölt infrastrukturális és létszámfejlesztések elengedhetetlenül szükségesek.

Fókuszterületek:
● a köznevelési infrastruktúra bővítése
● az egyetemi infrastruktúra fejlesztése
● egyetemi kutatási/oktatási fejlesztés
● az orvosképzés gyakorlati tereinek infrastrukturális fejlesztése

Életminőség - a D2030 legfontosabb célkitűzése az, hogy a program minden eleme hozzájáruljon a debreceniek életminőségének javulásához.

Fókuszterületek:
● közműfejlesztés
● energetikai fejlesztések (megújuló energia)

Kultúra - kulturális szolgáltatások fejlesztése, bővítése, azok nemzetközi szintűvé tétele.

Fókuszterületek:
● kulturális infrastruktúra fejlesztése
● sport infrastruktúra fejlesztése

Fenti kulcsfontosságú stratégián túlmenően a következő dokumentumok fejlesztési célkitűzései jelentősek Hajdú-Bihar megye területfejlesztési célrendszerének és prioritásainak meghatározásában:

- **Debrecen Smart City Stratégiája**
- **Debrecen Megyei Jogú Város Kulturális Stratégia 2018–2030**
- **Debrecen Helyi Közösségi Fejlesztési Stratégiája 2014-2020**
- **Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata Idősügyi Stratégiája 2020 – 2025**

A megye **energetikai, klímaváltozással kapcsolatos** fejlesztési irányainak, akcióterületeinek keretét a releváns szakpolitikai keretek szabják meg:

Nemzeti Energiastratégia 2030, kitekintéssel 2040-ig

Az új Nemzeti Energiastratégia legfontosabb célja az energiaszuverenitás és az energiabiztonság megerősítése, az energiatermelés dekarbonizálása.

Fő célok:
- energiaimport csökkentése
- szélesebb körű kapcsolódás a régiós áram- és földgázhálózatokhoz (ellátásbiztonság, hatékony importverseny)
- megújuló erőforrásokra alapozott fűtési/hűtési megoldások alkalmazása - Zöld Távhő Program végrehajtása, a közintézményi, ipari és a közlekedési célú energiafelhasználás csökkentése
- elektromobilitás elterjedése
- helyi közlekedés: környezetbarát, elektromos buszok
- családok energiafüggetlensége: a háztáji, saját célra történő megújuló energiatermelés támogatása, okos mérők elterjedésének elősegítése

Magyarország Nemzeti Energia- és Klímaterve

A terv kialakítása szorosan kapcsolódik a Nemzeti Energiastratégia 2030 tartalmához.
5 dimenzió mentén határozza meg a célkitűzéseket:

- dekarbonizáció
- energiahatékonyság
- energiabiztonság
- belső energia piac
- kutatás, innováció és versenyképesség

II. Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia

Magyarország – a második Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia részeként – fogadta el a Nemzeti Alkalmazkodási Stratégiát (NAS) . A NAS – az uniós célokkal és a hazai igényekkel összhangban – az alábbi specifikus célokat jelöli ki a 2030-ig tartó időszakra vonatkozóan:

- A természetes és természetközeli ökoszisztémák megőrzése;
- A természeti erőforrások készleteinek és minőségének megőrzése, tartamos hasznosítása;
- A sérülékeny térségek alkalmazkodási lehetőségeinek feltárása, térség-specifikus alkalmazkodási stratégiák kidolgozása a NATÉR 22 rendszer segítségével;
- A sérülékeny ágazatok (többek között a mező- és erdőgazdálkodás, a turizmus, az energetika, a közlekedés, az épületszektor, a telekommunikáció, a hírközlési rendszerek) rugalmas és innovatív alkalmazkodásának megvalósítása;
- Kockázatok kezelése és alkalmazkodás a kiemelt nemzetstratégiai jelentőségű horizontális területeken (többek között katasztrófavédelem, kritikus infrastruktúra a vízgazdálkodás és a vidékfejlesztés területein);
- A klímaváltozás várható társadalmi hatásainak mérséklése, tudatosságnövelés, a társadalom alkalmazkodóképességének javítása;
- Az alkalmazkodással kapcsolatos kutatás és innováció támogatása, a tudományos kutatási eredmények közzététele.

Hajdú-Bihar Megye Klímastratégiája

A jövőben a klímamodellek szerint az országos átlagnál nagyobb mértékben fog emelkedni az átlaghőmérséklet Hajdú-Bihar megyében. A korábban megfigyelhető tendenciák folytatásaként a fagyos napok száma csökkenni, míg a hőségnapok száma várhatóan növekedni fog, Hajdú-Bihar megye egyes területein 2050-ig akár 90%-kal is. A változások lassítása, hosszú távon megállítása érdekében az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentésére van szükség, melyre Hajdú-Bihar megyében is sok lehetőség adódik.

A kibocsátások csökkentése mellett elkerülhetetlen a már tapasztalható klímahatásokhoz való alkalmazkodás, illetve a várható hatásokra való felkészülés.

Hajdú-Bihar megyében a klímaváltozással összefüggő problémák megjelenése jelentősen összefügg a vízzel. A vízhiány és víztöbblet okozta problémák egyszerre vannak jelen a területen.

Hajdú-Bihar megye klímavédelmi jövőképe a következő: Puszta és oázis - Hajdú-Bihar megye – értékek és hagyományok felelős gazdája
Hajdú-Bihar megye 2050-re csökkenteni tudja a klímaváltozás hatásaival szembeni sérülékenységét, miközben megőrzi jelentős természeti értékeit. Ennek részeként a vízgazdálkodás átalakításával és a mezőgazdasági termelés tájhoz igazításával, felelős gazdálkodással sikerül az egyik legjelentősebb

erőforrását, a termőföldet megóvnia az aszályosodástól. A helyi gazdaság környezeti szempontból is fenntartható fejlesztésével csökkenti a területi különbségeket és megakadályozza a határmenti területek társadalmi– gazdasági szempontból történő leszakadását.

A jövőkép elérésének érdekében a mitigáció, adaptáció és szemléletformálási területen kerültek meghatározásra részcélok.

Hajdú-Bihar megye **fenntartható fejlődéssel, környezet- és tájvédelmi** célkitűzéseivel kapcsolatban meghatározóak a nemzeti stratégiákban megfogalmazott célok és fókuszterületek:

Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia 2012–2024

A nemzeti fenntarthatósági politika átfogó célja a folytonosan változó társadalmi-humán-gazdasági-természeti külső környezethez való alkalmazkodóképesség feltételeinek biztosítása, az ahhoz szükséges kulturális adaptáció minőségi javítása.

A négy alapvető erőforrás területén a célok rendszere a következő:

- Emberi erőforrások: cél a népességében stabil, egészséges, a kor kihívásainak megfelelő készségekkel és tudással rendelkező emberek alkotta, a kirekesztettséget fokozatosan csökkentő társadalom
- Társadalmi erőforrások: cél a fenntarthatóságot támogató kultúra kialakítása, a fenntartható társadalom szempontjából pozitív értékek és attitűdök erősítése
- Természeti erőforrások: a környezeti eltartóképességet mint a gazdálkodás korlátját kell érvényesíteni
- Gazdasági (fizikai) erőforrások: kiemelt cél a vállalkozói réteg megerősítése, a hazai tőkebefektetések fokozatos növelése, külföldi kitettségünk csökkentése; fontos a lokalizáció és a nemzetközi gazdasági kapcsolatok kihasználása közötti ésszerű arány megteremtése, a helyi gazdasági kapcsolatok (pl. város és vidéke) erősítése.

Nemzeti Tájstratégia (2017-2026)

A stratégia célja:

- Komplex holisztikus látásmód kialakítása és elfogadtatása a táj használatában, illetve a tájhasználatokkal érintettek körében.
- A tájat, mint az élővilág és benne az ember lételemét, a környezetminőség alapvető letéteményesét kell az ágazati politikák megalapozó szemléleti elemévé tenni és nem csak a szakágazati rendszerekben meghatározott kiemelt értékvédelmi szempontok alapján lehatárolt területeket és funkciókat kell védeni, megőrizni.
- Az ok-okozati következményeket feltárva a táj állapotát és a kiváltó hatásokat együtt kell kezelni, rámutatva tájhasználatból adódó felelősségvállalás szükségességére.

A stratégia elsősorban a lehetőségekre épít, a következő három horizontális elvet tartva szem előtt:

- Természeti erőforrások és kulturális örökség általános védelme;
- Bölcs és takarékos területhasználat;
- Éghajlatváltozás hatásának mérséklése, alkalmazkodás.

Jövőképe alapján az NTS átfogó céljaként fogalmazza meg a táji adottságokon alapuló felelős tájhasználatot. A stratégia célrendszere a fenti átfogó cél kibontásaként az alábbi három főcél köré csoportosul:

- Táji adottságokon alapuló tájhasznosítás megalapozása;
- Élhető táj – élhető település – bölcs tájhasznosítás;
- A tájidentitás növelése.

IV. Nemzeti Környezetvédelmi Program 2015-2020

A Program átfogó célkitűzése, hogy hozzájáruljon a fenntartható fejlődés környezeti feltételeinek biztosításához, és ehhez kapcsolódóan három stratégiai célt határoz meg; mindhárom célhoz kapcsolódik a klímaváltozáshoz való alkalmazkodási képesség és a környezetbiztonság javítása:

- Az életminőség és az emberi egészség környezeti feltételeinek javítása
- Természeti értékek és erőforrások védelme, fenntartható használata
- Az erőforrás-takarékosság és a -hatékonyság javítása, a gazdaság zöldítése

IV. Nemzeti Természetvédelmi Alapterv 2015-2020

A Nemzeti Természetvédelmi Alapterv, mint szakpolitikai dokumentumátfogó céljai a következők:

- A biológiai sokféleség megőrzése (az EU biológiai sokféleség stratégia hazai megvalósítása):
- A Natura 2000 hálózat működtetése:
- A barlangok és a földtani természeti értékek természetvédelmi helyzetének javítása.
- Hazánk táji örökségének és táji sokféleségének ágazati együttműködésen alapuló komplex védelméhez szükséges feltételek kialakítása, jogi környezetének felülvizsgálata.
- A természetvédelmi tervezés erősítése, a nemzeti parkok övezeti besorolásának kihirdetése.
- A természetvédelem jogi, intézményi, személyi és költségvetési hátterének javítása.
- A természetvédelem általános finanszírozásának javítása:
- A nemzetközi természetvédelmi, tájvédelmi kötelezettségek teljesítése.
- Természetvédelmi őrszolgálat létszámának fejlesztése és megfelelő technikai eszközökkel való ellátása.
- Társadalmi kapcsolatok fejlesztése:
- A természetvédelem ökoturisztikai létesítményei és szolgáltatásai körének, színvonalának fejlesztése.
- A természetvédelmi kutatás, fejlesztés támogatása:
- A Természetvédelmi Információs Rendszer továbbfejlesztése:

A biológiai sokféleség megőrzésének 2015 – 2020 közötti időszakra szóló nemzeti stratégiája

A biológiai sokféleség fennmaradása alapvetően fontos az emberi élet feltételeinek, illetve a jól-létünk biztosítása érdekében. A biológiai sokféleség az emberi élethez elengedhetetlen ún. ökoszisztéma-szolgáltatásokat nyújt: többek között biztosítja az egészséges élelmiszer, a tiszta édesvíz és a tiszta levegő ökológiai alapjait, élőhelyet és gyógyszer-alapanyagot biztosít számunkra, szerepet játszik a katasztrófák, a járványok és betegségek elkerülésében, hatásainak enyhítésében, valamint az éghajlat szabályozásában.

A biológiai sokféleség megőrzés 2015−2020 közötti időszakra szóló nemzeti stratégiája azt kívánja elérni, hogy a biológiai sokféleség csökkenése és az ökoszisztéma-szolgáltatások további hanyatlása megálljon Magyarországon 2020-ig, valamint állapotuk lehetőség szerinti javuljon.
Ehhez a biológiai sokféleség megőrzés szempontjainak be kell épülnie a szektorokat áthidaló szakpolitikába, stratégiákba és programokba, valamint azok megvalósításába.

A Nemzeti Biodiverzitás Stratégia a felvázolt jövőképet szem előtt tartva – az EU biodiverzitás stratégiájának szerkezetéhez bizonyos mértékig igazodva – hat területre helyezi a hangsúlyt:

- a természetvédelmi oltalom alatt álló területek és fajok védelmére;
- a táji diverzitás, a zöld infrastruktúra és az ökoszisztéma szolgáltatások fenntartására;

- a mezőgazdasággal összefüggő kérdésekre;
- a fenntartható erdő- és vadgazdálkodásra és a vízi erőforrások védelmére;
- az inváziós idegenhonos fajok (özönfajok) elleni küzdelemre; valamint
- Magyarország szerepvállalására a nemzetközi biodiverzitás-védelmi megállapodásokból fakadó kötelezettségek végrehajtásában.

Ezeken a stratégiai területeken belül húsz célkitűzés összpontosít a biológiai sokféleség védelmével kapcsolatos hazai problémák kezelésére.

Nemzeti Erdőstratégia 2016-2030

Az Erdőstratégia az erdővédelemmel és az erdőgazdálkodással kapcsolatos kérdésekre keres és ad válaszokat. Bemutatja az erdészeti ágazatban elérendő rövid- és középtávú célkitűzéseket, egyúttal a konkrét problémákkal kapcsolatban, a nemzetközi kötelezettségvállalás teljesítése mellett, megoldási lehetőségeket vázol fel. A fenntarthatóság jegyében célul tűzi ki az erdők környezeti, gazdasági és szociális szolgáltatásainak hosszú távú biztosítását a többcélú, tartamos (fenntartható) erdőgazdálkodással. Ennek érdekében és eszközeként a fenntartható gazdálkodáshoz fűződő társadalmi érdekek és a tulajdonosi, illetve a gazdálkodói érdekek közötti összhang megteremtését is szorgalmazza. Kiemelt célja az erdőterület – erdőtelepítéssel történő – növelése az országos 27%-os erdősültségi szint eléréséig.
Hajdú-Bihar megye gazdaságának meghatározó szegmense az **agrárium és az élelmiszeripar**. Erőteljesen vidékies térségként kiemelten fontos a releváns vidékfejlesztési célok megyei megvalósítása. A szektor jelentős átalakuláson, fejlődésen ment keresztül az elmúlt évtizedben az innovációs és digitalizációt segítő beruházásoknak köszönhetően; fejlesztésének irányvonalát a releváns nemzeti szakpolitikai keretek határozzák meg.

Nemzeti Vidékstratégia 2012 – 2020

A vidékpolitika feladata/célja a vidéki térségek fenntartható fejlődésének biztosítása, melynek eleme a táj, a természeti értékek és erőforrások védelme és fenntartható használata, az ökoszisztéma szolgáltatások megőrzése, a környezetminőség javítása.

A Nemzeti Vidékstratégia célja, hogy a vidéki térségek nagy részén érvényesülő kedvezőtlen folyamatokat megfordítva, a fenntarthatóságot, az életképes agrár- és élelmiszertermelést és a vidéki élet értékeit középpontba állító jövőkép alapján kijelölje az ország vidékpolitikájának célkitűzéseit, alapelveit, valamint az azok elérését biztosító programok és intézkedések végrehajtási kereteit.

A Nemzeti Vidékstratégia a gyakran szemben álló ágazati szemlélet helyett a szakterületek közötti kapcsolatrendszerre építve ad közös stratégiai keretet a vidékfejlesztés, a természet- és a környezetvédelem, a vízügy, az agrárgazdaság, valamint az élelmiszertermelés számára.

A stratégia a fenti átfogó célkitűzés elérése érdekében az alábbi öt stratégiai célt fogalmazza meg:
- Tájaink természeti értékeinek, erőforrásainak megőrzése
- Sokszínű és életképes agrártermelés
- Élelmezési és élelmiszerbiztonság
- A vidéki gazdaság létalapjainak biztosítása, a vidéki foglalkoztatás növelése
- A vidéki közösségek megerősítése, a vidéki népesség életminőségének javítása

Magyarország Digitális Agrár Stratégiája 2019-2022

Magyarország Digitális Agrár Stratégiája (DAS) megalkotásának célja, hogy a digitális technológiai fejlődés előnyeinek kihasználását támogassa a hazai agrárgazdaság területein, valamint azok környezetében és segítsen a felmerülő kockázatok azonosításában és kezelésében. A DAS által érintett területek vertikális és horizontális megközelítést alkalmazva felölelik a mezőgazdasági termelés, a mezőgazdasági üzemek, a termékpályák, valamint a humánerőforrás-fejlesztés, a kutatás-fejlesztés-innováció, a közigazgatási és közszolgáltatások, valamint a fejlesztéspolitika és a támogatások rendszerét.
Az agrárgazdaság digitalizálásának átfogó célja, hogy az információk gyűjtésével, feldolgozásával, a technológiai műveletek automatizálásával és robotizálásával hozzájáruljon a mezőgazdasági termelés jövedelmezőségének növeléséhez a rendelkezésre álló környezeti erőforrások hatékony felhasználása mellett. A stratégia átfogó céljának teljesülését a három stratégiai, valamint négy horizontális területen nyolc horizontális cél támogatja:

Stratégiai célok:
- Mezőgazdasági termelés
    - Precíziós gazdálkodás szélesebb körben való alkalmazása
- Mezőgazdasági üzem
    - Üzem irányítási alkalmazások használata a gazdaságok vezetésében, döntések előkészítésében
- Termékpálya
    - Termék-nyomonkövetési rendszerek és online üzletkötés fejlesztése

Horizontális célok
- Humánerőforrás
    - Az agrárgazdasági szereplők digitális kompetenciájának fejlesztése
    - Digitális agrár szaktanácsadás elérhetővé tétele a termelők részére
- Kutatás, fejlesztés, innováció
    - Digitális agrár innovációs környezet fejlesztése
    - Digitális agrár startup „ökoszisztéma” fejlesztése
- Közigazgatási és közszolgáltatások
    - Közadatokhoz és digitális szolgáltatásokhoz való hozzáférés költségeinek csökkentése
    - Jogi dereguláció a digitális technológia lehetőségeinek kihasználásáért
    - Ágazati adatok gyűjtésének, feldolgozásának fejlesztése
- Fejlesztéspolitika, támogatások
    - Precíziós gazdálkodás elterjedésének támogatása

Magyarország 2017-2050 közötti Élelmiszergazdasági Koncepciója

A koncepció stratégiai célja egy olyan versenyképes, gazdasági, környezeti és társadalmi szempontból egyaránt fenntartható élelmiszergazdaság kialakítása, amely teljesítményének és hozzáadott értékének folyamatos növelése révén aktívan hozzájárul a nemzetgazdaság fejlődéséhez és a vidéki térségek munkahelyeinek gyarapításához. Ezen túlmenően célként fogalmazza meg a biológiai sokféleség megőrzését, valamint az ország GMO-mentességének fenntartását a környezetkímélő erőforrások felhasználása mellett.
Kulcsfontosságú az agrár- és élelmiszergazdaságban működő vállalkozások belső és uniós forrásokra támaszkodó technológiai fejlesztése, a kis- és közepes gazdaságok, családi gazdaságok élet- és versenyképességének növelése, jövedelmezőségük javulása.
2050-ig elérendő célkitűzés, hogy az élelmiszeripar bruttó hozzáadott értéke 2,5-szerese legyen a mezőgazdaság bruttó hozzáadott értékének, az agrárexport nagysága pedig jelenáron elérje a 20 milliárd eurót. Ehhez szükség van az erőforrások fenntartható kezelésére, a gazdálkodók szakértelmének megerősítésére, a tudásátadás és az innováció ösztönzésére, a kiegyensúlyozott

termékszerkezetre, a termelés hozzáadott értékének növelésére, a prémium termékek növekvő mértékű előállítása, valamint a versenyképes ár és a disztribúciós lehetőségek fokozott kihasználására.

12. A területfejlesztés eszköz- és intézményrendszerének elemzése Hajdú-Bihar megyében

12.1. A területfejlesztés forrásainak elemzése

A rendszerváltást követően – sőt már annak időszaka alatt is – hazánkban megkezdődött több, kimondottan térségi fejlesztési célú támogatási program kidolgozása és a megvalósításukat szolgáló pénzügyi eszköz biztosítása, majd felhasználása. A területfejlesztési célú pénzeszközök a forrás eredete alapján külföldi és hazai pénzalapokra, forrásokra oszthatók. Hazánk külföldről érkező térségfejlesztési forrásainak jelentős része az Európai Unió támogatási rendszeréhez, regionális politikájához kapcsolódik. A 2014–2020-as ciklusban meghirdetett operatív programok teljes keretösszege 9 419,6 milliárd forintot tesz ki.[15] A 2021-2027 közötti időszakra még nincs pontos információ az egyes források nagyságáról.

2014-től az Európa 2020 stratégia megvalósítását segítő öt európai strukturális és beruházási alapra (ESB-alapok) egységes szabályrendszer vonatkozik. E szabályok célja az egyértelmű kapcsolat kialakítása az Európa 2020 stratégiával az EU-n belüli intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés megteremtése érdekében, továbbá a koordináció javítása, a következetes végrehajtás biztosítása, valamint a potenciális kedvezményezettek számára az ESB-alapokhoz való lehető legegyszerűbb hozzáférés biztosítása.

A 2014–2020-as programozási időszakban új jogi keretrendszert vezettek be az EU kohéziós politikája, közös agrárpolitikája és közös halászati politikája alá tartozó öt alapra vonatkozóan.

Ez az öt ESB-alap a következő:
- az Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA);
- az Európai Szociális Alap (ESZA);
- a Kohéziós Alap (KA);
- az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA);
- az Európai Tengerügyi és Halászati Alap (ETHA).

Az alapok lehívására 2014-től a Széchenyi 2020 Program szolgál.

A Széchenyi 2020 mögött álló Európa 2020 fekteti le az Európai Unió stratégiai szempontjait a 2014-2020 közötti programozási periódusra nézve, amely egy a gyors, fenntartható és inkluzív növekedést célzó stratégia. Az Európa 2020 pontos célokat és az ezeknek megfelelő eszközöket határozott meg az Európai Unió számára a 2020-ig terjedő horizonton. A tervek szerint valamennyi uniós politika (beleértve az Integrált Tengerpolitikát és a Közös Halászati Politikát) hozzájárul az Európa 2020 célkitűzéseihez és eszközeihez. Különösen a Kohéziós Politikát, a Közös Agrárpolitikát, valamint a Közös Halászati Politikákat illetően, a megfelelő alapok csoportosításra kerültek a „Közös Stratégiai Keret" (KSK) alatt, amely lefekteti az Európai Unió ezen alapok felhasználásával kapcsolatos stratégiai szempontjait a következő programkészítési periódusra.

A KSK az Európa 2020 célkitűzéseiből eredően 11 Tematikus Célkitűzést (TC) állított fel, amelyek közül az ERFA, ESZA, KA, EMVA és az ETHA – az Európai Strukturális és Befektetési Alapok („ESI alapok") – az adott területekhez kapcsolódó célzott támogatásokat nyújtanak Magyarországon is a Széchenyi 2020 program keretében.
A KSK megmutatja az Európai Unió közös stratégiai irányelveit valamennyi ESI alap esetében a 2014-2020 programkészítési periódusra nézve. A KSK stratégiai iránymutatásait követve és megfelelő Nemzeti Reformprogramokkal összhangban – amelyeket a tagállamok az Európa 2020 stratégia végrehajtása érdekében alkottak meg – a tagállamok a Partnerségi Megállapodások (Partnership Agreements - PM) keretében nemzeti stratégiákat alakítottak ki, amelyeket a Bizottsággal kellett elfogadtatni. Magyarország esetében ez a Széchenyi 2020 program.

[15] 1152/2020. (IV. 14.) Korm. határozat

Összefoglalva, a PM-oknak kellett meghatározniuk, hogy a Közösségi Stratégiai Keret mely releváns Területi Célkitűzését alkalmazzák az egyes tagállamokban az ESI alapokon keresztül, és meg kellett szabniuk az ehhez szükséges nemzeti irányvonalakat. A KSK-hoz hasonlóan a PM váltotta fel az egyedi, külön-külön minden egyes alapra vonatkozó Nemzeti Stratégiai Terveket. Az egyes PM-okban lefektetett nemzeti stratégiák - mint a Széchenyi 2020 program - aztán nemzeti programokon keresztül kerülnek végrehajtásra.
Az ESI alapok közötti koordináció fejlesztése és végrehajtási szabályaik összehangolása érdekében a Bizottság az ezen alapokra vonatkozó intézkedéseket indítványozott a „Közös Rendelkezésekről Szóló Rendelet" keretében. Utóbbi kiegészül alap-specifikus rendelkezésekkel, amelyek minden egyes alapra a megfelelő politikák egyedi jellemzőiből és végrehajtási mechanizmusaiból eredő részletes intézkedéseket határoznak meg.[16]

A Széchenyi 2020 10 operatív programját, mely a 2014-2020 között rendelkezésre álló Európa Uniós források felhasználásához készített Magyarország, társadalmi egyeztetést követően került az Európai Bizottsághoz hivatalos tárgyalásra. Az elkészített és benyújtott Széchenyi 2020 program célzottan olyan területekre allokálta a támogatásokat, ahol a legnagyobb szükség van azokra.

A Széchenyi 2020 keretösszege meghaladta a 2007-2013 között rendelkezésre álló Európa Uniós forrást, amely majdnem 8.000 milliárd forint volt. A Partnerségi Megállapodás és a Széchenyi 2020 alapján az operatív programokra előirányzott támogatási keretösszeg az alábbiak szerint oszlik el:[17]

12.1. táblázat A 2014-2020 időszak operatív programjaira előirányzott támogatási keretösszeg

Program	**Prioritás**	**Indikatív támogatási keretösszeg (milliárd Ft)***
Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program	EFOP-1 - Együttműködő társadalom	351,4
	EFOP-2 - Infrastrukturális beruházások a társadalmi együttműködés erősítése érdekében	197,4
	EFOP-3 - Gyarapodó tudástőke	321,1
	EFOP-4 - Infrastrukturális beruházások a gyarapodó tudástőke érdekében	168,7
	EFOP-5 - Pénzügyi eszközök alkalmazása a társadalmi együttműködés erősítése érdekében, valamint társadalmi innováció és transznacionális együttműködések	12,4
Rászoruló Személyeket Támogató Operatív Program	RSZTOP-1 - Élelmiszersegély biztosítása szegény gyermekes családok számára	18,7
	RSZTOP-2 - Alapvető fogyasztási cikkek biztosítása szegény gyermekes családok számára	5,1
	RSZTOP-3 - Élelmiszersegély biztosítása közterületen élők csoportjába tartozók számára	3,8
	RSZTOP-4 - Élelmiszersegély biztosítása szociálisan rászoruló megváltozott munkaképességű valamint rendkívül alacsony jövedelmű időskorú személyek számára	9,9
	RSZTOP-5 - Technikai segítségnyújtás	0,2

[16] http://unios-palyazatok.fhdevelopment.hu/szechenyi_2020
[17] 1152/2020. (IV. 14.) Korm. határozat - 1. melléklet

Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program	GINOP-1 - Kis- és középvállalkozások versenyképességének javítása	456,8
	GINOP-2 - Kutatás, technológiai fejlesztés és innováció	500,1
	GINOP-3 - Infokommunikációs fejlesztések	137,9
	GINOP-4 - Energia	62,9
	GINOP-5 - ESZA - Foglalkoztatás	533,1
	GINOP-5 - YEI - Foglalkoztatás	33,6
	GINOP-6 - Versenyképes munkaerő	148,0
	GINOP-7 - Turizmus	122,8
	GINOP-8 - Pénzügyi eszközök	703,6
Terület- és Településfejlesztési Operatív Program	TOP-1 - Térségi gazdasági környezet fejlesztése a foglalkoztatás elősegítésére	368,6
	TOP-2 - Vállalkozásbarát, népességmegtartó településfejlesztés	154,3
	TOP-3 - Alacsony széndioxid kibocsátású gazdaságra való áttérés kiemelten a városi területeken prioritási tengely	210,0
	TOP-4 - A helyi közösségi szolgáltatások fejlesztése és a társadalmi együttműködés erősítése	64,1
	TOP-5 - Megyei és helyi emberi erőforrás fejlesztések, foglalkoztatás-ösztönzés és társadalmi együttműködés	86,7
	TOP-6 - ERFA Fenntartható városfejlesztés a megyei jogú városokban	396,1
	TOP-6 - ESZA Fenntartható városfejlesztés a megyei jogú városokban	41,4
	TOP-7 - ERFA Közösségi szinten irányított városi helyi fejlesztések (clld) prioritási tengely	26,7
	TOP-7 - ESZA Közösségi szinten irányított városi helyi fejlesztések (clld) prioritási tengely	13,8
Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Program	VEKOP-1 - Vállalkozások versenyképességének javítása	20,3
	VEKOP-2 - Kutatás, fejlesztés és technológiai innováció javítása	34,7
	VEKOP-3 - Infokommunikációs fejlesztések	6,5
	VEKOP-4 - Turisztikai és természetvédelmi fejlesztések	11,1

	VEKOP-5 - Az energiahatékonyság, az intelligens energiahasználat és a megújuló energiák felhasználásának támogatása	34,5
	VEKOP-6 - Települési környezet- és közszolgáltatás-fejlesztés	28,3
	VEKOP-7 - Társadalmi hozzáférést bővítő és humánerőforrás fejlesztést támogató programok	39,3
	VEKOP-8 - Foglalkoztathatóságot szolgáló programok	44,1
	VEKOP-9 - Közigazgatás- és közszolgáltatás fejlesztés	60,7
Integrált Közlekedés-fejlesztési Operatív Program	IKOP-1 - Nemzetközi (TEN-T) közúti elérhetőség javítása	332,1
	IKOP-2 - Nemzetközi (TEN-T) vasúti és vízi elérhetőség javítása	500,7
	IKOP-3 - ERFA Fenntartható városi közlekedés fejlesztése és elővárosi vasúti elérhetőség javítása	126,0
	IKOP-3 - KA Fenntartható városi közlekedés fejlesztése és elővárosi vasúti elérhetőség javítása	231,6
	IKOP-4 - TEN-T hálózat közúti elérhetőségének	117,5
Környezet és Energiahatékonysági Operatív Program	KEHOP-1 - A klímaváltozás hatásaihoz való alkalmazkodás	354,9
	KEHOP -2 - Települési vízellátás, szennyvíz-elvezetés és -tisztítás, szennyvízkezelés fejlesztése	424,8
	KEHOP -3 - Hulladékgazdálkodással és kármentesítéssel kapcsolatos fejlesztések	137,7
	KEHOP 4 - Természetvédelmi és élővilág-védelmi fejlesztések	34,3
	KEHOP -5 - Energiahatékonyság növelése, megújuló energiaforrások alkalmazása	285,1
Közigazgatás- és Közszolgáltatás-fejlesztés Operatív Program	KÖFOP-1 - Az adminisztratív terhek csökkentése	172,8
	KÖFOP-2 - A szolgáltatási szemlélet és az etikus működés megerősítése a közszolgálatban	60,5
	KÖFOP-3 - Az ESZA, ERFA, KA finanszírozású operatív programok végrehajtásához kapcsolódó technikai segítségnyújtás	75,0
Vidékfejlesztési Program	-	1 413,8
Magyar Halgazdálkodási Operatív Program	-	17,5

* Minden program esetén egységes 350 HUF/EUR árfolyammal számolva.

2014-2020 között a hazai költségvetési forrású fejlesztési támogatások aránya alacsony volt az Európai Unió támogatásainak nagyságrendjéhez képest. A központi pénzügyi eszközök az éves költségvetési törvényben meghatározott előirányzatok. A központi eszközök felett a kormány, az országgyűlés, illetve az illetékes minisztériumok rendelkeznek. Ilyen források a Nemzeti Beruházás-ösztönzési Célelőirányzat, Turisztikai Fejlesztési Célelőirányzat.

További hazai források az elkülönített állami pénzalapok, úgymint a Gazdaságvédelmi Alap, a Központi Nukleáris Pénzügyi Alap, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap, Nemzeti Kulturális Alap és a Bethlen Gábor Alap.

12.2. A területfejlesztés intézményrendszere (szervezet, működés, együttműködés)

Jogszabályi háttér

A területi politika alapdokumentumának az 1996. évi XXI. törvényt tekinthetjük (teljes nevén: az 1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és területrendezésről). Az ország Európai Unióhoz való csatlakozása előkészítésével összefüggésben szükségessé váló területfejlesztési intézményrendszer kialakítása, valamint a kormányzati struktúra átalakítása indokolták a módosításokat, így az 1999. évi XCII. törvény, majd a 2004. évi LXXV. törvény módosították a területfejlesztési törvényt. Ezek feladatokkal ruházták fel a regionális és a kistérségi intézményeket (tanácsokat), melyek 2012. január 1-től megszűntek.
A 2011. évi CLXXXIX törvény Magyarország helyi önkormányzatairól a terület– és településfejlesztést a helyi önkormányzatok feladatai közé sorolta. A megyei önkormányzatok a törvény értelmében területfejlesztési, vidékfejlesztési, területrendezési és koordinációs feladatokat látnak el.
A területfejlesztési politika megújításáról az 1254/2012 (VII.12) Korm. Határozat rendelkezik, kijelölve az új Országos Területfejlesztési és Országos Fejlesztési Koncepció elkészülésének kereteit. A Kormány 1942/2013. (XII. 13.) Korm. határozata alapján a területfejlesztési politika megújításáról, az új Országos Területfejlesztési és az új Országos Fejlesztési Koncepció kidolgozásáról szóló 1254/2012. (VII. 19.) Korm. határozat 5. pontja helyébe a következő rendelkezés lép: „5. A Kormány felkéri a területfejlesztés stratégiai tervezéséért felelős minisztert, hogy a területfejlesztési és területrendezési, az ágazati, valamint a települési tervezés összehangolását biztosító törvényi szintű keretszabályokat az érintett miniszterek bevonásával dolgozza ki.
A területfejlesztési koncepció, területfejlesztési program és területrendezési terv követelményeit, illeszkedését, elfogadásának rendjét a 218/2009 (X.6) Korm. Rendelet határozza meg. A rendeletet jelentősen módosították 2010-ben és 2012-ben, s kisebb mértékben többször módosították 2014-ben, 2015-ben, 2016-ban és 2017-ben is, a hazai közigazgatási szervezeti és a 1303/2013/EU rendeletben meghatározott tervezési változásokhoz kapcsolódóan. A Korm. rendelet részletes szabályokat tartalmaz az uniós jog által is megkövetelt hazai területfejlesztési tervezés szabályai, valamint az egyes tervek kötelező tartalmi elemei tekintetében.

Területfejlesztés intézményrendszere

Az országos szint kiemelten fontos, hiszen az állami irányítás határozza meg a fejlesztések „szabályait”. Az Országgyűlés alkotmányos státuszából következik, hogy ellátja a területfejlesztés legfelsőbb szintű irányítását. Ezek közül kiemelkedik a törvényhozási hatáskör, melynek keretében megalkotta azokat a törvényeket, amelyek a honi térségi fejlesztések jogi alapjai. Határozattal elfogadja az országos területfejlesztési koncepciót, ennek keretében megállapítja a területfejlesztési politikát meghatározó irányelveket, célokat, hosszú távú prioritásokat; beszámoltatja a Kormányt a területfejlesztési politika végrehajtásáról. A Kormány a központi végrehajtó hatalom általános hatáskörű legfőbb szerve, tagjai a miniszterelnök és a miniszterek. A Kormány rendelkezik a regionális politika központi irányításában a legfontosabb eszközrendszerrel, hiszen dönt a fejlesztési pénzeszközök decentralizálásáról, összehangolásáról, a kiemelt térségek fejlesztési programjairól. Emellett előkészíti és az Országgyűlés elé terjeszti az országos területfejlesztési koncepciót, a területfejlesztési politikát meghatározó

irányelveket, célokat és hosszú távú prioritásokat, az országos és a kiemelt térségekre vonatkozó területrendezési terveket és azok önkormányzatokra is kötelező elemeit, a területfejlesztési támogatások és a decentralizáció irányelveit, a kedvezményezett térségek besorolásának feltételrendszerét, az éves költségvetési törvényben a területfejlesztést szolgáló pénzügyi eszközöket és az egyes pénzügyi kedvezményeket; összehangolja a különböző területfejlesztési célokat szolgáló állami pénzeszközöket.

A korábbi általános fejlesztéspolitikai megközelítést követően az új kormányzati struktúrában a területfejlesztés célkitűzéseit az általános gazdaságfejlesztési céloknak rendelik alá; erre is figyelemmel a korábban egységes irányítási-szabályozási feladatokat több tárca között osztották meg.

2014. január 1-jétől a területfejlesztési igazgatás szervezetében ismételten változásra került sor. Egyrészt az uniós társfinanszírozású területfejlesztési eszközök, források és az azokkal kapcsolatos szervezet központi koordinációjáért a Miniszterelnökség felelt, így biztosítva az egységes kormányzati fellépést. A 2014-es kormányzati átalakítások során a Miniszterelnökség megkapta a területrendezési és a vidékfejlesztési támogatásokkal kapcsolatos feladatokat is, így egyértelműen ez a minisztérium tekinthető a területfejlesztés központi szervezeti egységének. Ez a rendszer a későbbiekben jelentős részben módosult. Az egységes rendszer a területfejlesztés tekintetében maradt fenn. Az agrár- és vidékfejlesztési támogatási rendszer működtetése 2018. közepétől a Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről szóló 94/2018. (V. 22.) Korm. rendeket alapján az Agrárminisztérium hatáskörébe tartozik. A területrendezési kérdések továbbra is a Miniszterelnökség feladat- és hatáskörébe tartoznak. Az uniós források koordinációja immáron nem különül el az általános területfejlesztési feladatoktól, ezekért ugyanis egységesen az Innovációs és Technológiai Minisztérium tartozik felelősséggel.[18]

A fejlesztéspolitika területén a részt vevő szervezetek közötti koordináció megteremtése érdekében a Kormány korábban kormánybizottságot alakított, 2016. július 22-étől pedig a Stratégiai Kabinet – 2018. május 22-étől Stratégiai és Családügyi Kabinet elnevezéssel – működik közre ebben a feladatban. A Stratégiai és Családügyi Kabinet – ellentétben a korábbi Nemzeti Fejlesztési Kormánybizottsággal – a Kormány általános, stratégiai döntéselőkészítő és bizonyos körben döntéshozó szerve. A Stratégiai Kabinet a területrendezési ügyekben jár el. Figyelemmel a megváltozott kormányzati struktúrára, a területfejlesztés területén 2018. május 22-étől a Gazdasági Kabinet rendelkezik elsődleges felelősséggel. A Kormány és az érintett kabinetek (Gazdasági Kabinet, Stratégiai és Családügyi Kabinet) fejlesztéspolitikai tárgyú döntéseinek előkészítésére sajátos, a Kormány általános döntéshozatali eljárásától eltérő módon kerül sor; a Kormány Fejlesztéspolitikai Koordinációs Bizottság megalakítását rendelte el. A Kormány ügyrendje szerint a Fejlesztéspolitikai Koordinációs Bizottság (a továbbiakban: FKB) feladata az európai uniós forrásból megvalósuló fejlesztéspolitika végrehajtásának összehangolása, a fejlesztéspolitika területén hozandó kormányzati döntések előkészítése és az európai uniós források felhasználásáért felelős miniszter által vezetett minisztérium központi koordinációs tevékenységének elősegítése.

2014-ben a területfejlesztési és területrendezési ágazat átalakítása során az egységesülő igazgatási rendszer központi szereplőjévé a Miniszterelnökség vált. 2014. január 1-jétől kezdődően, a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség megszüntetésével a tárcák uniós társfinanszírozású területfejlesztési feladatainak összehangolását a Miniszterelnökség látta el. 2018. május 22-étől az európai uniós források koordinációjáért való felelősség és a területfejlesztés általános irányításának közigazgatási elválasztását megszüntették, az új kormányzati rendben mindezen feladatokért az innovációs és technológiai miniszter felel, aki így területfejlesztési csúcsminiszternek tekinthető, az Innovációs és Technológiai Minisztérium a területfejlesztésért (általában) felelős tárca.

Az új kormányzati struktúrában a területfejlesztés stratégiai tervezését elsősorban gazdaságfejlesztési kérdésként kezelik, ezért a területfejlesztés stratégiai tervezéséért a Pénzügyminisztérium felel.

[18] Hoffmann István: Bevezetés a területfejlesztési jogba, 2018

Jelenleg az agrár- és vidékfejlesztés kérdéseit ismét elkülönítetten kezelik az uniós és hazai (terület)fejlesztési politika általános kérdéseitől, azokért a jelenlegi kormányzati struktúrában az agrárminiszter felel.

Így 2014-től kezdődően irányító hatósági feladatokat lát el a Pénzügyminisztérium, az Innovációs és Technológiai Minisztérium, a Miniszterelnökség, az Agrárminisztérium továbbá az Emberi Erőforrások Minisztériuma, amely az európai uniós fejlesztési források felhasználásához kapcsolódó felelőssége körében biztosítja az európai fejlesztési források felhasználásával megvalósuló, külön jogszabályban meghatározott operatív programok irányító hatósági feladatainak ellátását, valamint ez a minisztérium is ellát közreműködő szervezeti feladatokat.

12.3. A területfejlesztés hatékonysága

2014-2020 között a Széchenyi 2020 Program keretében Hajdú-Bihar megye összesen 1.073,9 milliárd Ft támogatási igénnyel rendelkezett a vizsgált időszakban, melyből 729 milliárd Ft támogatás került megítélésre a pályázók részére[19]. A leszerződött támogatások értéke 709,2 milliárd Ft, melyből a vizsgált időszakban 608,4 milliárd Ft került kifizetésre.

Az Innovációs és Technológiai Minisztérium Monitoring és Értékelési Főosztálya által 2019-ben készített elemzés áttekinti a Széchenyi 2020 program 2014-2020 között elérhető forrásainak felhasználása nyomán kirajzolódó területi mintázatokat, ennek eredménye a következő:

- Az uniós források Magyarország minden járásába eljutottak. Ez külön-külön is igaz az Európai Regionális Fejlesztési Alapra, az Európai Szociális Alapra, valamint az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapra is. (A Kohéziós Alap nagy infrastrukturális projekteket finanszíroz, így jellegéből adódóan ettől az Alaptól ezt a „permetező-jellegű" területi lefedettséget nem lehet elvárni.)
- Az operatív programok vonatkozásában megállapítható, hogy azok különböző jellegű területi lefedettséggel bírnak. Az EFOP és a GINOP forrásai (a VEKOP ágazati finanszírozásával kiegészülve) az ország összes járásába eljutnak, míg a KEHOP és különösen az IKOP (az előző pontban említett KA-finanszírozás okán) mozaikosabb képet mutat. A TOP-ot és a VEKOP-ot együttesen tekintve szintén kijelenthető, hogy lefedik az egész országot. A KÖFOP kiemelt projekteket finanszíroz, melyek hatóköre a legtöbb esetben szintén országos.
- Tematikus célok mentén vizsgálva a forráselosztást sok esetben a fenti Alap- és OP-specifikus megállapítások köszönnek vissza, csak pontosabb fókusszal. A TC szerinti elemzésekből kiemelendő a 9. tematikus cél (a társadalmi befogadás), ahol a térképen markánsan kirajzolódik, hogy a legmagasabb fajlagos támogatási értékekkel a perifériku helyzetű térségek rendelkeznek.
- A támogatások abszorpcióját településkategória szerint vizsgálva, általános megállapításként az jelenthető ki, hogy Strukturális és Kohéziós Alapokból (a kiemelt projektek nélküli vett) támogatásnagyság közel 3/4-e városokba érkezett, ezzel szemben a Vidékfejlesztési Program esetében a megítélt támogatások közel kétharmada a falvakba jutott.

A 2014-20-as operatív programok közül a TOP volt az, amelyik területi szinten valódi – népesség- és fejlettség-alapú forrásszétosztást (allokációt) alkalmazott megyei forráskeretek meghatározásával, valamint a megyei jogú városok összességére vonatkozóan egy önálló prioritási tengely tervezésével.

Ennek az eredménye, hogy a lenti térképen fehér foltok, szélsőséges járási értékek nincsenek: a legmagasabb értékkel bíró Tokaji járás (284%-a az országos TOP-VEKOP közös átlagnak) és a legalacsonyabb értékkel rendelkező nem Középmagyarországi Régió járása, a Mosonmagyaróvári

[19] https://www.palyazat.gov.hu/aktstat?lang=hu

(értéke 44,3%-a az átlagnak) között kevesebb mint 6,5-szeres a különbség, ami az összes összevetést tekintve a legkisebb különbség.[20]

12.1. ábra A Terület- és Településfejlesztési Operatív Programból, valamint a Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Programból együttesen 2018. végéig megítélt támogatások területi képe (forrás: ITM, 2019)

Kitekintve a Széchenyi 2020 Program teljes spektrumára, a területi forrásallokáció vonatkozásában elmondható, hogy regionális léptékben a 2017-2013-as időszakhoz képest 2014-2020 között az Észak-alföldi régióban benyújtott pályázatok száma, mind a támogatott pályázatok aránya jelentősen megnőtt.

2014-2020 között az operatív programok között elég világosan érzékelhető a GINOP túlsúlya, de szintén jelentős a TOP és az EFOP keretében benyújtott pályázatok aránya:

[20] A támogatások abszorpciójának területi vizsgálata - értékelési jelentés (ITM, 2019)

12.2. ábra Az Észak-alföldi régióban benyújtott pályázatok megoszlása OP szerint, 2014-2020 (forrás: palyazat.gov.hu – összesítés ideje: 2020. szeptember 21.)

A régió három megyéjének adatait részletezve hasonló tendencia tükröződik:

12.3. ábra Az Észak-alföldi régió megyéiben benyújtott pályázatok számának megoszlása OP szerint, 2014-2020 (forrás: palyazat.gov.hu – összesítés ideje: 2020. szeptember 21.)

Hajdú-Bihar megyében szintén ez a folyamat látható: a két programidőszak során a benyújtott pályázatok száma több mint duplájára, a támogatott pályázatok száma több mint háromszorosára nőtt:

12.4. ábra Hajdú-Bihar megyében benyújtott és támogatott pályázatok számának összehasonlítása 2007-2013 és 2014-2020 vonatkozásában (forrás: palyazat.gov.hu – összesítés ideje: 2020. szeptember 21.)

Az igényelt és megítélt támogatások összege szintén emelkedett, azonban közel sem ilyen mértékben:

12.5. ábra Hajdú-Bihar megyében igényelt és megítélt összegek összehasonlítása 2007-2013 és 2014-2020 vonatkozásában (forrás: palyazat.gov.hu – összesítés ideje: 2020. szeptember 21.)

A megyét érintő pályázati adatok sokatmondóak; folytatva a két programidőszak összehasonlítását, a benyújtott pályázatok operatív programonkénti megoszlását nézve maradt a gazdaságfejlesztést célzó projektek túlsúlya, mindkét időszakban meghaladva a 3000 pályázatot.

12.6. ábra Beérkezett pályázatok megoszlása operatív programonként Hajdú-Bihar megyében, 2007-2013 (projekt helyszín) (forrás: palyazat.gov.hu – összesítés ideje: 2020. szeptember 21.)

12.7. ábra Beérkezett pályázatok megoszlása operatív programonként Hajdú-Bihar megyében, 2014-2020 (projekt helyszín) (forrás: palyazat.gov.hu – összesítés ideje: 2020. szeptember 21.)

A Vidékfejlesztési Program keretében beérkezett pályázatok jelentős számban uralják a 2014-2020-as időszakot, azonban ha a kapcsolódó igényelt támogatási összeget vizsgáljuk, nyilvánvaló, hogy a legjelentősebb összegek a közlekedésfejlesztés, a gazdaság- és innováció fejlesztés, illetve a terület- és településfejlesztés területéhez kapcsolódnak:

12.8. ábra Igényelt támogatások megoszlása operatív programonként Hajdú-Bihar megyében, 2014-2020 (projekt helyszín) (forrás: palyazat.gov.hu – összesítés ideje: 2020. szeptember 21.)

A megítélt támogatások összege követi ezt az arányt és a következőképp alakul:

12.9. ábra Megítélt támogatások megoszlása operatív programonként Hajdú-Bihar megyében, 2014-2020 (projekt helyszín) (forrás: palyazat.gov.hu – összesítés ideje: 2020. szeptember 21.)

A területfejlesztési célra fókuszálva a 2014-2020 időszakban a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program (TOP) beavatkozásai az alábbi prioritási tengelyek mentén történnek:

1. Térségi gazdasági környezet fejlesztése a foglalkoztatás elősegítésére

    1.1. Helyi gazdasági infrastruktúra fejlesztése
    1.2. Társadalmi és környezeti szempontból fenntartható turizmusfejlesztés
    1.3. A gazdaságfejlesztést és a munkaerő mobilitás ösztönzését szolgáló közlekedésfejlesztés
    1.4. A foglalkoztatás segítése és az életminőség javítása családbarát, munkába állást segítő intézmények, közszolgáltatások fejlesztésével

2. Vállalkozásbarát, népesség-megtartó település-fejlesztés

2.1.1 Gazdaságélénkítő településfejlesztés, vállalkozásokat vonzó, gazdasági, környezeti és társadalmi szempontból fenntartható települési környezet kialakítása
2.1.2 Települési környezetvédelmi infrastruktúra-fejlesztések
2.1.3 Szemléletformáló akciók, képzések

3. Alacsony széndioxid kibocsátású gazdaságra való áttérés kiemelten a városi területeken

3.1. Fenntartható települési közlekedésfejlesztés
3.2. Önkormányzatok energiahatékonyságának és a megújuló energia-felhasználás arányának növelése

4. A helyi közösségi szolgáltatások fejlesztése és a társadalmi együttműködés erősítése

4.1 Egészségügyi alapellátás infrastrukturális fejlesztése
4.2. A szociális alapszolgáltatások infrastruktúrájának bővítése, fejlesztése
4.3. Leromlott városi területek rehabilitációja

5. Megyei és helyi emberi erőforrás fejlesztések, foglalkoztatás ösztönzés és társadalmi együttműködés

5.1. Foglalkoztatás-növelést célzó megyei és helyi foglalkoztatási együttműködések
5.2. A társadalmi együttműködés erősítését szolgáló helyi szintű komplex programok
5.3. Helyi közösségi programok megvalósítása

6. Fenntartható városfejlesztés a megyei jogú városokban

6.1 Gazdaságélénkítést és foglalkoztatás-bővítést szolgáló önkormányzati helyi gazdaságfejlesztés
6.2 Családbarát, munkába állást segítő intézmények, közszolgáltatások fejlesztése
6.3 Gazdaságélénkítő és népességmegtartó városfejlesztés
6.4 Fenntartható városi közlekedésfejlesztés
6.5. Önkormányzatok energiahatékonyságának és a megújuló energia-felhasználás arányának növelése
6.6. Városi közszolgáltatások fejlesztése
6.7. Leromlott városi területek rehabilitációja
6.8. Gazdaságfejlesztéshez kapcsolódó foglalkoztatás-fejlesztés
6.9 Társadalmi kohéziót célzó helyi programok

7. Közösségi szinten irányított városi helyi fejlesztések

7.1 Kulturális és közösségi terek infrastrukturális fejlesztése
7.2 Helyi közösségszervezés a városi helyi fejlesztési stratégiához kapcsolódva

A TOP keretében a támogatott pályázatok száma, illetve a kapcsolódó támogatási összegek alakulása látható az alábbi ábrákon:

12.10. ábra Támogatott projektek száma és a megítélt támogatások megoszlása a TOP prioritási tengelyei között Hajdú-Bihar megyében, 2014-2020 (projekt helyszín) (forrás: palyazat.gov.hu – összesítés ideje: 2020. szeptember 21.)

A TOP prioritástengelyei közül a támogatott pályázatok számát tekintve legnépszerűbb a „Közösségi szinten irányított városi helyi fejlesztések" (TOP-7), a „Térségi gazdasági környezet fejlesztése a foglalkoztatás elősegítésére" (TOP-1), valamint a „Fenntartható városfejlesztés a megyei jogú városokban" volt, míg a megítélt támogatások vonatkozásában a legnagyobb összeggel a „Fenntartható városfejlesztés a megyei jogú városokban" (TOP-6), a „Térségi gazdasági környezet fejlesztése a foglalkoztatás elősegítésére" (TOP-1), illetve a „Vállalkozásbarát, népesség-megtartó település-fejlesztés" tengelyek kerültek támogatásra.

Hajdú-Bihar megye intézményei közvetlen brüsszeli forrásokkal is segítették fejlesztési célkitűzéseik elérését.

Az Európai Területi Együttműködési Programok keretében a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat és számos megyei intézmény a 2014-2020 közötti időszakban több területfejlesztési fókuszterületen volt aktív és pályázott sikeresen.

Az Interreg V-A Románia-Magyarország Határon Átnyúló Együttműködési Programban Hajdú-Bihar megye 29 db pályázattal rendelkezik. Az Együttműködési Program keretében a Hajdú-Bihar megyéből érkező partnerek részvételével megvalósuló pályázatok teljes költségvetése összesen mintegy 21 millió Euró. A pályázatok jelentős része a „Kulturális örökség és művészetek", illetve a „Természeti erőforrások fenntartható kezelése" tématerületek keretében került benyújtásra és megvalósításra.[21]

[21] https://keep.eu/statistics/

Interregionális együttműködés tekintetében az Interreg Europe, míg transznacionális együttműködés keretében az Interreg Central Europe Program biztosított forrást Hajdú-Bihar megye intézményeinek területfejlesztést érintő projektjeihez számos témában:

- Interreg Europe: 14 projekt, teljes költségvetés 2,45 millió EUR
- Interreg Central Europe: 9 projekt, teljes költségvetés 1,7 millió EUR

13. Partnerségi terv és megvalósítása

13.1. Jogszabályi háttér

A területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény (Tftv.) 11. § (1) bekezdés a) pontjának aa) alpontja értelmében a megyei önkormányzat a területfejlesztési tervezéssel összefüggő feladatok ellátása keretében az országos fejlesztési és területfejlesztési koncepcióval összhangban kidolgozza és határozattal elfogadja a megyei területfejlesztési koncepciót, illetve - a megyei területfejlesztési koncepció és a megyei területrendezési terv figyelembevételével - a megyei területfejlesztési programot.

A területfejlesztési koncepció, a területfejlesztési program és a területrendezési terv tartalmi követelményeiről, valamint illeszkedésük, kidolgozásuk, egyeztetésük, elfogadásuk és közzétételük részletes szabályairól szóló 218/2009. (X.6.) Korm. rendelet 12. § (1) bekezdése szerint a megye és a kiemelt térség területfejlesztési koncepciója és programja előkészítő és javaslattevő fázisból áll.
A 12. § (2) bekezdés kimondja, hogy az előkészítő fázisban rendszerezni és értékelni kell a fejlesztésre ható tényezőket, valamint vizsgálni kell a fejlesztés lehetséges irányait. Az előkészítő fázis részét képezi a területfejlesztési partnerségi terv végrehajtása és a helyzetértékelés.

A Korm. rendelet 13. § (1) – (3) bekezdései alapján „A területfejlesztési koncepciók és programok kidolgozásának része az állampolgárok, a tervezéssel érintett területen működő érdekképviseletek, társadalmi szervezetek és vállalkozások tervezésbe való bevonását részletező partnerségi terv.

A partnerségi terv a tervezés folyamatában meghatározza
a) a bevonandó célcsoportot,
b) az egyes tervezési elemekhez és fázisokhoz kapcsolódó bevonás tervezett eszközeit és részvételi formáit, melynek lehetséges eszközei: kommunikációs kampány, kiállítások, helyi média, tájékoztató kiadványok, állampolgári vélemények gyűjtése, nyilvános fórumok, konferenciák, eseti bizottság, közvélemény-kutatás (szociológiai kutatás, fókuszcsoportos kutatás, munkacsoport megbeszélések, zsűrik),
c) a bevonás céljait.

A partnerségi program a területfejlesztési programok végrehajtása során meghatározza az állampolgárok és a szakmai közösségek részvételének szabályait.”

A 17. § (1) bekezdése szerint „A területfejlesztési koncepcióit és programot véleményezésre meg kell küldeni az egyeztetésben részt vevők számára, valamint társadalmi egyeztetés céljából közzé kell tenni a TeIR-en.”
A 17. § (2) bekezdése kimondja, hogy a területfejlesztési koncepció és program egyeztetése során tett véleményeket, társadalmi észrevételeket - a tervezői válaszokkal kiegészítve – a dokumentációhoz kell csatolni.

A 18. § (1) és (5) bekezdései alapján a megyei területfejlesztési koncepciót és programot véleményezésre meg kell küldeni a 10. melléklet 1. és 2., 6-8., 10. és 13. pontjában meghatározott szerveknek, továbbá a szomszédos megyei önkormányzatoknak, melynek kapcsán a 19. § szerint a véleményezésre 45 napot kell biztosítani.

13.2. A tervezésbe bevonásra kerülő célcsoport meghatározása

A 218/2009. (X. 6.) Korm. rendelet értelmében a tervezésbe bevonásra kerülő célcsoportnak két fő típusa van:

A) jogszabályi determináció következtében kötelezően bevonásra kerülő szervezetek, illetve az állampolgárok
B) a területi tervek kidolgozásért felelős szerv egyéni döntése szerint bevonásra kerülő, a tervezéssel érintett területen működő érdekképviseletek, társadalmi szervezetek és vállalkozások.

A) A Korm. rendeletben meghatározott, a területi tervek véleményezésébe kötelezően bevonásra kerülő szervezetek (a rendelet 10. melléklete alapján):

a) miniszterek:

- agrárminiszter
- belügyminiszter
- emberi erőforrások minisztere
- honvédelmi miniszter
- igazságügyi miniszter
- innovációs és technológiai miniszter
- külgazdasági és külügyminiszter
- a miniszterelnök kabinetfőnöke
- miniszterelnökséget vezető miniszter
- pénzügyminiszter
- a nemzeti vagyon kezeléséért felelős tárca nélküli miniszter
- a Paksi Atomerőmű bővítéséért felelős tárca nélküli miniszter
- családokért felelős tárca nélküli miniszter
- a nemzetpolitikáért, egyházügyekért és nemzetiségekért felelős miniszterelnök-helyettes

b) országos önkormányzati érdekszövetségek:

- Megyei Önkormányzatok Országos Szövetsége (MÖOSZ)
- Megyei Jogú Városok Szövetsége (MJVSZ)
- Települési Önkormányzatok Országos Szövetsége (TÖOSZ)
- Községek és Kistelepülések Országos Önkormányzati Szövetsége
- Kisvárosok Szövetsége (KSZ)
- Magyar Faluszövetség
- Magyar Önkormányzatok Szövetsége (MÖSZ)

c) az érintett térségi fejlesztési tanácsok:

- Tisza- tó Térségi Fejlesztési Tanács

d) az érintett megyei jogú városok önkormányzata:

- Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata

e) szomszédos megyei önkormányzatok:

- Békés Megyei Önkormányzat
- Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkormányzat
- Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Önkormányzat
- Szabolcs-Szatmár- Bereg Megyei Önkormányzat.

B) A területi tervek kidolgozásért felelős szerv egyéni döntése szerint bevonásra kerülő, a tervezéssel érintett területen működő érdekképviseletek, társadalmi szervezetek és vállalkozások, egyéb szervezetek:

a) Atommagkutató Intézet
b) Berettyóújfalui Szakképzési Centrum
c) Debreceni Szakképzési Centrum
d) Berettyóújfalui Tankerületi Központ
e) Debreceni Tankerületi Központ
f) Hajdúböszörményi Tankerületi Központ
g) Központi Statisztikai Hivatal
h) Hajdú-Bihar Megyei Kormányhivatal szakigazgatási szervei
i) Hajdú-Bihar megye települési önkormányzatai
j) Hajdú-Bihar Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság
k) Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság
l) Magyar Tudományos Akadémia Debreceni Területi Bizottsága
m) Tiszántúli Vízügyi Igazgatóság
n) Debreceni Egyetem
o) Debreceni Egyetem Klinikai Központ, Gróf Tisza István Kórház
p) Nemzeti Művelődési Intézet Hajdú-Bihar Megyei Igazgatóság
q) érdekképviseleti csoportok:

- civil és non-profit szervezetek:
  - Debrecen és Hortobágy Turizmusáért Egyesület
  - Debreceni Hulladék Közszolgáltató Nonprofit Kft.
  - Hajdúszoboszlói Turisztikai Közhasznú Nonprofit Kft.
  - Hajdú-Bihar Megyei LEADER szervezetek: Bihar-Sárrét Vidékfejlesztési Egyesület, Dél-Nyírség, Erdőspuszták LEADER Egyesület, Hortobágyi LEADER Egyesület, Hajdúk Vidékfejlesztési Egyesülete;
  - Hajdú-Bihar Megyei Civil Közösségi Szolgáltató Központ – Civilek a Fiatalokért Egyesület
- kamarák:
  - Hajdú-Bihar Megyei Kereskedelmi- és Iparkamara,
  - Hajdú-Bihar Megyei Építész Kamara,
  - Hajdú-Bihar Megyei Mérnöki Kamara,
  - Nemzeti Agrárgazdasági Kamara Hajdú-Bihar Megyei Igazgatósága,

- Magyar Orvosi Kamara Hajdú-Bihar Megyei Területi Szervezete;

- vallási csoportok, gyülekezetek:
  - Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegye Püspöki Hivatala,
  - Debreceni Evangélikus Egyházközség;
  - Debreceni Zsidó Hitközség,
  - Hajdúdorogi Főegyházmegye,
  - Tiszántúli Református Egyházkerület Püspöki Hivatala,
- munkaadói, munkavállalói szervezetek:
  - Hajdú-Bihar Megyei Vállalkozásfejlesztési Alapítvány,
  - Vállalkozók és Munkáltatók Országos Szövetsége;

r) gazdasági élet szereplői:

- klaszterek:
  - MSE Sport és Életmódfejlesztő Klaszter,
  - Pharmapolis Debrecen Innovatív Gyógyszeripari Klaszter,
  - Pharmapolis Innovatív Élelmiszeripari Klaszter,
  - Szilícium Mező Regionális Informatikai Klaszter,
  - Termál-Egészségipari Klaszter;
- vállalkozói szektor:
  - Bold Agro Kft.
  - CIVITA FOOD Kft.
  - FAG Magyarország Ipari Kft.
  - HAJDU Hajdúsági Ipari Zrt.
  - Hajdúböszörményi Béke Mezőgazdasági Kft.
  - Hajdú-Gabona Zrt.
  - IT Services Hungary Kft.
  - KARSOL Kft.
  - Kerekes Kft.
  - Kéri Pharma Hungary Kft.
  - KITE Zrt.
  - Kőröstej Kft.
  - Krones Hungary Kft.
  - Kurucz cégcsoport
  - Marnevall Zrt.
  - NAGÉV Ipari-, Kereskedelmi- és Szolgáltató Kft.
  - NAGISZ Zrt.
  - Nádudvari Élelmiszer Kft.
  - NI Hungary Kft.
  - Nyakas Farm – Nyakas András e.v.
  - Pipelife Hungária Műanyagipari Kft.
  - Richter Gedeon Nyrt.
  - Sensirion Hungary Kft.
  - TAMA Hungary Kft.
  - Tedej Zrt.

- TEVA Gyógyszergyár Zrt.
- Tungsram Operations Kft.
- VENTIFILT Kft.
- VIASTEIN Kft.

13.3. A bevonás célja

A tervezésbe történő társadalmi bevonás általános célja az állampolgárok, a véleményezésre jogosult szervek, a területfejlesztés szereplői, érdekképviseletek, vállalkozások Hajdú-Bihar megyét érintő fejlesztési elképzeléseinek megismerése és áttekintése, a megyét érintő kihívások feltárása, intézkedési javaslatok megfogalmazása, szintetizálása.

Specifikus célok:

- Egy adott térség, ágazat fejlesztési igényeinek, stratégiájának megismerése.
- A valós szükségletek feltárása az adott területen tevékenykedő, azt jól ismerő szereplők megkérdezése által.
- Az intézkedések, beavatkozások, fejlesztési célok és irányok konkretizálása, fókuszálása.
- A társadalom szereplőinek érzékenyítése a megye fejlesztése iránt, hiszen a tervezésbe történő bevonásuk révén a fejlesztési elképzeléseket még inkább magukénak érezhetik.
- A megye és térségeinek integrált, fenntartható fejlődésének elősegítése az érintettek fejlesztési elképzeléseinek megismerése által.
- A partnerség végrehajtása eredményeként a kidolgozásra, elfogadásra kerülő megyei területi tervek társadalmi elfogadottságának megteremtése.

13.4. A bevonás tervezett eszközei és részvételi formái

Digitális eszközök:

A partnerségi terv végrehajtása során az elektronikus, illetve digitális formákat szükséges előtérbe helyezni a gyorsabb információcsere és a kialakult járványügyi helyzet miatt. A bevonás tervezett eszközei és formái ennek figyelembe vételével kerültek meghatározásra. Ebből következően lehetőség szerint a közvetlen megkeresést (elektronikus levelezés útján) kell alkalmazni, ahol pedig ez nem lehetséges, ott a www.hbmo.hu oldalon szükséges a releváns információkat elhelyezni a véleményezés érdekében.

Mindezek alapján a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat a II. pontban meghatározott szervezetek esetében a bevonást azok közvetlen elektronikus levél útján történő megkereséssel hajtja végre, míg az állampolgárok esetében a www.hbmo.hu oldalon történő közzététellel és az ott megadásra kerülő elektronikus levélcím (e-mail cím) útján. Természetesen valamennyi szervezet számára biztosított lesz a lehetőség, hogy amennyiben a közvetlen e-mail-es megkeresésre nem ad választ, úgy véleményét kifejtheti a www.hbmo.hu oldalon elhelyezett elektronikus elérhetőségen keresztül is.

A partnerségi terv végrehajtásával összefüggő adminisztratív feladatokat a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzati Hivatal munkatársai végzik: megfogalmazzák a megkereséseket,

megküldik az érintettek számára, a beérkező véleményeket összesítik és átadják azt a tervezési feladatot ellátó közreműködők részére.

Megyei Területfejlesztési Konzultációs Fórum:

A területi tervezéssel érintett megyei jogú város, azaz Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata a tervezésbe a Hajdú-Bihar Megyei Területfejlesztési Konzultációs Fórumon keresztül is bevonásra kerül a Tftv. 14/B. §-ának rendelkezéseivel összhangban, mely testület előzetesen állást foglal a megyei közgyűlés területfejlesztést érintő ügyeiben.
A Fórum keretében a megyei önkormányzat és a megyei jogú város önkormányzata – mint a területi szintű fejlesztéspolitika meghatározó szereplői – delegált képviselői személyesen is egyeztetik az ütemezetten elkészülő tervezési munkarészeket.

Az egyeztetésről emlékeztető készül, a Fórum munkaszervezeti feladatait a DMJV Önkormányzatával egyeztetettek szerint a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzati Hivatal látja el a korábbi gyakorlatnak megfelelően.

Területfejlesztési Munkacsoport:

A tervezéssel és a partnerséggel, társadalmasítással összefüggő feladatok operatív szintű végrehajtásának koordinálására, az elkészülő munkaanyagok, munkarészek előzetes, a megyei közgyűlés, illetve a Fejlesztési, Tervezési és Stratégiai Bizottság elé terjesztésüket megelőző véleményezése, egyeztetése érdekében Területfejlesztési Munkacsoport kerül létrehozásra.

A Munkacsoport tagjai:

- a megyei közgyűlés elnöke és alelnökei
- a megyei közgyűlés jegyzője
- a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzati Hivatal Fejlesztési, Tervezési és Stratégiai Osztályának munkatársai
- a tervezési munkában megbízottként közreműködő tervezők.

Egyedi konzultáció:

Amennyiben a partnerségi terv végrehajtása során egyes javaslattevő, véleményező szervezetekkel az általuk megküldésre kerülő javaslatok, fejlesztési elképzelések részletesebb megvitatása szükséges, azokkal a területi tervek kidolgozásában részt vevők személyes konzultációt szerveznek a járványügyi szabályok figyelembe vételével és ezen szabályok keretei között.

Kommunikációs kampány:

A tervezésben történő partnerségi részvétel kereteiről, szabályairól, a tervezési folyamat elindulásáról, előrehaladásáról, elért eredményeiről a területi tervek kidolgozásáért felelős Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat az egyes tervezési ütemeknek megfelelően sajtóközleményeket, hirdetményeket tesz közzé a megyei online és írott sajtóban, továbbá hivatalos honlapján (www.hbmo.hu).

14. Helyzetértékelés összefoglalás

14.1. SWOT-analízis

Erősségek	Gyengeségek
– A megye természeti erőforrásai több területen kedvezőek – Érintetlen természeti, táji értékek, a Hortobágy jelentős része a megye területén található; egyedi értékek (pl. Csillagoségbolt Park) – A megye távlati vízigényei a meglévő rendszerekről a minőség fenntartása mellett kielégíthetők – Jelentős elvi megújuló energia potenciál – Történelmi alapokon nyugvó települési együttműködések – Jelentős kulturális hagyományok, értékek, erős térségi identitás – Hajdú városok önkormányzati hagyományai – A megye hagyományosan jó és kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszerrel rendelkezik – A megye határmenti elhelyezkedése – Nemzetközi forgalom számára nyitott határátkelők Románia irányába – Debrecenben nemzetközi repülőtér megléte – Debrecen vasúti hálózattal az egyik legjobban ellátott csomópont az országban – Közlekedési-kommunikációs infrastruktúra sokat fejlődött – Hagyományosan kiépült teljes funkciójú kisvárosok – Humán erőforrás-ellátottságának mennyiségi oldala erős (magyarországi átlaghoz képest kedvezőbb demográfiai helyzet és régiós átlagnál jobb népességmegtartó képesség) – Jó középfokú oktatás intézményi háttér – Fejlett oktatási-képzési intézményrendszere kedvező feltételeket kínál a minőségi fejlődés generálására – Az oktatás, illetve a turizmushoz kötődő tevékenységek viszonylagos felülreprezentáltsága – Országosan is kiemelkedő felsőoktatási, egészségügyi, kutatási régióközpont jelenléte – A Debreceni Egyetem jelenléte, amely nemzetközileg elismert tudományos, oktatási központ	– A természeti erőforrásokkal történő gazdálkodás nem minden esetben fenntartható – Részleteiben feltáratlan és még kihasználatlan megújuló energia potenciál – A megyét vándorlási veszteség jellemzi – A humán erőforrás minőségi fejlesztésre szorul, illetve a gazdasági szereplők igényeihez igazítandó – A megyét átszelő közúti tranzitútvonalak nagyobb átbocsátó-képességűre történő átépítése hiányos, a vasúthálózat kapacitásai kihasználatlanok – Számos másod- és harmadrendű út, valamint a megye több településének belterületi útja felújításra szorul – A mezőgazdaság strukturális átalakulását övező bizonytalanság, a szervezeti-technológiai feltételek két évtizede fennálló kiforratlansága – Hajdú-Bihar megye országos és (főként) vidéki átlagtól elmaradó iparosodottsága – Különösen az ipari parki infrastruktúra és szolgáltatáskínálat terén nagyok a különbségek – Ipari parkok egy része kihasználatlan – Az ipar dinamikus szegmensei elsősorban a megyeszékhelyen működnek – A szolgáltatások dinamikus elemeinek aránylag kisebb szerepe – A szolgáltató vállalkozások nagy területi koncentrációja – Egyenlőtlen térszerkezet, leszakadó perifériák – Alacsony szintű társadalmi innováció – Városi, kistérségi központi funkciók fejletlenek – Funkció nélküli vagy részleges funkciókkal rendelkező kisvárosok számának növekedése – Határmenti zárványtelepülések találhatók a megyében – A megyeszékhely és a megye többi települése közti kohézió erősítésre szorul – Turisztikai, térségi marketing és komplex turisztikai termékcsomagok hiánya

– Hajdú-Bihar megye kiemelkedően jelentős agrárpotenciállal és agrár-innovációs potenciállal rendelkezik – Természeti adottságokhoz igazodó mezőgazdaságának szerkezete – Számottevő ipari-építőipari vállalkozások működnek a megye több városában – A gazdaságfejlesztést szolgáló infrastruktúra komoly mértékben bővült az elmúlt években, számottevő ipari parki és inkubációs kapacitások születtek, klaszterszervezetek alakultak – Hajdú-Bihar megye ipara kiegyensúlyozottabb szerkezetet mutat, pozitív a gyógyszeripar markáns helyi jelenléte – A megye iparának exportteljesítménye jelentős mértékben növekedett – A Hajdú-Bihar megyében domináns iparágak kisebb válság-érintettsége – Debrecen kelet-magyarországi nagyvárosok körében kimutatható vezető pozíciója, gazdasága az egyik leginkább tercierizálódott nagyvárosi gazdaság – Növekvő vendégforgalom, elsősorban az egészségturizmus területén – Bővülő szennyvízhálózat, folyamatos növekvő kezelt szennyvízmennyiség – A kialakított regionális hulladéklerakók szervezett hulladékgazdálkodást tesznek lehetővé.	
Lehetőségek	**Veszélyek**
– Kedvező földrajzi elhelyezkedés: a Tiszántúl közlekedési főútvonalai átszelik a megyét – Természetvédelmi területek jelentőségének felértékelődése – Számos, helyi gazdasági tevékenység (mezőgazdaság, elektronika, gyógyszeripar, egészségturizmus, stb.) globális és európai piacának bővülése, az igények differenciálódása nyomán dinamikus részpiacok – Kvalifikált munkaerő kínálat biztosítható a megye határon átnyúló vonzáskörzetéből – A globális piacok stabilizálódása, illetve bővülése (várhatóan a járványhelyzetet követően) – Működő üzleti infrastruktúrák szerepe felértékelődik – A gazdasági együttműködések szerepének felértékelődése – Autópálya továbbépítése – A közlekedési infrastruktúra nagy kapacitású elemeinek (autópályák,	– Természeti-környezeti értékek (élővizek, növény- és vadállomány) károsodása az ökológiai szemlélet hiánya következtében – Klímaváltozás negatív hatásai általi kiemelt érintettség; időjárási szélsőségek okozta károk a mezőgazdaságban, az épített környezetben – Globális és európai piacok elhúzódó válsága a COVID-19 járványhelyzet következtében – A verseny erősödése a jelentős potenciált képviselő szomszédos közép- és kelet-európai piacokon – Az Európai Unió költséghatékony termelést lehetővé tevő kelet-közép-európai régióik között a gazdasági szereplőkért folytatott verseny tovább erősödhet – Debrecen hazai és külföldi vetélytársainak erősödése – A piaci feltételek romlása a mezőgazdaságban

gyorsvasutak) fejlesztése terén jelentős, megyét érintő kormányzati tervek – Az európai integráció keretében, az államhatárok légiesülése és a határon átnyúló együttműködések felhajtóerőt gyakorolhatnak a megye gazdaságára; Gazdaság fejlesztését célzó, Európai Unió politikái keretében rendelkezésre álló többletforrások; – A testvértelepülési kapcsolatok erősödése, illetve a gazdasági szférába történő kiterjedése a megyei szereplők fejlődési lehetőségeit javítja – A határmenti, illetve V4 kapcsolatok megerősödése hozzájárul a térség hosszú távú fejlődéséhez – Külső tőkebefektetők érdeklődésének növekedése a keleti országrész iránt – Gyógy-, termál-, konferencia és aktív turizmus népszerűségének növekedése – Debrecen nemzetközi versenyképességi pólusként szereplése az EU-s tervekben – A K+F, az innováció és a digitalizáció szerepe felértékelődik – Növekvő EU támogatások az alternatív energiaforrások hasznosítására, innovatív megoldások alkalmazására A megye geotermikus energia potenciáljának nagyobb mértékű felhasználását lehetővé tevő források kiaknázása	– A kisebb települések lakóinak életminősége romolhat – A nem kellően átgondolt fejlesztések felesleges (intézményi) kapacitások kialakulását okozzák – Megerősödő piaci versenytársak a határ túloldalán – Képzett munkaerő elvándorlásának fokozódása a megfelelő minőségű munkahelyek hiánya és az alacsonyabb kereseti lehetőségek következtében – Hátrányos helyzetű társadalmi csoportok fokozódó marginalizációja, növekvő társadalmi feszültségek – A megyén belüli térségi különbségek további növekedése – Romló megyei image Könnyűipar további leértékelődése, EU források szűkülése.

14.2. Összefoglaló helyzetértékelés

A Hajdúságból, Hortobágyból, Bihar, Sárrét és a Nyírség részeiből álló Hajdú-Bihar megye térségi szerepének áttekintése során a makroregionális kapcsolatokat elemezve megállapítható, hogy szerepe nem csupán a regionális centrumok közötti és közvetlenül a határ menti területek összefüggésében értelmezhető. Hajdú-Bihar megye térszerkezeti és gazdasági adottságai kedvezőnek minősülnek.

Hajdú-Bihar megye az elmúlt években jelentős hangsúlyt fektetett nemzetközi szerepének, kapcsolatrendszerének szélesítésére, erősítésére, elsősorban a tudástranszfer területén.

A tudásbázis és az üzleti szereplők közti interakciók erősödése egy megfelelő keretrendszer kialakításával jelentős mértékben segítheti a megye erejének növekedését, új növekedési területek kialakítását-megszilárdítását, hatást gyakorolva ezzel nemzeti szinten is a gazdasági-társadalmi folyamatok javulására. Együttműködő partnerei révén Hajdú-Bihar megye Európa szinte minden országával kapcsolatban áll, aktív partnerségek száma jóval túllépi a százat. Ez segíti hozzá a megyét, hogy versenyképes szereplője legyen az európai hálózatoknak a kutatás-fejlesztés, az innováció, a digitalizáció, a klímaváltozásra adott kihívások és a társadalmi felelősségvállalás terén.

A Kárpát-medence mezotérségi kapcsolatainak erősítése céljából a megye az utóbbi években számos határon túli megyével, Bihor megye mellett Kolozs és Hargita megyékkel is aktív kapcsolatot létesített (gazdasági, kultúra, sport, turizmus területei, oktatási és tudományos kapcsolatok erősítése stb.) tudatosan keresve a további fejlesztési lehetőségeket elsősorban a magyarlakta területek, különös figyelemmel az Érmellékkel, Partiummal és a Székelyfölddel való térségi kapcsolatok szorosabbá

tételében. A megyei szintű kapcsolatokon túl Hajdú-Bihar megye településeinek jelentős része rendelkezik határon túli testvértelepülésekkel, amelyek tovább erősítik tovább erősítik a közösségi kapcsolatokat és együttműködések lehetőségét.

A makroregionális kapcsolatok megerősítése más térségek irányában is prioritás a Kárpát-medencén belül, amelyhez kapcsolódó kezdeményezések számos területen (gazdaságfejlesztési, befektetés-ösztönzési, vízügyi és környezetvédelmi, közlekedési és turisztikai stb.) újabb lehetőségeket nyithatnak meg a szorosabb térségi kapcsolat kialakítására.

A megye területi folyamataiban meghatározó szerepet játszanak a térségen áthaladó fejlesztési tengelyek. Az egyik ilyen fejlesztési tengely egyrészt Kassa – Miskolc - Debrecen – Nagyvárad viszonylatban rajzolódik ki, elsősorban gazdasági, turisztikai, valamint kulturális hangsúllyal. A területi fejlődés másik fontos gerince a 4. számú főútvonal mentén kirajzolódó, Szolnok - Debrecen – Nyíregyháza városokat összekötő zóna, melynek transzverzális hatása elsősorban a várostérségek hálózati kapcsolatainak élénkülését eredményezi, s amely a járásszékhely települések funkcionalitását, decentrum szerepét felerősíti.

A perifériális térségek szerepe is átalakulóban van: néhány éven belül a gyorsforgalmi úthálózat kiépül a bihari térségben, emellett egyes települések transzfer-szerepe felerősödik, különösen a határ közvetlen közelében (pl. Biharkeresztes környéki egyes települések Nagyvárad agglomerációs hatásait mutatják a lakófunkciók vonatkozásában). Emellett gyarapodnak a gazdasági, infrastrukturális, kulturális és településközi kapcsolatok is. A helyi gazdaság szerepének felértékelődése erősíti az itt élők identitását, amely az egyébként számos társadalmi-gazdasági problémával küzdő térségben hozzájárulhat a népességmegtartó erő növekedéséhez. Ugyanakkor továbbra is fennálló probléma lehet az egyes szektorokban fellelhető területi bérkülönbség, melynek okán az elvándorlás tovább folytatódhat.

Hajdú-Bihar megye történelmi lehetőség előtt áll. A közelmúltban európai uniós és hazai forrásokból megvalósított beruházások és fejlesztések, valamint az elmúlt évek sikeres debreceni befektetés-ösztönzése révén számos külföldi nagyvállalat döntött és dönt úgy, hogy Debrecenbe telepíti termelésének egy részét. Ezek a vállalatok gyakran igénylik, hogy beszállítóik 50-100 km-es körzetben legyenek, amely távlatokat nyit meg a megye települései számára a területi munkamegosztásban való részvétellel, megalapozva ezzel hosszútávú fejlődésüket.

Lehetséges fejlesztési irányok

I. A VERSENYKÉPESSÉG TOVÁBB ERŐSÍTÉSE, INNOVATÍV, HÁLÓZATOSODÁSRA ÉPÜLŐ GAZDASÁGFEJLESZTÉS

Hajdú-Bihar megye egészére vonatkozóan az egyik legfontosabb cél a megye versenyképességének további erősítése. Erre vonatkozóan Hajdú-Bihar Megye adottságai több szempontból is lehetőséget biztosítanak a gazdasági fejlődésre.

A megye hosszútávú célkitűzése a kedvező földrajzi fekvésére, geopolitikai pozíciójára, természeti adottságok és kulturális és világörökségi értékek meglétére és tudásbázisára alapozva, hogy visszanyerje a gazdaságban korábban betöltött súlyát és lehetőségei kiaknázásával vezető szerepet töltsön be hazai és nemzetközi viszonylatban egyaránt. Ezen cél elérésére érdekében elengedhetetlen a nemzetközi színtéren is egyre inkább felülreprezentált gazdasági irányzatoknak megfelelő fejlesztések területspecifikus lehetőségeinek lehatárolása és ezen irányzatok tovább erősítése.

Ezen irányzatok mentén való tudatos gazdaságfejlesztési folyamatok magában hordozzák:

- A megye agrár- és élelmiszergazdasága megerősödését, amely által nő az exportban és a gazdaságában betöltött szerepe, így hozzájárul a fenntartható gazdasági növekedéshez, valamint a vidéki térségek fejlődéséhez és a foglalkoztatás növeléséhez.

- Kiemelten Debrecen és Hajdúszoboszló, illetve a megye gyógyfürdő és gyógyszolgáltatás potenciáljára építve a megye a Kárpát-medence egészség központjává válását, melynek keretében a lakosság egészséges környezetben élhet, valamint javul egészségi állapota. Ez a meglévő kutatás-fejlesztési, innovációs, társadalmi és szociális potenciálok, valamint az egészségipar és kapcsolódó iparágak komplex és egymást erősítő innovatív fejlesztésével valósulhat meg.
- A megye erősödő szerepét az innováció és a tudásközpontú ágazatokban, hiszen ebben a megye felsőoktatása versenyelőnnyel és potenciállal rendelkezik nemzetközi szinten is. Kiemelt szerep jut a nyelvtanulás és a szakmai képzés megerősítésének, a tanulható kompetenciák fejlesztésének, a piacképes tudást közvetítő oktatási intézmények fejlesztésének, hiszen a jól képzett és kreatív ember a legfontosabb erőforrása a gazdasági fejlődésnek. Ennek elengedhetetlen részét képezi a lakosság és elsősorban a fiatalok szemléletváltozása, az innováció társadalmi elterjesztése. Ez pedig megalapozza és lehetővé teszi – az elsődlegesen az agrárium területén szükséges – generációváltást, ami a gazdaság többi területéhez hasonlóan a mezőgazdaságban is megvalósíthatóvá teszi a versenyképesség biztosítása szempontjából egyre inkább létfontosságúvá váló technológiaváltást, a digitális, precíziós technológiák térnyerését.

Az innovációs potenciál kiaknázása nem csak a gazdasági szereplők számára fontos, hiszen a megye gazdasági erősödése, az innovatív megoldások elterjedése a vidéki területeket olyan értékekkel rendelkező élettérré formálja, ahol a fiatalok és idősek egyaránt megtalálják jövőjüket, boldogulásukat. A vállalkozások – főként a KKV-k – nem rendelkeznek kellő tudással ahhoz, hogy termelési, működési folyamataikba új módszereket, digitális eszközöket vezessenek be.

A szakmai képzés megerősítése kiemelten fontos a fentebb felsorolt stratégiai jelentőségű iparágak vonatkozásában.
Éppen ezért, a felsőoktatás szintjén a Debreceni Egyetem - alaptevékenységein túl – képzési portfóliójának kialakításakor kiemelten fókuszál az egészségiparhoz, a gyógyszeriparhoz, az orvosi műszergyártáshoz, az élelmiszeriparhoz, az agráriumhoz, a sporthoz, az egészségügyi ellátáshoz és az azokat horizontálisan kiszolgáló (informatika, gazdaságtudomány, műszaki tudományok) képzésekre.

A vállalkozói, piaci igényeket a megyében található szakképzési centrumok folyamatosan monitorozzák és fogadják, így képzési portfóliójukat ehhez igazodóan rendszeresen felülvizsgálják és változtatják. A konkrét képzések kapcsán a koncentráció iránya kettős: egyrészt az elsősorban Debrecen környékére betelepülő nagyipari vállalatok igényeinek célzott kielégítésére törekednek, másrészt nem megfeledkezve a népesség nagyobb részének megélhetését biztosító mikro-és kiválalkozásokról, az általuk megfogalmazott igényeket igyekeznek kiszolgálni.

Hajdú-Bihar megye lehetőségeire alapozott céljainak elérése és a stratégiai jelentőségű iparágak erősítése érdekében a legfontosabb beavatkozások köre a következő lehet:

- *Szállítmányozási, logisztikai hálózatosodásban való aktív részvétel javítása*
- *Digitális terek fejlesztése, hálózatosodás*
- *K+F+I potenciál erősítése, kreatív és versenyképes tudásrégió kialakítása*
- *Kis- és középvállalkozások támogatása, innovációs hajlandóságuk és képességük erősítése*
- *Debrecen és térsége turisztikai térség fejlesztése.*
- *Szállítmányozási, logisztikai hálózatosodásban való aktív részvétel javítása*

Hajdú-Bihar megye földrajzi elhelyezkedése alkalmassá teszi a megye teljes területét arra, hogy jelentős szerepet játsszon Magyarország és Közép- Kelet Európa logisztikai rendszerében. A megye országon belül perifériikus fekvésű területként határozható meg, ugyanakkor ezen helyzetéből

fakadóan fontos tranzitterület is, amely gazdaságfejlesztési szempontból alapot ad a logisztikai hálózatban történő aktív részvételnek. Mindezek mellett nemzetközi szempontból is jelentős útvonalak is áthaladnak a megye területén. Ilyen útvonal a TEN-T törzshálózata, - amely a megye északi részét érinti – valamint az említett törzshálózat kiegészítő hálózatának Polgár-Debrecen-Berettyóújfalu és a Püspökladány-Berettyóújfalu-országhatár útszakasza. Az előbbi útszakaszok megléte mellett az utóbbi időszak infrastrukturális fejlesztései is alapját szolgálják a logisztikai és szállítmányozási hálózat erősítésének.

Jelen fejlesztési irány szempontjából lényeges megemlíteni a közúthálózati fejlesztéseken belül a gyorsforgalmi utak egyre nagyobb mértékű kiépülését is a megyében. A gyorsforgalmi utak jelentős mennyiségben bonyolítanak le tranzitforgalmat, így ezek menti logisztikai fejlesztések indokolttá válnak. Ilyen jelentős gyorsforgalmi útfejlesztést jelent Hajdú-Bihar megyében a meglévő M3 autópályához csatlakozó M35-ös autópálya Debrecen-Berettyóújfalu szakasza a megye déli területének elérését is előnyösebbé teszi, így az észak-déli irányú gyorsforgalmi úthálózat kiépülése a Bihari térség településein is lehetővé teszi a szállítmányozás, raktározás célú fejlesztéseket. Jelenleg a megye déli területéről érkező tranzitforgalom legnagyobb részt a 47. számú főúton történik, amely Debrecen-Szeged szakaszon fekvő Hajdú-Bihar megyei településeket is összeköti, így az M35-ös autópálya Debrecen-Berettyóújfalu szakasza jelentősen csökkenti a terület terheltségét.

A kötöttpályás teherszállítás tekintetében szintén jelentős útvonal érinti a megye területét. Ez a 100-as számú vasútvonal, amely a Budapest-Cegléd-Szolnok-Záhony-országhatár vonalat jelenti, illetve a Püspökladány-Biharkeresztes-országhatár vonalat jelentő 101-es számú vasútvonal. Az előbbi vonal Ukrajna irányában történő nemzetközi teher és áruszállítás legjelentősebb szakasza hazánkban. Ezen útvonalon Kaba állomás iparvágány hálózata nagy gazdasági jelentőségű. A 101-es vasútvonal a Románia irányából, illetve irányába történő áruszállítás tekintetében lényeges vonal.

A megye több részén jelen vannak nemzetközileg jelentős útvonalak, amelyek mentén több esetben már meglévő ipari parkkal rendelkező települések fekszenek. A megye azon szerencsés helyzetben van, hogy több nemzetközi közlekedési folyosó jelentős útvonala is a Hajdú-Bihar megye területén keresztül fut, így a lehetséges logisztikai hálózat kialakítása több transznacionális szállítási gerincvonal mentén alakulhat ki. Ennek következtében az ilyen irányú fejlesztések nem jelentenék a megye településeinek egymással való versenytársi szerepének kialakulását, így a gazdaságfejlesztés ezen ága a megye települési közötti érdekellentétek elkerülésével mehetne végbe.

A logisztikai szektor fejlesztésére oktatási szempontból is lehetőség nyílik. Hajdú-Bihar megyében több oktatási intézmény is lehetőséget biztosít logisztikai irányú tanulmányok folytatására, így a Debreceni Egyetemen is. Erre alapozva a megyének nem csak az infrastruktúra megléte, illetve potenciálja ad lehetőség a raktározási, szállítmányozási szektorban való térnyerésre, hanem a megfelelő tudásbázis kialakítására is lehetőség nyílik.

A logisztikai tevékenység esetében ugyanakkor a gazdasági előnyök mellett figyelembe kell venni az ezen tevékenység erősödésével járó környezeti terhelés megnövekedését is. A megnövekedő forgalom kedvezőtlen hatással járhat az társadalmi, valamint a természeti környezet tekintetében egyaránt. Ezen jelenség megjelenésének elkerülése érdekében a logisztikai, szállítmányozási fejlesztések csak társadalmi terhek minimalizálása. illetve a környezeti terhelhetőség figyelembevételével történhet.

A logisztikai hálózatot erősítő infrastrukturális fejlesztések mellett az infokommunikációs hálózat kiépítése is elengedhetetlen a logisztikai folyamatok összehangolása érdekében.

A szállítmányozási, logisztikai hálózatosodásban való aktív részvétel javításával a cél, hogy a megye földrajzi, infrastrukturális lehetőségeit gazdasági szempontból nagyobb mértékben használják ki

Hajdú-Bihar megye települései. A nemzetközi trendek tekintetében kijelenthető, hogy a gazdaság e szegmense az egyik legdinamikusabban fejlődő gazdasági szektor. Ezen fejlesztések megfelelő térbeli összehangolása mellett Hajdú-Bihar megye településeinek gazdasága olyan szektorral gazdagodna, amely eddig a lehetőségekhez képest alacsonyabb mértékben került kihasználásra.
Ezen erőforrások megléte, valamint ezek további fejlesztése Hajdú-Bihar megyét a térség nagy jelentőséggel bíró logisztikai bázisává emelheti.

Fókuszterületek:
- A 100-as vasútvonal fejlesztése, mely során cél a 160 km/h közlekedési sebesség elérése
- További tervek között szerepel a Püspökladány - Biharkeresztes vonal kétvágányúsítása és villamosítása, valamint a Debrecen – Mátészalka vonal villamosítása
- A nemzetközi elérhetőséget javítja továbbá a Debrecenben található, nemzetközi légiforgalmat lebonyolító repülőtér is, amely nem kizárólag a nemzetközi személyforgalom miatt jelentős; a repülőtér nemzetközi áru- és személyforgalmi határállomásként is működik, amely fontos logisztikai potenciált is jelent, így további fejlesztése elengedhetetlen
- A raktározás, szállítmányozás ágazatnak jelentősebb szerepvállalása a megye gazdaságában nem csak az egyre javuló közlekedési helyzet okán fejlesztendő; az utóbbi időszak nagyléptékű, szintén infrastrukturális beruházása az ipari park fejlesztések voltak. Jelenleg Hajdú-Bihar megye területén 14 ipari park található. Ezek közül 4 Debrecenben, 2 Hajdúböszörményben található. A további nyolc ipari park Berettyóújfalu, Ebes, Hajdúnánás, Hajdúsámson, Kaba, Nyíradony, Polgár és Téglás településeken található. A felsorolt települések közül több a transznacionális közlekedési hálózathoz tartozó útszakasz mentén helyezkedik el. Ebből fakadóan az említett településeken lévő ipari parkok megfelelő helyszínéül szolgálnának a logisztikai központok hálózatának kialakítása céljából
- Logisztikai képzések erősítése

- *Digitális terek fejlesztése, hálózatosodás*

Hajdú-Bihar megye esetében a KKV-k tekintetében elengedhetetlen saját infokommunikációs rendszereik fejlesztése, új és kipróbált rendszerek használata a tevékenység optimalizálása, a kommunikációs és szervezési rendszer korszerűsítése érdekében. Ezen cél elérésére az új technológiákhoz való hozzáférésre vonatkozó lehetőségek bővítése fejlesztendő terület.

A vállalaton belüli hálózatok fejlesztése mellett a hasonló tevékenységet végző vállalkozások közötti információ, tudás csere folyamatainak erősítése szintén azon része a gazdaságfejlesztésnek, amelyben fejlesztési potenciál rejlik. Ezen folyamatok által a már megszerzett tudás és tapasztalatcsere a vállalkozások fejlődését, együttműködések létrejöttét, hálózatosodást eredményezne, amely a gazdaság fejlesztésének alappillére.

Ezen hálózatosodási törekvések Hajdú-Bihar megye gazdaságfejlesztési célkitűzéseinek megvalósításához elengedhetetlenül szükséges. Ebben az értelemben fontos azon eszközök aktív és tudatos alkalmazása, melyek e célkitűzések elérését hatékonyan, új és innovatív fejlettebb látásmóddal gazdagítva képesek segíteni.

Hajdú-Bihar megye esetében ezen célok elérésére hatékony lehetőség lehet a meglévő klaszterekhez való csatlakozás, újak létrehozása. Az így kialakított tudásbázis és az üzleti szereplők közti interakciók erősödése egy megfelelő keretrendszer kialakításával jelentős mértékben segítheti a megye gazdasági erejének növekedését, új növekedési területek kialakítását-megszilárdítását, hatást gyakorolva ezzel nemzeti szinten is a gazdasági-társadalmi folyamatok javulására.

A fenti célok megvalósulása a tekintetében a kis- és középvállalkozások innovációs hajlandóságának és képességének erősítése is szükséges. Azon kis- és középvállalkozások, amelyek 2010 és 2015 között

Akkreditált Klaszter tagként működtek, növekvő gazdasági súlyúvá váltak. Ezt bizonyítja a 2018. január 31-i állapot, miszerint a KKV minősítésű tagvállalatok gazdasági eredményei szignifikánsan meghaladták a 2013. évi klaszter tagság adatait.
Célként fogalmazható meg a helyi erősségekre építő regionális klaszterek erősítése mellett olyan hazai csúcsklaszterek létrejötte, melyek a méretgazdaságossági küszöb átlépésével nemzetközi piaci láthatósággal bírnak. Tömörítik a kiemelt hazai iparágak értékláncainak szereplőit, illetve az általuk nyújtott szolgáltatások, kínált termékek révén helytállnak a globális piacon folyó versenyben.

Fókuszterületek:
- Vállalati IKT fejlesztések, beruházások elősegítése
- Vállalatok közötti együttműködések, hálózatosodás, minőségi klasztertevékenységek támogatása

- *K+F+I potenciál erősítése, kreatív és versenyképes tudásrégió kialakítása*

Habár Hajdú-Bihar megye országos viszonyításban kiemelkedő innovációs teljesítménnyel rendelkezik, de a K+F+I területen további, jelenleg még ki nem használt potenciállal rendelkezik.
Hajdú-Bihar megyében az innovatív fejlődés jövőjének alapját a térség országos viszonylatban kiemelkedő tudásbázisa, kutató-fejlesztő kapacitása és az erre épülő ágazatok innovációs eredményességének növelése adja.

Ezen ágazatok a következők:
- mezőgazdaság és feldolgozóipar
- funkcionális élelmiszeripar
- jármű- és gépipar
- egészségipar
- gyógyszeripar
- elektronika és IT
- környezeti ipar és biotechnológia

Az említett versenyelőnyök alapján a megye jelentős fejlesztési potenciállal rendelkezik az iparági innovációs együttműködések, a megye innovációs támogató rendszer és a kutatás-fejlesztésben aktív vállalkozások száma, tevékenysége vonatkozásban. A megyében már meglévő, magas színvonalú tudásbázis és az ipar együttműködésén alapuló közös innovációs tevékenységek eredményeként nemzetközileg is versenyképes új termékek, szolgáltatások megjelenése esetén erősödhet a megye versenyképessége mind hazai, mind nemzetközi viszonylatban.

Egyes ágazatok vagy térségek innovációs szempontból kiemelt fejlesztése nem jelenti a perifériák vagy jelenleg még kevésbé erős, nem domináns ágazatok helyzetének romlását, sőt egyes fejlesztési területek esetében a legmegfelelőbb tér a befektetésre az innovációs szempontból perifériкus térség. Ilyen térséget alkot például a még kiaknázatlan, de már kiépült ipari parkkal rendelkező települések köre, vagy akár a funkcionális élelmiszeripar vonatkozásában azon, az innovációs központoktól távolabb dolgozó és működő kistermelők, kisvállalkozások köre, akik együttműködéseik erősítése révén egyrészt erősödő innovációs potenciált jelenthetnek, egyben pedig új gazdasági előnyökre is szert tehetnek. Az innovációs szakosodáson keresztül a húzóágazatok versenyképességének növekedése magával vonja az egész térség versenyképességének és gazdasági teljesítőképességének növekedését, mely során kiemelt figyelmet kell fordítani arra, hogy a leszakadó térségek is kellőképpen kivehessék részüket, és javuljanak életkörülményeik, kilátásaik.

A lehetőségek kihasználásával fenntartható innovációs rendszer alakulhat ki, mely hozzájárul versenyképesség javításához, munkahelyteremtő képesség növeléséhez, a megye magtartó erejéhez, ezzel pedig az innovációban kevésbé aktív leszakadó térségek felzárkózását is segíti.
Egyik kiemelt fejlesztési lehetőség a már rendelkezésre álló ipari parkok, inkubátorok minőségi szolgáltatásfejlesztésének támogatása, szakmailag felkészült tanácsadói kapacitás kialakítása, szolgáltatásainak és kapacitásának kibővítése.

A vállalkozások K+F+I tevékenységének ösztönzése szintén olyan fejlesztési potenciál, amely kihasználásával Hajdú-Bihar megye innovatív fejlesztési törekvései elérhetővé válnak. Ennek eszköze lehet az innovatív vállalkozások létrehozásának ösztönzése (start-upok), valamint a vállalkozások közötti információmegosztás fejlesztése, amelyre a klaszterek megfelelő alapot biztosíthatnának.

A vállalatok ösztönzésén túl a K+F+I tevékenységben résztvevő humánerőforrás mennyiségi és minőségi gyarapításával a piaci igényeknek megfelelően nagy tudásbázis alakítható ki. Erre Hajdú-Bihar megyében a Debreceni Egyetemen folyó széleskörű kutatási tevékenység lehetőséget kínál. A vállalkozások részéről igény mutatkozik a jól képzett szakmunkásokra és diplomásokra, ezért az igények és a képzési struktúra feltérképezése épülő képzések elindítása javítaná a humánerőforrás célzott tudását. A képzett munkaerő számának növelése mellett fontos cél annak megyében tartása is. A kutatói szféra esetében ennek eszköze lehet a tudományos tehetséggondozás erősítése A tehetséges kutatók megtartásának eszköze lehet a kutatói mobilitás ösztönzése, a kutatói és szakértői hálózatokhoz való hozzáférés elősegítése. Fontos cél a vállalati és a K+F területen dolgozók külföldi tapasztalatszerzésének támogatása. A több nyelvet beszélő, magasan képzett munkaerőre alapozottan külföldi tőkebefektetések, gyártó-és szolgáltató kapacitások megyébe vonzása is nagyobb mértékeket ölthet, ezzel is erősítve a megye kreatív gazdasági telepítő tényezőit.

Hajdú-Bihar megye határmenti elhelyezkedéséből fakadóan lehetőség nyílik határmenti kapcsolatok dinamizálásával a térségi kutatás fejlesztésével nem csak országos, de transznacionális tekintetben is központi tudásbázissá teheti a megyét. Ez kiemelten jelentős lehet a funkcionális élelmiszeripar, mezőgazdaság és feldolgozóipar, illetve az egészségipar vonatkozásában. A transznacionális fejlesztési projektekben, európai szintű kutatási programokban való részvétel további forrásokat hozhat a térségbe, amivel az innovatív ágazatok további fejlesztési lehetőségei biztosíthatók lennének. A helyi innovációs szereplők közötti együttműködés és a térségen kívüli szereplőkkel való kooperáció eredményeként pedig növelhető a megyébe áramló tudás, melynek hasznosulásával növekszik a megye innovációs teljesítménye.

Fókuszterületek:
- Iparági innovációs együttműködések erősítése minden meghatározott stratégiai iparág vonatkozásában
- Innovatív egészségipari és gyógyszeripari fejlesztések
- Innovációs ökoszisztéma serkentése
- Ipari parkok, inkubátorok minőségi szolgáltatásfejlesztésének támogatása
- Tanácsadói kapacitás kialakítása, szolgáltatásainak és kapacitásának bővítése
- Határmenti kapcsolatok dinamizálása
- Telephely-fejlesztés támogatása

- *Kis- és középvállalkozások támogatása, innovációs hajlandóságuk és képességük erősítése*

A kis- és középvállalkozások Hajdú-Bihar megye jelenlegi vállalati struktúrájában is jelentős szereppel bírhatnak, mint esetleges jövőbeni beszállító vállalkozások.

A megye legjelentősebb külföldi vállalatainak letelepedése a megyeszékhelyre tehető, köszönhetően Debrecen jelentős infrastrukturális, humán és tudásbázisának. A már meglévő gyártási tevékenységet végző nagyvállalatok száma és gazdasági súlya egyaránt jelentős gazdasági szereplővé léptette elő Debrecent.

A kis- és középvállalkozások szerepe ilyen tekintetben megnőhet. A nagyvállalatokkal való együttműködés lehetősége immár helyi szinten is elérhető, így egyre innovatívabb, diverzifikálódó beszállító KKV-k jelenlétére van szükség. Azok a vállalkozások, amelyek a nemzetközi elvárásoknak megfelelő gazdaságfejlesztési stratégiát követve innovatív szereplővé képesek fejlődni, jelentős gazdasági szereplőkké válhatnak. Ezen vállalkozások számára szükséges telephelyek fejlesztése, kialakítása, amely tekintetében Hajdú-Bihar megye települései fontos szerepet tölthetnek be.

Az egyik legfontosabb cél a vállalkozások innovációs képességét érintő felmérés, amely alapján optimalizálható a telephelyfejlesztésük és megalapozható a kapcsolódó eszköz- és technológiaváltás.

Fókuszterületek:
- Innovatív agrár- és élelmiszeripari fejlesztések, termelékenység javítása és optimalizálása
- Innovatív és/vagy zöld megoldások kidolgozásának és alkalmazásának támogatása
- Innovatív technológiai fejlesztés
- Start-up ökoszisztéma építése
- Szellemitulajdon-védelem tudatosítása, jogérvényesítése, könnyítése
- K+F iránti középvállalati igény megteremtése
- Hatékony külpiacra segítés
- Tudatos állami kereslet erősítése az innovációra, innovatív megoldások alkalmazására
- Tudatos és célzott befektetés-ösztönzés települési és/vagy megyei szinten

DECENTRALIZÁLT GAZDASÁGI POTENCIÁL ERŐSÍTÉSE

- *Ipari területek, kiemelten barnamezős területek fejlesztése*

Az elmúlt évek sikeres debreceni befektetés-ösztönzése révén számos külföldi nagyvállalat döntött úgy, hogy Debrecenbe telepíti termelésének egy részét. Ezek a vállalatok gyakran igénylik, hogy beszállítóik 50-100 km-es körzetben legyenek. Cél, hogy a megyei települések, egyéb érintettek fogjanak össze annak érdekében, hogy ezek a beszállítók a Hajdú-Bihar megyei letelepedést válasszák, itt akarjanak befektetni.

A jelenlegi kapacitás csupán a kis és középvállalkozások igényeit tudja kiszolgálni.

A nagybefektetők fogadására alkalmas területek kialakításához szükséges léptéket váltani, melyhez alapot a Megyei Területrendezési Tervben bemutatott megyei speciális övezetek nyújthatnak.

Ennek érdekében további kiemelendő fontos cél, hogy új ipari parkok létesítése helyett a már meglévő ipari parkok infrastrukturális kapacitásait továbbfejlessze, a szolgáltatásokat bővítse, a minőségi színvonalat emelje.

Emellett szükséges a meglévő logisztikai csomópontok fejlesztése, illetve a hiányzó központok/csomópontok kialakítása, amelyek esetében kiemelten fontos, hogy az egymást erősítő, hatékony és strukturált formában kerüljön megvalósításra.
A szolgáltatási szektor révén is lehetőség nyílik a decentralizált gazdasági potenciál erősítésére; a megyén belül elsősorban a megyeszékhelyen áll rendelkezésre országos viszonylatban is jelentős irodai

infrastruktúra. Az ipar és a szolgáltatási szektor esetén is a meglévő infrastrukturális kapacitások jobb kihasználása szükséges.
A hálózatosodásnak a települések szintjén is meg kell valósulnia. A hálózatos működés során a gazdasági szempontok mellett kedvezőbbek az adottságok a fenntartható területhasználat és környezetkímélő művelés figyelembevételére is.

Fókuszterületek:

- Nagybefektetők fogadására alkalmas területek kialakítása a fenntartható területhasználat szempontjait szem előtt tartva
- Meglévő ipari parkok infrastrukturális kapacitásainak továbbfejlesztése, szolgáltatások bővítése
- Meglévő logisztikai csomópontok fejlesztése, illetve a hiányzó központok/csomópontok kialakítása
- Telephely fejlesztés támogatása
- Tudatos és célzott befektetés-ösztönzés települési és/vagy megyei szinten

- *Nagytérségi infrastrukturális hálózatok elérésének javítása, fejlesztése*

A fejlesztési prioritások megvalósulásnak fontos külső feltétele a megye közlekedési infrastruktúrájának fejlesztése, a külső megközelíthetőség növelése, s a jövendő járási központok elérhetőségének javítása, hiszen ezek a közlekedési fejlesztések elmaradása lassítja a gazdasági fejlődést is. A gyorsforgalmi úthálózat kiépítésével egyidejűleg a települési és alsóbbrendű utak fejlesztésével válik teljessé az úthálózat, így nagy fontosságú a meglevő úthálózat fenntartása és fejlesztése is. Kiemelkedő figyelmet kell fordítani a kis települések közötti összeköttetés javítására, a határmenti együttműködést segítő közúti kapcsolat erősítésére a határ két oldalán lévő települések között.

Javasolt az európai közúthálózatokhoz való bekapcsolódás a megye logisztikai potenciáljának kiaknázásához, valamint a közúti és repülőtéri fejlesztések nagyfokú szerepvállalásának biztosítása. A megye fő és mellékútvonalainak fejlesztésével a kistelepülések és kisvárosok közötti hálózatos összeköttetése fejlesztési célként prognosztizálható.

A megyeszékhely alvóvárosainak biztonságos és rövidebb menetidőt igénylő közúti közlekedéssel történő elérhetősége fontos fókuszterület. Javasolt a már meglévő közutak bővítése, négysávosítása (4. 47, 48, 35. sz. főút kivezető szakasza).

A megyét érintően elmondható, hogy több alsóbbrendű közlekedési út rendkívüli módon elhasználódott, leromlott állapotot tükröz. Az úthálózat kezdetleges felújítása érdekében a Magyar Falu program keretében a Magyar Közút Nzrt, által összeállított 2019-2023 közötti időszakra vonatkozó útfelújítási javaslat készült el. A több ütemben történő felújításon túl javasolt a meglévő közúthálózat további fejlesztése, hiszen a gazdasági potenciál növeléséhez elengedhetetlen a közlekedési infrastruktúra megfelelő biztosítása minden dimenzió szintjén.

Az európai gazdasági növekedés egyik akadályozó tényezője az információs és kommunikációs technológiák (IKT) elégtelen mértékű alkalmazása. Ennek figyelembevételével elengedhetetlen a megye közintézményeinek modern hálózatba történő bekapcsolása, a vállalkozói szféra internet-ellátottsága és online felületeken való jelenlétének biztosítása.

Fókuszterületek:

- Települési és alsóbbrendű utak fejlesztése, alvóvárosok elérhetőségének javítása
- Meglevő út- és vasúthálózat fenntartása és fejlesztése
- Határon átívelő közúti kapcsolatok fejlesztése
- IKT alkalmazások erősítése

- *Közösségi közlekedés feltételeinek javítása*

A megye elérhetőségét nagyban befolyásolja a Budapest-Szolnok-Debrecen-Záhony vasúti fővonal nagysebességű vasútvonallá történő fejlesztése. Emellett kiemelt szerepet kell kapnia a megyén belüli elérhetőség fejlesztése érdekében a mellékvonalak, elővárosi vonalak fenntartásának és fejlesztésének.

Ezen belül hangsúlyos szerepet kell szánni a Debrecent érintő elővárosi vasút kiépítésének, mely jelenlétével biztosítaná a biztonságos és környezettudatos közösségi közlekedést. Továbbá lehetőséget adna a P+R parkoló központok nagyvárosi megteremtésének.

A Budapest-Szolnok-Debrecen-Záhony vasúti fővonal mellett kiemelt fontosságot kell kapnia a mellékvonalak fenntartásának és fejlesztésének is. Ezért összefoglalóan cél a meglévő kapcsolati hiányok és szűk keresztmetszetek felszámolása Debrecen elérése, valamint a határmenti forgalom zavartalan áthaladásának biztosítása érdekében.

Többek között ezt a cél szolgálja a Püspökladány – Biharkeresztes szűk keresztmetszet kiváltását és villamosítását szolgáló vasúti fejlesztés, illetve a Debrecen – Mátészalka vonal villamosítása az áruszállítási feltételek biztosítása mellett.

Emellett szükség lenne a ma Nagykerekinél véget érő – a 106-os számú Debrecen–Sáránd–Nagykereki vasútvonal egyvágányú, nem villamosított, 60 km/h pályasebességgel, lassújelekkel. Történelmi végpontjától, Nagyváradtól a trianoni békeszerződés elvágta, a határátmenetben a pályát elbontották –, eredetileg Debrecen és Nagyvárad közötti vasútvonal, mint az áruszállítás és személyszállítás biztosítását egyaránt biztosítandó fejlesztés részeként. Ez egyúttal megteremtheti a vasúti kapcsolat lehetőségét Szeged felé is.

Az áruszállítás szempontjából kiemelkedő fontossággal bír a használaton kívüli vasútvonalak gazdasági bekapcsolásának vizsgálata. A Hajdú-Bihar megyei meglévő, használaton kívüli vasútvonalak áruszállítási feltételeknek történő biztosításához szükséges fejlesztések megvalósítása a stratégiai iparágazatok erősítésének szerves részét képezi.

Fejlesztendő területek találhatóak továbbá a közösségi közlekedés hatékonysága kapcsán, részben a közigazgatási átszervezéshez is igazodva (pl. a Hajdúnánási és a Nyíradonyi járás esetében).

Fókuszterületek:

- Budapest-Szolnok-Debrecen-Nyíregyháza-Záhony vasúti fővonal nagysebességű vasútvonallá történő fejlesztése
- Mellékvonalak és elővárosi vonalak korszerű, környezetbarát fejlesztése
- P+R parkolási rendszer kialakítása
- Debrecen – intermodális központ megvalósítása
- Debrecen és Nagyvárad közötti vasútvonal helyreállítása

- *Munkaerőpiaci részvétel erősítése, a technológiai fejlődéssel lépést tartó képzés*

Az információs technológia és a digitalizáció fejlődésével és elterjedésével átalakul a munkaerő-piac. A nagyfokú automatizálás hatására bizonyos állások kézimunka igénye csökken, munkakörök megszűnnek, helyettük újak jelennek meg. A megszűnés az alacsony képzettséget igénylő, jobban automatizálható munkaköröket érinti leginkább, így a hatékony pályaorientáció, az egész életen át tartó tanulás, illetve az át-/továbbképzések szerepe felértékelődik, a tudás értéke megnő, mivel a magasabb képzettségi szintű, a több, vagy keresett szakmához értő munkaerő könnyebben tud elhelyezkedni a munkaerő-piacon.

A vállalkozások számára szükséges, a munkavállalóktól elvárt szakképzettség megszerzését segíti a vállalkozások igényeire időben és rugalmasan reagáló szakképzési rendszer is. Szükséges, hogy

intenzív és önfenntartó együttműködés alakuljon ki a foglalkoztatók, a képző intézmények és a munkavállalók közt.

Fókuszterületek:

- Piacvezérelt szakképzés és felsőoktatás támogatása
- Munkaerőpiaci szereplők aktív együttműködési platformjának kialakítása, megerősítése
- Online képzési formák szerepének erősítése
- A „hiányszakmák" népszerűségének fokozását célzó regionális, térségi szintű szemléletformáló, pályaorientációs programok
- Célzott munkaerőpiaci programok

III. KLÍMAADAPTÁCIÓ ERŐSÍTÉSE A MEGYÉBEN

- *Tiszta és megújuló energiák alkalmazásának elősegítése*

Hajdú-Bihar megye üvegházhatású gázkibocsátásának 62%-a származik az energiafogyasztáshoz köthető szén-dioxid kibocsátásból, melynek jelentős részéért a háztartások és középületek felelősek. Kiemelten fontos ennek értelmében az energiahatékonyság növelése (épületfelújítás, szigetelés, fűtéskorszerűsítés) és az olyan energiamegtakarítást célzó, beruházási költség nélküli vagy alacsony beruházási költséggel járó energiatakarékossági gyakorlatok (egyszerű, zöld háztartási praktikák) elterjesztése a megyében élők körében, melyek elősegítik a lakhatási minőség javulását, miközben hozzájárulnak az ÜHG-kibocsátás csökkenéséhez. Fontos elem, hogy az energiafogyasztást csökkentő technológiai megoldások mellett hasonló hangsúllyal jelenjenek meg a megyében a mindennapi szokások megváltoztatását célzó intézkedések is, mint pl. az energiahatékonyság növelése, az energiatakarékosság és az ezeket kiegészítő szemléletformálási akciók, képzések.

A kibocsátás és az energiafüggőség csökkentése érdekében kiemelten fontos a megyében jó adottságú, megújuló energiaforrások – nap-, geotermikus energia és biomassza – felhasználási feltételeinek biztosítása és további részarányának növelése az energiatermelésben (pl. naperőműparkok létesítése, alternatív energiaforrások távfűtési célú hasznosítása által). Kiemelt figyelmet kell fordítani a megye jelentős geotermikus energia potenciáljának hasznosítására is.

A közlekedés az üvegházhatású gázok kibocsátásának egy jelentős részéért felelős országosan és Hajdú-Bihar megyében egyaránt. Az ÜHG-kibocsátás csökkentési lehetőségek között azért is nagyon fontos a közlekedéssel foglalkozni, mert ezen a területen az egyéni szokások megváltoztatásával jelentős kibocsátáscsökkentés érhető el.

Fókuszterületek:

- Lakó és középületek energiahatékonyságának javítása
- Távhőrendszerek fejlesztése a megújuló energiaforrások részesedésének növelésével
- Épületek energetikai fejlesztése során megújuló energia használat beépítése
- Geotermikus energia felhasználás részarányának növelése az energiatermelésben
- Naperőmű-parkok létesítése
- Kerékpáros közlekedés feltételeinek javítása a megyében
- Településközi és településen belüli intelligens közösségi közlekedés javítása, a lakosság arra való átterelése
- A közúti közlekedés klímabarát fejlesztése.

- *Fenntartható területhasználat és környezetkímélő művelés ösztönzése*

A mezőgazdaság jelentősége Hajdú-Bihar megyében nagy, melyben jelenleg a szántóművelés dominál. A mezőgazdasági területek minősége nem egyforma: a kiváló termőhelyi adottságú szántóterületek Debrecentől nyugatra és észak-nyugatra helyezkednek el. A terület felszíni vizekben szegény és az évi csapadék mennyisége is az egyik legkevesebb az országban. Ennek hatására a mezőgazdaság az év egy jelentős részében vízhiánnyal küzd, amit öntözéssel próbálnak ellensúlyozni. Ez azonban nem minden területen gazdaságos és környezetvédelmi szempontból sem mindig előnyös.

A megye célja, hogy a mezőgazdasági termelési módok megválasztásakor a földterületek termőképességének hosszú távú fennmaradása legyen az elsődleges szempont. Ennek érdekében szükséges a területhasználat-váltás közgazdasági ösztönzőinek kidolgozása és a földbirtokszerkezet alkalmazkodási szempontú elemzése.

Cél továbbá az erdősültség további növelése, különös figyelmet fordítva azokra a területekre, ahol az őshonos faállományok fenntartása még lehetséges. Kiemelten fontos továbbá az erdőfelújítások során a megfelelő fafajválasztás, illetve a változó környezeti feltételeknek ellenállóbb állományok telepítése. Az állami területeken megvalósított erdőtelepítés mellett a magánerdők kiterjedésének növekedése is cél. Mivel az CO_2 elnyelésén túl az erdőknek és települési zöldterületeknek számos más funkciója van (közjóléti, gazdasági stb.) ezért fejlesztésük komplexen kezelendő.

Fókuszterületek:
- Alkalmazkodási szempontból optimális területhasználat elemzése
- Alkalmazkodó mezőgazdasági mintaprojektek kialakítása
- Természetközeli erdőfelújítás ösztönzése és a vízpótlás megvalósítása
- Folyamatos erdőborítás (szálaló vágás) megvalósítása.

- *Adaptív épületállomány és közjóléti zöldterület növelés*

Hajdú-Bihar megye célja, hogy javuljon az érintett megyei ágazatok és a lakosság alkalmazkodóképessége a klímaváltozás hatásaihoz. Cél, hogy mind a lakosság, mind pedig az önkormányzati és gazdasági szereplők esetében javuljon a probléma és a megoldási lehetőségek ismertsége és az elkötelezettség a megelőzést szolgáló beavatkozások megtételére. A klímaváltozás hatásai a megyében sok szálon összefüggenek a vízgazdálkodás problémáival: a mezőgazdaságra, az erdőgazdálkodásra, a turizmusra és a környezetvédelemre is hatással vannak a vízhiány, vagy víztöbblet hatására jelentkező problémák.

Fókuszterületek:
- A megyei épületállomány viharkárokkal szembeni sérülékenységének felmérése és intézkedési javaslatok megfogalmazása
- Helyi, környezetbarát építőanyagok alkalmazása
- Településfejlesztési és tájépítészeti útmutató a településszerkezet kialakításának alkalmazkodást segítő módjáról
- Belterületi közjóléti funkciójú zöldterületek kialakítása és fenntartása

- *A hulladék-termelés csökkentése, újrahasználat és hasznosítás rendszereinek fejlesztése*

Cél, hogy a hulladékgazdálkodás és szennyvízkezelés terén a szelektív hulladékgyűjtési rendszerek kiterjesztése és az újrafeldolgozás, újrahasználat ösztönzése, illetve a csatornázottság növelése kiemelt figyelmet kapjon. Kiemelt fejlesztési terület lehet a körforgásos gazdaság fogalmának és módszereinek megismertetése, népszerűsítése mind a gazdasági szereplők, mint a lakosság vonatkozásában.

Fókuszterületek:

- A lakossági szilárdhulladék-termelés csökkentése a szelektív gyűjtés, újrahasznosítás, újrahasználat rendszereinek fejlesztése és a hulladékkeletkezés megelőzése révén
- A vállalkozások részvételének ösztönzése a körforgásos gazdaságban: szemléletformálás, jó gyakorlatok átvétele, ösztönzők és támogatások rendszerének kialakítása révén.

- *Fenntartható szennyvíz-, belvíz- és csapadékvíz-kezelés*

A megye számos szektorában (mezőgazdaság, erdészet, természetvédelem) jelentkező problémák összefüggenek a vízgazdálkodással. A probléma megoldásához fontos lépés, hogy az érintett szereplők, szervezetek közös nevezőre jussanak a vízpótlás lehetséges eszközeiről, módszereiről. Cél, hogy komplex szemléletű, minden érintett bevonásával készülő megoldási javaslat szülessen a megye vízgazdálkodással kapcsolatos problémáinak megoldására.

Fókuszterületek:

- A belvízrendszer többcélú hasznosításának, a vízvisszatartás lehetőségeinek feltárása
- Települési és lakossági csapadékvízvisszatartás és hasznosítás ösztönzése
- A meglévő vízhasznosítási rendszer fenntartása és továbbfejlesztése
- A szennyvízkezelés klímaváltozási hatásokat súlyosbító tényezőinek mérséklése
- A klímaváltozás hatásait ellensúlyozó, fenntartható öntözésfejlesztés

- *Társadalmi szereplők célzott szemléletformálása*

A szemléletformálás célja a klíma-, energia- és környezettudatosság térhódításának elősegítése a megyében. Az elérni kívánt főbb csoportok a következők: a lakosság; az oktatási, nevelési, szociális és egészségügyi intézmények; a gazdasági szektor és a települési önkormányzatok. Cél továbbá egy széles körű partnerség kiépítése a megyében a klímaváltozásból fakadó problémák kezelésére és az elmaradott területek alkalmazkodásának elősegítése, ezáltal a területi különbségek csökkentése.

Fókuszterületek:

- Kibocsátás-csökkentési és alkalmazkodási szemléletformálási csomagok kidolgozása
- Klímatudatosság és alkalmazkodás a mindennapokban
- Alkalmazkodó közösségek
- Klímavédelmi és alkalmazkodási szaktanácsadói szolgálat
- Kisléptékű klímavédelmi mintaprojektek

IV. FENNTARTHATÓ, ÉLHETŐ TELEPÜLÉSEK ÉS KÖZÖSSÉGEK

- *Közszolgáltatásokhoz való hozzáférés javítása*

A közszolgáltatások elérést teszik lehetővé azon társadalmi felzárkózást elősegítő beavatkozások, melyek a helyi szükségletekre és igényekre építenek, valamint a helyi közösségek által kialakított, helyi társadalom fejlődését szolgáló szolgáltatások bevezetését célozzák.
A területileg differenciált, komplex humán közszolgáltatás-fejlesztés révén a beavatkozások hozzájárulnak a szolgáltatáshiányos térségek számának csökkentéséhez, a valós helyi problémákra reagálva, célzott szolgáltatási eszközök bevezetése útján adnak választ a területi kapacitáshiányokból

adódó problémákra. A területi egyenlőtlenségek csökkentésére, ily módon a társadalmi felzárkózás feltételeinek javítására irányulna a fejlesztés, az adott területi problémákhoz igazodva, a tevékenységek megfelelő kombinálásával, a különböző területi kiegyenlítést szolgáló intézkedések összehangolása segítségével hozzájárul az adott terület elmaradott és szolgáltatáshiányos részeinek felzárkóztatásához. Mindezeken felül a kapcsolódó humán közszolgáltatások terén jelentkező szakemberhiány enyhítését szolgáló képzések és foglalkoztatások megvalósítására is kiemelkedő figyelmet kell fordítani.

A humán közszolgáltatás-fejlesztéshez kapcsolódó **fókuszterületek**:

- Gyermekjóléti alapellátás, családbarát, munkába állást segítő alapszolgáltatások fejlesztése
- Egészségügyi alapellátás, járóbeteg-szakellátás és egészségfejlesztési infrastruktúra fejlesztése, illetve a kapcsolódó digitalizációs fejlesztések (pl. komplex távdiagnosztikai rendszerek kialakítása és fejlesztése)
- Szociális alapszolgáltatások hiányzó infrastrukturális fejlesztései, illetve digitalizációs fejlesztések (idősgondozás, házi segítségnyújtás)
- Intelligens, digitalizációs, okostelepülés típusú fejlesztések
- Szociális település rehabilitációhoz kapcsolódó szolgáltatások kialakítása és fejlesztése (társadalmi hátrányok kompenzálását célzó szociális, oktatási, mentálhigiénés, kompetenciafejlesztő, foglalkoztatási, egészségügyi, antidiszkriminációs és közbiztonsági programok)

Az infrastruktúra és a gazdasági környezet fejlesztése is megköveteli a humán kapacitások bővítését és kiaknázását az oktatás, az innováció és a technológia-transzfer fejlesztésével.

Az infrastruktúra és a gazdasági környezet fejlesztése is megköveteli a humán kapacitások bővítését és kiaknázását az oktatás, az innováció és a technológia-transzfer fejlesztésével.

- *Fenntartható turisztikai térségfejlesztés, szelíd turizmus*

A megye számos kulturális és természeti értékkel bír, melyek megalapozzák az épített és természeti örökségen alapuló turisztikai attrakció fejlesztését és a kerékpáros útvonalak hálózatosodásának kialakítását.

Potenciális lehetőség egy kerékpáros gerincútvonal kiépítése, mely a déli megyehatár – Komádi-Körösszegapáti – Ártánd – Berettyóújfalu – Derecske – Debrecen – Hortobágy – Tiszafüred települések érintésével kerülne kialakításra, mely magában foglalná az EuroVelo 14 nyomvonalát (Tiszafüred – Hortobágy – Debrecen).
A hálózatosodás elősegítése érdekében több (összesen 10 db) összekötő útvonal kijelölése lehet előnyös a megye teljes területén.

Fókuszterület a kerékpáros turizmus erősítése által a megye attrakciós helyszíneinek fejlesztése. Továbbá a kerékpáros szolgáltatások kialakítása, bővítése (kerékpáros központok kialakítása, kerékpáros-barát szálláshelyek, éttermek létesítése, kerékpármentés, bérlési lehetőségek biztosítása).

Hangsúlyos szerepet kell szánni a megye településeinek európai szintű népszerűsítésére. Fókuszban áll egy közösen meghatározott jövőkép megvalósítása, mely egy gazdaságilag virágzó, társadalmi és környezeti irányában felelős megyét reflektál, mely elhivatott természeti és kulturális értékeinek megőrzésében.

A megye gasztronómiai értékeinek, hagyományainak turisztikai hasznosítása, a minőségi gasztroturizmus megerősítése mind a hazai, mind a külföldi látogatók számára egyedi vonzerőt jelenthet.

A megye épített környezete, mint kulturális örökség, alapot adhat egy kulturális tematikus fejlesztési potenciál kiaknázásának, mint a kis tematikus múzeumok fejlesztése.

Szükséges a turisztikai potenciált hordozó területeken az attrakciófejlesztésekkel párhuzamosan szálláshelyfejlesztésre és a szolgáltatások minőségi fejlesztésére is forrásokat biztosítani, mivel a turisztikai mutatók javulása csak az ágazat komplex megközelítésével biztosítható.

További fókusz terület a turisztikai, gazdasági, kulturális attitűd kiaknázásának hangsúlyosabbá tétele, mely az egyedi településszerkezettel foglalkozik. A különleges településszerkezet a megye épített örökségének része és mindenképp védendő érték.

Fenti célkitűzések alapján az elmúlt évek nemzetközi együttműködései során szerzett új ismereteinek, tapasztalatainak hasznosításával Hajdú-Bihar megye kiemelt szerepet biztosíthat a következő **fókuszterületek**nek:

- Megyei „zöld" brand újjáépítése
- Gasztronómia, mint kulturális örökség minőségi turisztikai termékké történő fejlesztése
- Kerékpáros turizmus erősítése
- Zöldutak kialakítása, potenciális kapcsolódás a kerékpáros turizmus útvonalához, egyben helyi termékek piacra kerülésének ösztönzése és támogatása
- Csillagoségbolt-park, gasztronómia, egészségturizmus, természeti és kulturális örökség/hagyományok – komplex kínálati csomagok kialakítása az érintett szereplők aktív bevonásával

- *Településközi kapcsolatok, város-vidék kapcsolatrendszer erősítése*

A város-vidék kapcsolatrendszer megerősítésének alapvető feltétele a vidéki települések elérhetőségének javítása. Az elérhetőség fejlesztésében elsődleges a meglévő úthálózat minőségi fejlesztése, amely a települések közötti utazás idejét rövidíti le. Az útfejlesztések mellett fontos a közösségi közlekedési formákban való fejlesztések elősegítése a tömegközlekedési eszközök minőségi javítása érdekében.

Az infrastrukturális és közlekedési feltételek javítás csak a lehetőséget teremti meg a települések közti közlekedési kapcsolat javítására, ugyan akkor ezen feltételek javításával nem törvényszerű a kapcsolati rendszer erősödése. Ahhoz, hogy a kapcsolatfelvételre való lehetőség kiaknázásra kerülhessen szükség van a települések részéről olyan vonzó tényezőkre, amelyek során a kapcsolatépítés megkezdődhet.

Ilyen vonzó tényezőt jelentenek a munkahelyet szolgáltató vállalkozások. A városi jogállású településeken történő telepítő tényezők javításával újabb, munkaerő felvételt igénylő vállalkozások idetelepülésével a telephelyként szolgáló település vonzáskörzete kiterjedhet, így a közvetlen környezetében lévő településekkel kialakult kapcsolat erősödhet, illetve ez a kapcsolati háló elérheti a földrajzilag távolabb eső területeket is.

A munkavállalás mellett a kulturális kapcsolatok esetében is fejlesztési potenciál rejlik. Hajdú-Bihar Megye gazdag történelmi, kulturális értékeire építve a történelmi központok, valamint a kulturális hagyományokban azzal osztozó települések közötti kapcsolat erősítése nem csak a helyi identitás megerősítése érdekében lényeges, hanem gazdasági előny is nyerhető vele. Ezen gazdasági előny elsősorban turisztikai attrakciók fejlesztésével érhető el. Így a hasonló kulturális múlttal rendelkező települések között identitásbeli kapcsolatok erősítésére is lehetőség nyílik.

A településközi kapcsolatrendszer megerősítése magában hordozza a települések lakosai közötti kapcsolatok erősödését is, valamint a környezetükhöz, településükhöz és ezáltal a megyéhez való

kötődésük erősödését is. Ezen kapcsolatok javulásával erősödne a megye lakosságmegtartó ereje is, így elősegítve hosszútávon fenntartható, élhető települések és erős identitású közösségek létrejöttét.

Fókuszterületek:

- Meglévő úthálózat minőségi fejlesztése
- Kerékpáros közlekedés feltételeinek javítása
- Közösségi közlekedési formák elősegítése
- Telepítő tényezők javítása
- Településközi kapcsolatok minőségi javítása
- Nemzetközi együttműködések serkentése

- *Egyéni és közösségi felelősség erősítése*

A fenntartható és élhető közösségek alapja a felelős döntéseket megfelelő ismeretekre, tájékozottságra, optimális esetben elhivatottságra alapozva meghozó egyén és közösség.
A megfelelő szociális és pénzügyi ismeretek, készségek elsajátításán túlmenően kiemelt szereppel bír a társadalmi felelősség kérdése egyéb területeken is.
Az egyik ilyen terület a háziállatok tartását, gondozását érintő felelős bánásmód, különös tekintettel a társállatok (kutya, macska) kérdésére.
A felelős állattartás széles körű társadalmi meghonosítása érdekében szükséges a települési önkormányzatok és a lakosság érintett szereplőinek támogatása. A települési önkormányzatnak hivatalosan is felelőssége a kóbor állatok törvényben szabályozott és alapvető etikai normák szerinti befogása és elhelyezése, ehhez azonban megfelelő pénzügyi és humán források szükségesek.

A következő fókuszterületek igénylik leginkább a fejlesztést:

- Alapvető, az egyéni felelősség megértésének erősítését célzó ismeretek biztosítása, készségek fejlesztése a közösségen belül
- Szociális, pénzügyi és környezeti ismeretek alapszintű elsajátításának fejlesztése
- A felelős állattartás szemléletének minél szélesebb körben történő megerősítése, intézményi háttér erősítése